

ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ

DPBI611

Edited By:

Dr. Sona

L OVELY
P ROFESSIONAL
U NIVERSITY

ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ

Edited By
Dr. Sona

ਤਤਕਰਾ

ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ

ਅਧਿਆਇ ਨੰਬਰ	ਅਧਿਆਇ ਦਾ ਨਾਮ	ਲੇਖਕ ਦਾ ਨਾਮ	ਪੰਨਾ ਨੰਬਰ
ਅਧਿਆਇ-1	ਕੋਸ਼ ਪ੍ਰੰਪਰਾ	ਡਾ. ਸੋਨਾ	1-10
ਅਧਿਆਇ-2	ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ	ਡਾ. ਸੋਨਾ	11-28
ਅਧਿਆਇ-3	ਕੋਸ਼ਗਤ ਅਰਥ ਵਿਧੀ	ਡਾ. ਸੋਨਾ	29-39
ਅਧਿਆਇ-4	ਕੋਸ਼ਾਂ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਨ	ਡਾ. ਸੋਨਾ	40-54
ਅਧਿਆਇ-5	ਕੋਸ਼ ਨਿਰਮਾਣ ਕਾਰਜ ਵਿਧੀ	ਡਾ. ਸੋਨਾ	55-68
ਅਧਿਆਇ-6	ਕੋਸ਼ ਦੀਆਂ ਤਕਨੀਕੀ ਜੁਗਤਾਂ	ਡਾ. ਸੋਨਾ	69-82
ਅਧਿਆਇ-7	ਦੁਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਦਾ ਸਰੂਪ ਅਤੇ ਮਹੱਤਤਾ	ਡਾ. ਸੋਨਾ	83-98
ਅਧਿਆਇ-8	ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦਾ ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ	ਡਾ. ਸੋਨਾ	99-112
ਅਧਿਆਇ-9	ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਸਰਵੇਖਣ ਅਤੇ ਅਧਿਐਨ	ਡਾ. ਸੋਨਾ	113-126
ਅਧਿਆਇ-10	ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ ਕਾਰੀ ਸਥਿਤੀ ਅਤੇ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ	ਡਾ. ਸੋਨਾ	127-140
ਅਧਿਆਇ-11	ਉਪਭਾਸ਼ਾਈ ਕੋਸ਼ ਮਲਵਈ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਧਿਐਨ	ਡਾ. ਸੋਨਾ	141-155
ਅਧਿਆਇ-12	ਉਪਭਾਸ਼ਾਈ ਕੋਸ਼ ਪੁਆਧੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਧਿਐਨ	ਡਾ. ਸੋਨਾ	156-169
ਅਧਿਆਇ-13	ਉਪਭਾਸ਼ਾਈ ਕੋਸ਼ ਪੋਠੋਹਾਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਧਿਐਨ	ਡਾ. ਸੋਨਾ	170-182
ਅਧਿਆਇ-14	ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਦਾ ਵਿਹਾਰਕ ਪੱਖ: ਇੰਦਰਾਜ ਬਣਾਉਣੇ	ਡਾ. ਸੋਨਾ	183-191

ਅਧਿਆਇ -1: ਕੋਸ਼ ਪ੍ਰੰਪਰਾ

ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ (Content)

1. ਉਦੇਸ਼
2. ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ
3. ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ
4. ਸਾਰੰਸ਼
5. ਕੇਂਦਰੀ ਸ਼ਬਦ
6. ਸਵੈ-ਮੁਲਾਂਕਣ
7. ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ
8. ਸੰਦਰਭ ਪੁਸਤਕਾਂ
9. ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵੈੱਬਸਾਇਟਸ

ਉਦੇਸ਼:

1. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਬਾਰੇ ਜਾਣਨਗੇ।
2. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕੋਸ਼ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਨਗੇ।
3. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਨਗੇ।

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ:

ਕੇਸ਼ ਪਰੰਪਰਾ

ਮਨੁੱਖ ਇੱਕ ਸਮਾਜਕ ਪ੍ਰਾਣੀ ਹੈ। ਉਹ ਆਦਿ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਸਮੂਹਾਂ ਜਾਂ ਗਰੁੱਪਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਆਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਉਸਦੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਭਾਸ਼ਾ ਇਸਦੀ ਪੂਰਤੀ ਦਾ ਇੱਕ ਮਾਧਿਅਮ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਪਰਸਪਰ ਸਬੰਧ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਸਮਾਜਕ ਤੱਥਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਕਿਸੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਵਾਸਤਵਿਕ ਤਸਵੀਰ ਨੂੰ ਜਾਨਣ-ਪਰਖਣ ਲਈ ਭਾਸ਼ਾ ਹੀ ਆਧਾਰ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਆਧਾਰ ਸ਼ਬਦ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਨੀਂਹ ਅਰਥ ਹਨ। ਕੇਸ਼ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਅਰਥਾਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਰੂਪ ਹੈ। ਕੇਸ਼ ਮਾਨਵ ਜਾਤੀ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਉਦਭਵ, ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਸਥਾਪਨਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਹਨ।

ਸੰਸਾਰ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਕੇਸ਼ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਉਦਭਵ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੋਇਆ। ਕੇਸ਼ ਜਾਂ 'ਸ਼ਬਦ ਕੇਸ਼ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਪਰਾਚੀਨ ਕਾਲ ਤੋਂ ਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਥਾਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ | ਕੇਸ਼ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਪਰਾਚੀਨ ਨਾਂ 'ਨਿਖੰਟੂ' ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੈਦਿਕ ਸ਼ਬਦ ਕੇਸ਼ "ਨਿਖੰਟੂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੋਈ, ਜਿਸ 'ਚ ਵੇਦਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲਏ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਪਰਿਆਇਵਾਚੀ ਸ਼ਬਦ ਲਿਖੇ ਗਏ। ਇਸ ਤੱਥ ਦੀ ਪ੍ਰੋੜਤਾ ਕਰਦਿਆਂ ਆਚਾਰੀਆ ਯਾਸਕ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ "ਨਿਖੰਟੂ ਉਹ ਸ਼ਬਦ-ਸਮੂਹ ਹੈ, ਜੋ ਵੇਦਾਂ 'ਚੋਂ ਚੁਣਕੇ ਸੰਹਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨੀ ਭੋਲਾਨਾਥ ਤਿਵਾੜੀ ਨੇ ਉਸ ਸ਼ਬਦ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਨੂੰ 'ਨਿਖੰਟੂ ਕਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਸ 'ਚ ਪਰਿਆਇ ਕ੍ਰਮ 'ਚ ਦਰਜ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਦਾ ਖੁਲਾਸਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ?'

ਨਿਖੰਟੂਆਂ ਦਾ ਰਚਨਾ ਕਾਲ ਪੁਰਾਣਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਸਿਰਜਕ, ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਸੰਖਿਆ ਬਾਰੇ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾ-ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ 'ਚ ਮਤਭੇਦ ਹਨ। ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਉਪਲਬਧ ਪੰਜ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਵੰਡੇ ਨਿਖੰਟੂ ਦੇ ਰਚਨਹਾਰ ਸਬੰਧੀ ਵੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਰਾਏ ਨਹੀਂ। ਬਹੁਤੇ ਵਿਚਾਰਕ ਇਸ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹਨ ਕਿ ਰਿਸ਼ੀ ਕੇਸ਼ਯਪ ਨੇ ਵੇਦਾਂ ਦੇ ਬਹੁਅਰਥਕ, ਸਮਅਰਥਕ ਅਤੇ ਦੂਹਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਜੋ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਕੀਤਾ, ਉਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦਾ ਨਾਂ 'ਨਿਖੰਟੂ' ਹੈ, ਪਰ ਲਕਸ਼ਮਣ ਸਰੂਪ ਇਸਨੂੰ ਅਨੇਕ ਵਿਦਵਾਨ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਕੁਝ ਵਿਦਵਾਨ ਇਸਨੂੰ ਅਗਿਆਤ ਵੈਦਿਕ ਰਿਸ਼ੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦਸਦੇ ਹਨ, ਉਥੇ ਕੁਝ ਯਾਸਕ ਨੂੰ ਹੀ 'ਨਿਖੰਟੂ' ਅਤੇ 'ਨਿਰੁਕਤ' ਦੇਵਾਂ ਦਾ ਰਚੇਤਾ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਪਰਾਪਤ 'ਨਿਖੰਟੂ' ਦੇ ਖਰੜਿਆਂ ਦੀ ਸੂਧਾਈ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇਹ ਨਤੀਜਾ ਕੱਢਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਸਨੂੰ ਪੂਰਨ ਹੋਂਦ ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕਈ ਸਦੀਆਂ ਦਾ ਸਮਾਂ ਲੱਗਾ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਇਹ ਇੱਕ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਕਈ ਰਿਸ਼ੀਆਂ ਮੁਨੀਆਂ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਕਿਰਤ ਹੈ।

ਆਧੁਨਿਕ ਅਤੇ ਪੁਰਾਤਨ ਪੀੜੀ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਵਿਦਵਾਨ ਇਸ ਮੱਤ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਹਨ ਕਿ ਯਾਸਕ ਨੇ ' ਨਿਖੰਟੂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਤੋਂ ਪਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਰਾਜਵਾਡੇ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਹੈ ਕਿ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਪਰਾਪਤ ਨਿਖੰਟੂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਨਿਖੰਟੂ ਮਿਲਦੇ ਸਨ। ਯਾਸਕ ਨੇ ਜਿਸ ਨਿਖੰਟੂ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾਕੇ ਨਿਰੁਕਤ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ, ਇਹ ਵੀ ਅੰਤਮ ਨਿਖੰਟੂ ਸੀ। ਮੈਕਡਨਾਲ ਨੇ ਵੀ ਰਾਜਵਾਡੇ ਦੀ ਪ੍ਰੋੜਤਾ ਚ ਮੰਨਿਆ ਹੈ ਕਿ ਯਾਸਕ ਦੇ ਸਮੇਂ ਪੰਜ ਨਿਖੰਟੂ ਉਪਲਬਧ ਸਨ, ਪਰ ਇਹ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਸੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਿਖੰਟੂ ਨੂੰ ਹੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਕੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦਾ ਮੁੱਢ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪੰਜ ਅਧਿਆਇ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਕਾਡਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡੇ ਪਰਾਪਤ ਨਿਖੰਟੂ ਵਿੱਚ 1850 ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰਾਪਤ ਨਿਖੰਟੂ ਨੂੰ ਇਸ ਕਰਕੇ ਵੀ ਕੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦਾ ਮੁੱਢ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਇੱਕ ਖਾਸ ਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਨਿਖੰਟੂ ਤੋਂ ਬਾਦ ਰਿਸ਼ੀ ਯਾਸਕ ਨੇ ਜਿਸ ਨਿਰੁਕਤ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ, ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਉਹ ਵੀ ਨਿਖੰਟੂ ਤੇ ਆਧਾਰਤ ਹੈ ਇਸਦਾ ਰਚਨਾ ਕਾਲ ਈਸਾ ਤੋਂ 700 ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੈ। ਨਿਰੁਕਤ ਇਸ ਧਾਰਨਾ ਤੇ ਆਧਾਰਤ ਹੈ ਕਿ ਹਰੇਕ ਸ਼ਬਦ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਧਾਤੂ ਤੋਂ ਉਪਰ ਹੈ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਨਿਰੁਕਤਕਾਰ ਨੇ ਸਾਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਿਉਤਪਤੀ ਦੇ ਕੇ ਅਰਥਾਂ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਨਿਰੁਕਤ ਨਿਖੰਟੂ ਦਾ ਟੀਕਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦਾ ਅਗਲਾ ਪੜਾ ਹੈ। ਨਿਰੁਕਤ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਿਉਤਪਤੀ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਦੇ ਕੇ ਅਰਥਾਂ ਦਾ ਪੂਰਨ ਵਿਸਥਾਰ ਦਰਜ ਹੈ। ਯਾਸਕ ਦੇ ਨਿਰੁਕਤ ਵਿੱਚ ਕੁੱਝ ਹਵਾਲਾ ਨਿਰੁਕਤਕਾਰ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਹੈ ਕਿ ਯਾਸਕ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਕੁਝ ਨਿਰੁਕਤਕਾਰ ਹੋਏ ਹਨ, ਪਰ ਪਰਾਪਤ ਨਿਰੁਕਤ ਦਾ ਰਚਨਾਕਾਰ ਆਚਾਰੀਆ ਯਾਸਕ ਹੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਦੇ ਕਾਲ ਵਿਚ ਨਿਖੰਟੂ ਅਤੇ ਨਿਰੁਕਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਪਰਿਆਇਵਾਚੀ ਅਤੇ ਅਨੇਕਅਰਥੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਜੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ, ਪਰ ਆਧੁਨਿਕ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਕੇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਕੇਸਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ ਵਿਆਕਰਨ, ਵਿਉਂਤਪਤੀ, ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ, ਅਰਥ, ਮੁਹਾਵਰੇ, ਅਖਾਉਤਾਂ, ਲੇਬਲ ਅਤੇ ਤਸਵੀਰਾਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਖਾਸ ਕ੍ਰਮ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੇਣ ਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਚ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਪੱਧਰ ਅਧੀਨ ਧੁਨੀ ਵਿਗਿਆਨ, ਭਾਵੇਂ ਵਿਉਂਤ, ਵਾਕ ਵਿਉਂਤ ਅਤੇ ਅਰਥ ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਕੇਸ ਅਰਥ ਵਿਗਿਆਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਸੰਕਲਪ ਹੈ ਅਰਥ ਵਿਗਿਆਨ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦਾ ਉਹ ਪੱਧਰ ਹੈ, ਜੋ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਅਧਿਐਨ ਸਮੱਗਰੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਨੂੰ ਲੈਕਸੀਕਾਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੇ ਵਿਧੀਵਤ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਕਰਨ ਨੂੰ ਕੇਸ ਸਿਰਜਨਾ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿੱਚ 'ਕੇਸ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਾਲ ਤੋਂ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਕੇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੇ ਵਿਉਂਤਪਤੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਸਨੂੰ 'ਕੁਸ' ਯਾ ਤੂ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਕੁਝ ਨੇ ਨਾਲ 'ਕੁ' ਇਹਨਾਂ ਯਾਤ੍ਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਕੇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਢੱਕਣਾ, ਘੇਰਨਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ ਆਦਿ ਤੋਂ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਖਜ਼ਾਨੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਬੁਧ ਅਤੇ ਜੈਨ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ 'ਕੇਸ' ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਛੰਦ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਜੋਂ ਕੀਤੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਉਹਨਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕੇਸ ਕਿਹਾ ਜਾਣ ਲੱਗਾ, ਜਿਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਭਾਰਤੀ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਕੇਸ ਦੇ ਸਮਾਨਤਰ ਨਿਖੰਟੂ, ਨਿਰੁਕਤ, ਨਾਮਮਾਲਾ, ਮਾਲਾ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦਾਰਥ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ 'ਕੇਸ' ਦਾ ਸਮਾਨਾਰਥਕ ਸ਼ਬਦ 'ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ' ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਮੂਲ ਲਾਤੀਨੀ ਸ਼ਬਦ Dicere ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਅਰਥ ਹੈ, 'ਕਹਿਣਾ ਜਾਂ ਬੋਲਣਾ। ਇਸਤੋਂ Diction" ਸ਼ਬਦ ਬਣਿਆ, ਜਿਸਦਾ ਮੂਲ ਅਰਥ ਹੈ 'ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹਾਂ ਤੋਂ 'ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ' ਮਦ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਨ ਵਜੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਜੇਕਰ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ' ਮਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਯੂਰਪ ਦੀ ਕੇਸਕਾਰੀ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਰਤੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਦਵਾਨ ਜੌਨ ਗਾਰਲੈਂਡ ਦੁਆਰਾ 13ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ Dictionaries ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਰੂਪਾਂ ਤੋਂ ਬਾਦ 16ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਸਰ ਥਾਮਸ ਈਲੀਅਟ ਨੇ 'ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ' ਸਿਰਲੇਖ ਅਧੀਨ ਲਾਤੀਨੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰਵਾਈ। ਜਿਥੇ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਆਮਦ ਲਾਤੀਨੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਐਥੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਪੱਤਰਿਆਂ ਦੇ ਹਾਸ਼ੀਏ ਉੱਪਰ ਲਿਖਣ ਤੋਂ ਹੋਈ, ਉਥੇ ਅੱਜ ਕੇਸਕਾਰੀ ਦੇ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਵਿਕਾਸ ਪੜਾਵਾਂ ਸਦਕਾ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਉਸ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਕ ਜਾਂ ਇਕ ਤੋਂ ਵਧ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਅੰਤਰ-ਸੰਬੰਧਤ ਕਰਕੇ ਇਕ ਖਾਸ ਕੰਮ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਪੂਰਨ ਵੇਰਵੇ ਸਹਿਤ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਕੇਸ ਨੂੰ Lexicon ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸਦਾ ਸਬੰਧ ਮੂਲ ਰੂਪ ਚ ਯੂਨਾਨੀ ਯਾਤ੍ਰਾ Lexicon ਨਾਲ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਬੋਲਣਾ ਇਸਤੋਂ ਨਾਲ ਸ਼ਬਦ Lexis ਬਣਿਆ, ਜਿਸਦਾ ਭਾਵ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਹੈ। ਯੂਨਾਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਹੀ Lexis ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ Lexikon ਬਣਿਆ, ਜਿਸ ਦੇ ਅਰਥ ਸ਼ਬਦ ਕੇਸ ਹਨ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਇਸਦੇ ਸਮਾਨਾਰਥਕ ਸ਼ਬਦ Lexicon ਬਣਿਆ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਭਾਵ ਸ਼ਬਦ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਤੋਂ ਹੈ। ਇਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਨੂੰ ਲੈਕਸੀਕਾਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲੈਕਸੀਕਾਨ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨਾਲ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਨਿਰੰਤਰ ਅਤੇ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਪਰਕਿਰਿਆ ਹੈ। ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਪੱਧਰ ਤੇ ਇਕ ਬੋਲਾਰੇ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸਮੁੱਚੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦਾ ਹੀ ਲੈਕਸੀਕਾਨ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਜਾਂ ਸੋਚ ਵਿੱਚ ਇਕੱਤਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਜੋੜ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ੀ ਇਕਾਈਆਂ ਇਕ ਖਾਸ ਤਰਤੀਬ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਉੱਥੇ ਲੈਕਸੀਕਾਨ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ੀ ਇਕਾਈਆਂ ਭਾਵੇਂ - ਵਿਗਿਆਨਕ ਵਾਕ- ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਤੇ ਅਰਥ ਵਿਗਿਆਨਕ ਲੱਛਣਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਬੋਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਲੱਛਣਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾਈ ਨੇਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਚੋਣ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਬੁਲਾਰਾ ਆਪਣੀ ਲੈਕਸੀਕਾਨ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਵਰਤਦਾ ਹੈ। ਸੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਜੇ ਕਿ ਜੇਕਰ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਨੂੰ ਇਕ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮੰਨੀਏ ਤਾਂ ਲੈਕਸੀਕਾਨ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਜੁੜਿਆ ਸ਼ਬਦ--ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੋਵੇਗਾ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ Glossary ਵੀ ਸ਼ਬਦ ਕੇਸ ਨੂੰ ਹੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸਦਾ ਮੂਲ ਯੂਨਾਨੀ ਸ਼ਬਦ Glossa ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਸ਼ਬਦ, ਜਿਸਦਾ ਅਰਥ ਜਾਂ ਵਿਆਖਿਆ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋਵੇ। ਯੂਪਰ ਦੇ ਕਲਾਸੀਕਲ ਸਾਹਿਤ ਦੀਆਂ ਹੱਥ ਲਿਖਤਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਵਿਦਵਾਨ ਐਥੇ ਜਾਂ ਗੂੜ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਹਾਸ਼ੀਏ ਵਿੱਚ ਲਿਖ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਲਿਖੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ Glosses ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਐਥੇ ਪੁਰਾਤਨ ਅਤੇ ਅਪਰਚੱਲਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬਹੁਤ ਵੱਧ ਗਈ ਅਤੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਾਸ਼ੀਏ ਵਿੱਚ ਲਿਖੇ ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਥਾਂ ਤੇ ਇਕੱਤਰ ਕਰਕੇ ਸ਼ਬਦ-ਸੂਚੀਆਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ, ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ

‘ਗੁਲਸਰੀਜ਼ ਦਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਵਰਤਮਾਨ ਸਾਹਿਤਕ ਕਿਰਤਾਂ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਬਦਸੂਚੀਆਂ ਕਿਰਤਾਂ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਜੋੜ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕੇਸ਼ ਦਾ ਸਮਾਨਤਰ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਥੇਸਾਰਸ (Thesaurus) ਵੀ ਪਰਚੱਲਤ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਸਬੰਧ ਯੂਨਾਨੀ ਸ਼ਬਦ "Thesauras ਨਾਲ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਰਥ ਖਜ਼ਾਨਾ ਜਾਂ 'ਕੇ ਭੰਡਾਰ' ਹੈ। ਅੱਜ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਕੇਸ਼ਾਂ (ਪਰਿਆਇ ਜਿਵੇਂ ਪਰਿਆਇ) ਨੂੰ ਥੇਸਾਰਸ ਹੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਪੰਜਾਬੀ ਹਿੰਦੀ ਵਿੱਚ ਕੇਸ਼ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਥੇਸਾਰਸ ਮੂਲ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਸਮਾਨ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਖਜ਼ਾਨੇ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ-ਕੇਸ਼ ਵਜੋਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਰਬੀ ਅਤੇ ਉਰਦੂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ ਕੇਸ਼ ਨੂੰ ਲੁਗਤ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ,

ਜਿਸ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ - ਬੋਲਣਾ। ਇਸ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਚੀਨ ਅਰਬੀ ਵਿੱਚ ਲੁਗਤ ਪ੍ਰਯੋਗ ਸ਼ਬਦ ਵਾਸਤੇ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਫਿਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਨੂੰ ਲੁਗਤ ਕਿਹਾ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਅਤੇ ਲੈਕਸੀਕਾਨ ਨੂੰ ਮੂਲ ਅਰਥ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਲੁਗਤ ਦੇ ਸਮਾਨਅਰਥਕ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ

ਜੇਕਰ ਸਮੁੱਚੀ ਨਜ਼ਰਸਾਨੀ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੇਸ਼ ਦੇ ਅਰਥ ਅਤੇ ਅਰਥ ਘੇਰੇ ਨੂੰ ਉਘਾੜਨ ਲਈ ਭਿੰਨ-2 ਕੋਈ ਕੋਸ਼ੀ ਮਦਾਂ ਉਤਭਵ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਦੀ ਮਦਾਂ ਅਰਥਾਂ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਨੇੜੇ ਹਨ ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਮਦਾਂ ਆਪੇ ਆਪਣੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਕੇਸ਼ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਤ ਕਰਦਿਆਂ ਇਸ ਮਦ ਦੀ ਵਿਉਂਤਪਤੀ ਤੋਂ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਕੇਸ਼ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ

ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕੇਸ਼ਕਾਰ ਜੁਗਸਤਾ ਅਨੁਸਾਰ ਕੇਸ਼ ਸਮਾਜਕ ਭਾਸ਼ਾਈ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਬਕਾਇਦਾ ਢੰਗ ਨਾਲ ਬਣਾਈ ਸੂਚੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਸਬੰਧਤ ਥਾਂ ਸਮੂਦਾਇ ਦੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਿਵਹਾਰ ਤੋਂ ਇਕੱਤਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੇਸ਼ਕਾਰ ਉਹਨਾਂ ਉੱਤੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਟਿੱਪਣੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਾਠਕ ਹਰੇਕ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਜਾਣ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸਨੂੰ ਉਸ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਉਸਦੇ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪਾਂ ਦੇ ਕਾਰਜ ਨਾਲ ਜੁੜਵੇ ਸਾਰ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਚੈਮਬਰਜ਼ ਇਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ : ਕੇਸ਼ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਕਿਤਾਬ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਅੱਖਰਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਰੱਖਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਬੋਲਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਨਿਰੁੱਕਤੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਡਾ ਐਚ ਐਸ. ਗਿੱਲ ਅਨੁਸਾਰ : ਦੇ ਭਾਸ਼ੀ ਸ਼ਬਦ ਕੇਸ਼ ਦੇ ਕੁੱਝ ਮੋਟੇ ਨਿਯਮ ਇਹ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਦੇਣੇ ਹਨ, ਉਸਦਾ ਉਚਾਰਨ ਦੱਸਿਆ ਜਾਵੇ, ਉਸਦੀ ਵਿਆਕਰਨਕ ਜੁਗਤ ਪ੍ਰਗਟਾਈ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਫਿਰ ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਅਰਥਾਂ ਵਲੋਂ ਦਿੱਤੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਵਿਧੀ, ਵਿਆਕਰਨਕ, ਰੂਪ ਅਤੇ ਬਣਤਰ ਬਾਰੇ ਸੰਕੇਤ ਹੋਣ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਰਥ ਭੇਦ ਨੂੰ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤਣ ਦਾ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ।

ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪਟਿਆਲਾ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਪੰਜਾਬੀ ਕੇਸ਼ਕਾਰੀ ਅਨੁਸਾਰ, ' ਸ਼ਬਦ ਕੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਆਮ ਸ਼ਬਦ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਵਿਅਕਤੀਆਂ, ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਆਦਿ ਦੇ ਖਾਸ ਨਾ ਛੱਡ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਗਿਆਨ ਕੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਆਮ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਖਾਸ ਸ਼ਬਦ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਵਿਸਤਰਿਤ ਵਿਆਖਿਆ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਰਾਜਗੋਪਾਲਨ ਮਿਆਰੀ ਸ਼ਬਦ ਕੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇਸ ਸਿੱਟੇ ਤੇ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਕੇਸ਼ ਨੂੰ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਬਾਰੇ ਤਿੰਨ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਇਸਨੂੰ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਨਾ ਚਹੀਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਦੱਸਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਉਸੇ ਜਾਂ ਹੋਰ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸਮਰੂਪ ਜਾਂ ਸਮਅਰਥਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਤੁਲਨਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹੀ ਨਾਲ ਸ਼ਬਦ ਕੇਸ਼ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਧੁਨੀ ਰੂਪਆਤਮਕ ਅਤੇ ਰੂਪਆਤਮਕ ਸੰਰਚਨਾ, ਇਸ ਦੇ ਵਿਆਕਰਨ ਪਰਿਵਰਤਨ ਅਤੇ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸੇ ਕੇਸ਼ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਪੁਸਤਕ ਜਾਂ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ, ਉਚਾਰਨ, ਵਿਆਕਰਨਕ ਵੇਰਵੇ, ਪਰਿਭਾਸ਼ਕ ਜਾਂ ਵਰਨਾਤਮਕ ਅਰਥ, ਸਪੱਸ਼ਟੀਕਰਨ ਲਈ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਜਾਂ ਤਸਵੀਰਾਂ, ਵਿਉਂਤਪਤ ਸ਼ਬਦ, ਮੁਹਾਵਰੇ ਅਤੇ ਅਖੌਤਾਂ, ਨਿਰੁੱਕਤੀ, ਸਮਾਨਾਰਥਕ ਅਤੇ ਵਿਰੋਧਾਰਥਕ ਸ਼ਬਦ, ਟੂਕਾਂ ਅਤੇ ਲੇਬਲਾਂ ਦੀ ਵਿਸਤਰਿਤ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਕੇਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼

ਕੇਸ ਨੇ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਸਬੰਧੀ ਸਹੀ, ਵਿਸਤਰਿਤ ਅਤੇ ਮੁਕੰਮਲ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਹਿੱਤ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਿਸਤਰਿਤ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਕੇਸੀ ਮਦਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਉਲੀਕੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਕਰਕੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਨਿਖਾਰ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੇਸਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ-ਭੰਡਾਰ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਅਗੇਰਾ ਰਾਹ ਤਹਿ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਦੇਭਾਸ਼ੀ ਅਤੇ ਬਹੁਭਾਸ਼ੀ ਕੇਸ ਸਰੋਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਲੋਕਾਂ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਹਿਤ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਵਿਵਹਾਰ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਵਧੀਆ ਸਫਲ ਸਾਧਨ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕਤਾ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਏਕੀਕਰਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਵਿੱਚ ਬਲ ਪਕੜਨ ਦੀ ਗੱਲ ਵਧੇਰੇ ਪਰਮਾਣਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਨਿਰਸੰਦੇਹ, ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸੇਵਾ ਭਾਵਨਾ ਹੈ।

ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਕਿ ਕੇਸ ਦਾ ਸਰਵ-ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਉਦੇਸ਼ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ ਸਬੰਧੀ ਢੁੱਕਵੀਂ ਅਤੇ ਉੱਚਿਤ ਸੂਚਨਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਕੇਸ ਜਿੱਥੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਇਤਿਹਾਸ ਉਲੀਕਣ, ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਜਾਂ ਸਬੰਧਤ ਉਪ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਦੂਜੀਆਂ ਸਾਮਾਨ ਮੱਦਾਂ ਨਾਲ ਇਸਦੀ ਤੁਲਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਧੁਨੀਗਰਾਮਕ ਅਤੇ ਰੂਪਗਰਾਮਕ ਬਣਤਰਾਂ, ਇਸਦੇ ਵਿਆਕਰਨਕ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਕੇਸ ਮਹੱਤਤਾ

ਕੇਸ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸੰਦਰਭ ਗਰੰਥ ਹੈ। ਬਾਹਰੀ ਦਿੱਖ ਅਤੇ ਆਕਾਰ ਪੱਖੋਂ ਇਹ ਆਮ ਪਾਠ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹੇ ਜਾਂਦੇ, ਸਗੋਂ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਰਗ ਅਰਥਾਤ ਜਗਿਆਸੂ, ਅਧਿਆਪਕ, ਲੇਖਕ, ਕਵੀ, ਅਨੁਵਾਦਕ, ਪੱਤਰਕਾਰ ਅਤੇ ਵਕੀਲ ਆਦਿ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜਦ ਕਿਸੇ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ, ਵਿਉਤਪਤੀ, ਉਚਾਰਨ, ਪਰਿਆਇ, ਮੁਹਾਵਰੇ, ਅਖੌਤਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਪ੍ਰਯੋਗ ਆਦਿ ਦੀ ਲੋੜ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਕੇਸਾਂ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਕੇਸਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪਾਠਕ ਜਿੱਥੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਸਰੋਤ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਥੇ ਸ਼ੁਧ ਲਿਖਤ, ਅਰਥ, ਉਚਾਰਨ ਅਤੇ ਵਿਆਕਰਨਕ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਬੌਧਿਕਤਾ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਕੇਸ ਗਿਆਨ ਦਾ ਭੰਡਾਰ ਹਨ। ਇਕ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਭਾਸ਼ਾ ਲਈ ਕੇਸਾਂ ਦੀ ਨਿਰੰਤਰ ਲੋੜ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਕੇਸ ਸਾਹਿਤ ਸਿਰਜਨਾ, ਸਾਹਿਤ ਆਲੋਚਨਾ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਪਠਨ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਹੱਲ ਇਹਨਾਂ ਕੇਸਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜਕਲ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਕੇਸ ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ-ਵਿਅਕਤੀ ਕੇਸ, ਜੀਵਨੀ ਕੇਸ, ਭਾਸ਼ਾ ਕੇਸ, ਸ਼ਬਦ-ਪਰਿਵਾਰ ਕੇਸ, ਪਰਿਆਇ ਕੇਸ, ਵਿਸ਼ੇ ਕੇਸ, ਸਾਹਿਤ ਕੇਸ, ਗਿਆਨ ਕੇਸ, ਨਾਟਕ ਕੇਸ, ਵਿਉਤਪਤੀ ਕੇਸ, ਉਚਾਰਨ ਕੇਸ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਕੇਸ ਆਦਿ।

ਕੇਸ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦ-ਭੰਡਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿੱਚ ਸਮੇਠੀ ਬੈਠੇ ਹਨ। ਇਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਪਰਾਚੀਨ, ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਰੂਪਾਂ ਅਤੇ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਭੇਦ ਜਾਨਣ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਸਰੋਤ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਵਿਉਤਪਤੀ ਆਦਿ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕੇਸ ਸਹਾਈ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਇਕ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਲੇਖਾ ਜੋਖਾ ਅਤੇ ਅਰਥ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵੀ ਕੇਸਾਂ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਪਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਇਕਰੂਪਤਾ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਅਦੁੱਤੀ ਸਾਧਨ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੋਲਿਆ ਅਤੇ ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕੇਸਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਮਾਧਿਅਮ ਪਰਿਵਰਤਨ ਸਮੇਂ ਆਪਣੀ ਠੋਸ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਨਿੱਤ ਵਿਹਾਰ ਦੀ ਆਮ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਦਫ਼ਤਰੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕੀ ਕੰਮਕਾਜ ਲਈ ਖੇਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਇਕ ਮਾਧਿਅਮ ਵਜੋਂ ਅਪਨਾਉਣ ਅਤੇ ਸਿਖਿਆ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਪਰਿਵਰਤਨ ਲਈ ਕੇਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਜਿੱਥੇ ਇਕ ਭਾਸ਼ਾਈ ਕੇਸਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਮ ਪਾਠਕ ਜਾਂ ਬੁਲਾਰਾ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸਰਵਪੱਖੀ ਮੁਹਾਰਤ ਅਤੇ ਪਰਪੱਕਤਾ ਹਾਸਲ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਦੋ ਭਾਸ਼ਾਈ ਅਤੇ ਬਹੁਭਾਸ਼ਾਈ ਕੇਸਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ/ਅੰਤਰ-ਭਾਸ਼ੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਆਦਾਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕੇਸ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਇਕ ਪੁੱਲ ਦੇ ਸਾਮਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਸੇ ਜੇਕਰ ਕੇਸ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦੀ ਘੋਖ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਕੇਸ ਬਣਾਉਣਾ ਅਤਿ ਕਠਨ ਕਾਰਜ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਮੁਕੰਮਲਤਾ ਲਈ ਕਈ ਐਥੇ ਪੰਧਾਂ ਨੂੰ ਸਰ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਪਰਸਿੱਧ ਕੇਸਕਾਰ ਜੇ.ਜੇ. ਸਕੈਲੀਜ਼ਰ ਨੇ ਲਾਤੀਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ

ਇਕ ਛੰਦ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਵੱਡੇ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਅਪਰਾਧੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਦੰਡ ਅਰਥਾਤ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਨਾ ਦੇ ਕੇ ਕੇਸ਼ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਦੰਡ ਦੇਣਾ ਵਧੇਰੇ ਚੰਗਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦੌੜ ਵਿੱਚ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੀੜਾ ਵਿਦਮਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਐਚ ਏ, ਗਲੀਸਨ ਨੇ ਵੀ ਕੇਸ਼ ਨਿਰਮਾਣ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮੁਸ਼ਕਲ, ਥਕਾਊ, ਨੀਰਸ ਅਤੇ ਲੰਬਾ ਕਾਰਜ ਕਿਹਾ ਹੈ।

ਡਾ: ਸੈਮੂਅਲ ਜਾਨਸਨ ਨੇ ਕੇਸ਼ਕਾਰ ਨੂੰ ਅਗਨੀਕਾਰਕ, ਅਥੱਕ ਪਰਿਸ਼ਮੀ ਕਿਹਾ ਹੈ, ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸਦਾ ਅਨੰਦਮਈ ਹੋਣਾ ਕਬੂਲਿਆ ਹੈ। ਜੇ.ਐਲ. ਹਰਬਰਟ ਕੇਸ਼ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਨੋਰੰਜਕ ਅਤੇ ਆਨੰਦਦਾਇਕ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਕੇਸ਼ਕਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਕੰਮ ਤੇ ਤਸੱਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਕਾਰਜ ਕੇਸ਼ਕਾਰ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਮਿਹਨਤੀ, ਧੀਰਜਵਾਨ ਅਤੇ ਲਗਨ ਵਾਲਾ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ

ਸਾਰੰਸ਼

ਕੇਸ਼ਕਾਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਇੱਕ ਸ਼ਾਖਾ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੌਰਾਨ ਅਨੁਵਾਦ ਅਤੇ ਕੇਸ਼ਕਾਰੀ ਜਿਹੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵੀ ਪੜ੍ਹਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵਿਆਕਰਨ, ਤਰਜਮਾ, ਦੂਜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਿਖਣਾ ਅਤੇ ਕੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੇਸ਼ਕਾਰ ਉਹ ਮਾਹਿਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼, ਸੂਚੀਆਂ, ਵਿਸ਼ਵਕੋਸ਼ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ-ਸਾਗਰਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖਦਾ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸੰਕਲਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਦੋ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੋਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਸਭ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਮੁਲਕਾਂ ਦੇ ਬਹੁਭਾਸ਼ੀ ਲੋਕ ਇਕ-ਮਿਕ ਹੁੰਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਦੋਂ ਹੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਵੀ ਤੀਬਰਤਾ ਨਾਲ ਵਧ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਵਧ ਰਹੀ ਮੰਗ ਭਾਸ਼ਾ ਮਾਹਿਰਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮੰਗ ਹੈ ਜੋ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਬੋਲੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋਣ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹਿੰਦੀ, ਚੀਨੀ, ਫ੍ਰੈਂਚ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ। ਦੋ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਛਪਣ ਵਾਲੀਆਂ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀਆਂ (ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ਾਂ) ਵਾਸਤੇ ਉਹਨਾਂ ਕੇਸ਼ਕਾਰਾਂ ਦੀ ਬੇਹੱਦ ਲੋੜ ਹੈ ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹਿੰਦੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਬੋਲੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਨਾ ਸਿਰਫ ਚੰਗਾ ਗਿਆਨ ਹੋਵੇ ਸਗੋਂ ਤਰਜਮਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਉਹ ਮਾਹਿਰ ਹੋਣ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਗੁਣ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਿਧਾਂਤਿਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਯੋਗਿਕ ਕੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਰਾਜ ਭਾਸ਼ਾ ਬਣਨ ਨਾਲ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੀ ਲੋੜ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੀ ਗਈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਮਹਿਕਮਾ ਪੰਜਾਬੀ (ਹੁਣ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ) ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ 1949 ਈ. ਵਿਚ ਕੇਸ਼ਕਾਰੀ ਭਾਗ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਇਕ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਕੇਸ਼ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦਾ ਕਾਰਜ ਸੌਂਪਿਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1983 ਤਕ ਵਿਭਾਗ ਨੇ ਛੇ ਜਿਲਦਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਕੇਸ਼ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਦੇ 3400 ਪੰਨਿਆਂ ਵਿਚ ਲਗਭਗ ਡੇਢ ਲੱਖ ਐਂਟਰੀਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਿਆਕਰਣ ਤੇ ਨਿਰੁਕਤੀ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਛੇ ਜਿਲਦਾਂ ਦੇ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਕੇਸ਼ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਇਕ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ (ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕੇਸ਼) ਵੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਉਪ-ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਅੱਖੋਂ ਪਰੇਖੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਪੁਆਧੀ ਤੇ ਪੋਠੋਹਾਰੀ ਕੇਸ਼ ਵੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਆਦਾਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਨੂੰ ਮੱਦੇ ਨਜ਼ਰ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਦੋ-ਭਾਸ਼ੀ, ਤ੍ਰੈ-ਭਾਸ਼ੀ ਅਤੇ ਬਹੁ-ਭਾਸ਼ੀ ਕੇਸ਼ ਵੀ ਇਸ ਸਕੀਮ ਅਧੀਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਕੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਝੋਲੀ ਵਿਚ ਪਾਏ ਗਏ ਜਿਵੇਂ ਹਿੰਦੀ-ਪੰਜਾਬੀ ਕੇਸ਼, ਪੰਜਾਬੀ-ਹਿੰਦੀ ਕੇਸ਼, ਉਰਦੂ-ਪੰਜਾਬੀ-ਹਿੰਦੀ ਕੇਸ਼, ਪੰਜਾਬੀ-ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਕੇਸ਼, ਪੰਜਾਬੀ-ਹਿੰਦੀ-ਕਾਂਗੜੀ ਕੇਸ਼, ਪੰਜਾਬੀ-ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕੇਸ਼, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ-ਪੰਜਾਬੀ ਕੇਸ਼ (ਮੈਟ੍ਰਿਕ ਪੱਧਰ), ਮਿਡਲ ਪੰਜਾਬੀ ਕੇਸ਼ ਆਦਿ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪੰਜਾਬੀ-ਉਰਦੂ ਕੇਸ਼ ਅਤੇ ਡੋਗਰੀ-ਪੰਜਾਬੀ ਕੇਸ਼ ਭਾਗ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਹਨ। ਅਖਾਣ ਮੁਹਾਵਰੇ ਕਿਸੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਅਮੀਰੀ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਸਿੰਗਾਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਂਭਣ ਲਈ ਵਿਭਾਗ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਅਖਾਣ ਕੇਸ਼ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਮੁਹਾਵਰਾ ਕੇਸ਼ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਅਖਾਣ ਕੇਸ਼ ਦਾ ਸੋਧਿਆ ਐਡੀਸ਼ਨ ਛਪ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਮੁਹਾਵਰਾ ਕੇਸ਼ ਦਾ ਸੋਧਿਆ ਐਡੀਸ਼ਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਉਕਤ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸਚਿੱਤਰ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕੇਸ਼, ਸਚਿੱਤਰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਰਣਮਾਲਾ (ਮੁੱਢਲੇ ਕਦਮ) ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਤੇ ਰੋਮਨ ਵਰਣਮਾਲਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਵਾਏ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਸਕੂਲੀ ਪੱਧਰ ਦੀਆਂ ਤ੍ਰੈ-ਭਾਸ਼ੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀਆਂ ਮੈਟ੍ਰਿਕ ਤੇ ਪਲੱਸ-ਟੂ (10+2) ਪੱਧਰ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ। ਕਿੱਸਾ ਸਾਹਿਤ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅੰਗ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਲਈ 'ਕਿੱਸਾ ਸੰਦਰਭ ਕੇਸ਼' ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਵਾਰਿਸ ਮੁਹਾਵਰਾ ਕੇਸ਼ ਵੀ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਉਕਤ ਕੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਸੋਧੇ ਐਡੀਸ਼ਨ ਵੀ ਨਾਲੋਂ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਪੋਠੋਹਾਰੀ ਕੇਸ਼ ਦਾ ਸੋਧਿਆ ਐਡੀਸ਼ਨ ਛਾਪਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਭਾਗ ਵੱਲੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਕੇਸ਼ ਜਿਲਦ-1, ਪੰਜਾਬੀ ਕੇਸ਼ ਜਿਲਦ-2, ਪੰਜਾਬੀ ਕੇਸ਼ ਜਿਲਦ-5 ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕੇਸ਼ ਜਿਲਦ-6 ਦੇ ਐਡੀਸ਼ਨ ਸੋਧ ਕੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਹਿੰਦੀ-ਪੰਜਾਬੀ ਕੇਸ਼ ਦੇ ਸੋਧੇ ਐਡੀਸ਼ਨ ਦੀ ਛਪਾਈ ਦਾ

ਕਾਰਜ ਨਾਲੋਂ ਨਾਲ ਚਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਗ ਵੱਲੋਂ ਮਹਾਨ ਕੇਸ ਦਾ ਨੇਵਾਂ ਐਡੀਸ਼ਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ।
ਕੇਸਕਾਰੀ ਭਾਗ ਵੱਲੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ 42 ਕੇਸਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਪੁਸਤਕ ਸੂਚੀ ਵਿਚ ਵੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਮੁੱਖ/ਕੇਂਦਰੀ ਸ਼ਬਦ:

ਕੇਸੀ ਅਰਥ--ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ

ਮਹਾਨ ਕੇਸ---ਸ਼ਬਦ ਕੇਸ+ਅਰਥ

ਕੇਸਕਾਰ--ਕੇਸ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲਾ

ਕੇਸਕਾਰੀ--ਕੇਸ ਬਣਾਈ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ

ਕੇਸ ਰੂਪ--ਕੇਸਕਾਰੀ ਦਾ ਚਿਹਰਾ

ਸਵੈ-ਮੁਲਾਂਕਣ:

1. ਕੇਸ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਨਾਮ ਹੈ

ੳ. ਨਿਪੰਟੂ

ਅ. ਡਾਇਰੀ

ੲ. ਲਿਖਣ ਅਰਥ

ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ

2. ਕੇਸ ਦਾ .....ਸੰਗ੍ਰਹਿਤ ਰੂਪ ਹੈ

ੳ. ਭਾਵ ਅਤੇ ਰੂਪ

ਅ. ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਅਰਥ

ੲ. ਨਾਮ ਅਤੇ ਇੰਦਰਾਜ

ਸ. ਮੂਲ ਅਤੇ ਵਿਆਕਰਨ

3. ਨਿਪੰਟੂ ਉਹ ਸ਼ਬਦ ਸਮੂਹ ਹੈ ਜੋ ਵੇਦਾਂ ਦੇ ਚੁਣਕੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿਸ ਵਿਦਵਾਨ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ।

ੳ. ਹਾਕੇਟ

ਅ. ਐਮਰਸਨ

ੲ. ਯਾਸਕ

ਸ. ਪਾਣਿਨੀ

4. ਭਾਰਤੀ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਕੇਸ ਦੇ ਸਾਮਾਨਅਰਥਕ ਸ਼ਬਦ ਹਨ।

ੳ. ਨਾਮਮਾਲਾ

ਅ. ਨਿਰੁੱਕਤ

ੲ. ਮਾਲਾ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦਾਰਥ

ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ

5. ਲਾਤੀਨੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਕਿਸ ਨੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਵਾਈ

ੳ. ਸਰ ਥਾਮਸ ਈਲੀਅਟ

ਅ. ਸਰ ਥਾਮਸ ਵਿਲਿਅਮ

ੲ. ਹਾਕੇਟ
ਸ. ਐਮਰਸਨ

6. Lexicon ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਮੂਲ ਅਰਥ ਕੀ ਹੈ
ੳ. ਕਹਾਣੀ
ਅ. ਕੋਸ਼
ੲ. ਕਲਾ
ਸ. ਨਾਵਲ

7. ਕੋਸ਼ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਹੋਰ ਕਿਹੜੇ ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ
ੳ. Glossary
ਅ. Thesaurus
ੲ. Dictionary
ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ

8. ਕੋਸ਼ ਸਮਾਜਕ ਭਾਸ਼ਾਈ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਬਕਾਇਦਾ ਢੰਗ ਨਾਲ ਬਣਾਈ ਸੂਚੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੰਧਤ ਭਾਸ਼ਾ ਸਮੁਦਾਇ ਦੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਿਵਹਾਰ ਤੋਂ ਇੱਕਤਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਕੋਸ਼ਕਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਟਿੱਪਣੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਾਠਕ ਹਰੇਕ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਜਾਣ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸਨੂੰ ਉਸ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਉਸਦੇ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪਾਂ ਦੇ ਕਾਰਜ ਨਾਲ ਜੁੜਵੇਂ ਸਾਰੇ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਥਨ ਕਿਸ ਦਾ ਹੈ
ੳ. ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪਟਿਆਲਾ
ਅ. ਡਾ. ਐੱਚ ਐੱਸ ਗਿੱਲ
ੲ. ਜੁਗਸਤਾ
ਸ. ਰਾਜਗੋਪਾਲਨ

9. ਕੋਸ਼ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਹਨ
ੳ. ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣੀ
ਅ. ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਜਾਣਕਾਰੀ
ੲ. ਪਾਠਕ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਭੰਡਾਰ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ
ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ

10. ਕੋਸ਼ਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ।
ੳ. ਅਧਿਆਪਕ
ਅ. ਜਗਿਆਸੂ
ੲ. ਅਨੁਵਾਦਕ
ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ

11. ਕੋਸ਼ ਰਾਹੀਂ ਪਾਠਕ ਜਿੱਥੇ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉੱਥੇ ਹੋਰ ਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।
ੳ. ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਸ਼ੁੱਧ ਰੂਪ
ਅ. ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਰੂਪ
ੲ. ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਿਆਕਰਨ ਜਾਣਕਾਰੀ
ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ

12. ਰੂਸੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰ ਸਕਰਬਾ ਨੇ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਵਰਗ ਵੰਡ ਕਿੰਨੇ ਆਧਾਰਾਂ ਤੇ ਕੀਤੀ ਹੈ
ੳ. ਪੰਜ
ਅ. ਅੱਠ

ੲ. ਨੋ
ਸ. ਦਸ

13. ਵਿਆਖਿਆਤਮਕ ਸ਼ਬਦ ਕੇਸ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ

ੳ. ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ/ ਵਿਆਖਿਆ

ਅ. ਸ਼ਬਦ ਰੂਪ

ੲ. ਸ਼ਬਦ ਕਲਾ

ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਕੋਈ ਨਹੀਂ

14. ਕੇਸ ਨਿਰਮਾਣ ਯੋਜਨਾ ਦੇ ਕਿੰਨੇ ਪੜਾਅ ਹਨ

ੳ. ਚਾਰ

ਅ. ਤਿੰਨ

ੲ. ਪੰਜ

ਸ. ਸੱਤ

15. ਕੇਸੀ ਇਕਾਈ ਦੇ ਰੂਪ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਭਾਗ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ

ੳ. ਲੈਮਾ

ਅ. ਕੇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ

ੲ. ਕੇਸ ਵਿਗਿਆਨ

ਸ. ਕੇਸਕਾਰੀ

ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

1. ਕੇਸ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ
2. ਕੇਸਕਾਰੀ ਦੀਆਂ ਕਿਹੜੀਆਂ-ਕਿਹੜੀਆਂ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਹਨ?
3. ਕੇਸ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਤੇ ਨੋਟ ਲਿਖੋ
4. ਕੇਸ ਦੇ ਅਰਥ ਅਤੇ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਬਾਰੇ ਲਿਖੋ।
5. ਕੇਸ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਬਾਰੇ ਲਿਖੋ?

ਸੰਦਰਭ ਪੁਸਤਕਾਂ:

- 1) ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ, ਹਰਕੀਰਤ ਸਿੰਘ , ਲਾਹੜੇ ਬਕੁੱ ਸ਼ਾਪ, ਲੁਧਿਆਣਾ, 1974
- 2) ਕੇਸ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕੇਸਕਾਰੀ ,ੳਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਸ਼ਵ ,ਨਨਸੀ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼ ਚੰਡੀਗੜ , 1992 .
- 1) ਭਾਸ਼ਾ , ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ (ਇਤਿਹਾਸ , ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਵਿਹਾਰ) , ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਚੀਮਾ, 1995
- 2) ਨਵੀਨ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ , ਭੁਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਖਿਰਾਰਾ , ਪੈਪਸੂ ਬੁੱਕ ਡਿਪੂ, ਪਟਿਆਲਾ , 1998 .
- 3) ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਆਕਰਨ , ਡਾ. ਹਰਕੀਰਤ ਸਿੰਘ ,ਗਿਆਨੀ ਲਾਲ ਸਿੰਘ , ਪੰਜਾਬ ਸਟੇਟ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਚੰਡੀਗੜ , 2010.
- 4) ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ : ਸੰਕਲਪ ਤੇ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ , ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਪੁਆਰ , ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਕਾਦਮੀ ਜਲੰਧਰ , 1988 .
- 5) ਪੰਜਾਬੀ ਕੇਸਕਾਰੀ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ, ਨਵਰਤਨ ਕਪਰੂ , ਸ਼ਹੀਦ-ਏ-ਆਜ਼ਮ, ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ, ਪਟਿਆਲਾ,

2004

ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਲਿੰਕ

<https://pa.wikipedia.org/wiki/%E0%A8%95%E0%A9%8B%E0%A8%B8%E0%A8%BC%E0%A8%95%E0%A8%BE%E0%A8%B0%E0%A9%80>

http://www.irjmsh.com/article_pdf?id=4246.pdf

<https://bhashavibhagpunjab.org/koshkari.aspx>

<https://www.youtube.com/watch?v=PL4FdASv3Fw>

ਅਧਿਆਇ-2: ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ

ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ (Content)

1. ਉਦੇਸ਼
2. ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ
3. ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ
4. ਸਾਰੰਸ਼
5. ਕੇਂਦਰੀ ਸ਼ਬਦ
6. ਸਵੈ-ਮੁਲਾਂਕਣ
7. ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ
8. ਸੰਦਰਭ ਪੁਸਤਕਾਂ
9. ਮੌਹਤਵਪੂਰਨ ਵੈੱਬਸਾਇਟਸ

ਉਦੇਸ਼:

- ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕੋਸ਼ ਬਾਰੇ ਜਾਣਨ ਦੇ ਕਾਬਿਲ ਹੋਣਗੇ
- ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਕਾਬਿਲ ਹੋਣਗੇ।
- ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕੋਸ਼ ਅਤੇ ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਬਾਰੇ ਸਮਝਣ ਦੇ ਸਮੱਰਥ ਹੋਣਗੇ
- ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ।

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ:

ਕੇਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਕੇਸ਼ਕਾਰੀ

30 ਕੇਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਕੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੇ ਅੰਤਰ-ਸਬੰਧਤ ਸੰਕਲਪ ਹਨ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਮਦਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਤੋਂ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ Lexicology - ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ ਕੇਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ Lexicography ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਯੂਨਾਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਸ਼ਬਦ Lexiko, Lexis ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਇਹਨਾਂ ਦੋਵਾਂ ਸੰਕਲਪਾਂ ਵਿੱਚ Lexico ਅਗੇਤਰ ਸਾਂਝਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਗੇਤਰ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਯੂਨਾਨੀ ਸ਼ਬਦ Lexiko ਤੋਂ ਹੋਇਆ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਯੂਨਾਨੀ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ - "ਬੋਲ" (ਬੋਲਣ ਦਾ ਢੰਗ) ਜਾਂ "ਸ਼ਬਦ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦਾ ਦਵਲਾ ਅਰਥ ਬਣਦਾ ਹੈ - "ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਲਿਖਣਾ ਅਤੇ ਕੇਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ - ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਵਿਗਿਆਨ ਕੇਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦਾ ਵਿਗਿਆਨ ਹੈ ਅਤੇ ਕੇਸ਼ਕਾਰੀ ਸ਼ਬਦ ਲਿਖਣ ਜਾਂ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕਲਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਦੋਵਾਂ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੀ ਨਿਰੁਕਤੀ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਇਹ ਨਿਸਚਤ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਸਬੰਧ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਨਾਲ ਹੈ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਪਰਸਪਰ ਸਬੰਧਤ ਵੀ ਹਨ ਅਤੇ ਆਤਮ ਨਿਰਭਰ ਵੀ। ਕੇਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਕੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੋਵਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ 'ਸ਼ਬਦ' ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸੰਪੂਰਨ ਸ਼ਬਦ ਰਾਸ਼ੀ ਜਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਨੂੰ ਉਸ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਸ਼ਬਦ-ਭੰਡਾਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ ਅਸਮਾਨ ਵਿੱਚ ਤਾਰਿਆਂ ਦੇ ਇਕੱਠ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਹਰ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਭਾਵੇਂ ਆਪਣੀ ਆਜ਼ਾਦ ਹਸਤੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਲੜੀਦਾਰ (Paradigmatic) ਅਤੇ ਕੜੀਦਾਰ (Syntagmatic) ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਬੰਧਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਲੜੀਦਾਰ ਸਬੰਧ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਇਕ ਸਿਸਟਮ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਆਤਮ ਨਿਰਭਰਤਾ 'ਤੇ ਆਧਾਰਤ ਹਨ। ਕੜੀਦਾਰ ਸਬੰਧ ਕਿਸੇ ਇਕ ਖ਼ਾਸ ਕ੍ਰਮ ਜਾਂ ਤਰਤੀਬ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਕਿਸੇ ਪਰਤੱਖ ਗਿਆਨ ਦੀ ਵਿਵਿਧਤਾ ਰੰਗ ਬਰੰਗਤਾ ਦੀ ਹਫ਼ਰਾ ਦਫ਼ਰੀ (Chaos) ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਬਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਆਜ਼ਾਦ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਬੰਧਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਖ਼ਾਸ ਅਰਥ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਉਸਦੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ ਦਾ ਖ਼ਾਸ ਗਰੁੱਪ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਖ਼ਾਸ ਵਿਆਕਰਨਕ ਕਾਰਜ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇਹ ਸ਼ਬਦਾਰਥ ਵਿਗਿਆਨ, ਧੁਨੀ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਵਿਆਕਰਨਕ ਇਕਾਈ ਹੈ। ਕੇਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੱਖਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਕੇਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਸਬੰਧਾਂ ਦਾ ਪੈਟਰਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਧੁਨੀ ਵਿਗਿਆਨਕ, ਰੂਪ ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਤੇ ਪਰਕਨਾਤਮਕ ਵਿਵਹਾਰ Contextual Behaviour) ਨੂੰ ਵੇਖਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਅਤੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਲਗਾਤਾਰ ਤਬਦੀਲੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਕੇਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਕਿਸੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਉਸਦੀ ਉਤਪਤੀ, ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਪਰਚੱਲਤ ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕੇਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਅੰਤਰ-ਸਬੰਧਤਾ ਵਿੱਚ ਵਾਪਰਦੇ ਮੇਲਾਂ ਅਤੇ ਵਿਰੋਧਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪਰਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਕੋਈ ਸ਼ਬਦ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਹੋਂਦ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਕੇਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਇਸਦਾ ਸਾਰੇ ਸੰਭਾਵੀ ਸੰਯੋਗਾਂ ਵਿੱਚ ਅਧਿਐਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੇਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ ਰਚਨਾ ਸਬੰਧੀ ਇਕਾਈਆਂ ਅਤੇ ਸਮੂਹਕ ਸੰਯੋਗਾਂ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਕੇਸ਼ਕਾਰੀ ਵੀ ਕੇਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਕੇਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਆਮ ਗੁਣਾਂ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਈਆਂ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਕੇਸ਼ਕਾਰੀ ਹਰ ਕੋਸ਼ੀ-ਇਕਾਈ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਅਧਿਕਾਰਤ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਪਰਖਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਕੇਸ਼ ਲਿਖਣ ਜਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਸੰਗਰਹਿ ਕਰਨ ਨੂੰ ਹੀ ਕੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ 1680 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੇਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ, ਕੇਸ਼ਕਾਰੀ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੇਂਦਰ-ਬਿੰਦੂ 'ਸ਼ਬਦ' ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਆਪਸੀ ਨਿਰਭਰਤਾ ਅਤੇ ਸਬੰਧਤਾ ਬੜੀ ਪੱਕੀ ਹੈ, ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਵੱਖ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਹਨਾਂ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਪਰਿਪੇਖ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵਿਚਾਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਾਂਗੇ।

ਕੇਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ

ਕੇਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਕੇਸ਼ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਵਿਗਿਆਨ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਵਿਚਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੇਸ਼ ਬਣਾਉਣ ਵੇਲੇ ਸਮਗਰੀ ਕਿਵੇਂ ਇਕੱਤਰ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ? ਇਕੱਤਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸਮਗਰੀ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਹੜੀ ਸਮਗਰੀ ਨੂੰ ਚੁਣਿਆ ਜਾਵੇ? ਕਿਹੜੀ ਸਮਗਰੀ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਕਿਹੜੀ ਨੂੰ ਗੋਣ ਮੰਨ ਕੇ ਉਸਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇ? (ਜਿਵੇਂ ਨਾਵਲ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਨਾਵਲਕਾਰ ਅਤੇ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਕਹਾਣੀਕਾਰ) ਕਿਹੜੇ ਕੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਉਚਾਰਨ ਅਤੇ ਵਿਉਤਪਤੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਕਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਨਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ? ਉਸਦਾ

ਵਰਣਨ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇ ? ਅਰਥ ਆਦਿ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ? ਕਿਹੜੀਆਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨ ਲਈ ਨਾਲ ਚਿੱਤਰ ਬਣਾਏ ਜਾਣ ਅਤੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਣਾਏ ਜਾਣ ? ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਰਨਾਤਮਕ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਅਰਥ ਜਾਂ ਅਰਥ ਜਾਂ ਵਿਆਖਿਆ ਆਦਿ ਦਾ ਕ੍ਰਮ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇ ਆਦਿ ਦਾ ਪਤਾ ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੋਸ਼ ਨਿਰਮਾਣ ਲਈ ਸਾਰੀ ਸਿਧਾਂਤਕ ਜਾਣਕਾਰੀ ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਸਬੰਧੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਨਿਮਨ ਅਨੁਸਾਰ ਹਨ :

ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਉਹ ਵਿਗਿਆਨ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਇਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਪੜਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਵਿਤੇਲਦ ਦਰੇਜ਼ੇਅਸਕੀ ਨੇ ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਸਬੰਧੀ ਕਿਹਾ ਹੈ :

- (1) ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਸ਼ਾਖਾ,
- (2) ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਵਿਭਾਗ,
- (3) ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਰੂਪ, ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਅਰਥਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਗਿਆਨ ਸ਼ਾਖਾ,
- (4) ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਨਿਰੁਕਤੀ ਅਤੇ ਅਰਥਾਂ ਦਾ ਵਿਗਿਆਨ, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਉਹ ਸ਼ਾਖਾ ਜਿਹੜੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਨਿਰੁਕਤੀ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਕੋਨਸਾਈਜ਼ ਆਕਸਫੋਰਡ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਵਿੱਚ ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਮਦ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਅਰਥਾਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਵਜੋਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਵੈਬਸਟਰ ਨੇ ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਉਦਭਵ ਅਤੇ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਪੜਾਈ ਕਿਹਾ ਹੈ।

ਡਾ. ਭੋਲਾਨਾਥ ਤਿਵਾੜੀ ਨੇ ਸ਼ਬਦ-ਕੋਸ਼ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਲਈ ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਨਿਮਨ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ :

- (1) ਕੋਸ਼ ਸਮਗਰੀ ਸੰਕਲਨ ਵਿਗਿਆਨ
- (2) ਇੰਦਰਾਜ ਚੋਣ ਵਿਗਿਆਨ,
- (3) ਇੰਦਰਾਜ ਵਰਗੀਕਰਨ ਵਿਗਿਆਨ ਮੁੱਖ ਅਤੇ ਗੌਣ ਰੂਪ ਵਿੱਚ
- (4) ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ ਵਿਗਿਆਨ
- (5) ਵਿਉਤਪਤੀ ਵਿਗਿਆਨ
- (6) ਉਚਾਰਨ ਵਿਗਿਆਨ
- (7) ਕੋਸ਼ ਅਰਥ ਵਿਗਿਆਨ
- (8) ਸ਼ਬਦ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿਗਿਆਨ।

ਡਾ. ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਅਨੁਸਾਰ, “ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦਾ ਸਬੰਧ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਿਵਹਾਰਕ ਆਵੱਸਕਤਾ ਨਾਲ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਇਕ ਵਿਵਸਥਿਤ ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਹੈ ਅਤੇ ਕੋਸ਼ ਨਿਰਮਾਣ ਦੀ ਨਵੀਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਪਰਚਾਇਕ। ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦਾਰਥ ਵਿਗਿਆਨ (Lexicology) ਅਤੇ ਕੋਸ਼ ਨਿਰਮਾਣ (Lexicography) ਦਾ ਕੰਮ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਬਦਾਰਥ ਵਿਗਿਆਨ ਕੋਸ਼ ਰਚਨਾ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤਕ ਪੱਖ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਉਦੈ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਨਿਯਮਤ ਅਤੇ ਵਿਵਸਥਿਤ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋਇਆ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦੇ ਅਨੇਕ ਪਹਿਲੂਆਂ ਵੱਲ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਨੇ ਹੀ ਸੰਕੇਤ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਜੋ ਬਾਦ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਅੰਗ ਬਣੇ। ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨੀ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੀ ਸੂਚਨਾ ਇੱਕਤਰ ਕਰਨ ਦੇ ਲੋੜੀਂਦੇ ਸਾਧਨ ਪਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਹੀ ਆਧਾਰ ਬਣਦਾ

ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਕਿਸੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੀ ਪੜਾਈ ਦਾ ਵਿਗਿਆਨ ਹੈ ...

ਰਾਮ ਆਧਾਰ ਸਿੰਘ ਅਨੁਸਾਰ ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਹੀ ਸ਼ਾਖਾ ਹੈ । ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਧਿਐਨ ਅੱਗੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਅਤੇ ਵਰਨਾਤਮਕ ਦੇ ਕਿਸਮਾਂ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸਕ ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਉਤਪਤੀ, ਅਤੇ ਅਰਥਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਵਰਨਾਤਮਕ ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਇਕ ਸਿਸਟਮ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ

ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕੇਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਖੇਤਰ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ-ਸਬੰਧਤ ਹਨ। ਕੇਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਹੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਅੰਤਰ-ਸਬੰਧਤਾ ਵਿੱਚ ਵਾਪਰਦੇ ਮੇਲਾਂ ਅਤੇ ਵਿਰੋਧਾਂ ਨੂੰ ਪਰਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕੇਸ਼ ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਧਿਐਨ ਦੀ ਵੰਡ ਸਾਧਾਰਨ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਅਜਿਹੇ ਸਾਧਾਰਨ ਗੁਣਾਂ, ਲੱਛਣਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਰੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਂਝੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਰਵ ਵਿਆਪਕਤਾ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਤੇ ਭਿੰਨਤਾ ਸੂਚਕ ਅਧਿਐਨ ਰਾਹੀਂ ਦੋ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਕੇਸ਼ੀ ਸਿਸਟਮ ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕੇਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਵਹਾਰਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕੇਸ਼ਕਾਰੀ, ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਅਧਿਐਨ ਆਦਿ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹਨ।

ਧੁਨੀ ਵਿਗਿਆਨ ਆਧੁਨਿਕ ਕੇਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤੱਤ ਹੈ। ਕੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਠੀਕ ਠੀਕ ਉਚਾਰਨ ਦੇਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਜ ਵਿੱਚ ਕੇਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਧੁਨੀ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਮਦਦ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਧੁਨੀ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਜ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲਿਖਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਸ਼ੁੱਧ ਉਚਾਰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਧੁਨੀ। ਵਿਗਿਆਨ ਨੇ ਕੁਝ ਧੁਨੀ ਸੰਕੇਤ ਨਿਸਚਤ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਕੇਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਧੁਨੀ ਸੰਕੇਤਾਂ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਫੋਨੀਮ ਤੋਂ ਬਣਦੇ ਹਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਦਾ ਸੁਤੰਤਰ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਪਰ ਇਹ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਅਰਥ ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਫ਼ਰਕ ਨੂੰ ਵੀ ਬਿਆਨਦੇ ਹਨ। ਇਸਤੋਂ ਵੀ ਅਗਾਂਹ ਧੁਨੀਗਰਾਮਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਵਾਸਤੇ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਹੋਰ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸਕ ਧੁਨੀ ਵਿਗਿਆਨ, ਬਹੁਅਰਥਕਤਾ, ਸਮਰੂਪਤਾ ਅਤੇ ਸਮੁਅਰਥਕਤਾ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਸ਼ਾ ਇਕ ਸਮਾਜਕ ਫ਼ਲਸਫ਼ਾ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਅਧਿਐਨ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਵਸਥਾ ਜਾਂ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਪਰਬੰਧ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਸਮਾਜਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਕ ਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਵਿਵਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਇਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵਿੱਚੋਂ ਰੂਪਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਵੇਂ ਨਵੇਂ ਸ਼ਬਦ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪਰਾਣੇ ਖ਼ਤਮ ਹੁੰਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਨਵੇਂ ਅਰਥ ਭਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣੇ ਅਰਥ ਖ਼ਤਮ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੇਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਕਿਸੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਵਿਗਿਆਨਕ ਨੁਕਤੇ ਤੋਂ ਵੀ ਵਾਚਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਕੇਸ਼ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪਰਸੰਗ ਨੂੰ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕੇਸ਼ਕਾਰੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਕ ਕੇਸ਼, ਵਿਸ਼ੇ ਕੇਸ਼, ਵਿਸ਼ਵਕੇਸ਼ ਆਦਿ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਸਾਰੇ ਗਿਆਨ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ। ਵਿਗਿਆਨਾਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਕੇਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਸਿੱਧੇ ਜਾਂ ਟੇਢੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਮੁੱਚੇ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਕੇਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਕੇਸ਼ਕਾਰੀ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਆਪਸੀ ਸਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਵਿਚਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਪਰਾਚੀਨ ਕਾਲ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਕੋਈ ਕੇਸ਼ ਬਣਾਉਣਾ ਹੋਵੇ (ਜਿਵੇਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਪਾਲੀ, ਪਰਾਕਿਰਤ, ਅਪਭਰੰਸ਼, ਆਦਿ) ਤਾਂ ਕੇਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਇੰਦਰਾਜ, ਅਰਥ, ਪਰਯੋਗ ਆਦਿ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਪੂਰੀ ਪੂਰੀ ਸਮਗਰੀ ਸਾਹਿਤ ਤੋਂ ਹੀ ਲੈਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ਦਾ ਕੇਸ਼ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਬੋਲਚਾਲ ਤੋਂ ਇਕ ਸੀਮਾ ਤੱਕ ਹੀ ਸਮਗਰੀ ਲਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸਮਗਰੀ ਆਧੁਨਿਕ ਪਰਕਾਸ਼ਤ ਅਪਰਕਾਸ਼ਤ ਸਾਹਿਤ ਤੋਂ ਹੀ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਇਤਿਹਾਸਕ ਕੇਸ਼ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿੱਚ ਪਰਾਚੀਨ ਕਾਲ ਸਮੇਂ ਸ਼ਬਦ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦੇ ਕੀ ਅਰਥ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਕਾਲ-ਕ੍ਰਮ ਕਿਹੜਾ ਸੀ, ਆਦਿ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਹੀ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਵਰਨਾਤਮਕ ਕੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਅਰਥਾਂ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਵੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਹੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਉਤਪਤੀ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪੂਰਵਵਰਤੀ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਸਾਹਿਤ ਤੋਂ ਹੀ ਪਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਕੇਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਕੇਸ਼ ਬਣਾ ਕੇ ਉਸਦੇ ਅਧਿਐਨ-ਅਧਿਆਪਨ ਨੂੰ ਸਰਲ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਕੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਕਾਰਨ ਪਰਾਚੀਨ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਗਤੀ ਕਠਨ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਅਨੇਕ ਪੱਧਰਾਂ ਉੱਪਰ ਅਸੰਭਵ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਕੇਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਕੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤਕ ਵਿਹਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਕੇਸ਼ਕਾਰ ਭਾਵੇਂ ਕੇਸ਼ੀ ਇਕਾਈ ਦੇ ਸਾਰੇ ਅਰਥ-ਭੇਦਾਂ ਜਾਂ ਵਿਸਥਾਰਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਅਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਉਹ ਫੈਸਲੇ ਲੈ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕੇਸ਼ੀ ਇਕਾਈ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜੀਆਂ ਉਸਦੀ ਸੋਚ ਮੁਤਾਬਕ ਜ਼ਰੂਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਈਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ।

ਕੇਸ਼ਕਾਰੀ

ਕੇਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਦੁਆਰਾ ਪਰਸਤੁਤ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਕੇਸ਼ ਬਣਾਉਣਾ ਹੀ ਕੇਸ਼ਕਾਰੀ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਕੇਸ਼ਕਾਰੀ, ਕੇਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਵਿਵਹਾਰਕ ਰੂਪ ਹੈ। ਕੇਸ਼ਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦੇ ਕੇਸ਼ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਮਗਰੀ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨਾ, ਕੇਸ਼-ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਮੱਦੇ-ਨਜ਼ਰ ਰੱਖ ਕੇ ਇਕੱਤਰ ਕੀਤੀ ਸਮਗਰੀ ਵਿੱਚੋਂ ਇੰਦਰਾਜ ਚੁਣਨਾ, ਮੁੱਖ ਅਤੇ ਗੈਰ ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਕਰਨਾ, ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਕ੍ਰਮ ਦੇਣਾ, ਹਰੇਕ ਇੰਦਰਾਜ ਦੇ ਨਾਲ ਪਰਯੋਗ ਕਰਤਾ ਦੀ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਉਚਾਰਨ, ਵਿਉਤਪਤੀ ਅਤੇ ਵਿਆਕਰਨ ਵਿੱਚੋਂ ਲੋੜੀਂਦੀ ਸਮਗਰੀ ਨੂੰ ਸੰਖੇਪ ਜਾਂ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿੱਚ ਦੇਣਾ, ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਲਿਖਣਾ, ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਕ੍ਰਮ ਦੇਣਾ, (ਵਰਨਾਤਮਕ ਕੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਪਰਯੋਗ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਅਰਥਾਤ ਅਧਿਕ ਪਰਚੱਲਤ ਅਰਥ ਪਹਿਲਾਂ ਅਤੇ ਘੱਟ ਪਰਚੱਲਤ ਬਾਦ ਵਿੱਚ, ਇਤਿਹਾਸਕ ਕੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਾਚੀਨ ਅਰਥ ਪਹਿਲਾਂ ਅਤੇ ਬਾਦ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਤ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਾਸ ਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ) ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਚਿੱਤਰ ਪਰਯੋਗ ਅਤੇ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦੇਣਾ ਆਦਿ ਗੱਲਾਂ ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਹਨ।

ਕੇਸ਼ਕਾਰੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਹਨ :

ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਵਰਮਾ ਅਨੁਸਾਰ, “ਸ਼ਬਦ-ਕੇਸ਼ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕੇਸ਼ਕਾਰੀ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੇਸ਼, ਸ਼ਬਦਾਵਲੀਆਂ ਆਦਿ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਿਤੋਲਦ ਦਰਜੇਅਸਕੀ ਨੇ ਕੇਸ਼ਕਾਰੀ ਮਦ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ ਹੈ : (1) ਸ਼ਬਦ-ਕੇਸ਼ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਤਕਨੀਕ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਵਿਗਿਆਨ, (2) ਸ਼ਬਦ-ਕੇਸ਼ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਅਮਲ, (3) ਸ਼ਬਦ-ਕੇਸ਼ ਲਿਖਣਾ ਜਾਂ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨਾ (4) ਸ਼ਬਦ-ਕੇਸ਼ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨ ਦਾ ਵਿਗਿਆਨ, (5) ਸ਼ਬਦ-ਕੇਸ਼ ਨਿਰਮਾਣ ਦੀਆਂ ਵਿਧੀਆਂ ਦਾ ਵਿਗਿਆਨ

ਹਾਰਟਮੈਨ ਅਨੁਸਾਰ, “ਕੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦਾ ਸਬੰਧ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦਾ ਵਰਣਨ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਹੈ। ਕੇਸ਼ ਕਿਸੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਇਕ ਜਾਂ ਇਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਤੱਤਾਂ 'ਤੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਕੇਸ਼ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਸਬੰਧ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਨਿਰੰਤਰ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਅਰਥਾਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਹਾਰਟਮੈਨ ਅਗੇ ਜਾ ਕੇ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਕੇਸ਼ਕਾਰ ਦਾ ਇਹ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਉਹ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਚੰਗੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਹੀ ਚੋਣ ਕਰੇ। ਜੇਕਰ ਉਹ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਦੇ ਇਸ ਚੱਕਰ ਵਿੱਚ ਪਵੇਗਾ ਤਾਂ ਉਹ ਕੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਮਨੋਰਥ ਤੋਂ ਭਟਕ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਸਦਾ ਕੰਮ ਸਾਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਇਕੱਤਰਨ ਅਤੇ ਕ੍ਰਮ-ਬੱਧਤਾ ਹੈ। ਉਹ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਹੈ, ਆਲੋਚਕ ਨਹੀਂ।

ਕੇਸ਼ ਲਿਖਣ ਜਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਕਰਨ ਨੂੰ ਕੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅੰਬਾ ਪ੍ਰਸਾਦ ਸੁਮਨ ਅਨੁਸਾਰ, ਕੇਸ਼ਕਾਰੀ ਉਹ ਕਲਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕੇਸ਼ ਰਚਨਾ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਪਰਯੋਗਕ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਰਾਮ ਆਧਾਰ ਸਿੰਘ ਅਨੁਸਾਰ, “ਕੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕੇਸ਼ ਸੰਪਾਦਨ ਦੀ ਇਕ ਕਲਾ ਵੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਸਾਇੰਸ ਵੀ। ਡਿਕਸ਼ਨਰੀਆਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਹਾਰਕ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਕ ਪਰਯੋਗ ਕਰਤਾ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਿਮਨ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਕੇਸ਼ ਨੂੰ ਵੇਖਦਾ ਹੈ :

1. ਉਹ ਸੰਦਰਭ ਪੁਸਤਕ, ਜੋ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਪੱਖਾਂ ਜਾਂ ਕਿਸਮਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਵੇ, ਜਿਵੇਂ ਉਚਾਰਨ, ਨਿਰੁਕਤੀ, ਵਰਤੋਂ ਆਦਿ।

2. ਠੀਕ ਅਤੇ ਸਹੀ ਪਰਯੋਗ ਨੂੰ ਗ਼ਲਤ ਅਤੇ ਘਟੀਆ ਪਰਯੋਗ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇਕ ਰੈਫਰੈਂਸ ਨੁਕਤੇ ਵਜੋਂ। ਕੇਸ਼ ਦੇ ਇਸ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਬੜਾ ਨਿਯਮਬੱਧ ਅਤੇ ਨਿਆਇਕ ਕਾਰਜ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕੇਸ਼ ਕਿਸੇ ਸੂਚਨਾ ਦਾ ਭੁਗਤਾਨ ਕਾਰਜ ਵੀ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਨੇਪਰੇ ਚਾੜ੍ਹਨ ਲਈ ਹਰ ਸੰਭਵ ਪੱਖ ਅਤੇ ਸਰੋਤ ਰਾਹੀਂ ਸੂਚਨਾ ਇਕੱਤਰ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਪਰਾਪਤ ਸੂਚਨਾਵਾਂ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਅਤੇ ਸੌਖੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁੜ ਪਰਾਪਤ ਹੋਣ ਯੋਗ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਪੱਖਾਂ ਦੀ ਰੱਖਣੀ ਵਿੱਚ ਕੇਸ਼ਕਾਰੀ ਨੂੰ ਅਸਲੀ ਵਿਹਾਰਕ ਸਾਇੰਸ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਕੇਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਕੇਸ਼ਕਾਰੀ ਇਕ ਹੀ ਸਿੱਕੇ ਦੇ ਦੋ ਪਾਸੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੋਵਾਂ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਸੀ ਅੰਤਰ-ਸਬੰਧਤਾ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵਿਹਾਰਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਕਾਰਜਾਂ ਵਿੱਚ ਭਿੰਨਤਾ ਵੀ ਦਿੱਸਦੀ ਹੈ।

ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ-ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਅਰਥ-ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਅਨੁਸਰਣ ਕਰਦਿਆਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਅਤੇ ਅਰਥਾਂ ਬਾਰੇ ਫ਼ੈਸਲਾ ਲੈਂਦੇ ਸਮੇਂ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਬਿਰਤੀ (Subjective) ਅਪਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਕਾਰਜ ਵਿੱਚ ਕੋਸ਼ਕਾਰ ਦੇ ਵਧੀਆ ਯਤਨਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਕਲਪਿਤੀ ਅਤੇ ਅੰਤਰੀਵ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੋਸ਼ਕਾਰ ਪੱਖਪਾਤੀ ਬਿਰਤੀ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਕਿਸੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। ਸਾਧਾਰਨ ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀਆਂ ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਨਾਲ ਵਿਹਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਆਪਣੇ ਸਰਵ-ਵਿਆਪਕ ਸਿਧਾਂਤਕ ਪਿਛੋਕੜ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੱਧ ਜਾਂ ਘੱਟ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਕੋਸ਼ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਸਮੇਂ ਇਸਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿਵਹਾਰਕ ਪ੍ਰਯੋਗ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਸਾਰਥਕਤਾ (Validation) ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ।

ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਇਕ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਲੈ ਕੇ ਉਸਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਇਸਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਅਰਥ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਇਕ ਨਿੱਜੀ ਇਕਾਈ ਵਜੋਂ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਜੋ ਵਿਹਾਰਕ ਨੁਕਤੇ ਤੋਂ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਹੋਰ ਮਕਸਦ ਜਿਵੇਂ ਠੀਕ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ, ਉਚਾਰਨ ਆਦਿ ਵੇਖਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਕੋਸ਼ਕਾਰ ਨੂੰ ਸਾਰੀਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਉਸਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਕੋਸ਼ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਸਰੋਤਿਆਂ ਦੀ ਕਿਸਮ ਦਿਸ਼ਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕੋਸ਼ਕਾਰ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਕੋਸ਼ੀ ਇਕਾਈਆਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਵਿਉਂਤ ਅਨੁਸਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਮ ਬੋਲਚਾਲ ਅਤੇ ਅਸਲ ਜੀਵਨ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋਂ ਯੋਗ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਇਕ ਬਹੁਅਰਥਕ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਸਿਧਾਂਤਕ ਆਧਾਰ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰੋਇਆ ਜਾਵੇ, ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਸਮੇਂ ਵਿਹਾਰਕ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਮੁੱਖ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦਾ ਇਕ ਸਿਸਟਮ ਵਜੋਂ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਕੋਸ਼ੀ ਇਕਾਈਆਂ ਅਣਗਿਣਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹਰ ਕੋਸ਼ੀ ਇਕਾਈ ਦਾ ਪੂਰਨ ਬਿਓਰਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਇਸਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਅਧਿਐਨ ਦੀ ਕ੍ਰਮਬੱਧਤਾ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਖ਼ਾਸ ਇਕਾਈ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਦੀ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਲਕਸ਼ ਕਿਸੇ ਨਿੱਜੀ ਇਕਾਈ ਦਾ ਵੱਧ ਜਾਂ ਘੱਟ ਪੂਰਨ ਵਰਣਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਇੰਦਰਾਜ ਨੂੰ ਇਕ ਸੁਤੰਤਰ ਸਮੱਸਿਆ ਵਜੋਂ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੋਸ਼ਕਾਰ ਆਪਣੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਸਮਗਰੀ ਨੂੰ ਇਕ ਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅੰਕੜਿਆਂ ਦੀ ਦੁਬਾਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਸੁਵਿਧਾ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਅੱਖਰ-ਕ੍ਰਮ ਤਰਤੀਬ ਅਨੁਸਾਰ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜਿੱਥੇ ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਸਿਧਾਂਤ ਨਿਰਧਾਰਕ (Oriented) ਹੈ, ਉਥੇ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਉਹਨਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਸਥੂਲ ਨਤੀਜਿਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਨੂੰ ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਨਾਲੋਂ ਉੱਤਮ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਨਤੀਜੇ ਹੀ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਵਹਾਰਕ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਮੁੱਲ ਉਹਨਾਂ ਨਤੀਜਿਆਂ ਮੁਤਾਬਕ ਹੀ ਮਾਪਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਸਬੰਧੀ ਜੁਗਸਤਾ ਤੁਲਨਾ ਕਰਦਾ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਰੂਪਾਂ (ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਵਿਉਤਪਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਅਤੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਵਿਰੋਧ ਦੇ ਸਬੰਧਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਕ੍ਰਮਬੱਧ ਅਧਿਐਨ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਦਾ ਸਬੰਧ ਅਧਿਕਤਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕੋਸ਼ ਇਕਾਈਆਂ ਨਾਲ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਵਧੇਰੇ ਲਾਭਕਾਰੀ ਹੋਵੇਗੀ ਜੇ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਦਾ ਅਮਲੀ ਕਾਰਜ ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ 'ਤੇ ਆਧਾਰਤ ਹੋਵੇ।

ਉਪਰੋਕਤ ਵਰਣਨ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਕ ਅਤੇ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਵਿਹਾਰਕ ਪੱਖ ਦਾ ਨਿਭਾਉ ਹਨ। ਕੋਸ਼ ਸਿਰਜਨ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਕੋਸ਼ ਸਿਰਜਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਭੇਦਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਅੰਤਰ-ਸਬੰਧਤ ਸੰਕਲਪ ਹਨ।

ਮੁੱਖ/ਕੇਂਦਰੀ ਸ਼ਬਦ:

ਕੇਸ਼---ਅਰਥ ਰੂਪ

ਵਿਗਿਆਨ ---ਤਕਨੀਕੀ ਜਾਣਕਾਰੀ

ਸਰਵ ਵਿਆਪਕ ---ਜ਼ਿਆਦਾ ਪਹਿਚਾਣ

ਸੰਚਾਰ ---ਸੰਚਾਰ ਸਾਧਨ

ਇਤਿਹਾਸ---ਪੁਰਾਣੀ ਜਾਣਕਾਰੀ

ਸਵੈ-ਮੁਲਾਂਕਣ:

1. ਡਾ. ਦਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਖਹਿਰਾ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਕੇਸ਼ਕਾਰੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕੇਸ਼ਕਾਰੀ ਸਿਧਾਂਤਕ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰਕ ਪਰਿਪੇਖ ਕਦੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਈ ਹੈ।

ੳ. 2009

ਅ. 2020

ੲ. 2021

ਸ. 1920

2. ਕੇਸ਼ਕਾਰੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕੇਸ਼ਕਾਰੀ ਸਿਧਾਂਤਕ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰਕ ਪਰਿਪੇਖ ਕਿਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ।

ੳ. ਡਾ. ਦਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਖਹਿਰਾ

ਅ. ਡਾ. ਪਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸਿੱਧੂ

ੲ. ਓਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਸ਼ਿਸਟ

ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਕੋਈ ਨਹੀਂ

3. ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਕੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਗਿਆਨੀ ਦਾ ਕਿਹੜਾ ਕੇਸ਼ ਹੈ

ੳ. ਸ਼ਬਦ ਜੋੜ ਕੇਸ਼

ਅ. ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੇਸ਼

ੲ. ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਅਖਾਣ

ਸ. ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਰੀ ਕੇਸ਼

4. 'ਪੰਜਾਬੀ ਸਫਰਨਾਮਾ ਕੇਸ਼' ਕਿਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ।

ੳ. ਡਾ. ਅਬਿਨਾਸ਼ ਕੋਰ

ਅ. ਡਾ. ਵਨੀਤਾ

ੲ. ਡਾ. ਪ੍ਰਭਜੋਤ ਕੋਰ

ਸ. ਡਾ. ਨਗੇਂਦਰ

5. ਪੋਠੋਹਾਰੀ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼ ਕਦੋਂ ਆਇਆ ਹੈ।

- ੳ. 2010
- ਅ. 1980
- ੲ. 1960
- ਸ. 2000

6. ਬੇਡਨ ਚੇਅਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਿੱਥੇ ਕੀਤੀ ਗਈ।

- ੳ. ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ
- ਅ. ਆਕਸਫੋਰਡ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ
- ੲ. ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ
- ਸ. ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ

7. ਮੋਨੀਅਰ ਵਿਲੀਅਮਜ਼ ਦਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ-ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਕੋਸ਼ ਕਦੋਂ ਛਪਿਆ।

- ੳ. 5 ਨਵੰਬਰ 1851
- ਅ. 10 ਨਵੰਬਰ 1891
- ੲ. 5 ਫਰਵਰੀ 1851
- ਸ. 15 ਮਈ 1890

8. ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚਾਰ ਕੋਸ਼ ਕਿਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ।

- ੳ. ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ
- ਅ. ਲਾਲ ਸਿੰਘ
- ੲ. ਵੀਰ ਸਿੰਘ
- ਸ. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਪਦਮ

9. ਉਪਭਾਸ਼ਾਈ ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼ ਕਦੋਂ ਆਇਆ ਹੈ

- ੳ. 1990
- ਅ. 1960
- ੲ. 1950
- ਸ. 1890

10. ਅਖਾਣਾਂ ਦੀ ਖਾਣ ਕਿਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ।

- ੳ. ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਦੀ
- ਅ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਦੀ
- ੲ. ਦੇਵੀ ਦਾਸ
- ਸ. ਸ਼ਰਧਾ ਰਾਮ ਫਿਲੋਰੀ

11. ਲੋਕਧਾਰਾ ਵਿਸ਼ਵ ਕੋਸ਼ ਕਿਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ

- ੳ. ਸੋਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਵਣਜਾਰ ਵੇਦੀ
- ਅ. ਨਾਚਰ ਸਿੰਘ
- ੲ. ਧਨਵੰਤ ਕੌਰ
- ਸ. ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ

12. "ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਕੇਸ" ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ ਕਿਸ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ।

ੳ. ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ 1970

ਅ. ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ 1971

ੲ. ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ 1990

ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਕੋਈ ਨਹੀਂ

13. ਇੰਦਰਾਜ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ

ੳ. ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ

ਅ. ਸ਼ਬਦ, ਮੁਹਾਵਰਾ

ੲ. ਮੂਲ ਸ਼ਬਦ

ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ

14. ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਸੰਦਰਭ ਕੇਸ ਕਿਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ।

ੳ. ਸੋਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਵਣਜਾਰਾ ਬੇਦੀ

ਅ. ਹਰਚੰਦ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ

ੲ. ਹਰਕੀਰਤ ਸਿੰਘ

ਸ. ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ

15. ਕੇਸ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕੇਸਕਾਰੀ ਕਿਸ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਹੈ।

ੳ. ਡਾ. ਦਲਜੀਤ ਖਹਿਰਾ ਦੀ

ਅ. ਡਾ. ਪਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸਿੱਧੂ ਦੀ

ੲ. ਓਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਟ ਦੀ

ਸ. ਵਿਦਿਆ ਭਾਸਕਰ ਦੀ

ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

1. ਕੇਸ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ
2. ਕੇਸਕਾਰੀ ਦੀਆਂ ਕਿਹੜੀਆਂ-ਕਿਹੜੀਆਂ ਸਾਖਾਵਾਂ ਹਨ?
3. ਕੇਸ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਤੇ ਨੋਟ ਲਿਖੋ
4. ਕੇਸ ਦੇ ਅਰਥ ਅਤੇ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਬਾਰੇ ਲਿਖੋ।
5. ਕੇਸ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਬਾਰੇ ਲਿਖੋ?

ਸੰਦਰਭ ਪੁਸਤਕਾਂ:

- 1) ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ, ਹਰਕੀਰਤ ਸਿੰਘ, ਲਾਹੌਰ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਲੁਧਿਆਣਾ, 1974
- 2) ਕੇਸ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕੇਸਕਾਰੀ, ਓਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਟ, ਨਨਸੀ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, 1992.

- 1) ਭਾਸ਼ਾ , ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ (ਇਤਿਹਾਸ , ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਵਿਹਾਰ) , ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਚੀਮਾ, 1995
- 2) ਨਵੀਨ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ , ਭੁਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਖਿਹਰਾ , ਪੈਪਸੂ ਬੁੱਕ ਡਿਪੂ, ਪਟਿਆਲਾ , 1998 .
- 3) ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਆਕਰਨ , ਡਾ. ਹਰਕੀਰਤ ਸਿੰਘ ,ਗਿਆਨੀ ਲਾਲ ਸਿੰਘ , ਪੰਜਾਬ ਸਟੇਟ ਯੂਨੀਵਰਿਸਟੀ ਚੰਡੀਗੜ , 2010.
- 4) ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ : ਸੰਕਲਪ ਤੇ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ, ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਪੁਆਰ , ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਕਾਦਮੀ ਜਲੰਧਰ , 1988 .
- 5) ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ, ਨਵਰਤਨ ਕਪਰੂ , ਸ਼ਹੀਦ-ਏ-ਆਜ਼ਮ, ਪ੍ਰਿਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ, ਪਟਿਆਲਾ, 2004

ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਲਿੰਕ

<https://pa.wikipedia.org/wiki/%E0%A8%95%E0%A9%8B%E0%A8%B8%E0%A8%BC%E0%A8%95%E0%A8%BE%E0%A8%B0%E0%A9%80>

http://www.irjmsh.com/article_pdf?id=4246.pdf

<https://bhashavibhagpunjab.org/koshkari.aspx>

<https://www.youtube.com/watch?v=PL4FdASv3Fw>

ਅਧਿਆਇ-3: ਕੇਸ਼ਗਤ ਅਰਥ ਵਿਧੀ

ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ (Content)

1. ਉਦੇਸ਼
2. ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ
3. ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ
4. ਸਾਰੰਸ਼
5. ਕੇਂਦਰੀ ਸ਼ਬਦ
6. ਸਵੈ-ਮੁਲਾਂਕਣ
7. ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ
8. ਸੰਦਰਭ ਪੁਸ਼ਤਕਾਂ
9. ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵੈੱਬਸਾਇਟਸ

ਉਦੇਸ਼:

1. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕੇਸ਼ਗਤ ਅਰਥ ਬਾਰੇ ਜਾਣਨਗੇ।
2. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕੇਸ਼ਗਤ ਵਿਧੀ ਬਾਰੇ ਜਾਣਨਗੇ।
3. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕੇਸ਼ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਬਾਰੇ ਜਾਣਨਗੇ।

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ:

ਕੇਸ਼ਗਤ ਅਰਥ

ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਅਰਥ ਦਾ ਸਬੰਧ ਬੜਾ ਗਹਿਰਾ ਹੈ। ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਅਤੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸਬੰਧਾਂ ਦੀ ਪਰਖ, ਅਰਥਾਂ ਦੇ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਪੱਖ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਅੰਤਰ ਸਬੰਧਤਾ ਅਤੇ ਇਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਕੋਸ਼ੀ ਪਰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਵੱਖ ਵੱਖ ਕੋਸ਼ੀ ਇਕਾਈਆਂ ਦੀ ਆਪਸੀ ਨਿਰਭਰਤਾ ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਅਰਥ-ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਵਿਚਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਕੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਨਿਰਧਾਰਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ। ਅਰਥ ਕੇਸ਼ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਬਿੰਦੂ ਹੈ। ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪਾਠਕ ਕੇਸ਼ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੋਸ਼ੀ ਇਕਾਈਆਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਲਈ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਕੇਸ਼ਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਕੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਬੜੇ ਸਰਲ ਅਤੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਢੰਗ ਨਾਲ ਦੇਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਅਰਥ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਜਾਂ ਨਿਰਧਾਰਨ ਨੂੰ ਕਈ ਪਹਿਲੂਆਂ ਤੋਂ ਵਿਚਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਤਿੰਨ ਸਿਧਾਂਤ ਵਧੇਰੇ ਚਰਚਿਤ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅਰਥ ਨੂੰ ਇਕ ਵਸਤੂ, ਇਕ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਇਕ ਵਿਹਾਰ ਵਜੋਂ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪਹਿਲੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਸੰਕੇਤ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਨਾਂ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਤੋਂ ਭਾਵ ਉਸ ਪਦਾਰਥ ਤੋਂ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਉਸ ਸ਼ਬਦ ਦੁਆਰਾ ਸੰਕੇਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਵਸਤੂ ਜਾਂ ਪਦਾਰਥ ਤੋਂ ਭਾਵ ਠੋਸ ਜਾਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰ-ਪਦਾਰਥ - ਖੰਡ, ਦੁੱਧ, ਫੁੱਲ, ਕਿਤਾਬ, ਪਦਾਰਥ ਆਦਿ ਤੋਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਇਸਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਮਨੁੱਖੀ ਕਿਰਿਆਵਾਂ, ਜਿਵੇਂ - ਪੀਣਾ, ਪਹਿਨਣਾ, ਸੋਣਾ, ਪੜਨਾ; ਗੁਣਵਾਚਕ ਸ਼ਬਦ, ਜਿਵੇਂ ਚੰਗਾ-ਬੁਰਾ, ਵਧੀਆ, ਘਟੀਆ ਆਦਿ; ਮਾਨਸਿਕ ਅਵਸਥਾ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸ਼ਬਦ, ਜਿਵੇਂ ਸੋਚਣਾ, ਪਰਖਣਾ, ਵਿਚਾਰਨਾ; ਪ੍ਰੇਮ (Abstract) ਧਾਰਨਾਵਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਪਵਿੱਤਰਤਾ, ਈਮਾਨਦਾਰੀ, ਸ਼ਰੀਫ਼ਗੀ, ਭਲਮਾਣਸੀ; ਗੁਣ, ਜਿਵੇਂ - ਹਰਾ, ਚਿੱਟਾ ਆਦਿ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਸਭ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਹਨ। ਅਨੇਕਾਂ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਅਰਥ ਇਸ ਤੋਂ ਅਛੇਰ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਅਤੇ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਕੋਈ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਜੋ ਮਨੁੱਖੀ ਕਲਪਨਾ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਅਸਤਿਤਵ ਗ੍ਰਹਿਣ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਚ' 'ਨੇ' 'ਵਿਚ' 'ਅਤੇ' ਆਦਿ ਸਬੰਧ ਸੂਚਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਕਿਸੇ ਪਦਾਰਥ ਜਾਂ ਭਾਵ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਕ ਹੀ ਪਦਾਰਥ ਅਤੇ ਵਸਤੂ ਨੂੰ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਸਥਾਨ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਭਿੰਨ ਪਰਕਾਰ ਨਾਲ ਵਿਖਿਆਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਕੋ ਮਨੁੱਖ ਕਿਤੇ ਬਾਪ ਦਾ ਰੂਪ ਹੈ, ਕਿਤੇ ਪਤੀ ਅਤੇ ਕਿਤੇ ਭਰਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ। ਦੂਸਰਾ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿਚਾਰ ਜਾਂ ਭਾਵ ਉੱਪਰ ਅਧਾਰਤ ਵਿਚਾਰਾਤਮਕ ਜਾਂ ਮਨੋਭਾਵੀ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ। ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਇਸ ਮਨੋਭਾਵੀ ਉੱਪਰ ਅਧਾਰਤ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਸੁਣਕੇ ਸਰੋਤੇ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਜੇ ਵਿਚਾਰ ਬਿੰਬ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹੀ ਉਸਦਾ ਅਰਥ ਹੈ। ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਸੰਸਾਰਕ ਹੋਂਦ ਤੋਂ ਬਾਹਰੀ ਅਰਥਾਤ ਕਲਪਨਾਤਮਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਵੀ ਬਿੰਬ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮੱਦੇ-ਨਜ਼ਰ ਰੱਖਦਿਆਂ ਪਹਿਲੀ ਧਾਰਨਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਸ਼ਬਦ ਜਾਂ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਸੁਣਕੇ ਸਾਰੇ ਸਰੋਤਿਆਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਇਕਸਾਰ ਬਿੰਬ ਜਾਂ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਪੈਦਾ ਹੋਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ। ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਬਿੰਬਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਸਥਾਨ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਪਰਿਵਰਤਨ ਆਉਣਾ ਕੁਦਰਤੀ ਹੈ। ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਕਿਸੇ ਸ਼ਬਦ ਪ੍ਰਤੀ ਜੇ ਗੁਣਾਤਮਕ ਬਿੰਬ ਆਪਣੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਚਿਤਵਦਾ ਹੈ, ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਉਹ ਦੂਸਰੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਹੋਂਦ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੋਵੇ। ਇਕ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ 'ਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦ 'ਪੂਜਾ' ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਦਾ ਅਨੁਸਾਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਗੁਆਂਢੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਭਾਵ 'ਹਲਾਕ ਜਾਂ 'ਸ਼ਿਕਾਰ ਦੇ ਅਰਥ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਸਬੰਧ ਸੂਚਕ, ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਵਾਚਕ ਅਤੇ ਵਿਆਕਰਨਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਕੋਈ ਸਪੱਸ਼ਟ ਪਰਕਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਅਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਕਿਸੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸ਼ਬਦ-ਰੂਪਾਂ ਅਤੇ ਪਰਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕਲਾਵੇ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਤੀਸਰਾ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿਵਹਾਰਵਾਦੀ ਜਾਂ ਇਤਫ਼ਾਕੀਆ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ। ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਅਨੁਸਾਰ ਅਰਥ-ਨਿਰਧਾਰਨ ਕਿਸੇ ਸ਼ਬਦ ਪ੍ਰਤੀ ਵਕਤਾ ਦੇ ਮਨੋਭਾਵ ਅਤੇ ਪਰਕਿਰਿਆ ਉੱਪਰ ਆਧਾਰਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਵਕਤਾ ਦੇ ਮਨੋਭਾਵਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਦੀ ਪਰਕਿਰਿਆ ਹੋਵੇਗੀ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਵਕਤਾ ਦੇ ਮਨੋਭਾਵ ਸਰੋਤੇ ਉੱਪਰ ਜੇ ਪਰਭਾਵ ਛੱਡਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਵੀ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਹੋਵੇਗਾ। ਪਰ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਵੀ ਖ਼ਾਮੀਆਂ ਭਰਪੂਰ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਵਕਤਾ ਸ਼ਬਦ ਰਾਹੀਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਭਾਵਾਂ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਸਰੋਤੇ ਦੀ ਸੋਚ ਅਤੇ ਸਮਝ ਉਸਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ। ਵਕਤੋਂ ਅਤੇ ਸਰੋਤੇ ਦੀ ਸੋਚ ਅਤੇ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਫ਼ਰਕ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸੋ, ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਦਾ ਨਿਰਧਾਰਨ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋਵੇਗਾ।

ਇਹਨਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਕ ਸਿਧਾਂਤ ਜਿਸਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਾਨਤਾ ਪਰਾਪਤ ਹੋਈ ਹੈ, ਉਹ ਹੈ ਅਮੂਰਤੀਕਰਨ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ। ਇਸਨੂੰ ਸ਼ਬਦ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਨਾਂ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਅਨੁਸਾਰ ਅਰਥ ਨਿਰਧਾਰਨ ਸਮੇਂ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਵਸਤੂ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਧਾ ਸਬੰਧ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਸ਼ਬਦ ਜਾਂ ਰੂਪ ਅਤੇ ਵਸਤੂ ਜਾਂ ਪਦਾਰਥ ਦੋਵਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਭਾਵ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਵੀ ਕਲਪਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਭਾਵ ਉੱਪਰ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਅਰਥ ਦੇ ਨਿਮਨ ਤਿੰਨ ਭਾਗਾਂ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਨਾਵਾਂ ਦੀ ਸੰਗਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ :

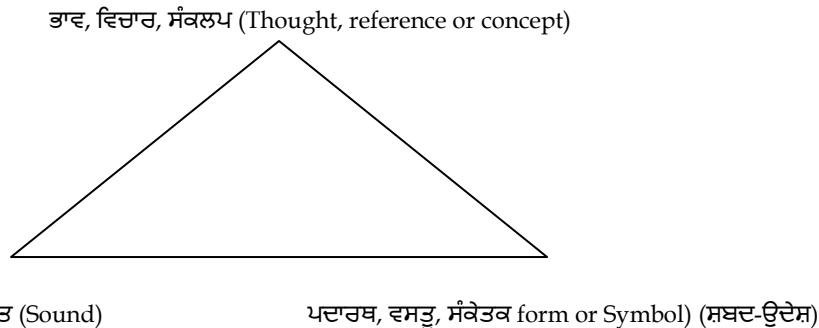
1. ਪਹਿਲੇ ਭਾਗ ਨੂੰ ਧੁਨੀ, ਸ਼ਬਦ, ਰੂਪ ਅਤੇ ਸੰਕੇਤ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ।

2. ਦੂਜਾ ਭਾਗ ਅਰਥ, ਭਾਵ, ਵਿਚਾਰ, ਕਲਪਨਾ ਅਤੇ ਸੰਕਲਪ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ।

3. ਤੀਜੇ ਭਾਗ ਨੂੰ ਵਸਤੂ, ਪਦਾਰਥ ਅਤੇ ਸੰਕੇਤ (ਸ਼ਬਦ-ਉਦੇਸ਼) ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ

ਗਿਆ ਹੈ।

ਆਗਡੇਨ ਅਤੇ ਰਿਚਰਡਜ਼ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ 'The Meaning of meanings' ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਕੋਣ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ :

(Referent or thing) ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਭਾਵ ਅਤੇ ਸੰਕੇਤ ਵਿਚਕਾਰ ਅਨਿਯਮਤ ਸਬੰਧ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਵ ਅਤੇ ਵਸਤੂ ਵਿਚਕਾਰ ਥੋੜੇ ਜਾਂ ਬਹੁਤੇ ਸਿੱਧੇ ਸਬੰਧ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਸੰਕੇਤ ਅਤੇ ਵਸਤੂ ਦਰਮਿਆਨ ਕੁਝ ਇਕ ਅਸਿੱਧੇ ਸਬੰਧਾਂ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਕੋਈ ਸਬੰਧ ਨਹੀਂ। ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਧਾਰਨਾ ਅਸਤਿਤਵ ਕਿਵੇਂ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦੀ ਹੈ ? ਮਨੁੱਖ ਇਸ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਦਿਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਵਸਤਾਂ ਜਾਂ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਨਿਰੀਖਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨੂੰ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਰੂਪਾਂ ਨਾਲ ਚਿੰਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਵਸਤੂ ਦੀਆਂ ਦੂਜੀ ਨਾਲ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਅਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਵੇਖਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਧਾਰਨਾ ਉਸਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਵਸਤ ਪ੍ਰਤੀ ਸੰਕਲਪ ਜਾਂ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਦਿਮਾਗ ਰਾਹੀਂ ਦੋ ਵਸਤਾਂ ਦਰਮਿਆਨ ਜੇ ਸਮਾਨਤਾ, ਅਸਮਾਨਤਾ, ਇੱਕ ਰੂਪਤਾ ਅਤੇ ਬਹੁਰੂਪਤਾ ਦੇਖਦਾ ਹੈ, ਉਸਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਹੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਅਰਥ ਪਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਇਕ ਆਦਮੀ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਸ਼ੇਰ ਨੂੰ ਵੇਖਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸ ਪ੍ਰਤੀ ਜਾਣਦਾ, ਪਰ ਉਹ ਉਸਦੇ ਪਛਾਣ ਚਿੰਨ੍ਹ ਆਪਣੇ ਦਿਮਾਗ ਚ ਬਿਠਾ ਲੈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਇਕ ਚਾਰ ਪੈਰਾਂ ਵਾਲਾ ਜਾਨਵਰ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਵਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਰਮਗ ਬਰੰਗਤਾ ਹੈ। ਮੂੰਹ 'ਤੇ ਲੰਬੇ ਵਾਲ ਹਨ। ਬੜੀ ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਗਰਜਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਦੋ ਗੋ.. ਪੂਛ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਲੱਛਣਾਂ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਉਸ ਪਦਾਰਥ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਮਾਗ ਚ ਇਕ ਚਿੱਤਰ ਬਿਠਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਚੱਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਛਾਣ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਵਾਲੇ ਜਾਨਵਰ ਨੂੰ ਸ਼ੇਰ ਨਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਸ਼ੇਰ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਲੱਛਣਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਸਦਾ ਆਪਣਾ ਨਿੱਜੀ ਵਿਚਾਰ ਹੈ, ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਕੁਝ ਹੋਰਨਾਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਵਿਭਿੰਨ ਵਿਚਾਰ ਇਕ ਸਮੂਹ ਦਾ ਰੂਪ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਅਣਗਿਣਤ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਾਕੇ ਕਿਸੇ ਇਕ ਪਦਾਰਥ ਪ੍ਰਤੀ ਜਿਸ ਸਾਂਝੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਸਹਿਮਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਮੂਰਤੀਕਰਨ (Concratation) ਦੀ ਪਰਕਿਰਿਆ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਨਿੱਜੀ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਚਾਰ ਸਾਧਾਰਨ ਰੂਪ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਜੇ ਸਿਰਫ਼ ਇਕ 'ਸ਼ੇਰ (ਜੇ ਵਿਚਾਰ ਅਧੀਨ ਸੀ) ਤੇ ਹੀ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਰੂਪ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਬਾਕੀ ਸ਼ੇਰਾਂ ਲਈ ਇਕ ਸਾਧਾਰਨ ਜਾਂ ਆਮ ਨਾਂ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਉਹ ਆਦਮੀ ਜਦ ਬਾਕੀ ਸ਼ੇਰਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕਈ ਗੁਣ ਸਾਂਝੇ ਹਨ, ਪਰ ਕੁਝ ਅੰਤਰ ਵੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਕੋਈ ਦੋ ਵਸਤਾਂ ਇੰਨ-ਬਿੰਨ ਇਕ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਸਾਰੇ ਸ਼ੇਰ ਰੰਗ, ਰੂਪ ਅਤੇ ਆਕਾਰ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਪਰ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਾਮੂਲੀ ਭੇਦਾਂ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਕੇ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸਾਂਝੇ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ੇਰ ਨਾਂ ਨਾਲ ਪੁਕਾਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਨਿੱਜੀ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਚਾਰ ਸਾਧਾਰਨ ਰੂਪ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਸਾਧਾਰਨ ਵਿਚਾਰ ਵਿੱਚ ਨਿੱਜੀ ਵਿਚਾਰ ਰਲਗੱਡ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਨਿੱਜੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਨਹੀਂ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਹੁਣ ਉਹ ਇਕ ਵਸਤੂ ਜਾਂ ਪਦਾਰਥ ਪ੍ਰਤੀ ਨਿੱਜੀ ਅਤੇ ਸਾਧਾਰਨ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਕਿਸੇ ਦੂਜੀ ਵਸਤੂ ਪ੍ਰਤੀ ਬਣੇ ਨਿੱਜੀ ਅਤੇ ਸਾਧਾਰਨ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਤੁਲਨਾ ਕਰਕੇ ਆਪਸੀ ਫ਼ਰਕ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਜਾਨਵਰ ਦੇਖਦਾ ਹੈ ਜੋ ਗਰਜਦਾ ਈ ਥਾਂ ਭੋਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਦੇ ਦੋ ਕੰਨ, ਚਾਰ ਪੈਰ ਅਤੇ ਇਕ ਪੂਛ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਹ ਇਸ ਜਾਨਵਰ ਨੂੰ 'ਕੁੱਤਾ' ਨਾਂ ਨਾਲ ਪੁਕਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਸੁਣਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਦਿਮਾਗ 'ਚ ਉਸ ਪ੍ਰਤੀ ਸ਼ੇਰ ਨਾਲੋਂ ਥੋੜਾ ਵੱਖਰੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਬਿੰਬ ਉਭਰਦਾ ਹੈ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਉਹ ਸ਼ੇਰ ਅਤੇ ਕੁੱਤੇ ਦਰਮਿਆਨ ਫ਼ਰਕ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਪਦਾਰਥਾਂ ਜਾਂ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਆਮ ਅਤੇ ਫਿਰ ਖਾਸ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਪਰਖ ਕਰਨ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਬੱਚਾ ਜਦੋਂ ਜਨਮ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵਸਤਾਂ ਦੇ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਨਾ-ਵਾਕਿਫ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜਿਉਂ-ਜਿਉਂ ਉਹ ਵੱਡਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸਦੀ ਬੁੱਧੀ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ

ਪਰਚੱਲਤ ਨਾਂਵਾਂ ਅਤੇ ਪਛਾਣ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਵਾਕਿਫ਼ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਸੁਖਸਮ ਭੇਦਾਂ ਅਤੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਸੋ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪਦਾਰਥ ਦੇ ਆਪਣੇ ਪਛਾਣ ਚਿੰਨ੍ਹ ਜਾਂ ਗੁਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। | ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਗੁਣ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਤਾਂ ਦੂਜੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਕੁਝ ਉਸਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਨਿੱਜੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਈਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਇਕ ਵਰਗ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸਦੀਆਂ ਨਿੱਜੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਉਸਦੇ ਵਿਲੱਖਣ ਅਸਤਿਤਵ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਹੀ ਅਰਥ ਨਿਰਧਾਰਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਹੀ ਅਰਥਗਤ ਲੱਛਣ (Semantic Features) ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਹਨਾਂ ਲੱਛਣਾਂ ਦੀ ਅੱਗੋਂ ਦੋ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ - ਗੁਣਾਤਮਕ ਅਤੇ ਨਾਕਾਰਾਤਮਕ। ਇਸ ਅੰਤਰ ਦੀ ਸਪੱਸ਼ਟਤਾ ਲਈ ਸਕੂਟਰ ਅਤੇ ਮੋਟਰਸਾਈਕਲ ਦੀ | ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ, ਖੁਰਾਕ ਅਤੇ ਮਕਸਦ ਸਾਮਾਨ ਹਨ, ਪਰ ਸਕੂਟਰ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਇਕ ਵਾਧੂ ਟਾਇਰ ਲੱਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਮੋਟਰਸਾਈਕਲ ਪਿੱਛੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਹ ਲੱਛਣ ਸਕੂਟਰ ਲਈ ਤਾਂ ਗੁਣਾਤਮਕ ਹੈ, ਪਰ ਮੋਟਰਸਾਈਕਲ ਲਈ ਨਾਕਾਰਾਤਮਕ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੂੰਡੇ ਅਤੇ ਕੁੜੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਲੱਛਣ ਸਾਮਾਨ ਹਨ, ਪਰ ਮੂੰਡਾ ਨਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੁੜੀ ਮਾਦਾ। ਨਰ ਦਾ ਲੱਛਣ ਮੂੰਡੇ ਲਈ ਗੁਣਾਤਮਕ ਅਤੇ ਕੁੜੀ ਲਈ ਨਾਕਾਰਾਤਮਕ ॥

ਕੋਸ਼ਕਾਰ ਇਹਨਾਂ ਲੱਛਣਾਂ ਜਾਂ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕੋਸ਼ੀ ਇਕਾਈਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਦਾ ਮਤਲਬ ਕੋਸ਼ੀ ਇਕਾਈਆਂ ਦੇ ਕਾਰਜ-ਨਿਭਾ ਨੂੰ ਪਰਖਣਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਸਗੋਂ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੋਸ਼ੀ ਇਕਾਈਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਬਹਿਸ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ ਕਿ ਅਰਥ ਘਟਨਾਵਾਂ ਜਾਂ ਵਸਤਾਂ ਦੇ ਅਰਥਗਤ ਲੱਛਣਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਆਪਣਾ ਅਸਤਿਤਵ ਸਥਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਵਿੱਚ ਅਮੂਰਤੀਕਰਨ ਜਾਂ ਸਾਧਾਰਨੀਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਅਮੂਰਤੀਕਰਨ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਉਹਨਾਂ ਪਦਾਰਥਾਂ ਤੱਕ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜੋ ਭਾਸ਼ਾ ਬਾਹਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਵਾਸਤਵਿਕ ਜਾਂ ਸਥੂਲ ਪਦਾਰਥ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਅਵਾਸਤਵਿਕ (ਪੈਰਾਇਕ ਅਤੇ ਪਰੀਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ) ਤੇ ਕਲਪਨਾਤਮਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਜਾਂ ਵਸਤਾਂ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ, ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਕਲਪਨਾਤਮਕ ਸੋਚ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਅਮੂਰਤ ਧਾਰਨਾਵਾਂ-ਈਮਾਨਦਾਰੀ, ਨੇਕੀ ਅਤੇ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਆਦਿ ਵੀ ਇਸ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕੋਸ਼ੀ ਇਕਾਈਆਂ ਦੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਵਰਗ ਜਿਵੇਂ ਪਰਵਿਰਤੀਮੂਲਕ ਲੱਛਣ (Attitudinal Symptoms) - ਹੈਲੋ, ਅਰੇ ਆਦਿ ਵਿਵਹਾਰਕ ਕਰਮਕਾਰੀ (ਜਿਵੇਂ Please), ਨਿਰਦੇਸ਼ੀ ਚਿੰਨ੍ਹ (ਪੰਜਾਬੀ ਇਹ, ਉਹ ਆਦਿ) ਵੀ ਅਮੂਰਤੀ ਧਾਰਨਾ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਕੋਸ਼ੀ ਇਕਾਈਆਂ ਦੇ ਭਾਵੇਂ ਭਾਸ਼ਾ ਬਾਹਰੀ ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਸਾਮਾਨ ਵਾਸਤਵਿਕ ਪਦਾਰਥ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਪਰੰਤੂ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ/ ਇਕਾਈਆਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਉਹਨਾਂ ਇਕਾਈਆਂ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਅਰਥ ਸੰਚਾਰ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹਿੰਦੀ 'ਯਰ', 'ਵਰ' ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ 'ਇਹ', 'ਉਹ ਆਦਿ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਚਾਰ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਬੰਧਾਤਮਕ ਪਰਕਾਰਜ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕੋਸ਼ੀ ਇਕਾਈਆਂ ਦੇ ਇਹ ਸਾਰੇ ਵਰਗ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਇਕ ਅੰਗ ਵਜੋਂ ਸਥਾਪਤ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਸੰਚਾਰ ਮੁੱਲ ਹਨ। ਕੋਸ਼ਕਾਰ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਵਰਣਨ ਦੀ ਵਿਧੀ ਤੇ ਕਿਸਮ ਵਾਚਾਰਥੀ/ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਵਾਚਰਥ ਅਤੇ ਲੱਖਣਾਰਥ : ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਸੰਕਲਪ ਅਰਥ ਦਾ ਮੂਲ ਆਧਾਰ ਹਨ। ਅਰਥ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਇਹਨਾਂ ਲੱਛਣਾਂ ਨੂੰ ਅਰਥਗਤ ਲੱਛਣ ਜਾਂ ਤੱਤ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਤੱਤ ਬੜੇ ਮੁਢਲੇ, ਸਾਧਾਰਨ ਅਤੇ ਸਰਵ ਸਾਂਝੇ ਹਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਬੁਲਾਰੇ ਬੜੀ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਲੱਛਣ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਵਾਚਾਰਥੀ ਤੱਤ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਤ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਵਾਚਾਰਥ ਜਾਂ ਸੰਕੇਤ ਅਰਥ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਰਥ ਰੂਪ ਅਰਥ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੱਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਸੰਚਾਰ ਨੂੰ ਸੰਭਵ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਪਰ ਅਭਿਧਾ/ਵਾਚਾਰਥ ਦੁਆਰਾ ਕਿਸੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਪੱਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਅਸੀਂ ਕੁਝ ਸ਼ਬਦ-ਸਮੂਹਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਇਸ ਕਥਨ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।

ਪਿਆਰ, ਮੁਹੱਬਤ, ਇਸ਼ਕ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਭਿਧਾ/ਵਾਚਾਰਥ ਅਰਥ ਸਮਾਨ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ 'ਪਿਆਰ' ਸ਼ਬਦ ਉਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥਗਤ ਲੱਛਣਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਤ ਸਾਧਾਰਨ ਸ਼ਬਦ ਹੈ, ਪਰ ਮੁਹੱਬਤ ਤੇ ਇਸ਼ਕ ਸ਼ਬਦ ਇਸਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਗੂੜ੍ਹਤਾ ਲਿਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ਼ਕ ਹਕੀਕੀ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਹੈ। ਪਿਆਰ ਇਕ ਆਮ ਸ਼ਬਦ ਹੈ, ਪਰ ਮੁਹੱਬਤ ਦੇ ਪਰੇਮੀਆਂ ਦੇ

ਪਰੇਮ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਰੇਮ ਦਾ ਆਧਾਰ ਵੀ ਪਿਆਰ ਹੈ। 'ਇਸ਼ਕ ਆਤਮਾ ਅਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਪਰਸੰਗ ਵਿੱਚ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਸ਼ਬਦ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਾਵ 'ਨਹਾਉਣਾ' ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨਾ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਵੀ ਵੇਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। 'ਨਹਾਉਣਾ' ਆਮ ਸ਼ਬਦ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਭਾਵ ਪਵਿੱਤਰ ਹੋਣ ਤੋਂ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਸ਼ਬਦ-ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ 'ਪਿਆਰ' ਅਤੇ 'ਨਹਾਉਣਾ' ਸ਼ਬਦ ਅਭਿਧਾ/ਵਾਚਾਰਥ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਅਭਿਧਾ ਤੋਂ ਵੀ ਅਰਥ ਵਿਸਥਾਰ ਹੈ, ਜੋ ਉਸਨੂੰ ਖਾਸ ਅਰਥ ਪਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟਤਾ ਨੂੰ ਲਕਸ਼ਣਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੁਆਰਾ ਪਰਾਪਤ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਲਖਣਾਰਥ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਲਖਣਾਰਥ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ? ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਨਵੀਨਤਾ ਅਤੇ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲਤਾ ਦਾ ਵਾਪਰਨਾ ਸੁਭਾਵਕ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਇਕ ਬੁਲਾਰਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਾਚਾਰਥ ਉਸ ਦੁਆਰਾ ਵਾਂਛਿਤ ਅਨੁਪੂਰਕ ਪਰਿਣਾਮ ਜੋ ਵਿਅੰਗਮਈ, ਵਿਰੋਧਮਈ, ਮਸ਼ਕਰੀ, ਠੱਠਾ, ਆਦਰ, ਸਤਿਕਾਰ ਵਰਗੇ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਣਗੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਲਕਸ਼ਣਾ ਅਰਥ ਪਰਦਾਨ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ 'ਚ ਸਪੱਸ਼ਟਤਾ ਲਿਆਉਣੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਕਵੀ ਜਾਂ ਲੇਖਕ ਭਾਸ਼ਾ 'ਚ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਪਰਚੱਲਤ ਪਰਯੋਗਾਂ ਅਤੇ ਅਰਥਾਂ ਤੋਂ ਹੱਟਕੇ ਕੁਝ ਨਵੀਨਤਾ ਅਪਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਨਵੇਂ ਸ਼ਬਦ ਘੜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੁਝ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਅਰਥ ਰੰਗਣਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਪਰੰਪਰਾ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉੱਠ ਕੇ ਕੁਝ ਨਵਾਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਫਲਸਰੂਪ ਨਵੇਂ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਅਰਥ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਲਕਸ਼ਣਾ ਅਰਥ ਅਸਥਿਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਮੁਕਾਬਲਾਤਾਨ ਅਭਿਧਾ ਅਰਥ ਕੇਂਦਰੀ ਅਤੇ ਸਥਿਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਲਕਸ਼ਣਾ ਅਰਥ ਦੇਸ਼, ਕਾਲ, ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਉਮਰ ਅਨੁਸਾਰ ਬਦਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਵਿਅਕਤੀ ਤੱਕ ਅਰਥ-ਅੰਤਰ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ। ਈਮਾਨਦਾਰੀ, ਪੁੰਨ, ਪਾਪ ਅਤੇ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਲਕਸ਼ਣਾ ਅਰਥ ਹਨ। ਕੁਝ ਲਕਸ਼ਣਾ ਅਰਥ ਅਜਿਹੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਰਯੋਗ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਪੱਧਰ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੁਝ ਅਜਿਹੇ ਹਨ ਜੋ ਅਸਤਿਤਵ ਧਾਰਦਿਆਂ ਹੀ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਕੇਸ਼ਕਾਰ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਤਰ-ਸਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝੇ। ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਚਣ ਉਪਰੰਤ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕ੍ਰਮ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਲਕਸ਼ਣਾ ਅਰਥਾਂ ਦਾ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪਰਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਇਹ ਇਸ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉੱਠਕੇ ਸਮਾਜਕ ਪਰਵਾਨਗੀ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਫਿਰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸਥਿਰਤਾ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਆਰੰਭਕ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਖ਼ਾਸ ਮੌਕਿਆਂ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਸਮੇਂ ਦੇ ਵੇਗ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਪਰਯੋਗ ਵਿੱਚ ਵਿਆਪਕਤਾ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜਕ ਪਰਵਾਨਗੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਸਥਿਰਤਾ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਲਕਸ਼ਣਾ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਗੁਪਤ ਰੱਖਣ ਵਜੋਂ ਵੀ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸੀਮਤ ਦਾਇਰੇ ਦੀ ਸਮਝ ਤਕ ਰੱਖਣ ਲਈ ਅਪਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਅਰਥਾਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਉਲਟਾ-ਪੁਲਟਾ ਕਰਕੇ, ਜਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ 'ਚ ਵਾਧੂ ਅੱਖਰਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਕੇ ਵੀ ਲਕਸ਼ਣਾ ਅਰਥ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਚੋਰਾਂ, ਠੱਗਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਇਸਦੀ ਉਦਾਹਰਨ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੌਤ, ਬੀਮਾਰੀ ਜਾਂ ਹੋਰ ਮੰਦ-ਘਟਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਨਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਲੋਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਨਾਂ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਚੇਚਕ ਦੀ ਥਾਂ ਸੀਤਲਾ ਮਾਤਾ ਆਦਿ। ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਹੀ ਅਸਲੀਲ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਵੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸ਼ੈਲੀਗਤ ਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਵੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਲਕਸ਼ਣਾ ਅਰਥ ਪਰਦਾਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਕਸ਼ਣਾ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਵਿਸਥਾਰ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਸ਼ਬਦ-ਸੰਗਤ : ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਬੋਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਅਰਥ ਅਭਿਧਾ ਅਤੇ ਲਕਸ਼ਣਾ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਸਥਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ। ਕੁਝ ਸ਼ਬਦ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਾਰਥਕਤਾ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ 'ਜਲ' ਅਤੇ 'ਪਾਣੀ' ਇਕੋ ਪਦਾਰਥ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਦੋ ਸ਼ਬਦ ਹਨ, ਪਰ ਅਸੀਂ ਗੰਗਾ ਜਲ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਗੰਗਾ ਪਾਣੀ ਦੀ ਨਹੀਂ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਬਦ ਮੋਟੀ ਅਤੇ ਭਾਰੀ ਤੋਂ ਭਾਵ ਕਿਸੇ ਵੱਡੀ ਚੀਜ਼ ਤੋਂ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਮੋਟੀ ਐਰਤ ਅਤੇ ਭਾਰੀ ਮੱਝ ਕਹਾਂਗੇ, ਭਾਰੀ ਐਰਤ ਅਤੇ ਮੋਟੀ ਮੱਝ ਨਹੀਂ। ਅਰਥਾਤ ਕੁਝ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਕੁਝ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਸੁਮੇਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾ ਵੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਸੋ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਨਿਰਧਾਰਨ ਸਮੇਂ ਅਭਿਧਾ ਅਤੇ ਲਕਸ਼ਣਾ ਦੇ ਨਾਲ ਸਹਿ-ਪਰਯੋਗ (Collocations) ਦਾ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਰੋਲ ਹੈ।

ਕੋਸ਼ਗਤ ਅਰਥ : ਇਹ ਗੱਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਕਿ ਅਰਥ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਜਾਂ ਤੱਤ ਭਾਸ਼ਾਈ-ਰੂਪਾਂ ਅਤੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਅੰਤਰ-ਸਬੰਧਤਾ ਤੇ ਆਧਾਰਤ ਹਨ। Girl, Girls, Girl's ਅਤੇ ਵੇਖਣਾ, ਵੇਖਿਆ, ਵੇਖੇਗਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨ ਅਰਥਗਤ ਤੱਤ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਆਵਿਰਤੀ ਅਰਥ ਉਪਲਬਧ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਕੋਸ਼ੀ ਅਰਥਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਬਹੁਅਰਥਕਤਾ (Polysemy) : ਜਦ ਇਕ ਹੀ ਸ਼ਬਦ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਪਰਸੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਅਰਥਾਂ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਬਹੁਅਰਥਕ ਸ਼ਬਦ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ 'ਚ ਇੰਜ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਪਰ ਅੰਤਰ ਸਬੰਧਤ ਅਰਥ ਜਾਂ ਵਿਵੇਕਤਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਬਹੁਅਰਥਕ ਸ਼ਬਦ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਰਤਾਰੇ ਨੂੰ ਬਹੁਅਰਥਕਤਾ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਅਰਥਕਤਾ ਤੋਂ ਭਾਵ ਸ਼ਬਦ 'ਚ ਸਰਵਪੱਖੀ ਸੰਭਾਵੀ ਵਿਵੇਕਸ਼ੀਲਤਾ ਤੋਂ ਹੈ। ਜਦ ਅਸੀਂ 'ਫਲ ਖਾਣਾ' 'ਸਿਰ ਖਾਣਾ' 'ਸਮਾਂ ਖਾਣਾ' 'ਰੱਕ ਖਾਣਾ' ਆਦਿ ਵਾਕਾਂਸ਼ਾਂ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਇਕ ਗੱਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਵਾਕਾਂਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ 'ਖਾਣਾ' ਸ਼ਬਦ ਇਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਅਰਥਾਂ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੈ। ਬਹੁਅਰਥਕਤਾ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨਿਮਨ ਅਨੁਸਾਰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ ਹੈ: ਬਹੁਅਰਥਕ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਇਕ ਹੀ ਇੰਦਰਾਜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸਦੇ ਅਰਥ ਅਨੇਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਜੇਕਰ ਵੱਖਰੇ-ਵੱਖਰੇ ਅਰਥ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦੇ ਪਰ ਇਕੋ ਰੂਪ ਰੱਖਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਨਿਰੁਕਤੀ ਇਕੋ ਧਾਤੂ ਤੋਂ ਹੋਈ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਬਹੁਤੇ ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ, ਇਕੋ ਸ਼ਬਦ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਬਹੁਅਰਥਕ ਸ਼ਬਦ ਹੈ।

ਸ਼ੁਕਲ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਬਹੁਅਰਥਕ ਸਰੂਪ ਪਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਚਾਰ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਅਹਿਮ ਭੂਮਕਾ ਹੈ : (1) ਲਕਸ਼ਣਾ, (2) ਵਿਅੰਜਨਾ, (3) ਸੁਦਰਸ਼ਤਾ, (4) ਸੰਦਰਭ। ਇਹਨਾਂ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਹੀ ਸ਼ਬਦ ਇਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਅਰਥਾਂ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਕਿਸੇ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਬਹੁਅਰਥਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਭਾਸ਼ਾ ਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਸੱਖਣੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਜੇ ਇਕ ਅਰਥ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਅਰਥਾਂ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਹਾਈਡਰੋਜਨ . ਧੁਨੀਗਰਾਮ, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ, ਤਾਪਮਾਨ ਆਦਿ।

ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ/ਆਮ ਬੋਲ 'ਚ ਵਧੇਰੇ ਵਰਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਧਿਕਤਰ ਬਹੁਅਰਥਕ ਸ਼ਬਦ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਵਰਤੋਂ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਮਾਨਕ ਹਿੰਦੀ ਕੋਸ਼ 'ਚ 'ਤੇੜਨਾ' ਸ਼ਬਦ ਦੇ 16 ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ (ਪੂਨਾ) 'ਚ ਅਗਨੀ ਸ਼ਬਦ ਦੇ 19 ਅਰਥ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ ਅਸੀਂ ਅੱਖ' ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਪਰਸੰਗਾਂ 'ਚ ਹੋਈ ਵਰਤੋਂ ਤੋਂ ਬਹੁਅਰਥਕਤਾ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ :

-- ਆਦਮੀ ਦੀ ਅੱਖ-ਸਰੀਰਕ ਅੰਗ - ਅੱਖ ਬਚਾਉਣਾ-ਧਿਆਨ ਨਾ ਦੇਣਾ ਸੂਈ ਦੀ ਅੱਖ-ਸੂਈ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਧਾਗਾ ਪਾਉਣ ਲਈ ਬਣਿਆ ਖੋਲ।

ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਾਰੇ ਅਰਥ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਬੰਧਤ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਅੰਤਰ-ਸਬੰਧਤਾ ਹੀ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਬਹੁਅਰਥਕ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਸੰਗਿਆ ਪਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਬਹੁਅਰਥਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ ਅਰਥ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਪਰਕਾਰਜੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵੀ ਭਰਮਾਰ ਹੈ। ਸਬੰਧਸੂਚਕ/ਪਰਕਾਰਜੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਵੀ ਇਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਅਰਥ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਅਨੇਕ ਸੰਦਰਭਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਬਦ 'ਦੀ ਦੀ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਾਂ - ਮੋਹਨ ਦੀ ਕਿਤਾਬ (ਮੋਹਨ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੀ ਗਈ ਕਿਤਾਬ), ਲਾਇਬਰੇਰੀ ਦੀ ਕਿਤਾਬ (ਲਾਇਬਰੇਰੀ ਅਧੀਨ ਕਿਤਾਬ), ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਿਤਾਬ (ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਕਿਤਾਬ) ਰਾਜ ਕਮਲ ਦੀ ਕਿਤਾਬ (ਰਾਜ ਕਮਲ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਿਤਾਬ)।

ਬਹੁਅਰਥਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਅਰਥਗਤ ਸੰਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਇਤਿਹਾਸਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਅਨੇਕਾਂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਵਾਪਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਕੁਝ ਪਰਚੱਲਤ ਅਰਥ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਮੇਂ ਦੇ ਵੇਗ ਨਾਲ ਉਸ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਨਵੇਂ ਅਰਥ ਆ ਜੁੜਦੇ ਹਨ ਅਰਥਾਤ ਕੁਝ ਨਵੇਂ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੱਲ ਕੀ, ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਅਰਥਗਤ ਸੰਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਸ਼ਬਦ

‘ਰਾਜਾ’ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ, ਸਰਦਾਰ, ਧਨੀ, ਵਜੋਂ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ, ਪਰ ਬਾਦ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਵਿੱਚ ‘ਨਾਈਂ’ ਦਾ ਅਰਥ ਆ ਜੁੜਿਆ। ਇਸਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਬਦ ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਹੋਰਨਾਂ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿੱਚ ਸਮਾਉਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।

ਸਮਰੂਪਤਾ (Hyponymy) : ਜਦ ਇਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਸ਼ਬਦ ਉਚਾਰਨ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਸਮਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੱਖਰੇ-ਵੱਖਰੇ ਅਰਥਾਂ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਹੋਣ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਿਉਤਪਤੀ ਵੀ ਵੱਖਰੇ-ਵੱਖਰੇ ਧਾਤੂਆਂ ਤੋਂ ਹੋਈ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰੂਪ ਸ਼ਬਦ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਰਤਾਰੇ ਨੂੰ ਸਮਰੂਪਤਾ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੇਸ਼ ਨਿਰਮਾਨ ਕਾਰਜ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦਾ ਬੜਾ ਮਹੱਤਵ ਹੈ। ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਨਿਰਧਾਰਨ ਸਮੇਂ ਵੀ ਇਸਦੀ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਰਤਾਰੇ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਨ ਲਈ ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚੋਂ ਉਦਾਹਰਨ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ :

ਕਰਮ (1) (ਸੰ) ਕੰਮਕਾਜ, (ਅ) ਪੇਸ਼ਾ, (ਬ) ਫ਼ਰਜ਼, (ਸ) ਮਿਹਨਤ ਕਰਮ (2) (ਅਰ) ਉਦਾਰਤਾ, (ਅ) ਸ਼ਰਾਫ਼ਤ, ( ) ਹਿੰਮਤ, (ਸ) ਖੂਬੀ

ਇਥੇ ਕਰਮ (1) ਅਤੇ ਕਰਮ (2) ਸਮਰੂਪ ਸ਼ਬਦ ਹਨ, ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਭਿੰਨ ਹਨ, ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਆਪਸੀ ਅੰਤਰ-ਸਬੰਧਤਾ ਬਿਲਕੁਲ ਨਾਂਹ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸ਼ਬਦ “Seal” ਨੂੰ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ :

Seal-n!

(1) Kind of fish eating sea animal...

(2) To hunt a seal. Seal-n2

(3) A piece of wax, lead etc. stamped with a design.

(4) Something used instead of a seal e.g. a paper disc, stuck to, or an impression stamped on a document.

(5) To cut a seal

ਉਪਰੋਕਤ ਉਦਾਹਰਨ ਵਿੱਚ ਨੰਬਰ (1) ਅਤੇ (2) ਭਾਵ ਪੱਖੋਂ ਸਬੰਧਤ ਹਨ। ਨੰ: (2) ਨੰ: (1) ਦਾ ਵਿਕਸਤ ਰੂਪ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨੰ: (3), (4), (5), ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਸਬੰਧਤ ਹਨ। ਨੰ: (4) ਅਤੇ ਨੰ: (5), ਨੰ: (3) ਦਾ ਵਿਕਸਤ ਰੂਪ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਅਜਿਹੀ ਸ਼ਬਦ-ਰਚਨਾ

ਵਿਪਰੀਤਾਰਥਕਤਾ (Antonymy) : ਕੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਸਪੱਸ਼ਟਤਾ ਲਈ ਕੇਸ਼ਕਾਰ ਅਨੇਕਾਂ ਜੁਗਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉੱਪਰ ਅਸੀਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਅਤੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਅਰਥਕਤਾ, ਸਮਰੂਪਕਤਾ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਪਰਖਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਚਰਚਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਪਰਸਪਰ ਵਿਰੋਧਤਾ ਸਬੰਧੀ ਹੈ। ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਪੱਖੋਂ ਪ੍ਰਸਪਰ ਵਿਰੋਧਤਾ ਵੀ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦਗਾਰ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਜਿਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਆਪਸੀ ਸਬੰਧ ਵਿਰੋਧ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਪਰੀਤਾਰਥਕਤਾ ਸ਼ਬਦ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਇਸ ਵਿਰੋਧਤਾ ਦੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਰਤਾਰੇ ਨੂੰ ਵਿਪਰੀਤਾਰਥਕਤਾ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਪਰੀਤਾਰਥਕ ਸ਼ਬਦ ਵਿੱਚ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਪੂਰਨ ਵਿਰੋਧੀ ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਜਿਵੇਂ ਚੰਗਾ-ਬੁਰਾ, ਦਿਨ-ਰਾਤ, ਦੁੱਖ-ਸੁੱਖ, ਜਨਮ-ਮੌਤ ਆਦਿ। ਜ਼ਰਾ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਸਮੂਹ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਪੂਰਨ ਵਿਰੋਧੀ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਬੱਚਾ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਉਹ ਬੁਰਾ ਹੀ ਹੋਵੇ, ਜੇ ਸੁੰਦਰ ਨਹੀਂ ਉਹ ਭੱਦਾ ਹੀ ਹੋਵੇ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਦੂਸਰਾ ਤੱਥ ਇਥੇ ਧਿਆਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਪਰੀਤਾਰਥਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਦੇ ਪਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਸਮਾਨਾਰਥਕ ਸ਼ਬਦ ਉਪਲਬਧ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਜਿਵੇਂ “ਕਰੂਪ” ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਪਰਿਆਇ ਭੈੜਾ, ਭੱਦਾ, ਮਾੜਾ ਆਦਿ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਭੈੜੇ ਦਾ ਮਾੜਾ ਸ਼ਬਦ ਪੂਰਨ ਪਰਿਆਇ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦਾ। ਸੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਇਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਿਪਰਿਆਇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਸਪਰ ਸਮਾਨਤਾ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। | ਸਮਾਵੇਸ਼ਅਰਥਤਾ (Hyponymy) : ਅਰਥ-ਸਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਲਈ ‘ਸਮਾਵੇਸ਼ਅਰਥਤਾ’ ਇਕ ਨਵੀਂ ਵਿਧੀ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਸਮਾਅਰਥਤਾ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਜੁਲਦਾ ਹੈ।

ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਨ ਲਈ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਦੋ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਜਾਤੀਗਤ-ਸ਼ਬਦਾਂ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਵਿਆਪਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ ਅਸੀਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ - 'ਮੱਝ' ਅਤੇ 'ਡੰਗਰ'। ਇਥੇ ਸ਼ਬਦ 'ਮੱਝ' ਦੇ ਅਰਥ ਸ਼ਬਦ 'ਡੰਗਰ' ਵਿੱਚ ਸਮਿਲਤ ਹਨ। ਸ਼ਬਦ 'ਮਰਦ' ਅਤੇ 'ਔਰਤ' ਸ਼ਬਦ 'ਮਨੁੱਖਤਾ' ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਹਨ। ਇਥੇ ਸ਼ਬਦ 'ਮੱਝ' 'ਮਰਦ' ਅਤੇ 'ਔਰਤ' ਜਾਤੀਗਤ ਸ਼ਬਦ ਵਜੋਂ ਆਏ ਹਨ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ 'ਡੰਗਰ' ਅਤੇ 'ਮਨੁੱਖਤਾ' ਵਿਆਪਕ ਸ਼ਬਦ ਹਨ। ਜਾਤੀਗਤ ਸ਼ਬਦ ਵਿਆਪਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਲਈ ਸਮਾਵੇਸ਼ਾਅਰਥਕ ਸ਼ਬਦ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਵਿਆਪਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਅਤੇ ਜਾਤੀਗਤ ਸ਼ਬਦਾਂ (Hyponym) ਨੂੰ ਗੈਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਦਰਜਾ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰਾਮ ਆਧਾਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵਿਆਪਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਪਰ ਨਾਮ ਅਤੇ ਜਾਤੀਗਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਉਪਨਾਮ ਦੀ ਸੰਗਿਆ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

.

ਮੁੱਖ/ਕੇਂਦਰੀ ਸ਼ਬਦ:

ਸ਼ਬਦ ---ਅੱਖਰ ਰੂਪ

ਸ਼ਬਦ ਉਦੇਸ਼---ਸ਼ਬਦ ਅਰਥ

ਇੱਕ ਰੂਪਤਾ---ਇੱਕ ਰੂਪ

ਬਹੁ ਰੂਪਤਾ---ਬਹੁਤੇ ਰੂਪਾਂ ਵਾਲਾ

ਅਮੂਰਤੀਕਰਨ---ਜੇ ਦਿੱਖਦਾ ਨਹੀਂ

ਸਵੈ-ਮੁਲਾਂਕਣ:

1. ਕੋਸ਼ਗਤ ਅਰਥ ਵਿਧੀ ਦੇ ਰੂਪ ਹਨ

ੳ. ਬਹੁਅਰਥਕਤਾ

ਅ. ਕੋਸ਼ਗਤ ਅਰਥ

ੲ. ਵਿਆਕਰਨ ਅਰਥ

ਸ. ਉਪਰੇਕਤ ਸਾਰੇ

2. ਸਰੋਤ ਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ।

ੳ. ਜਿਸ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਅਰਥ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ

ਅ. ਜਿਸ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ.

ੲ. ਜੇ ਲਕਸ਼ਣਾ ਰੂਪ ਹੋਵੇ

ਸ. ਉਪਰੇਕਤ ਸਾਰੇ

3. ਦੇਭਾਸ਼ੀ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਸ ਦੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ੳ. ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ

ਅ. ਹਰਕੀਰਤ ਸਿੰਘ

ੲ. ਭਾਈ ਪੰਜਾਬ ਸਿੰਘ ਬਹਿਲੋਂ.

ਸ. ਉਪਰੇਕਤ ਕੋਈ ਨਹੀਂ

4. ਇੰਦਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨਿਘੰਟੂ ਕਿਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ।

ੳ. ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ

ਅ. ਹਰਕੀਰਤ ਸਿੰਘ

ੲ. ਕਵੀ ਮੋਹਰ ਸਿੰਘ.

ਸ. ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ

5. ਨਾਮਮਾਲਾਸਟੀਕ ਫਾਰਸੀ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਕਿਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ।

ੳ. ਬਾਵਾ ਬੁੱਧ ਸਿੰਘ

ਅ. ਬੁਧਵੰਤ.

ੲ. ਅਮਰ ਸਿੰਘ

ਸ. ਨੰਦ ਦਾਸ

6. ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਹੜੀਆਂ ਹੱਥ ਲਿਖਤਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ

ੳ. ਅਮਰ ਕੋਸ਼

ਅ. ਨਾਮਮਾਲਾ ਕੋਸ਼

ੲ. ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੋਸ਼

ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ.

7. ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਧਾਰਾ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਕੋਸ਼ ਕਿਹੜਾ ਪਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ੳ. ਏ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਇੰਗਲਿਸ਼ ਐਂਡ ਪੰਜਾਬੀ (1849)..

ਅ. ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਇੰਗਲਿਸ਼ ਐਂਡ ਪੰਜਾਬੀ (1890)

ੲ. ਇੰਗਲਿਸ਼ ਐਂਡ ਪੰਜਾਬੀ (1800)

ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਕੋਈ ਨਹੀਂ

8. ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਰਚਨਾ ..... ਹੈ।

ੳ. ਬਹੁ ਭਾਸ਼ਾਈ

ਅ. ਦੋ ਭਾਸ਼ਾਈ

ੲ. ਇਕ ਭਾਸ਼ਾਈ..

ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ

9. ਬਹੁਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲ ਕਿਸ ਮਕਸਦ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ

ੳ. ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਥਾਨਕ ਸਭਿਆਚਾਰ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ

ਅ. ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵਿਆਕਰਨ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ

ੲ. ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਖਾਸ ਮੱਦਦ ਲਈ

ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ..

10. ਦੁਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਦੇ ਮੁੱਖ ਪਹਿਲੂ ਹਨ।

ੳ. ਕੋਸ਼ ਕਿਸ ਬੁਲਾਰੇ ਲੋੜ ਪੂਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ

ਅ. ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਬੋਧ ਲਈ ਹੈ।

ੲ. ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਰਚਨਾ ਕਾਰਜ ਲਈ ਹੈ

ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ..

11. ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਜੋੜਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਕੋਸ਼ ਕਿਸ ਨੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ।

ੳ. ਡਾ. ਹਰਕੀਰਤ ਸਿੰਘ.

ਅ. ਡਾ. ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ

ੲ. ਡਾ. ਧਨਵੰਤ ਕੌਰ

ਸ. ਡਾ. ਪਰਮਜੀਤ ਸਿੱਧੂ

12. ਦੁਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਸਾਡੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ

ੳ. ਵਿਦਿਅਕ

ਅ. ਬੌਧਿਕ

ੲ. ਸਭਿਆਚਾਰਕ

ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ..

13. ਟੀਚਾ ਭਾਸ਼ਾ ਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ

ੳ. ਅਰਥ ਅਤੇ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ.

ਅ. ਰੂਪ ਅਤੇ ਕਲਾ

ੲ. ਬਿੰਬ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਕ

ਸ. ਕੋਈ ਨਹੀਂ

14. ਤਕਨੀਕੀ ਜੁਗਤਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਕੋਸ਼ ਨੂੰ ਕਿਹੜੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ੳ. ਪੂਰਵ ਭੂਮਿਕਾ

ਅ. ਭੂਮਿਕਾ

ੲ. ਅੰਤਕਾਵਾਂ

ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ..

15. ਸਵੰਗ ਡੈਸ਼ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ..... ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ

ੳ. ਸ਼ਬਦ ਕਲਾ ਲਈ

ਅ. ਵਾਰ ਵਾਰ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈ

ੲ. ਵਾਰ ਵਾਰ ਵਰਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ.

ਸ. ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ

ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

1. ਕੋਸ਼ੀ ਰੂਪ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ
2. ਕੋਸ਼ ਸਮਾਨਅਰਥਕਤਾ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ
3. ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਬਹੁਅਰਥਕਤਾ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ
4. ਕੋਸ਼ਗਤ ਅਰਥ ਵਿਧੀ ਬਾਰੇ ਵਿਸਤਾਰ ਨਾਲ ਬਿਆਨ ਕਰੋ।
5. ਕੋਸ਼ਗਤ ਅਰਥ ਵਿਧੀ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਵਿਚ ਲਿਖੋ।

ਸੰਦਰਭ ਪੁਸਤਕਾਂ:

- 1) ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ, ਹਰਕੀਰਤ ਸਿੰਘ , ਲਾਹੌਰੋਂ ਬਕੁੱ ਸ਼ਾਪ, ਲੁਧਿਆਣਾ, 1974
- 2) ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ,ਓਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ,ਨਨਸੀ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼ ਚੰਡੀਗੜ , 1992 .
- 1) ਭਾਸ਼ਾ , ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ (ਇਤਿਹਾਸ , ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਵਿਹਾਰ) , ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਚੀਮਾ, 1995
- 2) ਨਵੀਨ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ , ਭੁਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਖਿਰਾਰਾ , ਪੈਪਸੂ ਬੁੱਕ ਡਿਪੂ, ਪਟਿਆਲਾ , 1998 .
- 3) ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਆਕਰਨ , ਡਾ. ਹਰਕੀਰਤ ਸਿੰਘ ,ਗਿਆਨੀ ਲਾਲ ਸਿੰਘ , ਪੰਜਾਬ ਸਟੇਟ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਚੰਡੀਗੜ , 2010.
- 4) ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ : ਸੰਕਲਪ ਤੇ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ , ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਪੁਆਰ , ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਕਾਦਮੀ ਜਲੰਧਰ , 1988 .
- 5) ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ, ਨਵਰਤਨ ਕਪਰੂ , ਸ਼ਹੀਦ-ਏ-ਆਜ਼ਮ, ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ, ਪਟਿਆਲਾ, 2004

ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਲਿੰਕ

<https://punjabipedia.org/topic.aspx?txt=%E0%A8%95%E0%A9%8B%E0%A8%B6%E0%A8%97%E0%A8%A4%20%E0%A8%B6%E0%A8%AC%E0%A8%A6>

<http://punjabi-univ2.pugmarks.in/topic.aspx?txt=%E0%A8%95%E0%A9%8B%E0%A8%B6%E0%A8%97%E0%A8%A4%20%E0%A8%B6%E0%A8%AC%E0%A8%A6>

<http://zuglueducation.com/wp-content/uploads/2020/04/%E0%A8%B8%E0%A8%BC%E0%A8%AC%E0%A8%A6-%E0%A8%AC%E0%A8%A3%E0%A8%A4%E0%A8%B0-%E0%A8%A4%E0%A9%87-%E0%A8%B8%E0%A8%BC%E0%A8%AC%E0%A8%A6-%E0%A8%B0%E0%A8%9A%E0%A8%A8%E0%A8%BE%E0%A5%A4.pdf>

ਅਧਿਆਇ - 4: ਕੋਸ਼ਾਂ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਨ

ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ (Content)

1. ਉਦੇਸ਼
2. ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ
3. ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ
4. ਸਾਰੰਸ਼
5. ਕੇਂਦਰੀ ਸ਼ਬਦ
6. ਸਵੈ-ਮੁਲਾਂਕਣ
7. ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ
8. ਸੰਦਰਭ ਪੁਸਤਕਾਂ
9. ਮੱਹਤਵਪੂਰਨ ਵੈੱਬਸਾਇਟਸ

ਉਦੇਸ਼:

ਇਸ ਇਕਾਈ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਉਪਰੰਤ ਵਿਦਿਆਰਥੀ--

- ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕੋਸ਼ ਅਰਥ ਬਾਰੇ ਸਮਝਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੋਣਗੇ।
- ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕੋਸ਼ ਵਰਗੀਕਰਨ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਣਗੇ।
- ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵੱਖ ਵੱਖ ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਵਰਗੀਕਰਨ ਤੋਂ ਜਾਣਨ ਦੇ ਕਾਬਿਲ ਹੋਣਗੇ

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ:

ਕੋਸ਼ ਵਰਗੀਕਰਨ

ਕੋਸ਼ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੰਦਰਭ ਗਰੰਥ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰਨ, ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ, ਵਿਉਂਤਪਤੀ, ਵਿਆਕਰਨ, ਅਰਥ, ਪਰਯੋਗ, ਪਰਿਆਇ ਆਦਿ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਸੂਚਨਾਵਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਆਕਾਰ ਅਤੇ ਪਰਕਾਰ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨੂੰ ਇਕ ਨਿਸਚਤ ਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਜੋ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਮਿਹਨਤ ਦੇ ਲੱਭਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਇੰਦਰਾਜ ਅੱਖਰ-ਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਕੁਝ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਅਰਥਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਵੀ ਇੰਦਰਾਜ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਅੱਖਰ-ਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਤਰਤੀਬ ਨੇ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ-ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਇਸਦੇ ਦਾਇਰੇ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਦਰਭ ਪੁਸਤਕਾਂ ਆ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਅੱਖਰ ਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ-ਸ਼ਬਦ-ਸੂਚੀਆਂ, ਸ਼ਬਦ-ਅਨੁਕ੍ਰਮਣਿਕਾਵਾਂ, ਪਰਿਭਾਸ਼ਕ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀਆਂ, ਗਜ਼ਟੀਅਰ, ਵਿਸ਼ਵ ਕੋਸ਼, ਨਾਂਵਾਂ ਤੇ ਥਾਂਵਾਂ ਦੇ ਕੋਸ਼ ਆਦਿ।

ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨਕ ਲੇਖਾਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਨ ਕਰਨਾ ਬੜਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੋਸ਼ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪਰੈੱਸ-ਕਾਪੀ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਤੱਕ ਕੋਸ਼ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਕਾਰਜ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ - ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਇਕੱਤਰਤਾ ਅਤੇ ਚੋਣ, ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਅਤੇ ਤਰਤੀਬ, ਉਚਾਰਨ, ਵਿਉਂਤਪਤੀ ਅਤੇ ਅਰਥਾਂ ਸਬੰਧੀ ਨਿਰਣਾ ਆਦਿ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਵਰਗ-ਵੰਡ ਅਨੁਸਾਰ ਨਿਸਚਤ ਕੀਤੇ ਨਿਯਮ ਕੋਸ਼ਕਾਰ ਲਈ ਪੱਥ-ਪਰਦਰਸ਼ਕ ਬਣਦੇ ਹਨ।

ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਕੋਸ਼ ਉਦੇਸ਼, ਆਕਾਰ, ਕਾਲ-ਕ੍ਰਮ, ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਅਤੇ ਖੇਤਰ, ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਦੀ ਪਰਕਿਰਤੀ, ਸੰਖਿਆ, ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਅਤੇ ਤਰਤੀਬ, ਅਰਥ, ਪਯੋਗਕਰਤਾ ਆਦਿ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਕੋਸ਼ ਨਿਰਮਾਨ ਦੀ ਸਾਰੀ ਪਰਕਿਰਿਆ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਪਰਕਾਰ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦੇ ਸਰੂਪ ਅਤੇ ਪਰਕਾਰ ਦਰਮਿਆਨ ਕੋਈ ਸਪੱਸ਼ਟ ਲਕੀਰ ਦਿਖਾਈ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਹਰੇਕ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਤੱਤ ਵਿਦਮਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕੋਸ਼ ਨਿਰਮਾਣ-ਕਲਾ ਦੇ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪੱਖਾਂ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ .ਤੱਤ ਉਸ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਨੇ ਕੋਸ਼ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦਾ ਆਧਾਰ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਇੰਦਰਾਜ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਭਾਵੀ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਤਾ ਨੂੰ ਬਣਾਇਆ ਹੈ।

ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਵਰਗੀਕਰਨ ਸਬੰਧੀ ਆਪਣੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦਿੱਤੇ ਹਨ।

ਰੂਸੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰ ਸਕਰਬਾ ਅਨੁਸਾਰ ਕੋਸ਼ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦੇ ਤਿੰਨ ਆਧਾਰ ਹਨ, (1) ਉਦੇਸ਼ (2) ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਤਾ (3) ਰਚਨਾ ਪ੍ਰਣਾਲੀ

ਇਸ ਆਧਾਰ ਤੇ ਉਸਨੇ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਨ ਨਿਮਨ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ :

- (1) ਹਵਾਲਾਮੁਖੀ ਸ਼ਬਦ-ਕੋਸ਼
- (2) ਅਕਾਦਮਕ ਸ਼ਬਦ-ਕੋਸ਼
- (3) ਵਿਸ਼ਵਕੋਸ਼ੀ ਸ਼ਬਦ-ਕੋਸ਼
- (4) ਸਮਅਰਥੀ ਸ਼ਬਦ-ਕੋਸ਼
- (5) ਵਿਆਖਿਆਤਮਕ ਸ਼ਬਦ-ਕੋਸ਼
- (6) ਦੇਭਾਸ਼ੀ ਸ਼ਬਦ-ਕੋਸ਼
- (7) ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਸ਼ਬਦ-ਕੋਸ਼
- (8) ਇਕ-ਕਾਲੀ ਸ਼ਬਦ-ਕੋਸ਼
- (9) ਕਾਲਕ੍ਰਮਕ ਸ਼ਬਦ-ਕੋਸ਼ !

ਸ਼ਬਦ-ਕੋਸ਼ ਦੀਆਂ ਉਪਰੋਕਤ ਕਿਸਮਾਂ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਨ ਉਸਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਹੈ।

1. ਹਵਾਲਾਮੁਖੀ ਸ਼ਬਦ-ਕੋਸ਼ - ਜੋ ਵਰਨਾਤਮਕ ਪਹੁੰਚ ਵਿਧੀ ਅਪਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਬਨਾਮ ਅਕਾਦਮਿਕ ਸ਼ਬਦ-ਕੋਸ਼ - ਜੋ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਗਿਆਨ ਜਾਂ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਰੱਖਦੇ ਹਨ।
2. ਵਿਸ਼ਵ ਕੋਸ਼ - ਜੋ ਚਿੰਨਕ ਚਿੰਤਨ ਸਥਿਰਤਾ ਵਾਲੇ ਅਰਥਾਂ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਬਨਾਮ ਆਮ ਸ਼ਬਦ-ਕੋਸ਼ - ਜੋ ਚਿਨਕ ਚਿੰਤਤ ਅਸਥਿਰਤਾ ਵਾਲੇ ਅਰਥਾਂ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
3. ਸਮਅਰਥੀ ਸ਼ਬਦ-ਕੋਸ਼ ਅੰਕੜਾ ਮੁਖੀ ਅਤੇ ਨਿਮਨਾਤਮਕ ਪਰਕਿਰਿਆ ਦੁਆਰਾ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸਹਿਜ ਅਨੁਭਵ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਮਹਾਨ ਬਨਾਮ ਸਾਧਾਰਨ ਸ਼ਬਦ-ਕੋਸ਼ -- ਮਾਡਲ ਮੁਖੀ ਅਤੇ ਹਵਾਲਾਮੁਖੀ ਪਰਕਿਰਿਆ 'ਤੇ ਆਧਾਰਤ ਰਹਿ ਕੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸਹਿਜ ਅਨੁਭਵ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ।
4. ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ • ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਸ਼ਬਦ-ਕੋਸ਼ ਵਿਚਾਰਾਂ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬਨਾਮ ਸਾਧਾਰਨ ਸ਼ਬਦ-ਕੋਸ਼ -- ਸਾਧਾਰਨ ਸ਼ਬਦ-ਕੋਸ਼ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਧੁਨੀਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇੱਕਤਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹੈ।
5. ਵਿਆਖਿਆਤਮਕ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ/ਵਿਆਖਿਆ ਬਨਾਮ ਦੋਭਾਸ਼ੀ ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ - ਅਨੁਵਾਦ ਕੋਸ਼।
6. ਇਕਕਾਲੀ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼ ਬਨਾਮ ਕਾਲਮਕ੍ਰਮਕ ਕੋਸ਼।

ਭੋਲਾਨਾਥ ਤਿਵਾੜੀ ਨੇ ਕੋਸ਼ ਵਰਗੀਕਰਨ ਲਈ ਨਿਮਨ ਆਧਾਰ ਮਿੱਥੇ ਹਨ :

- (1) ਉਦੇਸ਼
- (2) ਭਾਸ਼ਾ
- (3) ਇੰਦਰਾਜ
- (4) ਕਾਲ
- (5) ਅਰਥ
- (6) ਇੰਦਰਾਜਕ੍ਰਮ
- (7) ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ।

ਇਸ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਉਸਨੇ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਨ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਹੈ :

- (1) ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼
- (2) ਵਿਸ਼ੇ ਕੋਸ਼
- (3) ਹੋਰ ਕੋਸ਼

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਵਰਾ-ਕੋਸ਼, ਅਖਾਣ-ਕੋਸ਼, ਪਰਯੋਗ-ਕੋਸ਼ ਤੇ ਅਨੁਕ੍ਰਮਵਿਕਾਵਾਂ ਆ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਕੋਨੀਥਵਰਟੇਕਰ ਨੇ ਕੋਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਅਨੁਸਾਰ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਚਾਰ ਵਰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਹੈ :

- (1) ਸਾਧਾਰਨ ਭਾਸ਼ਾ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼
- (2) ਅੰਤਰਭਾਸ਼ੀ ਸ਼ਬਦ-ਕੋਸ਼
- (3) ਵਿਸ਼ੇ ਕੋਸ਼
- (4) ਖਾਸ ਉਦੇਸ਼ ਕੋਸ਼ (Special Purpose Dictionaries)

ਇਸ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਇਸ ਵੰਡ ਵਿੱਚ ਉਚਾਰਨ-ਕੋਸ਼, ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ ਕੋਸ਼, ਲੈਆਤਮਕ ਕੋਸ਼ (Ryming), ਮੁਹਾਵਰਾ ਕੋਸ਼, ਸ਼ਬਦ ਪਰਯੋਗ ਕੋਸ਼, ਕਠਨ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼, ਨਵੇਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਕੋਸ਼, ਅਪਰਚੱਲਤ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼, ਬੋਲੀ ਕੋਸ਼, ਅਪਭਾਸ਼ਾ ਕੋਸ਼, ਨਾਮ ਕੋਸ਼, ਸੰਖਿਪਤ ਰੂਪ ਕੋਸ਼, ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼, ਵਰਗ ਪਹੇਲੀ ਸਮੱਸਿਆ ਕੋਸ਼, ਪਰਿਆਇ ਵਿਪਰਿਆਇ ਕੋਸ਼ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀਆਂ ਲਈ ਕੋਸ਼ ਆਦਿ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਇਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ ਬ੍ਰਿਟੈਨਿਕਾ ਅਨੁਸਾਰ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦੀ ਵੰਡ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ :

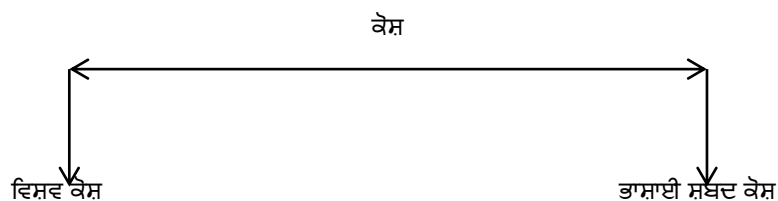
- (1) ਉਚਾਰਨ ਕੋਸ਼
- (2) ਇਤਿਹਾਸਕ ਕੋਸ਼
- (3) ਤਕਨੀਕੀ ਕੋਸ਼
- (4) ਸਾਧਾਰਨ ਕੋਸ਼ ।

ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪਟਿਆਲਾ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ 'ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਨ ਨਿਮਨ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ :

1. ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼, ਜਿਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਮੁਖਤਸਿਰ ਅਰਥ ਹੋਣ।
2. ਗਿਆਨ ਕੋਸ਼, ਜਿਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਖਾਸ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਿਸਤਰਿਤ ਵਿਆਖਿਆ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
3. ਉਪਬੋਲੀ ਕੋਸ਼
4. ਤਕਨੀਕੀ ਕੋਸ਼
5. ਮੁਹਾਵਰਿਆਂ ਅਤੇ ਅਖੌਤਾਂ ਦੇ ਕੋਸ਼

ਕੋਰਨਿਨ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਨ ਵਿਸ਼ਵ ਕੋਸ਼, ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੋਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਪਰਿਭਾਸ਼ਕ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵੇਖਦਾ ਹੈ।

ਜਗ੍ਰਸਤਾ ਨੇ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦੇ ਨਿਮਨ ਭੇਦ ਮੰਨੇ ਹਨ ।

ਭਾਸ਼ਾਈ ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਅਗਾਂਹ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਵੰਡਿਆ ਹੈ :

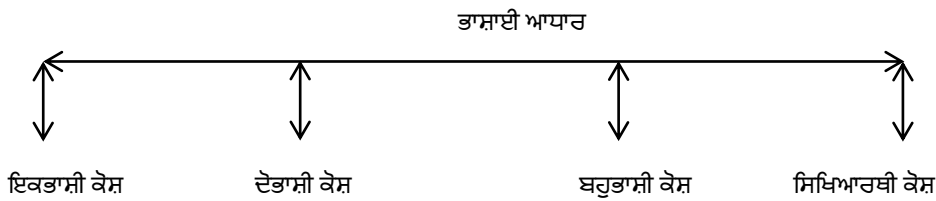
1. ਇਤਿਹਾਸਕ ਕੋਸ਼
2. ਵਰਨਾਤਮਕ ਜਾਂ ਸਮਕਾਲਕ (Synchronic) ਕੋਸ਼
3. ਆਮ ਕੋਸ਼/ਮਿਆਰੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਕੋਸ਼ (General Dictionaries)
4. ਸੀਮਤ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕੋਸ਼ (Restricted or Special)

ਸੀਮਤ ਕੋਸ਼ - (ਕਿਸੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਭਾਗ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇ ਕੋਸ਼) ਜਿਵੇਂ :

1. ਖੇਤਰੀ ਬੋਲੀ, ਵਾਪਾਰ, ਸ਼ਿਲਪ ਆਦਿ
2. ਪਰਿਭਾਸ਼ਕ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ
3. ਸ਼ਬਦ ਸੂਚੀਆਂ
4. ਵਿਆਖਿਆਤਮਕ ਕੋਸ਼
5. ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਕੋਸ਼
6. ਸੰਕੇਤ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਸ਼
7. ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼, ਪਰਿਆਇ ਕੋਸ਼
8. ਵਰਗੀਕ੍ਰਿਤ-ਸਬੰਧਤ ਸ਼ਬਦ ਜੋ ਇਕ ਸਮੂਹ ਵਿੱਚ ਹੋਣ

ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਵਰਗੀਕਰਨ

ਰਾਮ ਆਧਾਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮੈਲਕੀਲ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਨ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਹੈ :

1. ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਦੀ ਘਣਤਾ : ਕੀ ਸ਼ਬਦ-ਸੂਚੀ ਸਾਧਾਰਨ ਹੈ, ਬੰਧੇਜੀ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੈ ? ਕੀ ਇਸ ਵਿੱਚ ਇਲਾਕਾਈ, ਸਮਾਜਕ ਉਪਭਾਸ਼ਾਈ, ਗੰਵਾਰ ਬੋਲੀ/ਪੰਡੂ ਬੋਲੀ, ਅਪਭਾਸ਼ਾ ਜਾਂ ਪਰਾਚੀਨ ਸ਼ਬਦ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।
2. ਸਬੰਧਤ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ : ਇਕਭਾਸ਼ੀ, ਦੋਭਾਸ਼ੀ, ਬਹੁਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਆਦਿ।
3. ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਦੀ ਪਰਕਿਰਤੀ : ਇੰਦਰਾਜ ਕੋਸ਼ੀ ਹਨ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ਵ ਕੋਸ਼ੀ ?
4. ਸਮਾ ਆਧਾਰ : ਕੀ ਕੋਸ਼ ਸਮਕਾਲਕ ਹੈ ਜਾਂ ਦੁਕਾਲਕ !
5. ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਦੀ ਤਰਤੀਬ : ਅੱਖਰ-ਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਜਾਂ ਅਰਥਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਜਾਂ ਬੇਤਰਤੀਬ ।
6. ਮਕਸਦ : ਕੋਸ਼ ਮਾਨਕੀ (Normative) ਹੈ ਜਾਂ ਹਵਾਲਾਮੁਖੀ ?
7. ਭਾਵੀ-ਪਯੋਗਕਰਤਾ : ਕੀ ਕੋਸ਼ ਸਾਧਾਰਨ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਕੋਸ਼ ਹੈ ਜਾਂ ਸਾਹਿਤਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ, ਜੇ ਸਾਹਿਤਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਾਸਤੇ ਹੈ ਤਾਂ ਕੀ ਇਹ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਲੇਖਕ ਜਾਂ ਉਸਦੀ ਖਾਸ ਰਚਨਾ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ ?

ਕੀ ਕੋਸ਼ ਸਾਧਾਰਨ ਪਾਠਕਾਂ ਲਈ ਸਾਧਾਰਨ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸੂਚਨਾ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਾਂ ਫਿਰ ਕੋਸ਼ੀ ਇਕਾਈ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪਹਿਲੂ ਜਿਵੇਂ ਨਿਰੁੱਕਤੀ, ਉਚਾਰਨ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਦੇਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ?

ਰਾਮ ਆਧਾਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਲੀਚ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਕੋਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵਿਵਹਾਰਕ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਕ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਵੇਖਿਆ ਹੈ । ਵਿਵਹਾਰਕ ਕੋਸ਼ ਸਾਧਾਰਨ ਕੋਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਦੀ ਪਾਠਕ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮਕਸਦਾਂ ਵਾਸਤੇ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਵਰਣਨ ਜਾਂ ਬਿਆਨ ਇਸ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇ ਸਮਗਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਿਧਾਂਤਕ ਕੋਸ਼ ਸਬੰਧਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਕਿਸੇ ਬੁਲਾਰੇ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦਾ ਕੋਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੁਆਰਾ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਅਰਥ-ਸਮਰਥਾ ਰੂਪਮਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕੋਸ਼ ਵਿਅਕਤੀ ਕੋਲ ਅਜਿਹੀ ਸਮਗਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ , ਜੋ ਉਸਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੰਰਚਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪਰਸੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਅਤੇ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਿਧਾਂਤਕ ਕੋਸ਼ ਹਮੇਸ਼ਾ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਨਵੇਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ , ਪੁਰਾਣੇ ਅਪਰਚੱਲਤ ਸ਼ਬਦ ਕੱਢੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪਰਾਪਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਅਰਥ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਾਲ ਅਜਿਹੇ ਕੋਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹੇ-ਸਿਰੇ ਵਾਲੇ ਸੈਟ (open-ended set) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਿਵਹਾਰਕ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਕ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਇਕ ਹੋਰ ਅੰਤਰ ਕੋਸ਼ੀ ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਦੇ ਸਿਸਟਮ ਦਾ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਵਿਵਹਾਰਕ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਇੰਦਰਾਜ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਮਬੱਧ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਥੇ ਸਿਧਾਂਤਕ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਤਰਤੀਬ ਕ੍ਰਮਬੱਧ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਸਿਧਾਂਤਕ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਹਰੇਕ ਕੋਸ਼ੀ ਇੰਦਰਾਜ ਨੂੰ ਇਸਦੇ ਰੂਪਾਤਮਕ , ਵਾਕ ਰਚਨਾਵੀ ਅਤੇ ਅਰਥਗਤ ਲੱਛਣਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਜਗਿਆਸੂ ਦੇ ਆਮ/ਵਾਸਤਵਿਕ ਬੋਲਚਾਲ ਵਿੱਚੋਂ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰੂਪਾਤਮਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਇੰਦਰਾਜ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਤਮਕ ਤੱਤਾਂ, ਜਿਵੇਂ-ਧਾਤੂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀ (stems and affixes) ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇੰਦਰਾਜ ਦੇ ਅੰਗ-ਨਿਖੇੜ (break up) ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਰੂਪਾਤਮਕ ਅੰਗ-ਨਿਖੇੜ ਇੰਦਰਾਜ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਵਾਕ-ਰਚਨਾ ਸਬੰਧੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਾਕਾਂ ਵਰਗੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਬਣਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਸਥਾਪਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੰਯੋਗ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਨਾਂ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦ-ਭੇਦਾਂ ਜਾਂ ਫਿਰ ਸਕਰਮਕ/ਅਕਰਮਕ ਆਦਿ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਰਗੀਆਂ ਵਿਆਕਰਨਕ ਇਕਾਈਆਂ ਰਾਹੀਂ ਆਂਕਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਰਗੀਕਰਨ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੇਠਾਂ ਇੱਕਲਾ ਨਾਮ ਹੀ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

1. ਸਾਧਾਰਨ ਕੇਸ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਕੇਸ
2. ਇੱਕਭਾਸ਼ਾਈ ਕੇਸ
3. ਦੋ ਭਾਸ਼ਾਈ ਕੇਸ
4. ਬਹੁ ਭਾਸ਼ਾਈ ਕੇਸ
5. ਸਮਕਾਲਕ ਕੇਸ
6. ਕਾਲਕ੍ਰਮਕ ਕੇਸ
7. ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕੇਸ
8. ਹਵਾਲਾ ਕੇਸ
9. ਉਪਭਾਸ਼ਾਈ ਕੇਸ
10. ਤਕਨੀਕੀ ਕੇਸ
11. ਕਿੱਤਾ ਮੁੱਖੀ ਕੇਸ
12. ਗੁਪਤ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਕੇਸ
13. ਉਚਾਰਨ ਕੇਸ
14. ਉਲਟ ਅੱਖਰੀ ਕੇਸ
15. ਸਮਰੂਪ ਅਤੇ ਸਮਧਾਤੂ ਕੇਸ
16. ਇਤਿਹਾਸਕ ਕੇਸ
17. ਨਿਚੁਕਤ ਕੇਸ
18. ਸਿਖਿਆਰਥੀ ਕੇਸ ਆਦਿ

ਮੁੱਖ/ਕੇਂਦਰੀ ਸ਼ਬਦ:

ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ---ਛੋਟਾ ਰੂਪ

ਉਚਾਰਨ ਕੇਸ ---ਬੋਲ ਚਾਲ ਰੂਪ

ਸ਼ਬਦ ਜੋੜ ਕੇਸ ---ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਜੋੜ ਸਾਰਨੀ

ਸਮਰੂਪ ਕੇਸ --- ਬਰਾਬਰ ਸ਼ਬਦ ਕੇਸ

ਵਿਆਕਰਨ ਕੇਸ---ਗਰਾਮਰ ਕੇਸ

ਸਵੈ-ਮੁਲਾਂਕਣ:

1. ਰੂਸੀ ਕੇਸਕਾਰ ਸਕਰਬਾ ਨੇ ਕਿੰਨੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਹੈ।

ੳ. ਤਿੰਨ

ਅ. ਚਾਰ

ੲ. ਅੱਠ

ਸ. ਛੇ

2. ਭੋਲਾ ਨਾਥ ਤਿਵਾਰੀ ਨੇ ਕਿੰਨੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੈ।

ੳ. ਤਿੰਨ

ਅ. ਸੱਤ

ੲ. ਅੱਠ

ਸ. ਛੇ

3. ਦੇਭਾਸ਼ੀ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਸ ਦੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ੳ. ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ

ਅ. ਹਰਕੀਰਤ ਸਿੰਘ

ੲ. ਭਾਈ ਪੰਜਾਬ ਸਿੰਘ ਬਹਿਲੋਂ.

ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਕੋਈ ਨਹੀਂ

4. ਇੰਦਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨਿਘੰਟੂ ਕਿਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ।

ੳ. ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ

ਅ. ਹਰਕੀਰਤ ਸਿੰਘ

ੲ. ਕਵੀ ਮੋਹਰ ਸਿੰਘ.

ਸ. ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ

5. ਨਾਮਮਾਲਾਸਟੀਕ ਫਾਰਸੀ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਕਿਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ।

ੳ. ਬਾਵਾ ਬੁੱਧ ਸਿੰਘ

ਅ. ਬੁਧਵੰਤ.

ੲ. ਅਮਰ ਸਿੰਘ

ਸ. ਨੰਦ ਦਾਸ

6. ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਹੜੀਆਂ ਹੱਥ ਲਿਖਤਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ

ੳ. ਅਮਰ ਕੇਸ਼

ਅ. ਨਾਮਮਾਲਾ ਕੇਸ਼

ੲ. ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੇਸ਼

ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ.

7. ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਧਾਰਾ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਕੋਸ਼ ਕਿਹੜਾ ਪਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ੳ. ਏ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਇੰਗਲਿਸ਼ ਐਂਡ ਪੰਜਾਬੀ (1849)..

ਅ. ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਇੰਗਲਿਸ਼ ਐਂਡ ਪੰਜਾਬੀ (1890)

ੲ. ਇੰਗਲਿਸ਼ ਐਂਡ ਪੰਜਾਬੀ (1800)

ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਕੋਈ ਨਹੀਂ

8. ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਰਚਨਾ ..... ਹੈ।
- ੳ. ਬਹੁ ਭਾਸ਼ਾਈ
- ਅ. ਦੋ ਭਾਸ਼ਾਈ
- ੲ. ਇਕ ਭਾਸ਼ਾਈ..
- ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ
9. ਬਹੁਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲ ਕਿਸ ਮਕਸਦ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ
- ੳ. ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਥਾਨਕ ਸਭਿਆਚਾਰ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ
- ਅ. ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵਿਆਕਰਨ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ
- ੲ. ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਖਾਸ ਮੱਦਦ ਲਈ
- ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ..
10. ਦੁਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਦੇ ਮੁੱਖ ਪਹਿਲੂ ਹਨ।
- ੳ. ਕੋਸ਼ ਕਿਸ ਬੁਲਾਰੇ ਲੋੜ ਪੂਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ
- ਅ. ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਬੋਧ ਲਈ ਹੈ।
- ੲ. ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਰਚਨਾ ਕਾਰਜ ਲਈ ਹੈ
- ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ..
11. ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਜੋੜਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਕੋਸ਼ ਕਿਸ ਨੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ।
- ੳ. ਡਾ. ਹਰਕੀਰਤ ਸਿੰਘ.
- ਅ. ਡਾ. ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ
- ੲ. ਡਾ. ਧਨਵੰਤ ਕੌਰ
- ਸ. ਡਾ. ਪਰਮਜੀਤ ਸਿੱਧੂ
12. ਦੁਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਸਾਡੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ
- ੳ. ਵਿਦਿਅਕ
- ਅ. ਬੌਧਿਕ
- ੲ. ਸਭਿਆਚਾਰਕ
- ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ..
13. ਟੀਚਾ ਭਾਸ਼ਾ ਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ
- ੳ. ਅਰਥ ਅਤੇ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ.
- ਅ. ਰੂਪ ਅਤੇ ਕਲਾ
- ੲ. ਬਿੰਬ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਕ
- ਸ. ਕੋਈ ਨਹੀਂ

14. ਤਕਨੀਕੀ ਜੁਗਤਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਕੇਸ਼ ਨੂੰ ਕਿਹੜੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ੳ. ਪੂਰਵ ਭੂਮਿਕਾ

ਅ. ਭੂਮਿਕਾ

ੲ. ਅੰਤਕਾਵਾਂ

ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ..

15. ਸਵੰਗ ਡੈਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ..... ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ

ੳ. ਸ਼ਬਦ ਕਲਾ ਲਈ

ਅ. ਵਾਰ ਵਾਰ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈ

ੲ. ਵਾਰ ਵਾਰ ਵਰਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ.

ਸ. ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ

ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

1. ਕੇਸ਼ ਵਰਗੀਕਰਨ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ।
2. ਕੇਸ਼ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦੇ ਭਾਗ ਹਨ।
3. ਕੇਸ਼ ਵਰਗੀਕਰਨ ਕਿਵੇਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲਿਖੋ।
4. ਕੇਸ਼ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਹਨ।
5. ਕੇਸ਼ ਵਰਗੀਕਰਨ ਨੂੰ ਵਿਸਤਾਰ ਵਿਚ ਲਿਖੋ।

ਸੰਦਰਭ ਪੁਸਤਕਾਂ:

- 1) ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ, ਹਰਕੀਰਤ ਸਿੰਘ , ਲਾਹੌਰੇ ਬੁੱਕ ਸ਼ਾਪ, ਲੁਧਿਆਣਾ, 1974
- 2) ਕੇਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕੇਸ਼ਕਾਰੀ ,ੳਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਸ਼ਵ ,ਨਨਸੀ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼ ਚੰਡੀਗੜ , 1992 .
- 1) ਭਾਸ਼ਾ , ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ (ਇਤਿਹਾਸ , ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਵਿਹਾਰ) , ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਚੀਮਾ, 1995
- 2) ਨਵੀਨ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ , ਭੁਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਖਿਹਰਾ , ਪੈਪਸੂ ਬੁੱਕ ਡਿਪੂ, ਪਟਿਆਲਾ , 1998 .
- 3) ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਆਕਰਨ , ਡਾ. ਹਰਕੀਰਤ ਸਿੰਘ ,ਗਿਆਨੀ ਲਾਲ ਸਿੰਘ , ਪੰਜਾਬ ਸਟੇਟ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਚੰਡੀਗੜ , 2010.
- 4) ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ : ਸੰਕਲਪ ਤੇ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ, ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਪੁਆਰ , ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਕਾਦਮੀ ਜਲੰਧਰ , 1988 .
- 5) ਪੰਜਾਬੀ ਕੇਸ਼ਕਾਰੀ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ, ਨਵਰਤਨ ਕਪਰੂ , ਸ਼ਹੀਦ-ਏ-ਆਜ਼ਮ, ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ, ਪਟਿਆਲਾ, 2004

<https://pa.wikipedia.org/wiki/%E0%A8%95%E0%A9%8B%E0%A8%B8%E0%A8%BC%E0%A8%95%E0%A8%BE%E0%A8%B0%E0%A9%80>

http://www.irjmsh.com/article_pdf?id=4246.pdf

<https://bhashavibhagpunjab.org/koshkari.aspx>

<https://www.youtube.com/watch?v=PL4FdASv3Fw>

ਅਧਿਆਇ- 5: ਕੋਸ਼ ਨਿਰਮਾਣ ਕਾਰਜ ਵਿਧੀ

ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ (Content)

1. ਉਦੇਸ਼
2. ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ
3. ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ
4. ਸਾਰੰਸ਼
5. ਕੇਂਦਰੀ ਸ਼ਬਦ
6. ਸਵੈ-ਮੁਲਾਂਕਣ
7. ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ
8. ਸੰਦਰਭ ਪੁਸਤਕਾਂ
9. ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵੈੱਬਸਾਇਟਸ

ਉਦੇਸ਼

1. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕੋਸ਼ ਨੂੰ ਵਰਤਣ ਬਾਰੇ ਜਾਣਨਗੇ।
2. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕੋਸ਼ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਨਗੇ।
3. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਬਾਰੇ ਜਾਣਨਗੇ।
4. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕੋਸ਼ ਨਿਰਮਾਣ ਦੀ ਕਾਰਜ ਵਿਧੀ ਬਾਰੇ ਜਾਣਨਗੇ।

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ :

ਵਿਸ਼ਾ: ਕੋਸ਼ ਰਚਨਾ ਇਕ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਕੋਸ਼ਕਾਰ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰੀ ਅਧੀਨ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ/ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ, ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਕੋਸ਼ਕਾਰ ਇਸ ਗਿਆਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੋਸ਼ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹ ਕੋਸ਼ ਵਿਚਲੀ ਸਮਗਰੀ ਸਬੰਧੀ ਬੜੀ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਨਿਰਨੇ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਕਾਰਜ ਇਕ ਤਕਨੀਕੀ ਪਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਦਾ ਹੈ। ਕੋਸ਼ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਸਮਗਰੀ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਕਾਰਜ ਦੀ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੁਝ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੋਸ਼ ਕਾਰਜ ਨਿਮਨ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ :

1 ਪਹਿਲਾ ਪੜਾ- ਤਿਆਰੀ

2 ਦੂਜਾ ਪੜਾ- ਸੰਪਾਦਨ

3 ਤੀਜਾ ਪੜਾ- ਪਰੈੱਸ ਕਾਪੀ ਦੀ ਤਿਆਰੀ

ਪਹਿਲੇ ਪੜਾ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਯੋਜਨਾ/ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸਮਗਰੀ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਸ ਸਮਗਰੀ ਵਿੱਚੋਂ ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਦੂਜੇ ਪੜਾ ਵਿੱਚ ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਦਾ ਸੰਥਾਪਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਨਿਰਧਾਰਨ, ਉਚਾਰਨ, ਅਰਥ, ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ, ਪਰਯੋਗ, ਵਿਉਤਪਤੀ ਆਦਿ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਕਾਰਜ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਕੋਸ਼ ਦਾ ਇਹ ਮੁੱਖ ਕਾਰਜ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਵਧੇਰੇ ਸਮਾਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਖਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਤੀਜੇ ਪੜਾ ਦੌਰਾਨ ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤਰਤੀਬ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਸੰਕੇਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ, ਕੋਸ਼ ਲਈ ਭੂਮਿਕਾ ਦੀ ਤਿਆਰੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕੋਸ਼ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਬਿਆਨ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਚਾਰਨ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਪਰੰਤੂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਵੰਡ ਕੋਈ ਪੱਕੀ-ਪੀੜੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਹ ਪੜਾ ਪੂਰਨ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਇਕ ਪੜਾ ਦੇ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋਣ 'ਤੇ ਦੂਜਾ ਪੜਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਹਰ ਪੜਾ ਵਿੱਚ ਦੂਜੇ ਪੜਾ ਦਾ ਕਾਰਜ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਹਿਲੇ ਪੜਾ ਦੌਰਾਨ ਅੰਕੜਿਆਂ ਦੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਇਹ ਕਾਰਜ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿੱਚ ਪੂਰਾ ਕਰਕੇ ਫਿਰ ਦੂਜੇ ਪੜਾ ਵੱਲ ਵਧਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਕੋਸ਼ ਤਿਆਰੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕਾਰਜ ਦੌਰਾਨ ਜੇ ਕੋਈ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਪੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਕਈ ਨਵੀਆਂ ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤ ਪਰਵੇਸ਼ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵਿੱਚ ਅਨੇਕਾਂ ਨਵੇਂ ਸ਼ਬਦ ਜੁੜਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਕੋਸ਼ੀ ਇਕਾਈਆਂ ਨਵੇਂ ਅਰਥ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਅੰਕੜਿਆਂ ਦੇ ਨਿਰੀਖਣ ਸਮੇਂ ਕਈ ਨਵੀਆਂ ਸਥਾਪਨਾਵਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਅਨੇਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਪਰਯੋਗ ਘੱਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਇਹ ਅਲੋਪ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਬਹੁਅਰਥਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਅਰਥਾਂ ਦਾ ਪਰਯੋਗ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੁਝ ਨਵੇਂ ਅਰਥ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਕੋਸ਼ੀ ਇਕਾਈਆਂ ਜੋ ਕਾਰਜ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਖਾਸ ਮੌਕਿਆਂ ਜਾਂ ਆਰਜੀ ਹੱਦ ਵਜੋਂ ਪਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਸਥਾਈ ਹੋਂਦ ਅਖਤਿਆਰ ਕਰ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੋਸ਼ਕਾਰ ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰਤੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਚੇਤ ਰਹਿਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਗਰੀ ਇਕੱਤਰਨ ਕਾਰਜ ਕਿਸੇ ਬਿੰਦੂ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਮੁਕੰਮਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਖਤਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਇਹ ਨਿਰੰਤਰ ਚਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਦਾ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਨਾਲ ਬੜੇ ਨੇੜੇ ਤੋਂ ਸਬੰਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਦੇ ਸਥਾਪਨ ਸਮੇਂ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੀਆਂ ਕੋਸ਼ੀ ਇਕਾਈਆਂ ਦੀਆਂ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਕਿਸਮਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਅਤੇ ਅਰਥ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅੰਤਮ ਚੋਣ ਪਰਸਤੁਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਦਾ ਕਾਰਜ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਿੰਨ੍ਹ ਅਤੇ ਸੰਕੇਤਾਂ ਦਾ ਪਰਯੋਗ ਭਾਵੇਂ ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਅਤੇ ਪਰੈੱਸ ਕਾਪੀ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਕੋਸ਼ਕਾਰ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਦੇ ਸੰਪਾਦਨ ਸਮੇਂ ਅਰਥਾਂ ਅਤੇ ਉਪ-ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਵਖਰਿਆਉਣ ਲਈ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਸਮੁੱਚੇ ਕਾਰਜ ਦੌਰਾਨ ਕੋਸ਼ਕਾਰ ਕੁਝ ਨਿਸ਼ਚਤ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਅਪਣਾ ਕੇ ਨਹੀਂ ਚਲ ਸਕਦਾ। ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਿਰਣਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਫੇਰ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਪਹਿਲਾ ਪੜਾ : ਤਿਆਰੀ

ਯੋਜਨਾ

ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵੀ ਖੋਜ ਕਰਨੀ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਲਈ ਪੂਰਵ ਯੋਜਨਾ ਤਿਆਰ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਕੋਸ਼ ਬਣਾਉਣਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਾਲ ਕਾਰਜ ਹੈ। ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਜਾਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਦੇ ਕੀਤੇ ਕੰਮ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਸਾਖੀ ਭਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੋਸ਼ ਬਣਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕਾਰਜ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਕੋਸ਼ ਬਣਾਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਪਰਿਕਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾ/ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ, ਕੋਸ਼ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੀ ਸਮਗਰੀ ਦੇ ਸਰੋਤ, ਸਮਗਰੀ ਦੀ ਪਰਿਕਰਤੀ. ਸਮਗਰੀ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ, ਤਿਆਰੀ ਅਧੀਨ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬਾਰੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨਕ, ਸਮਾਜ ਭਾਸ਼ਾ-ਵਿਗਿਆਨਕ, ਸਾਹਿਤਕ ਅਤੇ ਸ਼ੈਲੀਗਤ ਵੇਰਵਿਆਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਤੇ ਸੂਚਨਾਵਾਂ ਇਕੱਤਰ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਹੜਾ ਕੋਸ਼ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਠਕ ਵਰਗ ਲਈ ਕਿਸ ਮਕਸਦ ਨਾਲ ਕਿਉਂ ਅਤੇ ਕਿਵੇਂ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ? ਕੋਸ਼ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਇਹਨਾਂ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਨਿਸ਼ਚਤ ਕਰ ਲਏ। ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਕਾਇਦਾ ਨਿਯਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਲਿਖ ਕੇ ਯੋਜਨਾ ਦਾ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਤਿਆਰ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਤਿਆਰੀ ਅਧੀਨ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾ ਵਾਸਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਲਈ ਸੇਧ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨ ਦਾ ਕਾਰਜ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਲਈ ਇਕ ਮਿਆਰੀ ਯੋਜਨਾ ਵਿੱਚ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ :

1. ਸਮੇਂ ਬਾਰੇ ਯੋਜਨਾ

ਕੋਸ਼ ਬਣਾਉਣਾ ਬੜੀ ਲੰਬੀ ਅਤੇ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਪਰਕਿਰਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਬੜਾ ਲੰਮਾ ਸਮਾਂ ਚਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਪੰਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ

ਕੋਸ਼ ਦਾ ਨਾਂ,	ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਦਾ ਸਾਲ,	ਸੰਪੰਨਤਾ
ਆਕਸਫੋਰਡ ਇੰਗਲਿਸ਼ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ	1888	1928
ਤਾਮਿਲ ਕੋਸ਼	1913	1938

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬ ਸਟੇਟ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਟੈਕਸਟ ਬੁੱਕ ਬੋਰਡ ਦੁਆਰਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਇੰਗਲਿਸ਼-ਪੰਜਾਬੀ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਲਈ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਦਾ ਸਮਾਂ ਨਿਸ਼ਚਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਪਰ ਉਹ ਤਕਰੀਬਨ 11-12 ਸਾਲ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋਈ।

ਸੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਕੋਸ਼ ਕਾਰਜ ਜਿੱਥੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸੰਪੂਰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਉਸ ਦੇ ਪ੍ਰਸਤਾਵਿਤ ਅਤੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਢੇਰ ਅੰਤਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੋਸ਼ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਾਫ਼ੀ ਬੋਝਲ, ਅਕਾਊ ਅਤੇ ਕਰੜੀ ਮਿਹਨਤ ਤੇ ਲਗਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਤਾਂ ਕਰ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਲੋੜੀਂਦੀਆਂ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ, ਮਿਹਨਤ ਅਤੇ ਲੋੜੀਂਦੇ ਉਪਕਰਨਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਬਣੀ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਸੰਪਾਦਕੀ ਮੰਡਲ ਇਸ ਵੱਲੋਂ ਮੂੰਹ ਮੋੜਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਰੰਭਿਆ ਕਾਰਜ ਚੱਕਰ ਵਿੱਚ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਅਜੇ ਬਹੁਤੀ ਮਾਨਤਾ ਨਾ ਮਿਲਣ ਕਰਕੇ ਸੰਪਾਦਕਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਕੋਈ ਰਿਆਇਤਾਂ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਤਸ਼ਾਹਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ

ਅਤੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਸ ਆਰੰਭੇ ਹੋਏ ਕਾਰਜ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਘਟਣ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੱਲ ਨੂੰ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਰੱਖ ਕੇ ਸਮੇਂ ਸਬੰਧੀ ਯੋਜਨਾ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਪਰ ਇੱਥੇ ਇੱਕ ਗੱਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕੋਸ਼-ਕਾਰਜ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਲੱਗੇ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅਤੇ ਸੰਪਾਦਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਤੇ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਵੇਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

2. ਕੋਸ਼ ਪਰਕਾਰ ਸਬੰਧੀ ਯੋਜਨਾ

ਕੋਸ਼ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਬੰਧੀ ਅਗਾਊ ਯੋਜਨਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਪਰਕਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਕੋਸ਼ ਨਿਰਮਾਣ ਕਾਰਜ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਵਾਲਾ ਕਿਸਮ ਦੇ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਸਿਖਿਆਰਥੀ ਕੋਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਪ-ਬੋਲੀ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ

ਅਕਾਦਮਿਕ/ਵਰਨਾਤਮਕ ਕਿਸਮ ਦੇ ਕੋਰਸਾਂ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸ਼ਬਦ-ਸੂਚੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪਰਕਾਰ ਦੇ ਕੋਰਸਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ ਸੰਖਿਆ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼ ਅਨੁਸਾਰ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਸੰਖਿਪਤ ਕੋਰਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਪੂਰਨ ਕੋਰਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਸੰਖਿਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਕੋਰਸ-ਕਾਰਜ ਆਰੰਭ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਦੇ ਪਰਕਾਰ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿੱਚ ਸੰਭਾਵਤ ਦਰਜ ਸ਼ਬਦਾਂ ਬਾਰੇ ਯੋਜਨਾ ਵਿੱਚ ਫੈਸਲੇ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

3. ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸਰੂਪ ਸਬੰਧੀ ਯੋਜਨਾ

ਕੋਰਸ ਯੋਜਨਾ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸਰੂਪ ਸਬੰਧੀ ਵੀ ਫੈਸਲੇ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਸਮਗਰੀ ਇਕੱਤਰਨ ਦੀ ਵਿਧੀ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਕੋਰਸ ਲਈ ਸਮਗਰੀ ਇਕੱਤਰਨ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਪਰਕਿਰਤੀ ਅਤੇ ਸਰੂਪ ਅਨੁਸਾਰ ਬਦਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਅਗਰ ਕਿਸੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਇਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਪ-ਬੋਲੀਆਂ/ਉਪ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਹਨ ਤਾਂ ਕੋਰਸਕਾਰ ਨੂੰ ਇਹ ਵਿਚਾਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕੋਰਸ ਵਿੱਚ ਸਾਰੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਦਰਜ ਕਰੇ ਜਾਂ ਕੇਵਲ ਮਿਆਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।

4. ਭਾਸ਼ਾ-ਕਾਲ ਸਬੰਧੀ ਯੋਜਨਾ

ਕੋਰਸ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਰਸ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਨੂੰ ਹੀ ਸੰਮਿਲਤ ਕਰਨਾ ਹੈ ਜਾਂ ਉਸ ਵਿੱਚ ਪਰਾਚੀਨ ਜਾਂ ਮੱਧਕਾਲੀ ਸਾਹਿਤ ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ-ਕਾਵਿ, ਸੂਫੀ-ਕਾਵਿ, ਕਿੱਸਾ-ਕਾਵਿ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਨੂੰ ਵੀ ਦਰਜ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਪਰਾਚੀਨ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸ ਕਾਲ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਨੂੰ ਕੋਰਸ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸਮਾਜਕ ਅਤੇ ਸੈਲੀਗਤ ਵਖਰੇਵਿਆਂ ਉਪਰ ਵੀ ਕੋਰਸਕਾਰ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਕੋਰਸ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਪੇਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਰਜਿਸਟਰਾਂ, ਪੇਂਡੂ/ਗੰਵਾਰ ਬੋਲੀ ਸ਼ਬਦਾਂ, ਅਸਲੀਲ ਸ਼ਬਦਾਂ, ਵਰਗ-ਬੋਲੀਆਂ, ਅਸਿਸਟ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਇਕੱਤਰਨ ਜੇ ਅਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਕ ਬਹੁਤ ਮੁਸ਼ਕਲ ਕਾਰਜ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਕੋਰਸਕਾਰ, ਕੋਰਸ ਦੇ ਆਕਾਰ ਅਤੇ ਪਰਕਾਰ ਨੂੰ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਰੱਖ ਕੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।

5. ਖਰਚ ਸਬੰਧੀ ਯੋਜਨਾ

ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਰਸਕਾਰੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਕਾਰਜ ਬੜਾ ਸਮਾਂ-ਖਪਾਊ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਨੇਪਰੇ ਚਾੜ੍ਹਨ ਲਈ ਵਿੱਤੀ ਸਾਧਨਾਂ ਦਾ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਂਦੇ ਵਕਤ ਕੋਰਸ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੇ ਵਿੱਤੀ ਪਰਬੰਧ 'ਤੇ ਬੜੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਵਿੱਤੀ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਕਈ ਵਾਰ ਜਿੱਥੇ ਕੋਰਸ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਸਬੰਧਤ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਬਿਰਤੀ, ਇਕਾਗਰਤਾ ਭੰਗ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਸਿਰ ਚੁੱਕ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਕੋਰਸ-ਕਾਰਜ ਲਮਕ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ ਫੈਸਲਿਆਂ ਸਬੰਧੀ ਕੋਰਸ-ਕਾਰਜ ਆਰੰਭ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਫੈਸਲੇ ਲੈ ਲੈਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਕੋਰਸ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਕਾਰਜ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੱਡਾ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪਰਿਵਰਤਨ ਕਰਨ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ। ਜੇਕਰ ਕੋਰਸ-ਕਾਰਜ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿੱਚ ਪੇਂਡੂ, ਗੰਵਾਰ ਬੋਲੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਜਾਂ ਅਸਲੀਲ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਕੋਰਸ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਨਾ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਕਾਫ਼ੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਰਸ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਸੋਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਮਗਰੀ ਇਕੱਤਰ ਕਾਰਜ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਤੋਂ ਆਰੰਭ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ, ਜੋ ਕੋਈ ਸੌਖਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ।

ਕੋਰਸ ਕਾਰਜ ਦੌਰਾਨ ਅਪਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਵਿਧੀਆਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਿਸਤਰਿਤ ਅਤੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਚੰਗੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਲਏ ਗਏ ਸਾਰੇ ਫੈਸਲਿਆਂ ਨੂੰ ਰਿਕਾਰਡ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜੋ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਕੋਰਸ ਨਿਰਮਾਨ ਕਾਰਜ ਕਿਸੇ ਨਵੇਂ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਕਰਨਾ ਪਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪੂਰਵਲੇ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਈ ਦਿੱਕਤ ਨਾ ਆਵੇ ਅਤੇ ਸਬੰਧਤ ਕਾਰਜ ਇਕਸਾਰਤਾ ਨਾਲ ਚਲਦਾ ਰਹੇ। ਅਗਰ ਕੋਰਸ ਦੀ ਸੰਪੂਰਨ ਯੋਜਨਾ, ਪਰਕਿਰਿਆ ਅਤੇ ਕਾਲ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਇਕ ਲਘੂ-ਪੁਸਤਕ (Blue Print) ਤਿਆਰ ਕਰ ਲਈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਸੋਨੇ 'ਤੇ ਸੁਹਾਗੇ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਲਘੂ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਮੌਜੂਦਾ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਪਰਵੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਲਈ ਲਿਖਤੀ ਹਦਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਸੌਖਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।

ਦੂਜਾ ਪੜਾ ਸੰਪਾਦਨ

ਕੋਰਸਕਾਰੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪੜਾ ਨੂੰ ਤਿਆਰੀ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਉੱਪਰੰਤ ਦੂਜੇ ਪੜਾ ਵਿੱਚ ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਦੇ ਸੰਪਾਦਨ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਸਧਾਰਨ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਕ ਕੋਸ਼ੀ ਇੰਦਰਾਜ ਵਿੱਚ ਇਕ ਕੋਸ਼ੀ ਇਕਾਈ ਅਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਵਰਵੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਕੋਸ਼ੀ ਇਕਾਈ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦ-ਭੰਡਾਰ ਦਾ ਇਕ ਅੰਗ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਕੋਸ਼ੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਦੂਜੀ ਇਕਾਈਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਇਸ ਕੋਰਸ

ਦੇ ਇੰਦਰਾਜ ਦਾ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਇਕ ਸੁਤੰਤਰ ਹੋਂਦ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਇਕ ਸਮੁੱਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਕੇਸ਼ੀ-ਇੰਦਰਾਜ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਕੇਸ਼ੀ-ਇਕਾਈ ਦੇ ਸਾਰੇ ਲੱਛਣਾਂ ਨੂੰ ਪਰਗਟ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ , ਕੇਸ਼ੀ-ਇਕਾਈ ਦੇ ਅਰਥ, ਹੋਰਨਾਂ ਕੇਸ਼ੀ-ਇਕਾਈਆਂ ਨਾਲ ਇਸ ਦੇ ਸਬੰਧ ਅਤੇ ਵਰਤੋਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਹਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਮਾਜਕ, ਸਾਂਸਕ੍ਰਿਤਕ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦਾ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਇਸ ਕੇਸ਼ੀ-ਇਕਾਈ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਕਿਸ ਪਰਕਾਰ ਦੀ ਕੇਸ਼ੀ-ਇਕਾਈ ਨੂੰ ਕੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ? ਕੇਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਕੇਸ਼ੀ-ਇਕਾਈ ਦਾ ਸਰੂਪ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਤ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਮ ਪਰੰਪਰਾ ਹੈ ਕਿ ਕੇਸ਼ੀ-ਇਕਾਈ ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਾ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਸਮਤੁਲ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਇਸ ਲਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਵਧੇਰੇ ਕੇਸ਼ੀ-ਇਕਾਈਆਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਸ਼ਬਦ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਭਿੰਨ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ 'ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਅਤੇ 'ਲੈਕਸੀਕਾਨ' ਸ਼ਬਦਾਂ ਲਈ 'ਸ਼ਬਦ' ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੋਈ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਕੇਸ਼ੀ-ਇਕਾਈ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾਈ-ਇਕਾਈ ਅੰਤਰ-ਸਬੰਧਤ ਤਾਂ ਹਨ, ਪਰ ਦੋਵੇਂ ਵੱਖਰੇ ਵੱਖਰੇ ਸੰਕਲਪ ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਰੂਪ ਅਤੇ ਅਰਥ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਵਿਭਿੰਨ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਪਰਿਭਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਮੁਖਤਸਰ ਸਾਰਥਕ ਇਕਾਈ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਹਰ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਆਪਣੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੰਰਚਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਵਾਕ-ਪਰਬੰਧ ਆਪਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਆਪਣਾ ਗਠਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਉਸ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਗਠਨ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਰੱਬ, ਇੱਜਤ, ਦੇਸਤ, ਫਸਲ ਆਦਿ।

ਕੇਸ਼ੀ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਰੂਪ ਅਤੇ ਅਰਥ ਦੋਵਾਂ ਪੱਖਾਂ ਤੋਂ ਉਸ ਦੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਅਤੇ ਨਿੱਜਤਾ ਦਾ ਹੋਣਾ ਹੈ।

ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਉਹ ਹੀ ਇਕਾਈਆਂ ਕੇਸ਼ੀ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਰੂਪ ਲੈ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਅਲੱਗ ਅਰਥ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਨਿਵੇਕਲੀ ਸੰਰਚਨਾਤਮਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੋਵੇ। ਜਿਹੜੀਆਂ ਇਕਾਈਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਜਾਂ ਅਰਥ ਵਿਆਕਰਨ ਰਾਹੀਂ ਨਿਯਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਕੇਸ਼ੀ ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਕੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਵਿਕਾਰੀ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਵਿਉਤਪਤ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕੇਸ਼ ਵਿੱਚ 'ਮਟਕਾ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਤਾਂ ਇੰਦਰਾਜ ਵਜੋਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ 'ਮਟਕਿਆ', 'ਮਟਕੇ', 'ਮਟਕਾਉਣਾ ਆਦਿ ਨੂੰ ਨਹੀਂ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੇਕਰ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਮੇਲ ਨਾਲ ਇਕ ਸੁਤੰਤਰ ਅਰਥ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕੇਸ਼ੀ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਦਰਜਾ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਬਲੈਕ ਬੋਰਡ , ਰੰਗ ਢੰਗ, ਚਾਰ ਸੌ ਵੀਹ (ਬਹੁਤ ਚਲਾਕ) ਆਦਿ। ਕਹਿਣ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਕਿਸੇ ਕੇਸ਼ੀ-ਇਕਾਈ ਦੇ ਸੰਪਾਦਨ ਸਮੇਂ ਉਸ ਦੇ ਰੁਪਾਤਮਕ, ਵਿਆਕਰਨਕ, ਅਰਥਗਤ ਅਤੇ ਕਾਰਜੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਇਕ ਕੇਸ਼ੀ-ਇਕਾਈ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਕ ਅੱਖਰ (ਸ, ਹ, ਕ) ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਭਾਸ਼ਾਈ ਕਾਰਜ ਵਾਲੇ ਉਪਸਰਗ, ਮੁਹਾਵਰੇ , ਅਖੇਤਾਂ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਾਕਾਂਸ਼ ਵੀ ਕੇਸ਼ੀ-ਇਕਾਈ ਦਾ ਰੂਪ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਕੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਇਕ ਇੰਦਰਾਜ ਦਾ ਰੂਪ, ਆਕਾਰ ਅਤੇ ਜੁਗਤ ਕੇਸ਼ ਦੀ ਪਰਕਿਰਤੀ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਕੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਦਾ ਵਿਭਾਜਨ ਦੋ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲਾ ਭਾਗ ਕੇਸ਼ੀ-ਇਕਾਈ ਦੇ ਰੂਪ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਲੈਮਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ, ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ, ਉਚਾਰਨ, ਵਿਆਕਰਨਕ ਸੂਚਨਾ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸ਼ਬਦ-ਸੂਚਕ ਆਦਿ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਦੂਜਾ ਭਾਗ ਅਰਥਗਤ ਸੰਰਚਨਾ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕੇਸ਼ੀ-ਇਕਾਈ ਦੇ ਅਰਥ ਅਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਵਿਵਰਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਕੇਸ਼ੀ-ਇਕਾਈ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ, ਵਰਣਨ, ਸਬੰਧਤ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਜਾਂ ਤਸਵੀਰਾਂ, ਟਿੱਪਣੀਆਂ, ਤੈ, ਹਵਾਲੇ, ਨਿਰੁਕਤੀ, ਪਰਿਆਇ ਅਤੇ ਵਿਪਰਿਆਇ ਅਤੇ ਲੇਬਲ ਆਦਿ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਵਿਸਥਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਲੈਮਾ ਭਾਗ

1. ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ

ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਇੰਦਰਾਜ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਚੋਣ ਰੂਪ ਅਤੇ ਅਰਥ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਰੂਪ ਅਤੇ ਅਰਥ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕੇਸ਼ਕਾਰ ਇਕ ਤਿਆਰੀ ਅਧੀਨ ਕੇਸ਼ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਪੈਰਾਡਾਈਮ ਨੂੰ ਦੇਖਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਪੈਰਾਡਾਈਮ ਤੋਂ ਭਾਵ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਿਆਕਰਨਕ ਰੂਪਾਂ ਤੋਂ ਹੈ। ਕੇਸ਼ਕਾਰ ਪੂਰੇ ਪੈਰਾਡਾਈਮ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਰੂਪ ਨੂੰ ਲੈ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਰੂਪ ਉਸ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਆਕਰਨਕ ਨੇਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਪਰਿਵਰਤਿਤ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੀ ਪਰਕਿਰਿਆ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਦਾ ਆਪਣਾ ਰੂਪ ਵੀ ਬਦਲ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਹੀਂ ਵੀ, ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਮੂਲ ਅਰਥ ਦੀ ਲਗਭਗ ਸਮਾਨਤਾ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਪੱਖਾ, ਪੱਖੇ, ਪੱਖਿਆਂ, ਜਾਣਾ, ਜਾਉ, ਜਾਵੇਗਾ ਆਦਿ।

ਕੋਸ਼ਕਾਰ ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪਵਲੀ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਪਰਭਾਵਲੀ ਰੂਪ ਵਾਲੇ ਜਾਂ ਪਰਮਾਣਕ ਸ਼ਬਦ-ਰੂਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੀਨਿੱਧ ਮੰਨ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਿਯਮਤ ਰੂਪ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੋਸ਼ਕਾਰ ਇਸ ਦਾ ਨਿਰਧਾਰਨ ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਉਸ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਪਰਕਿਰਤੀ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਚੋਣ ਦਾ ਆਧਾਰ : ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਦੀ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਜਾਂ ਵਿਵਹਾਰ 'ਤੇ ਵੀ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਇਹ ਰੂਪ ਪੂਰੇ ਪੈਰਾਡਾਈਮ ਵਿੱਚੋਂ ਅਧਿਕ ਆਵਿਰਤੀ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਪਰਮਾਣਕ ਰੂਪ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਕੁਝ ਨਿਮਨ ਆਧਾਰ ਚਰਚਾ ਯੋਗ ਹਨ।

(ੳ) ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ (ਹਮੇਸ਼ਾ ਨਹੀਂ) ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਇਕੱਲੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੋਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਰੱਖਦਾ ਹੋਵੇ।

(ਅ) ਇਸ ਦਾ ਪਰਯੋਗ ਪੈਰਾਡਾਈਮ ਦੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਰੂਪਾਂ ਨਾਲੋਂ ਅਧਿਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

(ੲ) ਇਸ ਵਿੱਚ ਪੂਰੇ ਪੈਰਾਡਾਈਮ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿੱਧਤਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਪਰ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣਕ ਰੂਪ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਕਿਸੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਿਆਕਰਨਕ ਪਰੰਪਰਾ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਅਹਿਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਪਰਮਾਣਕ ਰੂਪ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨ ਦੀ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਪਰੰਪਰਾ ਹੈ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿੱਚ ਧਾਤੂ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਕੇਸ਼ੀ ਇੰਦਰਾਜ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮਾਨਤਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹਿੰਦੀ-ਪੰਜਾਬੀ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਕਿਰਿਆਰਥਕ ਸੰਗਿਆ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਕੇਸ਼ੀ ਇੰਦਰਾਜ ਵਜੋਂ ਸਵੀਕਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਖਾਣਾ, ਖਾਧਾ, ਖਵਾਇਆ ਵਿੱਚ 'ਖਾਣਾ' ਪਰਮਾਣਕ ਰੂਪ ਹੈ। ਧੋਖਾ, ਧੋਖੇਬਾਜ਼, ਧੋਖੇਬਾਜ਼ੀ ਵਿੱਚ 'ਧੋਖਾ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਪਰਮਾਣਕ ਰੂਪ ਹੈ।

ਲਿਖਤ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖਤ ਵਿਆਕਰਨ ਅਤੇ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਦੀ ਇਕ ਪਰੰਪਰਾ ਮੌਜੂਦ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਨਿਰਧਾਰਨ ਸੌਖਾ ਕਾਰਜ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਕੋਸ਼ਕਾਰ ਸਮਾਨ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅਧਿਕ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤੇ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਇੰਦਰਾਜ ਵਜੋਂ ਅਪਣਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਅਲਿਖਤ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਨਿਰਧਾਰਨ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਕੋਸ਼ਕਾਰ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਭਾਸ਼ਾ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਵਿਆਕਰਨਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਕੇ ਵਿਭਿੰਨ ਪਰਕਾਰ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਲਈ ਪਰਮਾਣਕ ਰੂਪ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਲਿਖਤ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਪਰਮਾਣਕ ਰੂਪ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ ਵਜੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਦੂਜੇ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਬੜੇ ਗਹੁ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸੂਖਮ ਨਿਰੀਖਣ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਰੂਪ ਉਸ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਆਕਰਨਕ ਨਿਯਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਪਰਿਵਰਤਿਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਨਿਯਮਤ ਰੂਪ ਮੰਨ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵੇਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ 'ਖਾਣਾ' ਕਿਰਿਆ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਨਿਯਮਤ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪ 'ਖਾਧਾ' ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਕੇਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਇਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਖਾਵੇਗਾ, ਖਾਊਗਾ ਆਦਿ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕੇ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਅਨਿਯਮਤਤਾ ਦਾ ਪੂਰਾ ਵੇਰਵਾ ਮਿਲ ਸਕੇ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਇੰਦਰਾਜ ਵਿੱਚ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਸੁਤੰਤਰ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਵੱਖਰੇ ਉਪ-ਇੰਦਰਾਜ ਵਜੋਂ ਵੀ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਨਿਯਮਤ ਰੂਪ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਅੱਖਰ-ਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਨਿਸਚਤ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਅਰਥ ਪੱਖੋਂ ਸਮਰੂਪ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਦੇ ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :

ਪੰਜਾਬੀ: "ਜਾਣਾ ਕਿਰਿਆ - ਭਤਕਾਲ 'ਗਿਆ ਗਿਆ, ਜਾਣਾ ਦਾ ਭੂਤਕਾਲ ਜਾਂ ਦੇਖੇ 'ਜਾਣਾ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ: goose n. pl. geese.

ਕੁਝ ਸ਼ਬਦ ਅਜਿਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਦੇ ਪੈਰਾਡਾਈਮ ਵਿੱਚ ਅੱਗੇ ਸ਼ਬਦ-ਰੂਪ ਉਪਲਬਧ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ।

ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਇਕ-ਵਚਨ ਅਤੇ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਕੇਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲੱਛਣਾਂ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਦੇ ਕੇ ਅੰਕਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ: trousers n. only plural)

ਪੰਜਾਬੀ: ਪਿਆਰ, ਨਾਂ ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕ-ਵਚਨ

ਪੰਜਾਬੀ: ਆਟਾ, ਨਾਂ ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕ-ਵਚਨ

ਹਿੰਦੀ: ਗੇਹੂੰ, ਸੰ. (ਕੇਵਲ ਇਕ-ਵਚਨ)

ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਚੋਣ ਸਮੇਂ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰ ਬੜੀ ਸੁਖਮਤਾ ਅਤੇ ਸਾਵਧਾਨੀ ਨਾਲ ਵਾਚਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਪੈਰਾਡਾਈਮ ਦੇ ਸਾਰੇ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਇਕ ਦਾ ਵੀ ਅਰਥ ਪਰਮਾਣਕ ਰੂਪ ਦੇ ਅਰਥ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਰੂਪ ਨੂੰ ਕੇਸ਼ੀ ਵਿੱਚ

ਸਥਾਨ ਦੇਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਂ ਤਾਂ ਪਰਮਾਣਕ ਰੂਪ ਦੇ ਨਾਲ ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਇੰਦਰਾਜ ਵਿੱਚ ਹੀ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਫਿਰ ਵੱਖਰੇ ਇੰਦਰਾਜ ਵਜੋਂ। ਜਿਵੇਂ

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ : arm n. (usu pl. but not five arm singh.) weapons...

ਪੰਜਾਬੀ : ਟੀਕਾ (ਸੰ.) ਪੁ, ਭਾਸ਼ਾ, ਕਿਸੇ ਗਰੰਥ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ, ਟਿੱਪਣੀ

ਟੀਕਾ (ਹਿੰ.) ਪੁ. ਮਾਤਾ, ਪਲੇਗ ਆਦਿ ਦਾ ਲੇਦਾ, ਸੂਆ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਚੋਣ ਸਮੇਂ ਨਾਵੀਂ, ਪੜਨਾਵੀਂ, ਕਿਰਿਆ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣੀ ਆਦਿ ਅਨਿਯਮਤ ਸ਼ਬਦ-ਰੂਪਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਵੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਅਨਿਯਮਤ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਅੱਖਰ-ਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਨਿਸਚਤ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲੋੜ ਪੈਣ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਤੀ ਹਵਾਲੇ ਵੀ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

3. ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ

ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਦੋ ਵਰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ:

(ਉ) ਨਿਸਚਤ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ ਵਾਲੇ ਇੰਦਰਾਜ

(ਅ) ਅਨਿਸਚਤ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ ਵਾਲੇ ਇੰਦਰਾਜ

ਤੀਜਾ ਪੜਾ ਪ੍ਰੈੱਸ ਕਾਪੀ ਦੀ ਤਿਆਰੀ

ਕਿਸੇ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕੋਸ਼ ਭਾਸ਼ਾ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦੇ ਸ਼ਬਦ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਲਈ ਅਦੁੱਤੀ ਸਾਧਨ ਹਨ। ਅਗਰ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਇਕ ਨਿਸਚਤ ਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਨਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਪਯੋਗਕਰਤਾ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੇ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਢੂੰਡਣਾ ਕਠਨ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਅਸੰਭਵ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਇਕ ਖਾਸ ਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜੋ ਪਾਠਕ ਬੜੀ ਸੌਖੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਬੰਧਤ ਸੂਚਨਾ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਸਕੇ। ਇਸ ਲਈ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਸਮੇਂ ਅਪਣਾਏ ਗਏ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਵਿੱਚ ਇਕਰੂਪਤਾ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਾਰੇ ਕੋਸ਼-ਕਾਰਜ ਦੌਰਾਨ ਪਾਲਣ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀ-ਕ੍ਰਮ ਭਿੰਨਤਾ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ।

ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਦਾ ਕ੍ਰਮ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨਾ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਪਰਕਾਰ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਦਾ ਕ੍ਰਮ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਕਸੌਟੀ ਕੋਸ਼ੀ-ਇਕਾਈ ਦੇ ਰੂਪ ਅਤੇ ਅਰਥਾਂ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਇੰਦਰਾਜ ਤਰਤੀਬ ਸਮੇਂ ਨਿਮਨ ਆਧਾਰ ਚਰਚਾ ਯੋਗ ਹਨ।

1. ਅੱਖਰ-ਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਤਰਤੀਬ

ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅੱਖਰ-ਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਦਾ ਸੰਪਾਦਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੱਖਰ-ਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਦੇ ਸੰਪਾਦਨ ਸਮੇਂ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਮੁਢਲੇ ਅੱਖਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਆਖਰੀ ਅੱਖਰ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਦਰ, ਕਮਰ, ਕਲਮ ਆਦਿ। ਅੱਖਰ-ਕ੍ਰਮ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਲਗਾਂ ਮਾਤਰਾਵਾਂ ਦਾ ਕ੍ਰਮ ਵੀ ਮੁਹਾਰਨੀ-ਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਚਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰਨੀ ਬੜੀ ਸੌਖੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਨਿਯਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਬੜੀ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ/ਹਿੰਦੀ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਅੱਖਰ-ਕ੍ਰਮ ਤਰਤੀਬ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਭੰਗ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਧੁਨੀਆਂ/ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਸੁਤੰਤਰ ਹੋਂਦ ਕਾਰਨ ਕੋਸ਼ੀ ਇਕਾਈਆਂ ਨੂੰ ਅੱਖਰ ਤਰਤੀਬ ਅਨੁਸਾਰ ਰੱਖਣ ਸਮੇਂ ਕੋਈ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਪਰ ਪੰਜਾਬੀ/ਹਿੰਦੀ ਵਿੱਚ ਧੁਨੀਆਂ ਨਿਖੜਵੀਆਂ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਦੁੱਤ ਅੱਖਰ, ਸੰਯੁਕਤ ਅੱਖਰ ਅਤੇ ਅਨੁਸ਼ਕ ਅੱਖਰਾਂ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਮੱਸਿਆ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਦੇ ਹੱਲ ਲਈ ਕੁਝ ਸਾਵਧਾਨੀਆਂ ਚਰਚਾ ਯੋਗ ਹਨ :

1. ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਸਮੇਂ ਜਿਹੜੀ ਵੀ ਵਿਧੀ ਅਪਨਾਈ ਜਾਵੇ, ਉਸ ਬਾਰੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਅਤੇ ਵਿਸਤਰਿਤ ਵਰਣਨ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਪਣਾਈ ਤਰਤੀਬ ਅਤੇ ਲਿੱਪੀ ਵਿੱਚ ਵਾਧੇ ਘਾਟੇ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਭਮਕਾ ਵਿੱਚ ਹੀ ਬਿਆਨ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

2. ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਰੇਖਾ ਚਿੱਤਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕੀਤੀਆਂ ਯੂਨੀਆਤਮਕ ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਸਮੂਹਕ ਅਤੇ ਇਕਹਿਰੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਪਾਠਕ ਗਾਈਡ ਵਿੱਚ ਸਪੱਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬਿਆਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਦੂਜੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਵੀਆਂ ਯੂਨੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਲਈ ਲਿੱਪੀ ਵਿੱਚ ਅਪਣਾਏ ਗਏ ਨਵੇਂ ਚਿੰਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ। ਇਹ ਮੁਸ਼ਕਲ ਫ਼ਾਰਸੀ ਯੂਨੀਆਂ ਨੂੰ ਪਰਗਟਾਉਣ ਅਤੇ 'ਲ' ਯੂਨੀ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਪੇਸ਼ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਫ਼ਾਰਸੀ ਯੂਨੀਆਂ (ਸ਼, ਖ਼, ਗ਼, ਜ਼, ਫ਼) ਅਤੇ 'ਲ' ਯੂਨੀ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀ ਜੁਲਦੀ ਸਮਰੂਪ ਯੂਨੀ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਹੀ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਆਧਾਰ ਹੀ ਸੰਯੁਕਤ ਅਨੁਨਾਸ਼ਕ ਅਤੇ ਦੁੱਤ-ਅੱਖਰਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਅਪਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਪਰਮਾਤਮਾ-ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ; ਕਰਮ-ਕੁਮ; ਹੋਠ-ਹੋਠ, ਸਤ-ਸੱਤ ਆਦਿ। ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਦੇ ਹੱਲ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਵੀ ਨਵੇਂ ਸੰਕੇਤ ਜਾਂ ਵਿਧੀਆਂ ਅਪਣਾਈਆਂ ਜਾਣ ਜਾਂ ਪੂਰਵਲੇ ਸੰਕੇਤ/ਚਿੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਤਰਮੀਮ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੇ ਵੇਰਵੇ ਅਤੇ ਵਿਸਥਾਰ ਸਹਿਤ ਭੂਮਕਾ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।

2. ਅਰਥ-ਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਤਰਤੀਬ

ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਅਰਥ-ਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਇੰਦਰਾਜ ਦਰਜ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਕਿਸਮ ਆਧਾਰ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਅਰਥਗਤ ਆਧਾਰ ਤੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਗਰੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਤਸੱਵਰ, ਵਿਸ਼ੇ-ਸਮੂਹ ਅਤੇ ਅਰਥਗਤ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਯੁਕਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਨਿਯੰਤ੍ਰ, ਅਮਰਕੋਸ਼ ਅਤੇ ਖੋਸਾਰਸ ਆਦਿ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਵਿਵਸਥਾ ਦਾ ਹੀ ਅਨੁਸਰਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਅਰਥ-ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਕ ਵਰਗ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸ਼ਬਦ ਇਕ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਵਿਵਸਥਾ ਪਰਿਆਇ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਅਪਨਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰਿਆਇ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਦਾ ਕ੍ਰਮ-ਨਿਰਧਾਰਨ ਅੱਖਰ-ਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਆਧਾਰ ਪਰਿਆਇ ਵਰਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਪਰਿਆਇ ਵਰਗ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸਾਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਵਰਗ ਦੇ ਮੁੱਖ ਪਰਿਆਇ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- Beautiful adj. beautiful, lovely, handsome, pretty, bonny, comely, fair, beauteous, pulchritudinous, good-looking.

ਇਤਿਹਾਸਕ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਅਰਥਗਤ ਤਰਤੀਬ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥਗਤ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਸਨਮੁਖ ਰੱਖ ਕੇ ਨਿਸ਼ਚਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕੋਸ਼ੀ-ਇਕਾਈ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਅਰਥ ਪਰਯੋਗ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਸ਼ਬਦ ਅਰਥ-ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਰੁੱਕਤੀ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕਾਲ-ਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਪਹਿਲੇ ਅਰਥ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਇੰਦਰਾਜ ਵਜੋਂ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅੱਗੋਂ ਅਰਥ-ਵਿਕਾਸ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਸਿਖਿਆਰਥੀ ਅਤੇ ਵਿਵਹਾਰਕ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਧਾਰਨਾ ਦੇ ਉਲਟ ਅਵਿਰਤੀ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਇੰਦਰਾਜ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇੱਥੇ ਇਸ ਅਰਥ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਇੰਦਰਾਜ ਵਜੋਂ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਅਰਥ ਘਟਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਹੋਰ ਤਰਤੀਬ

ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਇੰਦਰਾਜ ਉਪਰੋਕਤ ਦੋਵੇਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਤ ਹਨ, ਪਰ ਕਦੇ ਕਦੇ ਹੋਰ ਕ੍ਰਮ ਵੀ ਅਪਨਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਰੂਪ-ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਵਿਉਤਪਤ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਇਕ ਧਾਤੂ ਜਾਂ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਵਿਉਤਪਤ ਸਾਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਧਾਤੂ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ ਵਜੋਂ ਲੈ ਕੇ ਬਾਕੀ ਵਿਉਤਪਤ ਸ਼ਬਦ, ਮੁਹਾਵਰੇ ਅਤੇ ਅਖੌਤਾ ਉਪ-ਇੰਦਰਾਜ ਵਜੋਂ ਉਸ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਸਮੇਂ ਅੱਖਰ-ਕ੍ਰਮ ਤਰਤੀਬ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੁਹਾਵਰੇ ਅਤੇ ਅਖੌਤਾ ਦੇ ਇੰਦਰਾਜ ਕ੍ਰਮ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਪਹਿਲੇ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਆਦਿ ਅੱਖਰ ਨੂੰ ਹੀ ਮਹਾਨਤਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ, ਸਗੋਂ ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਰਥ ਦੀ ਚ੍ਰਿਸਟੀ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਮਹੱਤਤਾ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ- ਪਿੱਠ ਠੇਕਣਾ ਵਿੱਚ ਇੰਦਰਾਜ 'ਪਿੱਠ' ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ 'ਠੇਕਣਾ' ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਵੀ। ਦੂਸਰੇ ਇੰਦਰਾਜ ਨਾਲ ਪਹਿਲੇ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਆਵਿਰਤੀ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਦਾ ਕ੍ਰਮ ਅੱਖਰ-ਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਵਿਰਤੀ ਅੰਕਾਂ ਨੂੰ ਇੰਦਰਾਜ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਕਈ ਵਾਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਤਰਤੀਬ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਵਿਰਤੀ ਸੰਖਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਧਿਕ ਆਵਿਰਤੀ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਕੇ ਬਾਕੀ ਆਵਿਰਤੀ ਦੇ ਘਟਦੇ ਅਨੁਪਾਤ ਅਨੁਸਾਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਵਿਪਰੀਤਾਰਥਕ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਦਾ ਕ੍ਰਮ ਅੱਖਰ-ਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਆਰੰਭਕ ਅੱਖਰ 'ਤੇ ਆਧਾਰਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਸਗੋਂ ਅੱਖਰ ਕ੍ਰਮ ਤਰਤੀਬ ਨਿਸ਼ਚਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਸ਼ੀ-ਇਕਾਈ ਦਾ ਅਖੀਰਲਾ ਅੱਖਰ ਵਿਚਾਰ ਗੋਚਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ- Herpetic, synergetic, heretic, leach, bleach, pleach, reach, breach, preach. ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ

ਵੱਡਾ ਲਾਭ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਮਾਨ ਵਿਉਤਪਤ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬਦਲਵੇਂ ਰੂਪ ਇਕੋ ਥਾਂ 'ਤੇ ਉਪਲਬਧ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਮਾਨ ਵਿਆਕਰਨਕ ਕੋਟੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਇਕ ਥਾਂ 'ਤੇ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਲੇਖਕਾਂ ਲਈ ਸਹੂਲਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਚਰਚਾ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਗੱਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉੱਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ ਹੈ ਕਿ ਬਹੁਤੇ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਅੱਖਰ-ਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਰੱਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਕੇਂਦਰੀ ਸ਼ਬਦ :

ਸਵੰਗ ਡੇਸ਼---- ਘੱਟ ਜਗਾ

ਲੈਮਾ---- ਕੋਸ਼ ਭਾਗ

ਨਿਚੁੱਕਤੀ --- ਜਨਮ

ਨਿਘੰਟੂ----- ਕੋਸ਼ ਰੂਪ

ਸ਼ਬਦ ਜੋੜ--- ਸਹੀ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪ

ਸਵੈ-ਮੁਲਾਂਕਣ:

1. ਰੂਸੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰ ਸਕਰਬ ਨੇ ਕਿੰਨੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੈ।

ੳ. ਤਿੰਨ

ਅ. ਚਾਰ

ੲ. ਅੱਠ

ਸ. ਛੇ

2. ਭੋਲਾ ਨਾਥ ਤਿਵਾਰੀ ਨੇ ਕਿੰਨੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੈ।

ੳ. ਤਿੰਨ

ਅ. ਸੱਤ

ੲ. ਅੱਠ

ਸ. ਛੇ

3. ਦੇਭਾਸ਼ੀ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਸ ਦੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ੳ. ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ

ਅ. ਹਰਕੀਰਤ ਸਿੰਘ

ੲ. ਭਾਈ ਪੰਜਾਬ ਸਿੰਘ ਬਹਿਲੋਂ.

ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਕੋਈ ਨਹੀਂ

4. ਇੰਦਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨਿਘੰਟੂ ਕਿਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ।

- ੳ. ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ
- ਅ. ਹਰਕੀਰਤ ਸਿੰਘ
- ੲ. ਕਵੀ ਮੋਹਰ ਸਿੰਘ.
- ਸ. ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ
5. ਨਾਮਮਾਲਾਸਟੀਕ ਫਾਰਸੀ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਕਿਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ।
- ੳ. ਬਾਵਾ ਬੁੱਧ ਸਿੰਘ
- ਅ. ਬੁਧਵੰਤ.
- ੲ. ਅਮਰ ਸਿੰਘ
- ਸ. ਨੰਦ ਦਾਸ
6. ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਹੜੀਆਂ ਹੱਥ ਲਿਖਤਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ
- ੳ. ਅਮਰ ਕੋਸ਼
- ਅ. ਨਾਮਮਾਲਾ ਕੋਸ਼
- ੲ. ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੋਸ਼
- ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ.
7. ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਧਾਰਾ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਕੋਸ਼ ਕਿਹੜਾ ਪਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਇਆ ਹੈ।
- ੳ. ਏ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਇੰਗਲਿਸ਼ ਐਂਡ ਪੰਜਾਬੀ (1849)..
- ਅ. ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਇੰਗਲਿਸ਼ ਐਂਡ ਪੰਜਾਬੀ (1890)
- ੲ. ਇੰਗਲਿਸ਼ ਐਂਡ ਪੰਜਾਬੀ (1800)
- ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਕੋਈ ਨਹੀਂ
8. ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਰਚਨਾ ..... ਹੈ।
- ੳ. ਬਹੁ ਭਾਸ਼ਾਈ
- ਅ. ਦੋ ਭਾਸ਼ਾਈ
- ੲ. ਇਕ ਭਾਸ਼ਾਈ..
- ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ
9. ਬਹੁਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲ ਕਿਸ ਮਕਸਦ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ
- ੳ. ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਥਾਨਕ ਸਭਿਆਚਾਰ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ
- ਅ. ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵਿਆਕਰਨ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ
- ੲ. ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਖਾਸ ਮੱਦਦ ਲਈ
- ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ..
10. ਦੁਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਦੇ ਮੁੱਖ ਪਹਿਲੂ ਹਨ।
- ੳ. ਕੋਸ਼ ਕਿਸ ਬੁਲਾਰੇ ਲੋੜ ਪੂਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ

ਅ. ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਬੋਧ ਲਈ ਹੈ।

ੲ. ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਰਚਨਾ ਕਾਰਜ ਲਈ ਹੈ

ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ..

11. ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਜੋੜਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਕੋਸ਼ ਕਿਸ ਨੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ।

ੳ. ਡਾ. ਹਰਕੀਰਤ ਸਿੰਘ.

ਅ. ਡਾ. ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ

ੲ. ਡਾ. ਧਨਵੰਤ ਕੌਰ

ਸ. ਡਾ. ਪਰਮਜੀਤ ਸਿੱਧੂ

12. ਦੁਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਸਾਡੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ

ੳ. ਵਿਦਿਅਕ

ਅ. ਬੌਧਿਕ

ੲ. ਸਭਿਆਚਾਰਕ

ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ..

13. ਟੀਚਾ ਭਾਸ਼ਾ ਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ

ੳ. ਅਰਥ ਅਤੇ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ.

ਅ. ਰੂਪ ਅਤੇ ਕਲਾ

ੲ. ਬਿੰਬ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਕ

ਸ. ਕੋਈ ਨਹੀਂ

14. ਤਕਨੀਕੀ ਜੁਗਤਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਕੋਸ਼ ਨੂੰ ਕਿਹੜੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ੳ. ਪੂਰਵ ਭੂਮਿਕਾ

ਅ. ਭੂਮਿਕਾ

ੲ. ਅੰਤਕਾਵਾਂ

ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ..

15. ਸਵੰਗ ਡੈਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ..... ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ

ੳ. ਸ਼ਬਦ ਕਲਾ ਲਈ

ਅ. ਵਾਰ ਵਾਰ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈ

ੲ. ਵਾਰ ਵਾਰ ਵਰਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ.

ਸ. ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ

1. ਕੋਸ਼ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਪੜਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਲਿਖੋ।
2. ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪੜਾਅ ਬਾਰੇ ਲਿਖੋ।
3. ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਤੇ ਨੋਟ ਲਿਖੋ
4. ਕੋਸ਼ ਦੇ ਅਰਥ ਅਤੇ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਬਾਰੇ ਲਿਖੋ।
5. ਕੋਸ਼ ਦੇ ਲੈਮਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰੈਸ ਕਾਪੀ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਬਾਰੇ ਲਿਖੋ।

ਸੰਦਰਭ ਪੁਸਤਕਾਂ:

- 1) ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ, ਹਰਕੀਰਤ ਸਿੰਘ , ਲਾਹੌਰ ਬੁੱਕ ਸ਼ਾਪ, ਲੁਧਿਆਣਾ, 1974
- 2) ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ,ਓਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ,ਨਨਸੀ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼ ਚੰਡੀਗੜ , 1992 .
- 1) ਭਾਸ਼ਾ , ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ (ਇਤਿਹਾਸ , ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਵਿਹਾਰ) , ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਚੀਮਾ, 1995
- 2) ਨਵੀਨ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ , ਭੁਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਖਿਹਰਾ , ਪੈਪਸੂ ਬੁੱਕ ਡਿਪੂ, ਪਟਿਆਲਾ , 1998 .
- 3) ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਆਕਰਨ , ਡਾ. ਹਰਕੀਰਤ ਸਿੰਘ ,ਗਿਆਨੀ ਲਾਲ ਸਿੰਘ , ਪੰਜਾਬ ਸਟੇਟ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਚੰਡੀਗੜ , 2010.
- 4) ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ : ਸੰਕਲਪ ਤੇ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ, ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਪੁਆਰ , ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਕਾਦਮੀ ਜਲੰਧਰ , 1988 .
- 5) ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ, ਨਵਰਤਨ ਕਪੂਰ , ਸ਼ਹੀਦ-ਏ-ਆਜ਼ਮ, ਪ੍ਰਿਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ, ਪਟਿਆਲਾ, 2004

ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਲਿੰਕ

<https://pa.wikipedia.org/wiki/%E0%A8%95%E0%A9%8B%E0%A8%B8%E0%A8%BC%E0%A8%95%E0%A8%BE%E0%A8%B0%E0%A9%80>

http://www.irjmsh.com/article_pdf?id=4246.pdf

<https://bhashavibhagpunjab.org/koshkari.aspx>

<https://www.youtube.com/watch?v=PL4FdASv3Fw>

ਅਧਿਆਇ-6: ਕੋਸ਼ ਦੀਆਂ ਤਕਨੀਕੀ ਜੁਗਤਾਂ

ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ (Content)

1. ਉਦੇਸ਼
2. ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ
3. ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ
4. ਸਾਰੰਸ਼
5. ਕੇਂਦਰੀ ਸ਼ਬਦ
6. ਸਵੈ-ਮੁਲਾਂਕਣ
7. ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ
8. ਸੰਦਰਭ ਪੁਸਤਕਾਂ
9. ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵੈੱਬਸਾਇਟਸ

ਉਦੇਸ਼:

1. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕੋਸ਼ੀ ਤਕਨੀਕਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਨਗੇ
2. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕੋਸ਼ੀ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਨਗੇ।
3. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕੋਸ਼ੀ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਬਾਰੇ ਜਾਣਨਗੇ।

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ :

ਕੋਸ਼ੀ ਤਕਨੀਕਾਂ

ਕਿਸੇ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਦਾ ਮਾਪ ਸੂਰਤ ਅਤੇ ਸੀਰਤ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਤੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਤੱਕ ਅਸੀਂ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਸੀਰਤ ਸੰਰਚਨਾ ਬਾਰੇ ਬੜੇ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿੱਚ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਕੋਸ਼ ਯੋਜਨਾ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪਰੈੱਸ ਕਾਪੀ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਤੱਕ ਕੋਸ਼ੀ ਇਕਾਈ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਪਾਸਾਰਾਂ ਨੂੰ ਗਹੁ ਨਾਲ ਵਾਚਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਪਾਸਾਰਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਲਈ ਵਰਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕੋਸ਼ ਸਬੰਧੀ ਮਹੱਤਤਾ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਾਂਗੇ।

ਪਯੋਗਕਰਤਾ, ਕੋਸ਼ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਆਮ ਸਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਾਂਗ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਅਖੀਰ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਕੋਈ ਰਚਨਾ ਜਾਂ ਸਾਹਿਤਕ ਕਿਰਤ ਪੜ੍ਹਦੇ ਸਮੇਂ ਜਦੋਂ ਅਚਾਨਕ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਕਠਿਨ ਸ਼ਬਦ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਤੋਂ ਉਹ ਜਾਣੂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਕੋਸ਼ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕੋਸ਼ੀ ਇਕਾਈ ਦੇ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ, ਉਚਾਰਨ, ਵਿਉਂਤਪਤੀ, ਵਿਆਕਰਨਕ ਰੂਪ, ਪਰਿਆਇ ਆਦਿ ਵੇਖਣ ਲਈ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕੋਸ਼ਕਾਰ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਨਿਸ਼ਚਤ ਆਕਾਰ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ ਅਨੁਸਾਰ ਹਰ

ਕੋਸ਼ੀ ਇਕਾਈ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸੂਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬੜੇ ਸਪੱਸ਼ਟ, ਸੰਖੇਪ ਅਤੇ ਸੁਨਿਸ਼ਚਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਦੇਵੇ। ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਦਾ ਪਰਸਤੁਤੀਕਰਨ ਅਤੇ ਵਿਵਰਨ ਖਾਸ ਕੋਸ਼ੀ ਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਸਮੇਂ ਕੁਝ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਜਾਂ ਟਾਈਪ-ਭੇਦਾਂ (ਕੋਸ਼ੀ ਤਕਨੀਕਾਂ) ਦਾ ਇਸ ਪਰਕਾਰ ਪਰਯੋਗ ਹੋਵੇ ਕਿ ਹਰੇਕ ਇੰਦਰਾਜ ਦੂਜੇ ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਅਲਹਿਦਾ ਪਛਾਣ ਸਥਾਪਤ ਕਰ ਸਕੇ।

ਕੋਸ਼ ਦੀ ਆਮ ਸੰਰਚਨਾ ਪ੍ਰਤੀ ਕੰਮ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਸਮੇਂ ਫ਼ੈਸਲਾ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੋਸ਼ ਦੀ ਕਿਸਮ ਅਤੇ ਆਕਾਰ ਕੋਈ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਲੱਛਣ ਸਾਰੇ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਂਝੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਲੱਛਣਾਂ ਜਾਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕੋਸ਼ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਮੁੱਖ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ :

1. ਪੂਰਵ ਭੂਮਕਾ

2 ਭੂਮਕਾ : ਜਾਣ ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਪਾਠਕ-ਗਾਈਡ

3 ਮੂਲ ਪਾਠ

4 ਅੰਕਾਵਾਂ

5 ਰੂਪ

ਇਹ ਸਾਰੇ ਭਾਗ ਸਾਰੇ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਜਿਵੇਂ ਉਚਾਰਨ ਕੋਸ਼ ਜਾਂ ਤਕਨੀਕੀ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਤਕਾ ਦਾ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਪਰ ਸਿਖਿਆਰਥੀ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਆਵੱਸ਼ਕਤਾ ਹੈ।

1 ਪੂਰਵ ਭੂਮਿਕਾ

ਕੋਸ਼ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਮੂਲ ਪਾਠ ਅਤੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹਿੱਤ ਕੁਝ ਸੂਚਨਾਵਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਉਪ ਸਿਰਲੇਖ ਪੰਨਾ, ਸਿਰਲੇਖ ਪੰਨਾ, ਕਾਪੀਰਾਈਟ ਪੰਨਾ, ਸੰਖੇਪ ਸੂਚੀ ਪੰਨਾ, ਕੀ-ਕਿੱਥੇ ਵਿਸ਼ੇ ਸੂਚੀ ਪੰਨਾ। ਇਹਨਾਂ ਸੂਚਨਾਵਾਂ ਸਬੰਧੀ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ :

1.1 ਉਪ ਸਿਰਲੇਖ ਪੰਨਾ : ਇਹ ਸੂਚਨਾ ਹਰ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਸ ਸੂਚਨਾ ਵਾਲੇ ਪੰਨੇ 'ਤੇ ਉਪਰਲੇ ਪਾਸੇ ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਕੋਸ਼ ਦਾ ਨਾਂ ਲਿਖਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਜਾਂ ਵਿਸਥਾਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਜਿਵੇਂ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼, ਗੁਰਸ਼ਬਦ ਰਤਨਾਕਰ ਮਹਾਨਕੋਸ਼, "The Punjabi Dictionary" ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ-ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ ਆਦਿ।

1.2 ਸਿਰਲੇਖ ਪੰਨਾ : ਕੋਸ਼ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਤੋਂ ਹੀ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਪਰਕਿਰਤੀ, ਆਕਾਰ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕੋਸ਼ ਇਕਭਾਸ਼ੀ, ਦੋਭਾਸ਼ੀ, ਇਤਿਹਾਸਕ, ਵਿਉਤਪਤ ਜਾਂ ਤਕਨੀਕੀ ਆਦਿ ਕਿਸ ਵਰਗ ਦਾ ਹੈ। ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵੀ ਸਿਰਲੇਖ ਪੰਨੇ ਤੋਂ ਹੀ ਪਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਕੁਝ ਅੰਗਾਂ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਆਕਾਰ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਸਿਖਿਆਰਥੀ ਕੋਸ਼, ਅਕਾਦਮਿਕ ਕੋਸ਼, ਮਾਨਕ ਕੋਸ਼, ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ ਕੋਸ਼, ਉਚਾਰਨ ਕੋਸ਼ ਆਦਿ। ਕੋਸ਼ ਦੀ ਪਰਕਿਰਤੀ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁਝ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਉਪ ਸਿਰਲੇਖ ਵੀ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿਰਲੇਖ ਪੰਨੇ ਤੇ ਕੋਸ਼ 'ਚ ਮੌਜੂਦ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵੀ ਦੱਸੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਪੰਨੇ 'ਤੇ ਕੋਸ਼ ਦਾ ਪੂਰਾ ਨਾਂ, ਸੰਪਾਦਕ ਦਾ ਨਾਂ, ਪਰਕਾਸ਼ਕ ਦਾ ਨਾਂ, ਪਰਕਾਸ਼ਨ ਸਾਲ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਸਥਾਨ ਬਾਰੇ ਸੂਚਨਾ ਦਰਜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕੋਸ਼ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਬਾਕੀ ਸੂਚਨਾਵਾਂ ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

1.3 ਕਾਪੀਰਾਈਟ (ਸਭ ਹੱਕ ਰਾਖਵੇਂ ਹਨ) ਪੰਨਾ : ਇਹ ਪੰਨਾ ਆਪਣੇ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਅਨੇਕਾਂ ਸੂਚਨਾਵਾਂ ਕਰਕੇ ਕਾਫ਼ੀ ਮਹੱਤਵ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਿਰਲੇਖ ਪੰਨੇ ਤੋਂ ਅਗਲਾ ਪੰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਪੰਨੇ 'ਤੇ ਕੋਸ਼ ਦਾ ਨਾਂ ਦੁਬਾਰਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸੰਪਾਦਕ ਜਾਂ ਪਰਕਾਸ਼ਕ ਦਾ ਪੂਰਾ ਨਾਂ ਅਤੇ ਪਤਾ, ਹੱਕ ਅਧਿਕਾਰੀ ਦਾ ਪੂਰਾ ਨਾਂ ਅਤੇ ਪਤਾ, ਕੋਸ਼ ਸੰਸਕਰਣਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ, ਪਰਕਾਸ਼ਨ ਸਾਲ, ਕੋਸ਼ ਦੀ ਕੀਮਤ, ਛਪੀਆਂ ਕਾਪੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ, ਕੋਸ਼ ਪਰਾਪਤ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਪਤਾ, ਛਾਪਕ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਆਦਿ ਸੂਚਨਾਵਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

1.4 ਸੰਖੇਪ-ਸੂਚੀ ਪੰਨਾ : ਇਸ ਪੰਨੇ ਦੀ ਆਪਣੀ ਮਹੱਤਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਸ਼ਬਦ ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਵਾਰ ਵਾਰ ਵਰਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਗਏ ਸੰਖਿਪਤ ਰੂਪਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਸ ਪੰਨੇ 'ਤੇ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਰਕੇ ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਆਕਰਨਕ ਵਰਗ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

1.5 ਕੀ-ਕਿੱਥੇ (ਵਿਸ਼ੇ ਸੂਚੀ) ਪੰਨਾ : ਇਸ ਪੰਨੇ 'ਤੇ ਕੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਕਿਹੜੀ ਕਿਹੜੀ ਸਮਗਰੀ ਕਿਸ ਕਿਸ ਪੰਨੇ 'ਤੇ ਹੈ, ਬਾਰੇ ਸੂਚਨਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਕੇਸ਼ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ, ਮੂਲ ਪਾਠ ਅਤੇ ਅੰਤਕਾਵਾਂ ਸਬੰਧੀ ਪੰਨੇਵਾਰ ਵੇਰਵੇ ਦਰਸਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪੰਨੇ ਤੋਂ ਪਰਾਪਤ ਸੂਚਨਾ ਪਾਠਕ ਦਾ ਸਮਾਂ ਵਿਅਰਥ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਚਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਕੇਸ਼ ਦੇ ਮੂਲ ਪਾਠ ਤੋਂ ਪੂਰਵਲੀ ਸਾਰੀ ਸਮਗਰੀ ਦੀ ਸਫ਼ਾਬੰਦੀ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰੋਮਨ ਹਿੰਦਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

2 ਭੂਮਿਕਾ

ਕੇਸ਼ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿੱਚ ਕੇਸ਼ ਦੇ ਸਰੂਪ, ਉਦੇਸ਼, ਨਿਰਮਾਣ-ਪਰਕਿਰਿਆ ਅਤੇ ਕੇਸ਼ ਦੇਖਣ ਸਬੰਧੀ ਸੁਝਾ ਆਦਿ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਉਚਾਰਨ ਬਾਰੇ ਵਿਸਤਰਿਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕੇਸ਼ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿੱਚ ਸਬੰਧਤ ਖੇਤਰ ਨਾਲ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਕੰਮ ਅਤੇ ਇਸ ਕੰਮ ਦੇ ਅੱਡਰੋਪਨ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕੇਸ਼ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿੱਚ ਕੇਸ਼ ਦੀ ਕਿਸਮ ਆਧਾਰ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਸਾਧਾਰਨ ਕੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਇਤਿਹਾਸਕ ਜਾਂ ਨਿਰੁਕਤ ਕੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਛੂਹਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ।

ਜਿਸ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਕੇਸ਼ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿੱਚ ਉਸ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਬੋਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਮਾਜਕ ਅਤੇ ਸਾਂਸਕ੍ਰਿਤਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਸਰੂਪ ਉਘੜਦਾ ਹੈ। ਅਗਰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵਿਗਿਆਨਕ ਕਾਰਜ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਵਿਵਰਨ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ

ਭੂਮਿਕਾ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਤੱਤ ਅਜਿਹੇ ਹਨ, ਜੋ ਸਾਰੇ ਕੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਅੰਗ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਸਬੰਧੀ ਵੇਰਵਾ ਨਿਮਨ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ।

ਕੇਸ਼ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਖੇਤਰ

ਕੇਸ਼ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਸਾਧਾਰਨ/ਦੇਸੀ ਪਾਠਕਾਂ ਲਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਲਈ ? ਜੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕੇਸ਼ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੋਣ ਦੇ ਕੀ ਸਿਧਾਂਤ/ਮਾਪਦੰਡ ਹਨ। ਕੇਸ਼ ਸਕੂਲ ਜਾਂ ਕਾਲਜ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਹੈ ਜਾਂ ਜਨ-ਸਾਧਾਰਨ ਲਈ ਹੈ ? ਕੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਕਿੰਨੀ ਹੈ ? ਅਤੇ ਇਹ ਕਿਸ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਨਿਸ਼ਚਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ? ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਸ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਕੇਸ਼ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ, ਇਸ ਦੇ ਉਦੇਸ਼, ਲੋੜ ਅਤੇ ਮਹੱਤਤਾ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਕੇਸ਼ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਇਹ ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਮਾਨਵ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਹਨ ਜਾਂ ਵਰਗ ਬੋਲੀਆਂ, ਉਪ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ, ਅਪਭਾਸ਼ਾ ਜਾਂ ਵਿਭਿੰਨ ਸਮਾਜਕ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਦੇ ਵੀ ? ਕੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਸ਼ਬਦ ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹਨ ਜਾਂ ਅਪਰਚੱਲਤ ਅਤੇ ਪਰਾਚੀਨ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ? ਮੰਗਵੇਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਦਾ ਵੀ ਵਿਸਥਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਵੇਂ ਘੜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ, ਪਰਚੱਲਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਨਵੇਂ ਅਰਥਾਂ ਤੇ ਤਤਕਾਲੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਤ ਹੋਏ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵੱਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕੇਸ਼-ਸਮਗਰੀ ਦੇ ਸਰੋਤ

ਇਸ ਭਾਗ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਕੇਸ਼-ਸਮੱਗਰੀ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨ ਦੇ ਸਰੋਤਾਂ ਅਰਥਾਤ ਸਾਹਿਤਕ ਤੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਪੁਸਤਕਾਂ, ਖਰੜਿਆਂ, ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ, ਰਸਾਲਿਆਂ, ਖੋਜ ਪੱਤਰਕਾਵਾਂ ਆਦਿ ਦਾ ਉਲੇਖ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਹਨਾਂ ਕੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਕੇਸ਼-ਸਮਗਰੀ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਵਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਗਰ ਇਹ ਸਮੱਗਰੀ ਮੌਖਿਕ ਸਾਹਿਤ ਤੋਂ ਇਕੱਤਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇਤਿਹਾਸਕ ਕੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਹੋਰ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਹਨਾਂ ਕੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਪਰਕਿਰਤੀ ਅਤੇ ਖੇਤਰ, ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਆਦਿ 'ਤੇ ਵਿਸਤਰਿਤ ਚਰਚਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਵਿਸ਼ੇ ਅਨੁਸਾਰ ਦੇ ਕੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਰਚਨਾ ਕਾਲ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ।

ਕੁਝ ਕੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਪੂਰਵਲੀ ਕੇਸ਼-ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਮੁਲਾਂਕਣ ਵੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਇਤਿਹਾਸ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਿਰੁਕਤ ਕੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਜਾਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਨੋਟ ਵੀ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਜੇਕਰ ਕੋਸ਼ ਅਲਿਖਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤੀ ਵਿਧੀ ਦਾ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੂਚਕਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਉਮਰੇ, ਸਿੱਖਿਆ, ਆਰਥਕ ਤੇ ਸਮਾਜਕ ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਨਾਲ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਲੋਕ-ਕਹਾਣੀਆਂ, ਲੋਕ-ਗੀਤਾਂ, ਲੋਕੀਆਂ, ਸੰਵਾਦਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਮੌਖਿਕ ਸਾਹਿਤਕ ਰੂਪਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕੋਸ਼ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿਧੀ

ਇਸ ਭਾਗ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਕੋਸ਼ ਸੰਪਾਦਨ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਸ਼ ਨਿਰਮਾਣ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਪੱਖਾਂ ਅਤੇ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਵਿਵਹਾਰਕ ਰੂਪ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦੇ ਯਤਨ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਮੱਗਰੀ ਇਕੱਤਰਨ ਕਰਨ ਦੇ ਕਾਰਜ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਦੇ ਕ੍ਰਮ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨ ਤੱਕ ਸਭ ਵਿਸ਼ਿਆਂ 'ਤੇ ਸੰਖੇਪ ਚਰਚਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮੁੱਖ ਇੰਦਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ, ਵਿਆਕਰਨਕ ਕੋਟੀਆਂ ਦਾ ਨਿਰਧਾਰਨ, ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ, ਉਚਾਰਨ, ਅਰਥ, ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਨਿਸ਼ਚਤ ਕਰਨ, ਸਮਰੂਪਤਾ, ਬਹੁਅਰਥਕ ਅਤੇ ਸਮਾਨਾਰਥਕਤਾ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਆਕਰਨ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲੱਛਣ ਪੜਚੋਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਤ ਕਰਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ, ਅਰਥਾਂ ਦੇ, ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤੀ ਉਦਾਹਰਨਾਂ, ਟੂਕਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਵਿਧੀ ਅਤੇ ਪਰਸਤੁਤ ਵਿਧੀ ਬਾਰੇ ਜ਼ਿਕਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਗਏ ਸੰਕੇਤਾਂ, ਪ੍ਰਤੀ ਹਵਾਲਿਆਂ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਚਾਰਟ ਵੀ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਪਭਾਸ਼ਾਈ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ ਸੰਕਲਨ ਪਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਸਪੱਸ਼ਟੀਕਰਨ ਲਈ ਉਪਭਾਸ਼ਾਈ ਨਕਸ਼ੇ ਵੀ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ?

ਪਾਠਕ ਗਾਈਡ

ਕੋਸ਼ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭਾਗ ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਭਾਗ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਅੰਗਾਂ ਸਬੰਧੀ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਜੋ ਪਾਠਕ ਇਸ ਦੀ ਠੀਕ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋ ਸਕੇ। ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਪਾਠਕ ਗਾਈਡ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਅੰਗ ਨਿਮਨ ਅਨੁਸਾਰ ਹਨ :

ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ

ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼ ਦਾ ਮੂਲ ਅੰਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਗੂੜ੍ਹੇ ਅਤੇ ਮੋਟੇ ਟਾਈਪ ਵਿੱਚ ਪੰਨੇ ਦੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਅਰਥ ਦੀ ਸਪੱਸ਼ਟਤਾ ਲਈ ਪੂਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ ਉਪਰੰਤ ਇਸ ਤੋਂ ਵਿਉਂਤਪਨ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਉਪ-ਇੰਦਰਾਜ ਮੋਟੇ ਤੇ ਗੂੜ੍ਹੇ ਟਾਈਪ ਵਿੱਚ ਅੱਖਰ-ਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਤਕਨੀਕੀ ਮਦਾਂ ਅਤੇ ਮੁਹਾਵਰਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਲਿੱਪੀ, ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ ਅਤੇ ਉਚਾਰਨ

ਇਹ ਭਾਗ ਬੜਾ ਵਿਸਥਾਰ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਲੰਬੇ ਨਿਬੰਧ ਲਿਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੀ ਲੋੜ ਵੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ ਅਤੇ ਉਚਾਰਨ ਵਿੱਚ ਵੱਡਾ ਅੰਤਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਹਨਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਲਿੱਪੀਗਰਾਮਾਂ ਅਤੇ ਧੁਨੀਗਰਾਮਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਤੱਖ ਅੰਤਰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਨਹੀਂ, ਉਹਨਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਨੂੰ ਇਤਨਾ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿੱਚ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ

ਵਿਆਕਰਨਕ ਸੂਚਨਾ

ਇਸ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਵਿਆਕਰਨਕ ਸੂਚਨਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਵਿਧੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਆਕਰਨਕ ਕੋਟੀ ਵਿੱਚ ਜੇ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਉਲੇਖ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਮਲਿਆਲਮ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਕਿਰਿਆ 16 ਭਾਗ ਹਨ ਅਤੇ ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਉਸ ਭਾਗ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਸਮਰੂਪਤਾ

ਇਸ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਸਮਰੂਪ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਲਈ ਵਰਤੀ ਗਈ ਵਿਧੀ ਦਾ ਵਰਣਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਮਰੂਪ ਸ਼ਬਦ ਕਿਵੇਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ? ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖੇ ਵੱਖਰੇ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਇਕੋ ਇੰਦਰਾਜ ਅਧੀਨ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ? ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਤਰਤੀਬ ਦਾ ਕ੍ਰਮ ਕਿਹੜਾ ਹੋਵੇ ? ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਆਕਰਨਕ ਵਰਗ ਦੇ ਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਉਹ ਵਿਉਂਤਪਤ ਵਰਗਾਂ ਦੇ ਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ, ਜਿਵੇਂ

ਖੰਡਾ (ਇ. ਲਿੰਗ) ਖਾਣ ਵਾਲਾ ਪਦਾਰਥ...।

ਖੰਡ (ਪੁ.) . ਭਾਗ, ਅੰਗ ਨਿਖੇੜ ....

ਕਰਮ (ਅਰ) ਮੇਹਰਬਾਨੀ।

ਕਰਮ (ਸੰ.) ਕੰਮ।

ਬਹੁਅਰਥ

ਇਸ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਇੰਦਰਾਜ ਦੇ ਮੁੱਖ ਅਰਥਾਂ, ਉਪ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਪਰਸਤੁਤ ਕਰਨ ਦੀ ਵਿਧੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਅਰਥਕ ਸ਼ਬਦ ਲਈ ਇਕ ਹੀ ਕੇਸ਼ੀ ਇਕਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸ ਕੇਸ਼ੀ ਇਕਾਈ ਦੇ ਇਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ 1,2,3 ਅੰਕਾਂ ਨਾਲ ਨਿਖੇੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਪ-ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਨਿਖੇੜਨ ਲਈ ਸੈਮੀਕੋਲਨ (;) ਅਤੇ ਅਰਥ-ਭੇਦ ਦੇ ਪਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਕੋਮੇ (,) ਨਾਲ ਨਿਖੇੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਤਿ ਹਵਾਲੇ

ਇਸ ਅਧੀਨ ਪ੍ਰਤਿ ਹਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੀ ਵਿਧੀ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਵੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸ ਪਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਸੂਚਨਾਵਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰਤਿ ਹਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਪਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿਭਿੰਨ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ, ਖੇਤਰੀ ਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਲੇਬਲ

ਇਸ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਲੇਬਲ ਦੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਅਲਾਮਤਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਲੇਬਲਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਿਵੇਂ ਅਤੇ ਕਿਸ ਮਕਸਦ ਲਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਾਕ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋਂ ਉਸ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਰਥਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਵਰਗਾਕਾਰ ਬਰਕਟ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਨਿਰੁਕਤੀ

ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਨਿਰੁਕਤੀ ਦੇਣ ਦੀ ਵਿਧੀ ਦੱਸੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਜੇ ਵਿਉਂਤਪਤੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਸਰੂਪ ਕੀ ਹੈ? ਆਧਾਰ ਕੀ ਹੈ? ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਿਉਂਤਪਤੀ ਵਰਗਾਕਾਰ ਬਰੈਕਟਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਆਕਰਨਕ ਕੋਟੀਆ ਪਿੱਛੋਂ ਜਾਂ ਸਾਰੇ ਅਰਥ ਖ਼ਤਮ ਹੋਣ ਪਿੱਛੋਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤੀ ਉਦਾਹਰਨਾਂ

ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤੀ ਉਦਾਹਰਨਾਂ, ਉਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ (ਹਵਾਲਿਆਂ ਸਮੇਤ ਜਾਂ ਬਗ਼ੈਰ) ਦੀ ਵਿਧੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਚਿੱਤਰ

ਇਸ ਅਧੀਨ ਇਹ ਫ਼ੈਸਲਾ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਜਾਂ ਵਸਤਾਂ ਦੇ ਸਪੱਸ਼ਟੀਕਰਨ ਲਈ ਚਿੱਤਰ ਦੇਣੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਕਿੰਨੇ ਹੋਣ ?

ਸ਼ਬਦ ਸੂਚੀਆਂ

ਸ਼ਬਦ ਸੂਚੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਸਪੱਸ਼ਟਤਾ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਬਰੈਕਟਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਭੂਮਕਾ ਵਿੱਚ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੰਪਾਦਕੀ ਮੈਂਬਰਾਂ, ਸਹਿਯੋਗੀਆਂ, ਸਲਾਹਕਾਰਾਂ ਆਦਿ ਦੀ ਵੀ ਸੂਚੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਉਚਾਰਨ ਕੁੰਜੀ

ਇਸ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਸਾਰੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ ਦੇ ਇਕਹਿਰੇ ਅਤੇ ਸੰਯੋਗੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉਚਾਰਨ ਨੂੰ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਚਾਰਨ ਨੂੰ ਵਾਸਤਵਿਕ ਪਰਯੋਗ ਵਿੱਚ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਮਝਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਧੁਨੀ ਚਿੰਨ੍ਹ ਦੇ ਧੁਨੀ ਮੁੱਲ ਨੂੰ ਉਚਾਰਨ ਚਾਰਟ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਦੇਭਾਸ਼ੀ ਕੇਸ਼ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਦੇਵਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਧੁਨੀ ਪਰਬੰਧ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੇਵਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਨੁਸਾਰੀ ਜੋੜਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਅੱਖਰਾਂ ਦੇ ਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਚਾਰਟ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸੰਕੇਤ ਸ਼ਬਦ

ਸੰਕੇਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਪੰਨੇ ਦੇ ਸਿਰੇ ਦੇ ਖੱਬੇ ਤੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਖੱਬੇ ਹੱਥ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਸ਼ਬਦ ਪੰਨੇ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਸ਼ਬਦ ਪੰਨੇ ਦੇ ਆਖਰੀ ਸ਼ਬਦ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ ਚੁੰਡਣ ਲਈ ਬੜੇ ਸਹਾਇਕ ਹੁੰਦੇ -

ਸੰਖਿਪਤ ਰੂਪ

ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸਬੰਧਤ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਸੰਖੇਪ ਅਤੇ ਸੰਖਣ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੇਣ ਲਈ ਅਤੇ ਥਾਂ ਦੀ ਬੱਚਤ ਲਈ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਨਿਮਨ ਅਨੁਸਾਰ ਹਨ :

1. ਵੱਖ ਵੱਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਬੋਲੀਆਂ ਦੇ ਨਾਂ, ਜਾਤੀ ਅਤੇ ਅ-ਸਜਾਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ, ਜਿਹਨਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਚਾਹੇ ਉਹ ਕਿਸੇ ਉਦੇਸ਼ (ਵਿਉਤਪਤੀ, ਤੁਲਨਾ) ਲਈ ਕਿਉਂ ਨਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹੋਣ।
2. ਵਿਆਕਰਨ, ਵਿਸ਼ੇ ਅਤੇ ਸ਼ੈਲੀਗਤ ਸ਼ਬਦ-ਸੂਚਕ
3. ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਅਕਸਰ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਜਿਵੇਂ- Part (icular), Sh. (Some body), Sth (Something) 'to do'mfel
4. ਲੇਖਕ ਅਤੇ ਸਲਾਹਕਾਰ ਜੋ ਉਧਰਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ : ਮ (ਮਈਆ ਸਿੰਘ) LZ (Ladislay Zugusta) ਆਦਿ।
5. ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਧਰਿਤ ਗਰੰਥਾਂ ਸਬੰਧੀ ਸੰਖੇਪ-ਰੂਪ

ਵਿਸ਼ਰਾਮ ਚਿੰਨ੍ਹ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸੰਕੇਤ

ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨ ਪਰਕਾਰ ਦੇ ਵਿਸ਼ਰਾਮ ਚਿੰਨ੍ਹ ਅਤੇ ਸੰਕੇਤ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੱਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਚਿੰਨ੍ਹ ਕੋਸ਼ੀ ਇਕਾਈ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਪਰਗਟਾਉਣ ਵਿੱਚ ਖਾਸ ਮਹੱਤਤਾ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਪੈਸੇ ਅਤੇ ਥਾਂ ਦੀ ਬੱਚਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਸਹਾਇਕ ਹਨ। ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਜਿੰਦਾ ਭੂਮਿਕਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਵਿਸ਼ਰਾਮ ਚਿੰਨ੍ਹ ਅਤੇ ਸੰਕੇਤ ਨਿਮਨ ਅਨੁਸਾਰ ਹਨ

ਕੋਮਾ (,) - ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਰਥਾਂ ਦੇ ਪਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਨਿਖੇੜਨ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਸੈਮੀਕੋਲਨ (;) - ਮੁੱਖ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਨਿਖੇੜਨ ਲਈ।

ਐਮ ਡੈਸ਼ (-) - ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੋਸ਼ੀ ਇਕਾਈ ਦੀ ਦੁਬਾਰਾ ਦੁਬਾਰਾ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਬੁੱਧੀ (-ਮਾਨ, -ਗੀਨ) ਦੇਸ਼ (-)

ਸਵੰਗ ਡੈਸ਼ ਇਸ ਦਾ ਮਕਸਦ ਵੀ ਐਮ ਡੈਸ਼ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤ ਮੂਲ ਕੋਸ਼ੀ ਇਕਾਈ ਦੀ ਮੁੜ ਮੁੜ ਵਰਤੋਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਨਾਮ (-ਸਿਮਰਨ, -ਲੇਵਾ, ਧਾਰੀ)

ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਕਿਸਮ ਦੇ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਵੀ ਚਿੰਨ੍ਹ ਅਤੇ ਸੰਕੇਤ ਹਨ। ਕੋਸ਼ਕਾਰ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਇਕਸਾਰ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਅਰਥਾਂ ਦੇ ਅਨਰਥ ਹੋਣ ਦਾ ਖਦਸ਼ਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਨਿਮਨ ਅਨੁਸਾਰ ਹਨ :

ਕੋਲਨ (:), ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਸੂਚਕ (?), ਵਿਸਮਕ ਚਿੰਨ੍ਹ (!), ਛੋਟੀ ਬਰੇਕਟ ਬਰਕਟ, ਪੁੱਠੇ ਕੰਮ (2), ਸਟਾਰ ਚਿੰਨ੍ਹ * ਸਮਾਨਾਂਤਰ ਰੇਖਾਵਾਂ (=), ਕਟਾਰ ਨਿਸ਼ਾਨ (+)(+), ਪੈਰਾ ਚਿੰਨ੍ਹ (||), ਤਿਰਛੀ ਰੇਖਾ (|), ਤੀਰ ਚਿੰਨ੍ਹ (P), ਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ਰਾਮ ਜਾ ਡੰਡੀ ( ) ਆਦਿ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹਿੰਦਸੇ ਅਤੇ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਵੀ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਵਜੋਂ ਵਰਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਰੋਮਨ ਅੰਕਾਂ ਦਾ ਪਰਯੋਗ ਅਰਥਾਂ ਦੇ ਸੂਖਮ ਭੇਦਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਉਪ-ਅਰਥਾਂ ਜਾਂ ਉਪ ਅਰਥ ਭੇਦਾਂ ਦਾ ਨਿਖੇੜਾ ਕਰਨ ਦਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਕੋਸ਼ੀ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦੇ ਪਰ ਲਈ ਅਪਣਾਈ ਵਿਧੀ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਸਪੇਸ

ਕੋਸ਼ੀ ਇੰਦਰਾਜ ਦੀ ਵੱਖਰੀ ਪਛਾਣ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਣ ਲਈ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਆਕਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਸਪੇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਟਾਈਪ

ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਦੇ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਨਿਖੇੜਾ ਕਰਨ ਲਈ ਵੱਖ ਵੱਖ ਟਾਈਪ ਰੂਪ ਵੱਖ ਵੱਖ ਮਕਸਦਾਂ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਉਪ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਗੁੜੇ ਟਾਈਪ ਵਿੱਚ ਛਾਪਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਭੇਦਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮੋਟੀ ਟਾਈਪ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਵੰਗ ਡੈਸ਼ (-) ਰਾਹੀਂ ਵੱਖਰਾ ਵੱਖਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਰਥ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸੂਚਨਾਵਾਂ ਛੋਟੀ ਟਾਈਪ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਟੇਢੇ ਅੱਖਰਾਂ ਦਾ ਪਰਯੋਗ ਲੇਬਲਾਂ, ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਅਤੇ ਟੂਕਾਂ ਲਈ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਲਈ ਵੀ ਟੇਢੇ ਅੱਖਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਹਨਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਛੋਟੇ ਵੱਡੇ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਖਰੇਵਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕੇਸ਼ਕਾਰ ਵੱਡੇ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਬੜਾ ਸੁਚੇਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੇਭਾਸ਼ੀ ਕੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਦੇਣ ਸਮੇਂ ਕਈ ਵਾਰ ਲਿੱਪੀ ਨੂੰ ਵੀ ਬਦਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੱਡੇ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ, ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਨਾਵਾਂ, ਵਿਸ਼ਿਆਂ, ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ, ਸ਼ਬਦ ਵਿਖਾਵਾਂ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅੱਖਰ ਵਜੋਂ ਅਤੇ ਅਰਥ-ਭੇਦਾਂ ਨੂੰ ਨਿਖੇੜਨ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਅੱਖਰਾਂ ਵਜੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਕੇਸ਼ ਦਾ ਮੂਲ ਪਾਠ

ਭੂਮਕਾ ਤੋਂ ਬਾਦ ਕੇਸ਼ ਦਾ ਮੂਲ ਪਾਠ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਇਕਾਈਆਂ ਨੂੰ ਸਰੋਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਨਿਸ਼ਚਤ ਲਿੱਪੀ ਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰ ਇੰਦਰਾਜ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਪੂਰਨ ਸੂਚਨਾ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਕੇਸ਼ਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਨਿਸ਼ਚਤ ਕੀਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਤੇ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਕ ਰੰਗਣਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਸਾਰੰਸ਼

ਵੱਖ ਵੱਖ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਕੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਤਕਾ ਦੀ ਵੰਨਗੀ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅੰਤਕਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਦਿਨਾਂ, ਮਹੀਨਿਆਂ, ਫਲਾਂ, ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੇ ਨਾਂ, ਥਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਂ, ਸਰੀਰਕ ਅੰਗ, ਭਾਰ ਅਤੇ ਮਾਪ, ਭੂਗੋਲਕ ਨਾਂ, ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਨਾਂ, ਚਿੱਤਰ ਸੂਚੀ, ਗਿਣਤੀ ਅੰਕ ਆਦਿ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਕੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਆਕਰਨ ਦੀ ਰੂਪ ਰੇਖਾ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਗੇਤਰ, ਪਿਛੇਤਰ, ਸ਼ਬਦ ਬਣਤਰ ਆਦਿ ਨੂੰ ਵੀ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਅੰਤਕਾ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਿਆਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਇਕ ਧਾਤੂ ਤੋਂ ਵਿਉਂਤਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਅੱਖਰ-ਕ੍ਰਮ ਤਰਤੀਬ ਤਹਿਤ ਉਹ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਸਥਾਨਾਂ ਤੇ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਹ ਛੋਟੇ ਕੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਰਿਆ ਰੂਪ, ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਇਕੋ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਲਈ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੀਆਂ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਮਦਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਵੀ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਟੇਕਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ, ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਪਰਕਾਰ ਆਦਿ। ਕੇਸ਼ ਦਾ ਰੂਪ ਖਿੱਚ ਭਰਪੂਰ ਅਤੇ ਅੱਖਾਂ ਨੂੰ ਤਾਜ਼ਗੀ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਟਾਈਪ ਦੀ ਚੋਣ ਅਤੇ ਕਤਾਰਬੰਦੀ ਉੱਚਿਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਟਾਈਪ ਇਕਸਾਰ ਹੋਵੇ। ਛਪਾਈ ਗ਼ਲਤੀਆਂ ਰਹਿਤ ਹੋਵੇ। ਕੇਸ਼ ਦਾ ਆਕਾਰ ਬਹੁਤਾ ਵੱਡਾ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਟਾਈਟਲ ਵਾਸਤੇ ਟਾਈਪ ਮੋਟਾ, ਗੁੜਾ, ਬਾਰੀਕ, ਟੇਢਾ ਆਦਿ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਮੁੱਚੇ ਕਾਰਜ ਵਿੱਚ ਕਾਗ਼ਜ਼ ਵਿੱਚ ਭਿੰਨਤਾ ਨਹੀਂ ਆਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਕਾਗ਼ਜ਼ ਦੀ ਕੁਆਲਿਟੀ ਵਧੀਆ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਲਿੱਪੀਆਂ ਅਤੇ ਟਾਈਪ ਵਿੱਚ ਸੁਮੇਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਪਾਠਕ ਇਕਦਮ ਘੱਟ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਹੀ ਸੂਚਨਾ ਪਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕੇ। ਕੇਸ਼-ਰਚਨਾ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕਾਰਜ ਵਿੱਚ ਇਕਰੂਪਤਾ ਅਤੇ ਇਕਸਾਰਤਾ ਦਾ ਨਿਰੰਤਰ ਬਣੇ ਰਹਿਣਾ ਬੜਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਕੇਸ਼ਕਾਰ ਨੂੰ ਸਮੁੱਚੇ ਕਾਰਜ ਵਿੱਚ ਬੜੀ ਸਾਵਧਾਨੀ ਅਤੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰੀ ਵਰਤਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਮੁੱਖ/ਕੇਂਦਰੀ ਸ਼ਬਦ:

ਕੇਸ਼ੀ ਤਕਨੀਕਾਂ ---ਕੇਸ਼ ਦਾ ਢੰਗ

ਵਿਸ਼ਮਿਕ ਚਿੰਨ---ਕੇਸ਼ ਲਈ ਵਰਤੋਂ

ਕੇਸ਼ੀ ਇੰਦਰਾਜ --- ਕੇਸ਼ ਦਾ ਸ਼ਬਦੀ ਰੂਪ

ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਤ ਕੇਸ਼ੀ ਰੂਪ ---ਚਿੱਤਰ ਰੂਪ

ਸੰਕੇਤਕ ਕੋਸ਼---ਇਸ਼ਾਰਾ ਮਾਤਰ

ਸਵੈ-ਮੁਲਾਂਕਣ:

1. ਰੂਸੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰ ਸਕਰਬ ਨੇ ਕਿੰਨੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੈ।
ੳ. ਤਿੰਨ
ਅ. ਚਾਰ
ੲ. ਅੱਠ
ਸ. ਛੇ
2. ਭੋਲਾ ਨਾਥ ਤਿਵਾਰੀ ਨੇ ਕਿੰਨੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੈ।
ੳ. ਤਿੰਨ
ਅ. ਸੱਤ
ੲ. ਅੱਠ
ਸ. ਛੇ
3. ਦੇਭਾਸ਼ੀ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਸ ਦੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।
ੳ. ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ
ਅ. ਹਰਕੀਰਤ ਸਿੰਘ
ੲ. ਭਾਈ ਪੰਜਾਬ ਸਿੰਘ ਬਹਿਲੋਂ.
ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਕੋਈ ਨਹੀਂ
4. ਇੰਦਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨਿਘੰਟੂ ਕਿਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ।
ੳ. ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ
ਅ. ਹਰਕੀਰਤ ਸਿੰਘ
ੲ. ਕਵੀ ਮੋਹਰ ਸਿੰਘ.
ਸ. ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ
5. ਨਾਮਮਾਲਾਸਟੀਕ ਫਾਰਸੀ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਕਿਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ।
ੳ. ਬਾਵਾ ਬੁੱਧ ਸਿੰਘ
ਅ. ਬੁਧਵੰਤ.
ੲ. ਅਮਰ ਸਿੰਘ
ਸ. ਨੰਦ ਦਾਸ
6. ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਹੜੀਆਂ ਹੱਥ ਲਿਖਤਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ
ੳ. ਅਮਰ ਕੋਸ਼
ਅ. ਨਾਮਮਾਲਾ ਕੋਸ਼
ੲ. ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੋਸ਼
ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ.
7. ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਧਾਰਾ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਕੋਸ਼ ਕਿਹੜਾ ਪਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਇਆ ਹੈ।
ੳ. ਏ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਇੰਗਲਿਸ਼ ਐਂਡ ਪੰਜਾਬੀ (1849)..
ਅ. ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਇੰਗਲਿਸ਼ ਐਂਡ ਪੰਜਾਬੀ (1890)
ੲ. ਇੰਗਲਿਸ਼ ਐਂਡ ਪੰਜਾਬੀ (1800)
ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਕੋਈ ਨਹੀਂ
8. ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਰਚਨਾ ..... ਹੈ।
ੳ. ਬਹੁ ਭਾਸ਼ਾਈ

- ਅ. ਦੇ ਭਾਸ਼ਾਈ
 ਏ. ਇਕ ਭਾਸ਼ਾਈ..
 ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ
9. ਬਹੁਭਾਸ਼ੀ ਕੇਸ਼ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲ ਕਿਸ ਮਕਸਦ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ
 ਓ. ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਥਾਨਕ ਸਭਿਆਚਾਰ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ
 ਅ. ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵਿਆਕਰਨ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ
 ਏ. ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਖਾਸ ਮੱਦਦ ਲਈ
 ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ..
10. ਦੁਭਾਸ਼ੀ ਕੇਸ਼ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਦੇ ਮੁੱਖ ਪਹਿਲੂ ਹਨ।
 ਓ. ਕੇਸ਼ ਕਿਸ ਬੁਲਾਰੇ ਲੋੜ ਪੂਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ
 ਅ. ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਬੋਧ ਲਈ ਹੈ।
 ਏ. ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਰਚਨਾ ਕਾਰਜ ਲਈ ਹੈ
 ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ..
11. ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਜੋੜਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਕੇਸ਼ ਕਿਸ ਨੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ।
 ਓ. ਡਾ. ਹਰਕੀਰਤ ਸਿੰਘ.
 ਅ. ਡਾ. ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ
 ਏ. ਡਾ. ਧਨਵੰਤ ਕੌਰ
 ਸ. ਡਾ. ਪਰਮਜੀਤ ਸਿੱਧੂ
12. ਦੁਭਾਸ਼ੀ ਕੇਸ਼ ਸਾਡੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ
 ਓ. ਵਿਦਿਅਕ
 ਅ. ਬੌਧਿਕ
 ਏ. ਸਭਿਆਚਾਰਕ
 ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ..
13. ਟੀਚਾ ਭਾਸ਼ਾ ਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ
 ਓ. ਅਰਥ ਅਤੇ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ.
 ਅ. ਰੂਪ ਅਤੇ ਕਲਾ
 ਏ. ਬਿੰਬ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਕ
 ਸ. ਕੋਈ ਨਹੀਂ
14. ਤਕਨੀਕੀ ਜੁਗਤਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਕੇਸ਼ ਨੂੰ ਕਿਹੜੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
 ਓ. ਪੂਰਵ ਭੂਮਿਕਾ
 ਅ. ਭੂਮਿਕਾ
 ਏ. ਅੰਤਕਾਵਾਂ
 ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ..
15. ਸਵੰਗ ਡੈਸ਼ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ..... ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ
 ਓ. ਸ਼ਬਦ ਕਲਾ ਲਈ
 ਅ. ਵਾਰ ਵਾਰ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈ
 ਏ. ਵਾਰ ਵਾਰ ਵਰਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ.
 ਸ. ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ

ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

1. ਕੋਸ਼ ਤਕਨੀਕ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ?
2. ਕੋਸ਼ ਤਕਨੀਕ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰੋ।
3. ਕੋਸ਼ ਤਕਨੀਕ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਬਾਰੇ ਲਿਖੋ।
4. ਪੂਰਵ ਕੋਸ਼ ਤਕਨੀਕ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਦੇ ਢੰਗਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸੋ।
5. ਕੋਸ਼ ਤਕਨੀਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬਾਰੇ ਵਿਸਤਾਰ ਨਾਲ ਲਿਖੋ।

ਸੰਦਰਭ ਪੁਸਤਕਾਂ:

- 1) 1) ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ, ਹਰਕੀਰਤ ਸਿੰਘ, ਲਾਹੌਰੋਂ ਬਹੁੱ ਸ਼ਾਪ, ਲੁਧਿਆਣਾ, 1974
- 2) 2) ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ, ਓਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਨਨਸੀ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼ ਚੰਡੀਗੜ, 1992 .
- 3) 1) ਭਾਸ਼ਾ, ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ (ਇਤਿਹਾਸ, ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਵਿਹਾਰ), ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਚੀਮਾ, 1995
- 4) 2) ਨਵੀਨ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ, ਭੁਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਖਿਰਾਰਾ, ਪੈਪਸੂ ਬੁੱਕ ਡਿਪੂ, ਪਟਿਆਲਾ, 1998 .
- 5) 3) ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਆਕਰਨ, ਡਾ. ਹਰਕੀਰਤ ਸਿੰਘ, ਗਿਆਨੀ ਲਾਲ ਸਿੰਘ, ਪੰਜਾਬ ਸਟੇਟ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਚੰਡੀਗੜ, 2010.
- 6) 4) ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ : ਸੰਕਲਪ ਤੇ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ, ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਪੁਆਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਕਾਦਮੀ ਜਲੰਧਰ, 1988 .
- 7) 5) ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ, ਨਵਰਤਨ ਕਪਰੂ, ਸ਼ਹੀਦ-ਏ-ਆਜ਼ਮ, ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ, ਪਟਿਆਲਾ, 2004.

ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਲਿੰਕ

<https://pa.wikipedia.org/wiki/%E0%A8%95%E0%A9%8B%E0%A8%B8%E0%A8%BC%E0%A8%95%E0%A8%BE%E0%A8%B0%E0%A9%80>

http://www.irjmsh.com/article_pdf?id=4246.pdf

<https://bhashavibhagpunjab.org/koshkari.aspx>

<https://www.youtube.com/watch?v=PL4FdASv3Fw>

ਆਧਿਆਇ-7: ਦੁਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਦਾ ਸਰੂਪ ਅਤੇ ਮੱਹਤਤਾ

ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ (Content)

1. ਉਦੇਸ਼
2. ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ
3. ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ
4. ਸਾਰੰਸ਼
5. ਕੇਂਦਰੀ ਸ਼ਬਦ
6. ਸਵੈ-ਮੁਲਾਂਕਣ
7. ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ
8. ਸੰਦਰਭ ਪੁਸਤਕਾਂ
9. ਮੱਹਤਵਪੂਰਨ ਵੈੱਬਸਾਇਟਸ

ਉਦੇਸ਼:

1. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੁਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਬਾਰੇ ਜਾਣਨਗੇ
2. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੁਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਨਗੇ।
3. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੁਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਮੱਹਤਵ ਬਾਰੇ ਜਾਣਨਗੇ।

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ :

ਦੇਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼

ਦੁਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਦੋ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਇਕ ਭਾਸ਼ਾਈ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਇੰਦਰਾਜ ਅਤੇ ਅਰਥ ਇਕੋ ਹੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੋਸ਼ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੋਰ ਸੂਚਨਾਵਾਂ ਵੀ ਉਸੇ ਹੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਥੇ ਦੇਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਜਦ ਇੰਦਰਾਜ ਇਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਦੂਜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ | ਅਜਿਹੇ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਜਿਸ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਜਾਂ ਸਰੋਤ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਦੂਜੀ ਜਾਂ ਲਕਸ਼ਣਾ ਭਾਸ਼ਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ,

ਜਿਵੇਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ-ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰੋਤ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਲਕਸ਼ਣਾ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ। ਕੋਸ਼ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਤੋਂ ਹੀ ਸਰੋਤ ਅਤੇ ਲਕਸ਼ਣਾ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਨਾਂ ਮਾਲੂਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਦੋਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਜਿਸ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚੋਂ ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ ਇੰਦਰਾਜ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਉਸ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਲਿਪੀ ਦਾ ਹੀ ਪਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਪੰਜਾਬੀ-ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਗੁਰਮੁਖੀ (ਪੰਜਾਬੀ) ਲਿੱਪੀ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ-ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਰੋਮਨ (ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ) ਲਿਪੀ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੋਵੇਗਾ। ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਦਾ ਕ੍ਰਮ ਵੀ ਸਰੋਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਨਮਾਲਾ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਦੀ ਕਦੀ ਲਕਸ਼ਣਾ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਨਮਾਲਾ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵੀ ਸਰੋਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਲਈ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਮਈਆ ਸਿੰਘ ਦੀ 'ਦ ਪੰਜਾਬੀ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵਿਧੀ ਅਪਣਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਇਸ ਲਈ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲਕਸ਼ਣਾ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਸਰੋਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਲਿੱਪੀ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਖੋਜਣ ਦੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾ ਆਵੇ। ਕਦੀ ਕਦੀ ਅਜਿਹੇ ਪ੍ਰੈੱਸ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਲਈ ਵੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਕਈ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ-ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੋਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ (ਹਿੰਦੀ-ਉਰਦੂ) ਦੇ ਇੰਦਰਾਜ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ (ਰੋਮਨ ਲਿਪੀ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹਨਾਂ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਦਾ ਕ੍ਰਮ ਵੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ (ਰੋਮਨ) ਵਾਲਾ ਹੀ ਹੈ।

ਕਈ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹਾ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹਨਾਂ ਦੋ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਕੋਸ਼ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿੱਪੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ, ਸਗੋਂ ਤੀਜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਲਿਪੀ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਤੀਜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਲਿੱਪੀ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਦਾ ਕ੍ਰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਉਹਨਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਸਰੋਤ ਅਤੇ ਲਕਸ਼ਣਾ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿੱਚ ਤੀਜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਅਧਿਕ ਹੋਵੇ। ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ ਉਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਇਕ ਹਿੰਦੀ-ਤਮਿਲ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਅਨੁਵਾਦ ਸ਼ਬਦ ਦੋਵੇਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਹਨ

ਦੋਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਕਾਰਜ ਵਿੱਚ ਇਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ੀ-ਇਕਾਈਆਂ ਨੂੰ ਦੂਜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ੀ-ਇਕਾਈਆਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿੱਚ ਦੂਜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸਮਤੁੱਲ ਕੋਸ਼ੀ ਅਰਥਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਕੋਸ਼ੀ-ਇਕਾਈਆਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਮਤੁੱਲ ਕੋਸ਼ੀ ਇਕਾਈਆਂ ਹੀ ਸਰੋਤ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਨੁਵਾਦ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਦੋਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਰਚਨਾ ਸਮੇਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਕੋਸ਼ ਕਿਸ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ? ਕੀ ਇਹ ਸਰੋਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਾਂ ਲਕਸ਼ਣਾ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਲਈ ਹੈ? ਇਹ ਕੋਸ਼ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪਾਠਕ ਵਰਗ ਲਈ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਾਂ ਆਮ ਪਾਠਕ ਵਰਗ ਲਈ? ਇਹਨਾਂ ਸਭ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਦੋਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਨਾਲ ਸਿੱਧਾ ਸਬੰਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੂਰਾ ਕੋਸ਼ ਕਾਰਜ ਇਹਨਾਂ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਅਤੇ ਨਿਯਮਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਬਹੁਤੇ ਦੋਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੱਤ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੋਸ਼ਕਾਰ ਆਪਣੇ ਕੋਸ਼ ਨੂੰ ਸਭ ਲਈ ਉਪਯੋਗੀ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਦੋਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਬਿਲਕੁਲ ਇਸ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ। ਆਮ ਕੋਸ਼ਕਾਰ ਕੋਸ਼ ਨੂੰ ਦੋਹਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਪਾਠਕਾਂ ਲਈ ਉਪਯੋਗੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਲੇਕਿਨ ਹੁੰਦਾ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਹ ਕੋਸ਼ ਕਿਸੇ ਲਈ ਵੀ ਪੂਰਾ ਉਪਯੋਗੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਮਾਜਕ ਅਤੇ ਸਾਂਸਕ੍ਰਿਤਕ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਕਾਰਨ ਸਰੋਤ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਲਕਸ਼ਣਾ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ, ਵਿਆਕਰਨ, ਰੂਪਾਵਲੀ, ਰਚਨਾ ਪ੍ਰਣਾਲੀ, ਅਰਥਗਤ ਸੰਰਚਨਾ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪਰਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁਕਾਬਲਤਨ ਭਿੰਨਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਤਨੀ ਵਧੇਰੇ ਦੋਹਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਂਸਕ੍ਰਿਤਕ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਹੋਵੇਗੀ, ਉਤਨੀ ਹੀ ਅਧਿਕ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ-ਅਰਥ ਦੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਪਾਈ ਜਾਏਗੀ ਅਤੇ ਅਜਿਹਾ ਕੋਸ਼ ਦੋਹਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਲਈ ਇਕੋ ਜਿੰਨਾ ਲਾਭਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ।

ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਰੈਰਲ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ, "ਦੋਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਮੁਢਲੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਲੈਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਸ਼ 'ਓ' ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਾਂ 'ਅ' ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਲਈ। ਇਕ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਇਕ ਸਮੇਂ ਦੋਹਾਂ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਬੁਲਾਰਿਆਂ 'ਤੇ ਬਰਾਬਰ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ। ਇਸੇ ਹੀ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਹਾਸ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ, "ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਕਿ ਉਹ ਦੋਹਾਂ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਲਈ ਕੋਸ਼ ਤਿਆਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਅਜਿਹਾ ਕੋਸ਼ ਤਿਆਰ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਬੁਲਾਰੇ ਲਈ ਉਪਯੋਗੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਦੋਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਕਿਹੜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਲਈ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ, ਇਹ ਗੱਲ ਨਿਸ਼ਚਤ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਇਹ ਵੇਖਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਰਯੋਗਕਾਰਾਂ ਦਾ ਕਿਹੜਾ ਵਰਗ ਕਿਸ ਮਕਸਦ ਲਈ ਕੋਸ਼ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰੇਗਾ ਅਰਥਾਤ ਆਮ ਅਨੁਵਾਦ ਲਈ, ਸਾਹਿਤਕ ਅਨੁਵਾਦ ਲਈ, ਵਿਗਿਆਨਕ, ਤਕਨੀਕੀ ਜਾਂ ਵਿਵਸਾਇਕ ਅਨੁਵਾਦ ਲਈ ਜਾਂ ਫਿਰ ਭਾਸ਼ਨ ਆਦਿ ਲਈ? ਇਹਨਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਤਨੀ ਡੂੰਘਾਈ ਤੱਕ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਚੁਣੇ ਜਾਣਗੇ? ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਕਿਸ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾਵੇਗਾ? ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਅਤੇ ਅਮੁੱਕ ਭੰਡਾਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕੋਈ ਵੀ ਕੋਸ਼ ਸਮੁੱਚੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਕੇਸ਼ ਆਕਾਰ ਨੂੰ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਚੋਣ ਦਾ ਆਧਾਰ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਬਣਦੀ ਹੈ।

ਸਕਰਬਾ ਦੇ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਲਈ ਚਾਰ ਦੋਭਾਸ਼ੀ ਕੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਪੱਖ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਰੂਸੀਆਂ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ-ਰੂਸੀ ਕੇਸ਼, ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਜਾਂ ਅਮਰੀਕਨ ਪਾਠਕਾਂ ਲਈ ਬਣਾਏ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ-ਰੂਸੀ ਕੇਸ਼ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਹੋਵੇਗਾ। ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੇ ਦਾ ਪਰਯੋਗ ਲਿਖਤ ਜਾਂ ਆਮ ਬੋਲ ਚਾਲ ਦੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਤੇ ਰੂਸੀ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ, ਜਿਹੜੀ ਪਾਠਕ ਦੀ ਜੱਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਹੀ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਉਹ ਪਾਠਕ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇਗਾ, ਜਿਸ ਦਾ ਸਬੰਧ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਗਿਆਨ ਪਰਾਪਤੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਹੈ।

ਦੋਭਾਸ਼ੀ ਕੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਭੇਦ

ਪਰਯੋਗ ਕਰਤਾ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਦੋਭਾਸ਼ੀ ਕੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਨ ਨਿਮਨ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ :

- (1) ਸਰੋਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਲਈ ਕੇਸ਼ ਬਨਾਮ ਲਕਸ਼ਣਾ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਲਈ ਕੇਸ਼
- (2) ਸਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾ ਵਾਸਤੇ ਕੇਸ਼ ਬਨਾਮ ਅਰਥ-ਬੋਧ/ਸਮਾਵੇਸ਼ ਵਾਸਤੇ ਕੇਸ਼।

ਉਪਰੋਕਤ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਇਕ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਸਰੋਤ ਭਾਸ਼ਾ ਵਜੋਂ ਲੈ ਕੇ ਦੋ ਕਿਸਮ ਦੇ ਕੇਸ਼ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ :

1. ਸਰੋਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਲਈ ਲਕਸ਼ਣਾ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ (ਸਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾਵਾਂ) ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਕੇਸ਼ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਪੰਜਾਬੀ-ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕੇਸ਼। ਇਸ ਕੇਸ਼ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਬੁਲਾਰੇ ਕਰਨਗੇ। ਪਰਯੋਗਕਰਤਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਇਸ ਕੇਸ਼ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰੇਗਾ ਅਤੇ ਰਚਨਾ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਸਮਝੁੱਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਲੱਭ ਸਕੇਗਾ ਅਤੇ ਇਸ ਕੇਸ਼ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਬਹੁਅਰਥਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਅਰਥਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਵੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪਰਾਪਤ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਕੇਸ਼ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੇਸੀ ਤੋਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਵੱਲ ਹੋਵੇਗੀ।
2. ਲਕਸ਼ਣਾ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਬੁਲਾਰੇ ਲਈ ਸਰੋਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਜਾਂ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਨ ਲਈ ਕੇਸ਼ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਪੰਜਾਬੀ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਲਈ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ-ਪੰਜਾਬੀ ਕੇਸ਼। ਉਹ ਇਸ ਕੇਸ਼ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਜਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤੇਗਾ। ਕੇਸ਼ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਪਹੁੰਚ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਤੋਂ ਦੇਸੀ ਵੱਲ ਹੋਵੇਗੀ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਬੁਲਾਰੇ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ-ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕੇਸ਼ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਕੇਸ਼ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਬਾਰੇ ਇਕ ਹੋਰ ਗੱਲ ਜ਼ਿਹਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਕੇਸ਼ ਵਿਦਵਾਨਾਂ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ, ਅਨੁਵਾਦਕਾਂ ਜਾਂ ਸਾਧਾਰਨ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ? ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਕੇਸ਼ ਅਰਥਾਤ ਵਿਉਤਪਤ, ਇਤਿਹਾਸਕ, ਉਪਭਾਸ਼ਾਈ ਜਾਂ ਸਾਧਾਰਨ ਆਦਿ ਦੋਭਾਸ਼ੀ ਕੇਸ਼ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਕੇਸ਼ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਲਿਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਦੋਭਾਸ਼ੀ ਕੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾ ਸਮੇਂ ਕੇਸ਼ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਪਰਯੋਗਕਰਤਾ ਨੂੰ ਸਾਹਵੇਂ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਸਾਧਾਰਨ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੀ ਕੇਸ਼ ਸੰਭਾਵੀ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਇਕ-ਮਾਤਰ ਖੋਜ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ, ਸਗੋਂ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਥਿਤੀ ਇਹ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕੇਸ਼ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪਰਸੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਰਥਕ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਦੋਭਾਸ਼ੀ ਕੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਯੋਗਕਰਤਾ ਦੀ ਲੋੜ ਅਤੇ ਕੇਸ਼ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸ਼ਬਦ-ਸੂਚੀ ਦੀ ਚੋਣ ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਵੱਖਰੇ ਇੰਦਰਾਜ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ-ਵਿਧੀ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹਿੰਦੀ-ਤਮਿਲ ਕੇਸ਼, ਜੋ ਹਿੰਦੀ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਤਾਮਿਲ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਸ਼ਬਦ ਸੁਹਾਗਣ (ਵਿਆਹੀ ਔਰਤ) ਦੀ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿੱਚ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਹਿੰਦੀ ਬੁਲਾਰਾ ਇਸ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਤਾਮਿਲ ਇਸ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਰਤਾਰੇ ਤੋਂ ਨਾਵਾਕਿਫ਼ ਹੈ। ਪਰ ਜੇ ਕੇਸ਼ ਤਾਮਿਲ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿੱਚ ਵਿਆਖਿਆ ਹੋਵੇਗੀ ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਔਰਤ ਜਿਸ ਦਾ ਪਤੀ ਜਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੁਭਾਗਸ਼ਾਲੀ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤ ਸੋਚਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬੀ-ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਜੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਸ਼ਬਦ "ਝੱਜਰ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ

ਦੇਣਾ ਪਵੇਗਾ, ਪਰ ਜੇ ਇਹ ਕੋਸ਼ ਪੰਜਾਬੀ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਲਈ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਤੋਂ ਭਲੀਭਾਂਤ ਵਾਕਫ਼ ਹਨ।

ਦੇਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਸਮੇਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵੱਖ ਵੱਖ ਭੂਗੋਲਕ ਚੁਗਿਰਦੇ, ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਰੇਤ ਲਈ 83 ਸ਼ਬਦ ਹਨ ਅਤੇ ਉਠ ਲਈ 123 ਸ਼ਬਦ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਤਾਮਿਲ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਤਾਮਿਲ ਸਿੱਖਣ ਵਾਲੇ ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਠਕਾਂ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਦੋਵਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ-ਨਿਖੇੜੇ ਦੋਵਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪਰ ਜੇ ਤਾਮਿਲ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਲਈ ਹੈ | ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਠ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਣ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਕ੍ਰਮ ਰਾਹੀਂ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਕਰਨਾ, ਹੋਵੇਗਾ।

ਦੇਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਬਣਾਉਂਦੇ ਸਮੇਂ ਸਰੋਤ ਅਤੇ ਲਕਸ਼ਣਾ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਲਈ ਭੂਮਕਾ ਅਤੇ ਮੁੱਖ ਇੰਦਰਾਜ ਤੇ ਮਤਲ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਸੂਚਕ ਦੇਣ ਲਈ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਚੋਣ ਦਾ ਸਵਾਲ ਉੱਠਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਕੋਸ਼ ਸਰੋਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਭੂਮਿਕਾ ਅਤੇ ਮੁੱਖ ਇੰਦਰਾਜ ਤਹਿਤ ਲੇਬਲ, ਚਿੰਨ ਅਤੇ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਆਦਿ ਸਰੋਤ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਇਹ ਲਕਸ਼ਣਾ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਲਈ ਹੈ || ਸਬੰਧਤ ਸੂਚਨਾਵਾਂ ਲਕਸ਼ਣਾ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਹੋਣਗੀਆਂ, ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ ਰੂਸੀ-ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਜੋ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਸੂਚਨਾਵਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਪਰ ਜੇਕਰ ਇਹ ਕੋਸ਼ ਰੂਸੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸਬੰਧਤ ਸੂਚਨਾਵਾਂ ਸਰੋਤ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਹੋਣਗੀਆਂ।

ਦੇਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦਾ ਆਕਾਰ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਰਥ-ਬੋਧ ਲਈ ਬਣਾਏ ਗਏ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਪਾਠ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਜਿਹੇ ਕੋਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਾਧਾਰਨ ਦੇਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬਹੁਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹਨਾਂ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਧਾਰਨ ਪਰਯੋਗ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਸਗੋਂ ਪਰਾਚੀਨ ਸ਼ਬਦ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪਦ, ਗੰਵਾਰ ਬੋਲੀ ਅਤੇ ਨਵ-ਪਰਯੋਗ ਪੱਖਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸੰਭਾਵੀ ਅਰਥ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਰੋਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਪਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਇਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ-ਸੰਗਤ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤੀ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਕੇਵਲ ਲਕਸ਼ਣਾ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚੋਂ ਸਮਤੁੱਲ ਸ਼ਬਦ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਰਚਨਾਤਮਕਤਾ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਬਣਾਏ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਸ਼ਬਦ ਗਿਣਤੀ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਬੜਾ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ-ਸੰਗਤ ਅਤੇ ਪਰਯੋਗਾਂ ਦਾ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਵਿਸਥਾਰ ਦਰਜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਕੋਸ਼ ਲਈ ਸਮਗਰੀ ਦਾ ਸੰਕਲਨ

ਦੇਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ਾਂ ਲਈ ਸਮਗਰੀ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਾਲੀ ਵਿਧੀ ਹੀ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਮਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਲਿੱਪਾਂ ਦਾ ਸੂਖਮ ਨਿਰੀਖਣ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਹੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ੀ-ਇਕਾਈਆਂ ਦੇ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਸੰਦਰਭਾਂ/ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਅਸਮਾਨਤਾ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਅਰਥਾਂ ਦਾ ਨਿਰਧਾਰਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੇਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਲਈ ਆਦਰਸ਼ ਸਥਿਤੀ ਇਹ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਰੋਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸੰਦਰਭਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਤਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਮਤੁੱਲ ਸ਼ਬਦਾਂ ਲਈ ਲਕਸ਼ਣਾ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸੰਦਰਭਾਂ ਦਾ ਸੰਕਲਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਦੁਆਰਾ ਸਹੀ ਅਤੇ ਢੁਕਵੇਂ ਸਮਤੁੱਲ ਪਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਮਕਸਦ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਦੋਹਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਅੰਕੜਿਆਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਸਮਾਨਤਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਦੇਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਹਵਾਲਾ ਕਿਸਮ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਦੇਭਾਸ਼ਾਈ ਕੋਸ਼ ਨੂੰ ਸਰੋਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਆਖਿਆਤਮਕ ਕੋਸ਼ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਆਧੁਨਿਕ ਅਤੇ ਤੱਥਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕੋਸ਼ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਪਰਤੱਖ ਸੂਚਨਾ ਪਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਮਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਇੰਤਨਾ ਵਿਆਖਿਆਤਮਕ ਅਤੇ ਵਿਸਤਰਿਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਸਕਰਬਾ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੇਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਦੂਜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਪੂਰੀ ਸਮਝ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਉਸ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਦੇਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਕੇਵਲ ਸਿਖਾਂਦਰੂਆਂ ਲਈ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੈ। ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਅਮਲੀ ਐਕੜਾਂ ਕਰਕੇ ਦੇਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਦੂਜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਅਸਲੀ ਅਰਥ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥਗਤ ਖੇਤਰ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਤਾਂ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਪਰਸੰਗ ਵਿੱਚ ਸੰਭਵ ਅਰਥਾਂ ਬਾਰੇ ਤਰਕ-ਵਿਤਰਕ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਕੋਸ਼ ਦਾ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ਾ ਦੇ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਰਮਿਆਨ ਸੰਚਾਰ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਮਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਹੁਤ ਅਧਿਕ ਸਮਗਰੀ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਗਰੰਥਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ਬਦ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਦੇਭਾਸ਼ੀ ਕੇਸ਼ਕਾਰ ਮੁਢਲੇ ਸਰੋਤ ਵਜੋਂ ਸਮਭਾਸ਼ੀ ਕੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਅਰਥਗਤ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਲਕਸ਼ਣਾ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਅਨੁਸਰਣ ਦੇ ਵਿਸਥਾਰ ਪੂਰਵਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਵਧਾਨ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਗੌਣ ਸਾਧਨ ਵਜੋਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਵੱਖ ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮੁਢਲੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਮਭਾਸ਼ੀ ਕੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇਭਾਸ਼ੀ ਕੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਅਨੇਕਾਂ ਸਰੋਤਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ, ਮੈਗਜ਼ੀਨਾਂ, ਗੋਸਟੀਆਂ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸੰਚਾਰ ਮਾਧਿਅਮਾਂ- ਰੇਡੀਓ, ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਆਦਿ ਦੁਆਰਾ ਸਮਗਰੀ ਇਕੱਤਰ ਕਰਕੇ ਆਧੁਨਿਕ ਅਤੇ ਸਾਰਥਕ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਦੇਭਾਸ਼ੀ ਕੇਸ਼ ਸਰੋਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਕੇਸ਼ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਆਧੁਨਿਕ ਪਰਵਿਰਤੀ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਸਰੋਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਕੇਸ਼ ਦੇ ਪਰਕਾਸ਼ਨ ਅਤੇ ਦੇਭਾਸ਼ੀ ਕੇਸ਼ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਸਮੇਂ ਦੇ ਖੱਪੇ ਕਾਰਨ ਸਰੋਤ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਨਵੀਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਰਹੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਨੂੰ ਦੇਭਾਸ਼ੀ ਕੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਦੇਭਾਸ਼ੀ ਕੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਾਸਤੇ ਅਨੁਵਾਦਤ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਬੜਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਰੋਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਇਹ ਅਨੁਵਾਦ ਸਰੋਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕੇਸ਼ਕਾਰ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਗਰੰਥ ਜਾਂ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਕੇਸ਼ਕਾਰ ਨੂੰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀਬਧ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਉੱਚਿਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਨ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਪਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਦੀ ਚੋਣ

ਦੇਭਾਸ਼ੀ ਕੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕੇਸ਼ ਦੇ ਆਕਾਰ, ਪਰਕਾਰ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪਰਯੋਗ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ-ਸਮੂਹ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਿਸਤਰਿਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕੋਈ ਵੀ ਕੇਸ਼ ਸੰਪੂਰਨ ਸ਼ਬਦ-ਸਮੂਹ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦਾ। ਕੇਸ਼ ਦੇ ਆਕਾਰ ਅਤੇ ਪਰਕਾਰ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਰੱਖਦਿਆਂ ਕੁਝ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਕੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੁਝ ਨੂੰ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਲਈ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਦਾ ਆਧਾਰ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਰਯੋਗਕਰਤਾ ਦੀ ਲੋੜ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਕੇਸ਼ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦੇਸੀ ਤੋਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਪਯੋਗਕਰਤਾ ਲਈ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਕੇਸ਼ ਸਰੋਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਲਕਸ਼ਣਾ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਅਭਿਵਿਅਕਤ ਕਰਨ ਲਈ ਹੈ ਤਾਂ ਅਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਲਕਸ਼ਣਾ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਦਿਆਂ ਸਰੋਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਕਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਬੁਲਾਰਾ ਇਹਨਾਂ ਮਦਾਂ ਨੂੰ ਭਲੀ-ਭਾਂਤ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜੇ ਕੇਸ਼ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਤੋਂ ਦੇਸੀ ਪਰਯੋਗਕਰਤਾ ਲਈ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਲਕਸ਼ਣਾ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਲਈ ਸਰੋਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਲਈ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਸਮੇਤ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਲਕਸ਼ਣਾ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਬੁਲਾਰੇ ਨੂੰ ਸਰੋਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਪਾਠ ਪੜ੍ਹਦੇ ਸਮੇਂ ਉਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਅਤੇ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਪਵੇਗੀ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਬਣਾਏ ਗਏ ਛੋਟੇ ਆਕਾਰ ਦੇ ਕੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਕਠਿਨ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੇਸ਼ ਸਰੋਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਬੋਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਲਈ ਹੈ, ਜੋ ਲਕਸ਼ਣਾ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਪਰਯੋਗਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਲਈ ਪਰਿਆਇਵਾਚੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਦੇਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ। ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ ਹਿੰਦੀ-ਕੰਨੜ ਕੇਸ਼, ਜੋ ਹਿੰਦੀ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਵਿੱਚ ਕੰਨੜ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ 'ਕਾਲਟਰ' ਅਤੇ 'ਕਾਂਤਾ' (ਪਤਨੀ) ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਇੰਦਰਾਜ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਹਿੰਦੀ ਬੁਲਾਰਾ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਸਮਾਨਾਰਥਕ ਸ਼ਬਦ 'ਪਤਨੀ', ਇਸਤਰੀ ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲੱਭ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਜੇ ਕੇਸ਼ ਲਕਸ਼ਣਾ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਲਈ ਸਰੋਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਪਯੋਗਕਰਤਾ ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਾ-ਪਾਠਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਸਮੇਂ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹਿੰਦੀ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਲਈ ਬਣਾਏ 'ਦੀ ਆਕਸਫੋਰਡ ਪਰਾਗਰੈਸਿਵ ਇੰਗਲਿਸ਼-ਹਿੰਦੀ ਕੇਸ਼' ਵਿੱਚ sampan, sausage, stile ਆਦਿ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਭਾਰਤੀ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਆਮ ਵਰਤੋਂ ਵਾਲੇ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ, ਮੈਗਜ਼ੀਨਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਆਮ ਵਰਤੋਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਸਰੋਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਲਈ ਸਰੋਤ ਭਾਸ਼ਾ ਵਾਲੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਸਰੋਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਜਾਣਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਲਕਸ਼ਣਾ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਕੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਅਤੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਚੋਖੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਰੋਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਾਸਤੇ ਕਾਫ਼ੀ ਮਿਕਦਾਰ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਸਲੀ ਅਰਥਾਂ ਤੋਂ ਪਰਿਚਿਤ ਹੋਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਲਘੂ-ਕੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਅਤੇ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਆਕਾਰ ਮੁਤਾਬਕ ਘੱਟ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਕੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪੁਰਾਤਨ, ਅਪਰਚੱਲਤ, ਖੇਤਰੀ, ਅਸਲੀਲ, ਗੰਵਾਰ ਅਤੇ ਬੋਲਚਾਲ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਅਤੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ।

ਉਹ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਜਿਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਭਿਆਚਾਰਕ, ਸਮਾਜਕ ਅਤੇ ਭੂਗੋਲਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਵਿਭੰਨਤਾ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਕੋਸ਼ਕਾਰ ਨੂੰ ਕੋਸ਼ ਬਣਾਉਂਦੇ ਸਮੇਂ ਲਕਸ਼ਣਾ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਦਾ ਵੀ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਦੋਵਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਜਿਤਨੀ ਸਮਾਜਕ ਅਤੇ ਸਾਂਸਕ੍ਰਿਤਕ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਅਧਿਕ ਹੋਵੇਗੀ, ਉਤਨਾ ਹੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਉਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ, ਅਰਥ-ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਰਚਨਾ-ਪਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਹੋਵੇਗਾ। ਅਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਇਕ ਕੋਸ਼ ਦੋਵਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਪਾਠਕਾਂ ਲਈ ਸਮਾਨ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲਾਭਕਾਰੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸ਼ਬਦ UNCLE ਹੈ। ਹਿੰਦੀ ਪਰਯੋਗਕਰਤਾ ਲਈ ਬਣੇ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਇੰਦਰਾਜ ਦੇ ਅੱਗੇ ਚਾਚਾ, ਮਾਮਾ ਆਦਿ ਹੀ ਲਿਖ ਦੇਣਾ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ।

ਅੰਗਰੇਜ਼-ਪਯੋਗਕਰਤਾ ਲਈ ਬਣੇ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਇੰਦਰਾਜ ਦੇ ਅੱਗੇ ਚਾਚਾ (ਪਿਤਾ ਦਾ ਭਰਾ), ਮਾਮਾ (ਮਾਂ ਦਾ ਭਰਾ) ਦੇਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਉਹ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਜੋ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਬੜੀਆਂ ਨੇੜੇ ਤੋਂ ਸਬੰਧਤ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਉਰਦੂ ਜਾਂ ਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਬੰਗਾਲੀ ਜਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ ਆਦਿ ਲਈ ਭੇਦਕੀ ਕੋਸ਼ ਬਣਾਉਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਉਹਨਾਂ ਭਿੰਨ ਕੋਸ਼ੀ ਇਕਾਈਆਂ ਨੂੰ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਦੋ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਂਝੀਆਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਇਕੋ ਸਰੋਤ ਤੋਂ ਵਿਉਤਪਤ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਸਾਂਝੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਵੀ ਭੂਗੋਲਕ, ਸਮਾਜਕ ਆਦਿ ਪਰਸਥਿਤੀਆਂ ਦੇ ਪਰਭਾਵ ਹੇਠ ਵੱਖਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾ ਹੁੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਬੰਗਾਲੀ-ਹਿੰਦੀ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ “ਕਸਟ” (ਤਕਲੀਫ਼) ਤੋਂ ਵਿਉਤਪਤ ਸ਼ਬਦਾਂ (ਕਸਟ -ਕਾਰ, ਮਦਾਇਕ, -ਸਾਧਣਾ ਆਦਿ) ਨੂੰ ਦਰਜ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਪਰੰਤੂ ਵਿਉਤਪਤ ਸ਼ਬਦ “ਕਸਟੇ”, ‘ਸ਼ਰਸਟੇ (ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤਕਲੀਫ਼) ਆਦਿ ਨੂੰ ਦੇ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਹਿੰਦੀ ਵਿੱਚ ਉਪਲਬਧ ਨਹੀਂ ।

ਇਕੋ ਸਰੋਤ ਤੋਂ ਵਿਉਤਪਨ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ, ਜਿਹੜੀਆਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਸ਼ਬਦ ਉਧਾਰੇ ਲੈਣ ਦਾ ਆਦਾਨ ਪਰਦਾਨ ਕਰਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਤ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਬੜੀ ਸੂਝ ਰੱਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਸਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਅਰਥ ਭਿੰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ “ਨਕਲੀ ਦੇਸ਼ਤ” ਦਾ ਨਾਂ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਕਾਸ ਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਆਉਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਇਕ ਅਰਥ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਸਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਦੂਜਾ ਅਰਥ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ

- ਹਿੰਦੀ ਉਪਨਿਆਸ ਨਾਵਲ : ਕੰਨੜ ਲੈਕਚਰ
- ਹਿੰਦੀ ਆਲੋਚਨਾ 'ਸਮੀਖਿਆ' : ਕੰਨੜ 'ਵਿਚਾਰ
- ਬੰਗਾਲੀ ਸਤਿਕਾਰ 'ਸੰਸਕਾਰ' : ਹਿੰਦੀ ਮਹਿਮਾਨ ਨਿਵਾਜ਼ੀ
- ਪੰਜਾਬੀ ਆਮ ਸਧਾਰਨ : ਹਿੰਦੀ 'ਅੰਬ'

ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਲੀ ਸਮੱਸਿਆ ਖ਼ਾਸ ਨਾਵਾਂ ਦੇ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਕਰਨ ਸਬੰਧੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ ਨਾਂ ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਆਮ ਨਾਵਾਂ ਦਾ ਰੁਤਬਾ ਪਰਾਪਤ ਕਰ ਲਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ ਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਇਕ ਦੇਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਇਕੋ ਸਮੇਂ ਦੋ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਕੋਸ਼ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਕੇਵਲ ਭਾਸ਼ਾਈ ਮਦਾਂ ਦੀ ਹੀ ਵਿਆਖਿਆ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਸਗੋਂ ਕਈ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਇਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਅੰਗ ਬਣ ਚੁੱਕੇ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਦੇਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ- ਪੰਜਾਬੀ-ਹਿੰਦੀ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ‘ਤਾਜ ਮਹੱਲ’, ‘ਹੀਰ ਰਾਂਝਾ’, ‘ਖਾਲਸਾ’ ਆਦਿ ਕਈ ਨਾਂ ਅਜਿਹੇ ਵੀ ਹਨ ਜੋਕਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕੋਸ਼ੀ ਵਿਆਖਿਆ ਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਦੂਜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਬੁਲਾਰੇ ਲਈ ਅਗਿਆਤ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ Natasha (ਨਤਾਲਿਆ ਵਾਸਤੋ), Shasha (ਅਲੈਗਜ਼ੈਂਡਰ ਵਾਸਤੋ), Misa (ਮਿਖਾਇਲ ਵਾਸਤੋ) ਆਦਿ। ਅਜਿਹੇ ਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਅੰਤਕਾ ਵਿੱਚ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਕੋ ਸਰੋਤ ਤੋਂ ਬਣੇ ਅਤੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਖ ਵੱਖ ਢੰਗ ਨਾਲ ਬਿਆਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ ਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਦਰਸਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ

- ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ GOD ਪੰਜਾਬੀ ਰੱਬ
- ਅਰਬੀ ਮੂਸਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ Moses
- ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ century ਪੰਜਾਬੀ ਸਦੀ

ਅਰਬੀ ਮਰੀਅਮ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ Mary

ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵੱਡੇ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸਰੋਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਉਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਅਗੇਤਰਾਂ ਪਛੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕੋਸ਼ ਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਸ਼ਬਦ ਨਵੇਂ ਅਰਥ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਜੋ ਟੀਚਾ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਬੁਲਾਰੇ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋ ਸਕੇ।

ਮੁੱਖ/ਕੇਂਦਰੀ ਸ਼ਬਦ:

ਕੋਸ਼--ਅਰਥ ਜਾਣਕਾਰੀ

ਦੁਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼--ਦੋ ਭਾਸ਼ਾਈ ਕੋਸ਼

ਤਿੰਨ ਭਾਸ਼ਾਈ ---ਬਹੁ ਭਾਸ਼ਾਈ ਕੋਸ਼

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕੋਸ਼--- ਵੱਖਰਾ ਭਾਸ਼ਾਈ ਕੋਸ਼

ਇੱਕ ਭਾਸ਼ਾਈ ਕੋਸ਼---ਇੱਕ ਭਾਸ਼ਾ ਕੋਸ਼

ਸਵੈ-ਮੁਲਾਂਕਣ:

1. ਦੇਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਤੇ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ।

ੳ. ਇਕ ਭਾਸ਼ਾ

ਅ. ਦੋ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ.

ੲ. ਤਿੰਨ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ

ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ

2. ਸਰੋਤ ਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ।

ੳ. ਜਿਸ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਅਰਥ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ

ਅ. ਜਿਸ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ.

ੲ. ਜੋ ਲਕਸ਼ਣਾ ਰੂਪ ਹੋਵੇ

ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ

3. ਦੇਭਾਸ਼ੀ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਸ ਦੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ੳ. ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ

ਅ. ਹਰਕੀਰਤ ਸਿੰਘ

ੲ. ਭਾਈ ਪੰਜਾਬ ਸਿੰਘ ਬਹਿਲੋਂ.

ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਕੋਈ ਨਹੀਂ

4. ਇੰਦਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨਿਘੰਟੂ ਕਿਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ।

ੳ. ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ

ਅ. ਹਰਕੀਰਤ ਸਿੰਘ

ੲ. ਕਵੀ ਮੋਹਰ ਸਿੰਘ.

ਸ. ਜੇਗਾ ਸਿੰਘ

5. ਨਾਮਮਾਲਾਸਟੀਕ ਫਾਰਸੀ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਕਿਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ।

ੳ. ਬਾਵਾ ਬੁੱਧ ਸਿੰਘ

ਅ. ਬੁਧਵੰਤ.

ੲ. ਅਮਰ ਸਿੰਘ

ਸ. ਨੰਦ ਦਾਸ

6. ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਹੜੀਆਂ ਹੱਥ ਲਿਖਤਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ

ੳ. ਅਮਰ ਕੋਸ਼

ਅ. ਨਾਮਮਾਲਾ ਕੋਸ਼

ੲ. ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੋਸ਼

ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ.

7. ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਧਾਰਾ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਕੋਸ਼ ਕਿਹੜਾ ਪਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ੳ. ਏ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਇੰਗਲਿਸ਼ ਐਂਡ ਪੰਜਾਬੀ (1849)..

ਅ. ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਇੰਗਲਿਸ਼ ਐਂਡ ਪੰਜਾਬੀ (1890)

ੲ. ਇੰਗਲਿਸ਼ ਐਂਡ ਪੰਜਾਬੀ (1800)

ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਕੋਈ ਨਹੀਂ

8. ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਰਚਨਾ ..... ਹੈ।

ੳ. ਬਹੁ ਭਾਸ਼ਾਈ

ਅ. ਦੋ ਭਾਸ਼ਾਈ

ੲ. ਇਕ ਭਾਸ਼ਾਈ..

ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ

9. ਬਹੁਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲ ਕਿਸ ਮਕਸਦ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ

ੳ. ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਥਾਨਕ ਸਭਿਆਚਾਰ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ

ਅ. ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵਿਆਕਰਨ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ

ੲ. ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਖਾਸ ਮੱਦਦ ਲਈ

ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ..

10. ਦੁਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਦੇ ਮੁੱਖ ਪਹਿਲੂ ਹਨ।

ੳ. ਕੋਸ਼ ਕਿਸ ਬੁਲਾਰੇ ਲੋੜ ਪੂਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ

ਅ. ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਬੋਧ ਲਈ ਹੈ।

ੲ. ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਰਚਨਾ ਕਾਰਜ ਲਈ ਹੈ

ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ..

11. ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਜੋੜਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਕੋਸ਼ ਕਿਸ ਨੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ।

ੳ. ਡਾ. ਹਰਕੀਰਤ ਸਿੰਘ.

ਅ. ਡਾ. ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ

ੲ. ਡਾ. ਧਨਵੰਤ ਕੌਰ

ਸ. ਡਾ. ਪਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘੂ

12. ਦੁਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਸਾਡੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ

ੳ. ਵਿਦਿਅਕ

ਅ. ਬੌਧਿਕ

ੲ. ਸਭਿਆਚਾਰਕ

ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ..

13. ਟੀਚਾ ਭਾਸ਼ਾ ਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ

ੳ. ਅਰਥ ਅਤੇ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ.

ਅ. ਰੂਪ ਅਤੇ ਕਲਾ

ੲ. ਬਿੰਬ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਕ

ਸ. ਕੋਈ ਨਹੀਂ

14. ਤਕਨੀਕੀ ਜੁਗਤਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਕੋਸ਼ ਨੂੰ ਕਿਹੜੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ੳ. ਪੂਰਵ ਭੂਮਿਕਾ

ਅ. ਭੂਮਿਕਾ

ੲ. ਅੰਤਕਾਵਾਂ

ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ..

15. ਸਵੰਗ ਡੈਸ਼ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ..... ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ

ੳ. ਸ਼ਬਦ ਕਲਾ ਲਈ

ਅ. ਵਾਰ ਵਾਰ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈ

ੲ. ਵਾਰ ਵਾਰ ਵਰਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ.

ਸ. ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ

1. ਦੁਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ
2. ਦੁਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰੋ
3. ਦੁਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਕਿੰਨੇ ਭਾਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ
4. ਦੁਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਦੇ ਢੰਗ ਦੱਸੋ।
5. ਦੁਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਵਰਗੀਕਰਨ ਬਾਰੇ ਲਿਖੋ।

ਸੰਦਰਭ ਪੁਸਤਕਾਂ:

- 1) ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ, ਹਰਕੀਰਤ ਸਿੰਘ , ਲਾਹੌਰੋ ਬੁੱਕ ਸ਼ਾਪ, ਲੁਧਿਆਣਾ, 1974
- 2) ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ,ਓਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਸ਼ਵਕੋਸ਼ ,ਨਨਸੀ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼ ਚੰਡੀਗੜ , 1992 .
- 1) ਭਾਸ਼ਾ , ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ (ਇਤਿਹਾਸ , ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਵਿਹਾਰ) , ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਚੀਮਾ, 1995
- 2) ਨਵੀਨ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ , ਭੁਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਖਿਹਰਾ , ਪੈਪਸੂ ਬੁੱਕ ਡਿਪੂ, ਪਟਿਆਲਾ , 1998 .
- 3) ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਆਕਰਨ , ਡਾ. ਹਰਕੀਰਤ ਸਿੰਘ ,ਗਿਆਨੀ ਲਾਲ ਸਿੰਘ , ਪੰਜਾਬ ਸਟੇਟ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਚੰਡੀਗੜ , 2010.
- 4) ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ : ਸੰਕਲਪ ਤੇ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ, ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਪੁਆਰ , ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਕਾਦਮੀ ਜਲੰਧਰ , 1988 .
- 5) ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ, ਨਵਰਤਨ ਕਪਰੂ , ਸ਼ਹੀਦ-ਏ-ਆਜ਼ਮ, ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ, ਪਟਿਆਲਾ, 2004

ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਲਿੰਕ

<https://pa.wikipedia.org/wiki/%E0%A8%95%E0%A9%8B%E0%A8%B8%E0%A8%BC%E0%A8%95%E0%A8%BE%E0%A8%B0%E0%A9%80>

http://www.irjmsh.com/article_pdf?id=4246.pdf

<https://bhashavibhagpunjab.org/koshkari.aspx>

<https://www.youtube.com/watch?v=PL4FdASv3Fw>

ਅਧਿਆਇ -8: ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦਾ ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ

ਉਦੇਸ਼

ਭੂਮਿਕਾ

ਇਕਭਾਸ਼ਾਈ ਕੋਸ਼ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਆਧਾਰ

ਦੋ ਭਾਸ਼ਾਈ ਕੋਸ਼ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਆਧਾਰ

ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼

ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼

ਮੁਹਾਵਰਾ ਅਤੇ ਅਖਾਣ ਕੋਸ਼

ਸਾਰਾਂਸ਼

ਕੇਂਦਰੀ ਸ਼ਬਦ

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ ਪਸ਼ਨ

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ ਉੱਤਰ

ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

ਸੰਦਰਭ ਪੁਸਤਕਾਂ

ਉਦੇਸ਼

ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ

- ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਅਤੇ ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਹੋਏ ਕਾਰਜ ਦੀ ਪਰਖ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ ਪੁਣਗੇ
- ਇਕ ਭਾਸ਼ਾਈ ਕੋਸ਼ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋ ਪਾਉਣਗੇ
- ਦੋਭਾਸ਼ਾਈ ਕੋਸ਼ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋ ਪਾਉਣਗੇ
- ਬਹੁ ਭਾਸ਼ਾਈ ਕੋਸ਼ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋ ਪਾਉਣਗੇ
- ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਜਾਣ ਪਾਉਣਗੇ।

ਭੂਮਿਕਾ

ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਪਹੁ ਫੁਟਾਲੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ ਸਮੁੱਚੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਜੰਮੇਥਰ ਪੱਘਰਨ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਭਾਰਤੀ ਜਨ-ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਨਵੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈਆਂ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤੇਜੀ ਨਾਲ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨ ਲੱਗੀ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਹੀ ਅੱਜ ਪੰਜਾਬੀ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਰਾਜ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਦਰਜਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਸਰਕਾਰੀ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ, ਦਫ਼ਤਰੀ ਅਤੇ ਆਮ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਕੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ ਨੇ 'ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼' ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਵਿਸਥਾਰ ਹਿਤ ਵੱਖ-2

ਇਲਾਕਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕੋਸ਼ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਏ। ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਦੂਜੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿੱਚ ਪੁਆਧੀ, ਪੈਠੇਹਾਰੀ, ਉਪ-ਭਾਸ਼ਾਈ ਕੋਸ਼ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਏ ਗਏ। ਕਈ ਮੁਹਾਵਰਾ ਅਤੇ ਸੰਖਿਆ ਕੋਸ਼ ਸਾਹਮਣੇ ਆਏ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਹੋਰ ਅਮੀਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸੰਕੇਤਕ ਸ਼ਬਦ ਘੜੇ ਗਏ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਕੇਤਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੋਈ।

ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਤੀਜੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿਖਰਾਂ ਨੂੰ ਛੂਹਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਈ ਤਰਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਭਾਸ਼ੀ ਅਤੇ ਦੁਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਰਚੇ ਗਏ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਵਿਗਿਆਨ ਨੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਖੋਜਾਂ ਜਿਵੇਂ ਰੇਡੀਓ, ਸਿਨੇਮਾ, ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼, ਐਟਮ ਸ਼ਕਤੀ, ਪੁਲਾੜ ਯਾਤਰਾ ਵਰਗੀ ਨਵੀਂ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ। ਇਸ ਨਵੀਂ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਹੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਣ ਅਤੇ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨ ਲਈ ਭਿੰਨ-2 ਖੇਤਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕੋਸ਼ ਸਿਰਜਣ ਦੀ ਲੋੜ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਣ ਲੱਗੀ।

ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕੋਸ਼ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। 1. ਇੱਕ ਭਾਸ਼ਾਈ ਕੋਸ਼, 2. ਦੋ ਭਾਸ਼ਾਈ ਕੋਸ਼, 3. ਬਹੁ-ਭਾਸ਼ਾਈ ਕੋਸ਼। ਇੱਕ ਭਾਸ਼ਾਈ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਅਰਥ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਇੱਕ ਹੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ 'ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼' 'ਅਖਾਣ ਕੋਸ਼' 'ਪੰਜਾਬੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼' 'ਮੁਹਾਵਰਾ ਕੋਸ਼' ਆਦਿ ਆਂਹਦੇ ਹਨ।

ਦੁਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ ਸਰੋਤ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਦੇ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਲਕਸ਼ਣਾ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਚਾਰਨ ਵੀ ਲਕਸ਼ਣਾ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੋਸ਼ ਅਨੁਵਾਦ ਸੰਵਾਦ, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ, ਵਿਗਿਆਨ, ਤਕਨੀਕ ਅਤੇ ਪਰਿਭਾਸ਼ਕ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਲਈ ਬੜੇ ਮੱਦਦਗਾਰ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਕੋਸ਼ ਜਨ-ਸਾਧਾਰਨ ਦੇ ਅਧਿਕ ਕੰਮ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੀ ਚੋਣ ਦਾ ਆਧਾਰ ਪਾਠਕ, ਜਗਿਆਸੂ, ਭਾਸ਼ਾ, ਸਾਹਿਤ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਲੋੜ ਆਦਿ ਪੱਖ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਕੋਸ਼ ਦਾ ਸੁਖਮ ਵਿਵੇਚਨ ਅਰਥਾਤ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ, ਸਮਾਜ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤਿਕ, ਵਿਵਹਾਰਿਕ, ਭੂਗੋਲਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਕ, ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਸਹਿਜ ਗਿਆਨ ਤੇ ਵਧੇਰੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਦੁਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਕਾਲ, ਵਰਗ, ਸਥਾਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਭੇਦ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਵਧੇਰੇ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਪੰਜਾਬੀ-ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ-ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਪੰਜਾਬੀ-ਹਿੰਦੀ, ਹਿੰਦੀ-ਪੰਜਾਬੀ, ਰੂਸੀ-ਪੰਜਾਬੀ, ਪੰਜਾਬੀ-ਰੂਸੀ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕੋਸ਼ ਵੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਕੋਸ਼ ਵੀ ਤਿਆਰ ਹੋਏ ਹਨ। ਬਹੁਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਦੋ ਜਾਂ ਦੋ ਤੋਂ ਅਧਿਕ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਦਰਜ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਕੋਸ਼ਾਂ ਲਈ ਸ਼ਬਦ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਆਮ ਜਨਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਪਰਚੱਲਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਆਧਾਰ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਸਮਾਨਅਰਥੀ ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਕੋਸ਼ ਦੋ ਤੋਂ ਅਧਿਕ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਗਿਆਨ, ਸਾਹਿਤ, ਅਨੁਵਾਦ, ਸੰਵਾਦ ਆਦਿ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਣ ਲਈ ਮੱਦਦਗਾਰ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

2.1. ਕੋਸ਼ ਦੇ ਅਰਥ

ਕੋਸ਼ ਸ਼ਬਦ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦ Dictionary ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਨੂੰ ਅੱਖਰ-ਕਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਰੱਖ ਕੇ ਅਰਥ ਕੀਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕੋਸ਼ ਅਜਿਹਾ ਗ੍ਰੰਥ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਲਿਖਤ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਬੋਲ-ਚਾਲ ਵਿੱਚ ਇੰਦਰਾਜ ਲੈ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੱਖਰ-ਕ੍ਰਮ ਤਰਤੀਬ ਵਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ਼ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਸਗੋਂ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ, ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਉਚਾਰਨ, ਸ਼ਬਦ ਨਿਰੁਕਤੀ, ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਵੇਰਵੇ, ਸਮਾਨ ਅਰਥਕ ਅਤੇ ਵਿਰੋਧਅਰਥਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਇੰਦਰਾਜ(ਸ਼ਬਦ) ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਕੋਸ਼ ਜਿੱਥੇ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉੱਥੇ ਦੂਸਰੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਦਦਗਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਇੱਕ ਭਾਸ਼ਾਈ ਅਤੇ ਦੋ-ਭਾਸ਼ੀ ਅਤੇ ਬਹੁਭਾਸ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਸਾਹਿਤ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਕੋਸ਼ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਸਾਧਨ ਹਨ। ਸੇ ਕੋਸ਼ ਦਾ ਮੂਲ ਉਦੇਸ਼ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਬਾਰੇ ਸਹੀ ਤੇ ਸੰਪੂਰਨ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਬਾਰੇ ਭਾਰਤੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕੋਸ਼ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਨਾਮ ਨਿਯੰਟੂ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਵੈਦਿਕ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਨੂੰ ਸੰਗ੍ਰਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

2.2. ਇਕਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਆਧਾਰ

ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦਾ ਵਰਗੀ ਕਰਨ ਸਮਝਾਏ ਜਾਂ ਇਕਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼- ਸਮਝਾਏ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਅਰਥ ਉਸ ਹੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ ਵਜੋਂ ਵਰਤੇ ਇੰਦਰਾਜ ਦਾ ਅਰਥ ਜਾਂ ਵਿਆਖਿਆ ਉਸ ਹੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਅਰਥ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਚਾਰਨ, ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ, ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਵੇਰਵੇ ਆਦਿ ਵੀ ਉਸੇ ਹੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮਤਲਬ ਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਰੋਤ ਅਤੇ ਟੀਚਾ ਭਾਸ਼ਾ ਇੱਕ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਪੰਜਾਬੀ-ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼। ਇਸ ਤਰਾਂ ਦੇ ਕੋਸ਼ ਕਿਸੇ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸਥਾਨਕ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਲਈ ਇੱਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਸੈਟੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ

ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਪਰਖ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਇੱਕ ਭਾਸ਼ਾਈ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਮਨ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਕੋਸ਼ ਦਾ ਨਾਂ, ਸੰਪਾਦਨ, ਸੰਸਕਰਨ, ਪਰਕਾਸ਼ਨ, ਸਥਾਨ, ਪਰਕਾਸ਼ਕ, ਪਰਕਾਸ਼ਕ ਸਾਲ, ਪੰਨਾ, ਸੰਖਿਆ ਅਤੇ ਆਕਾਰ।

1. ਲੇਖਕ/ ਸੰਪਾਦਕ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਪਰਿਚੇਯ
2. ਕੋਸ਼ ਦਾ ਆਦਿ ਅਤੇ ਤ
3. ਵਿਸ਼ਾ, ਖੇਤਰ
4. ਸ਼ਬਦ-ਸੰਖਿਆ
5. ਉਦੇਸ਼ ਸੀਮਾ, ਮੁਖ ਉਦੇਸ਼
6. ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਕਾਲ
7. ਸ਼ਬਦ ਭੰਡਾਰ-ਸੰਗ੍ਰਿਹ
8. ਸ਼ਬਦ ਵਿਆਖਿਆ
9. ਸਰਵੇਖਣ ਅਤੇ ਅਧਾਰ
10. ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਕ੍ਰਮ (ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਉਪ- ਸ਼ਬਦ)
11. ਚਿੱਤਰ
12. ਸੰਕੇਤ ਚਿੰਨ੍ਹ
13. ਪਰਸੰਗ
14. ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਭੰਡਾਰ
15. ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਆਕਾਰ
16. ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲੱਛਣ
17. ਪੂਰਕ ਅੰਕ
18. ਮਹੱਤਵ

ਸਮਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਲੱਛਣ:

- ਸਮਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਨੂੰ ਇਕ ਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।
- ਸਮਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਇਕ ਹੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
- ਜਿਵੇਂ - ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼, ਅਗੇਤਰ ਕੋਸ਼, ਪਿਛੇਤਰ ਕੋਸ਼, ਮੁਹਾਵਰਾ ਕੋਸ਼, ਧਾਤੂ ਕੋਸ਼, ਸਮਾਨਅਰਥੀ ਕੋਸ਼, ਵਿਰੋਧਾਤਮਕ ਕੋਸ਼ ਆਦਿ।
- ਇਸ ਵਿਚ ਖੇਤਰੀ ਸ਼ਬਦ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
- ਭਾਸ਼ਾ ਸਿੱਖਣ ਵਿਚ ਮਦਦਗਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਸੇ ਇਕ ਭਾਸ਼ਾਈ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਇਕੋ ਹੀ ਕੇਤਰ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਦੂਸਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਕੋਸ਼ ਇਕੋ ਖੇਤਰ ਦੇ ਮੁਹਾਵਰਿਆ ਅਤੇ ਅਖਾਣਾ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਇਕੋ ਖੇਤਰ ਦੇ ਸਮਾਨਅਰਥੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸਣ ਵਾਲੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਇਕੋ ਖੇਤਰ ਦੇ ਅਗੇਤਰ-ਪਿਛੇਤਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਖੇਤਰੀ ਲੋਕਧਰਈ ਰੰਗਤ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦਾ ਬਾਰੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਆਦਿ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਮਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਪ੍ਰਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

2.1. ਦੇਭਾਸ਼ੀ ਕੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਆਧਾਰ

ਦੇ-ਭਾਸ਼ਾਈ ਕੇਸ਼- ਦੇਭਾਸ਼ਾਈ-ਕੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਅਰਥ ਦੂਸਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਦਿਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਕਸਦ ਇਕ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਬਦੇਸ਼ੀ ਜਾਂ ਦੂਜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਜੋਂ ਪੜਨ ਵਾਲੇ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਲਈ ਸੌਖਾ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦੇਭਾਸ਼ਾਈ ਕੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਕੋਸ਼ੀ ਇਕਾਈ ਦੇ ਰੂਪ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਸਰੋਤ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਅਰਥ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਟੀਚਾ ਭਾਸ਼ਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਇੰਦਰਾਜ ਵਜੋਂ ਸ਼ਾਮਿਲ ਇਕਾਈ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਰੋਤ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਅਰਥ ਦਰਸਾਉਣ ਵਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਟੀਚਾ ਭਾਸ਼ਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਪੰਜਾਬੀ-ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇਭਾਸ਼ਾਈ ਕੇਸ਼ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਸਰੋਤ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਟੀਚਾ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ। ਦੇਭਾਸ਼ਾਈ ਕੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਸਰੋਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਬੁਲਾਰੇ ਟੀਚਾ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਲਿਖਤੀ ਸੰਚਾਰ ਲਈ ਵਰਤ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਟੀਚਾ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਬੁਲਾਰੇ ਸਰੋਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਮਦਦ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਨ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ-ਭਾਸ਼ਾਈ ਕੇਸ਼ ਪਾਠਕਾਂ ਲਈ ਬਹੁਤ ਉਪਯੋਗੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਹੇਠਾਂ ਦੇ- ਭਾਸ਼ਾਈ

3. ਕੇਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਜਿਵਾਂ -
4. ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ-ਪੰਜਾਬੀ ਕੇਸ਼ -
5. ਏ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਆਫ ਇੰਗਿਲਿਸ਼ ਐਂਡ ਪੰਜਾਬੀ - ਕੈਪਟਨ ਸਟਾਰਕੀ, 1849
6. ਐਂਗਲੋ ਗੁਰਮੁਖੀ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ - ਸਾਲਿਗ ਰਾਮ, 1897
7. ਐਨ ਇੰਗਿਲਿਸ਼ ਪੰਜਾਬੀ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ - ਟੀ. ਗ੍ਰਾਹਮ ਬੇਲੀ 1919
8. ਹਿੰਦੀ-ਪੰਜਾਬੀ ਕੇਸ਼
9. ਹਿੰਦੀ-ਪੰਜਾਬੀ ਕੇਸ਼ - ਪਿਟਾਲਾ 1913
10. ਰੂਸੀ-ਪੰਜਾਬੀ ਕੇਸ਼
11. ਰੂਸੀ-ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਬਦ ਕੇਸ਼ - ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ, ਮਾਸਕੋ, 1975
12. ਪੰਜਾਬੀ-ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸ਼ਬਦ ਕੇਸ਼
13. ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਆਫ ਦ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਗੂਏਜ - ਐਲ. ਜਾਨਵੀਅਰ, 1854
14. ਪੰਜਾਬੀ-ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ - ਬਨਾਰਸੀ ਦਾਸ ਜੈਨ, 1929
15. ਪੰਜਾਬੀ-ਰੂਸੀ ਸ਼ਬਦ ਕੇਸ਼
16. ਪੰਜਾਬੀ-ਰੂਸੀ ਸ਼ਬਦ ਕੇਸ਼ - ਈ. ਐਸ. ਰਾਥਿਨਐਂ ਵਿਚ, ਈ. ਡੀ. ਸੇਰੇਬਰਯਾਕੋਵ, ਮਾਸਕੋ, 1961

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਦੇਭਾਸ਼ੀ ਕੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਮਨ ਲਿਖਤ ਪਹਿਲੂਆਂ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਇਕ ਕੇਸ਼ ਦੀ ਪਰਖ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

1. ਕੇਸ਼ ਦਾ ਨਾਂ
2. ਸੰਪਾਦਕ ਅਤੇ ਪਰਕਾਸ਼ਕ
3. ਕੇਸ਼ ਦਾ ਆਦਿ ਅਤੇ ਅੰਤ
4. ਵਿਸ਼ਾ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆ
5. ਸ਼ਬਦ ਵਿਖਿਆ
6. ਉਦੇਸ਼
7. ਸ਼ਬਦ ਭੰਡਾਰ

8. ਸ਼ਬਦ ਵਿਆਖਿਆ
9. ਸ਼ਬਦ ਕ੍ਰਮ
10. ਚਿੱਤਰ
11. ਪਰਿਸ਼ਿਸ਼ਟ
12. ਆਕਾਰ
13. ਪੂਰਕ ਅੰਕ
14. ਮੱਹਤਵ

ਉਦਾਹਰਨ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਇਕ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਵਿਸਥਾਰ ਸਹਿਤ ਚਰਚਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ

17. ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼

ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ ਸਰਕਾਰੀ ਅਦਾਰਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਕੀਤੇ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਨ ਹੈ। ਇਸ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਯੋਜਨਾ 1948 ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਪਸੂ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਜਿਸ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਅਤੇ ਅਦਾਲਤਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ

17.1. ਉਦੇਸ਼

ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਅਤੇ ਸੱਚੇ ਸਟੈਂਡਰਡ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਇਆ। ਇਸ ਕੋਸ਼ ਦਾ ਮਕਸਦ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਭਾਸ਼ਾਈ ਕੋਸ਼ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਗੋਂ ਇੱਕ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋ ਰਹੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਨਾਲ ਜਾਣ ਪਛਾਣ ਕਰਵਾਉਣ ਵੀ ਜਾਪਦਾ ਹੈ।

17.2. ਸਮੱਗਰੀ ਸਹਿਤ

ਇਸ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਲਈ ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦਾਂ ਅਤੇ ਅਧੀਨ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਲਈ ਨਵੀਨ ਅਤੇ ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਪਰਾਪਤ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਉਪ-ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਰੋਤ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

17.3. ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਕਾਰਜ ਕ੍ਰਮ

ਇਸ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਪਰਾਤੀਪਦਕ ਅਤੇ ਧਾਤੂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ ਵਜੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅੱਖਰ ਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਰੱਖ ਕੇ ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਪਾਦਕਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਜੋੜਾਂ ਸਬੰਧੀ ਪਹਿਲਾਂ ਪਰਵਾਨਤ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਅਪਣਵਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਸਪਸ਼ਟਤਾ ਲਈ ਵਿਆਕਰਨ ਦੇ ਨਾਂਵ, ਪੜਨਾਵ, ਵਚਨ, ਪੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਸਫਲ ਯਤਨ ਹੋਇਆ ਹੈ।

17.4. ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦਾ ਕ੍ਰਮ

ਇਸ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ 'ਓ' ਤੋਂ 'ੜ' ਤਕ ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਛੇ ਜਿਲਦਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੇ ਅੱਖਰ ਅਨੁਸਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਅੱਖਰ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਮਾਤਰਾਵਾਂ ਦੇ ਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਵੀ ਬਰਾਬਰ ਮਹੱਤਤਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਓ ਅ ਏ ਸਵਰ ਵਾਹਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੇਵਲ ਮਾਤਰਾਵਾਂ ਟੰਗਣ ਲਈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਸਗੋਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਪੈਂਤੀ ਦੇ ਕ੍ਰਮ ਵਿਚ ਹੀ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੋਸ਼ ਦੇ ਆਮ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਦੇ ਕ੍ਰਮ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਮਾਤਰਾਵਾਂ ਉੱਪਰ ਬਿੰਦੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਮਹੱਤਵ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

17.5. ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲੱਛਣ

ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸ਼ਬਦਸਮੂਹਾਂ ਦੀ ਸੰਖੇਪ ਜੀਵਨੀ ਬਾਰੇ ਵੀ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਥਾਂ ਤੇ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਮਹਾਨ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਚਿੱਤਰ ਆਦਿ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਮਾਪ ਤੋਲ, ਇਤਿਹਾਸ ਆਦਿ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਇੰਦਰਾਜ ਦਰਜ ਹੋਏ ਹਨ।

17.6. ਕੁੰਜੀ ਸ਼ਬਦ

ਕੇਸ਼ ਦੇ ਹਰ ਸਫ਼ੇ ਨੂੰ ਲਕੀਰ ਰਾਹੀਂ ਦੋ ਕਾਲਮਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕੁੱਜੀ ਸ਼ਬਦ ਹਰ ਸਫ਼ੇ ਦੀ ਖੱਬੀ ਅਤੇ ਸੱਜੀ ਨੁੱਕਰ ਉੱਤੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਪਹਿਲੇ ਕਾਲਮ ਦੀ ਖੱਬੀ ਨੁੱਕਰ ਦੇ ਸਫ਼ੇ ਦਾ ਆਰੰਭਲਾ ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ, ਕੁੱਜੀ ਸ਼ਬਦ ਵਜੋਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

17.7. ਜਿਲਦ ਅਤੇ ਛਪਾਈ

ਕੇਸ਼ ਦੀ ਹਰ ਕਾਪੀ ਦੀ ਜਿਲਦ ਗੱਤੇ ਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਉੱਪਰ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਲਈ ਰੰਗਦਾਰ ਰੈਕਸੀਅਨ ਚਾੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕੇਸ਼ ਦੀ ਦਿੱਖ ਅਤੇ ਛਪਾਈ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਹੈ। ਚੰਗੇ ਕਾਗਜ਼ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੋਈ ਹੈ। ਪਰ ਕੁੱਝ ਜਿਲਦਾਂ ਵਿਚ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਦਾ ਰੰਗ ਪਿਲਾ ਪੈ ਚੁੱਕਾ ਹੈ।

17.8. ਮਹੱਤਵ

ਇਸ ਕੇਸ਼ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਵਧੇਰੇ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕੇਵਲ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦੱਸਦਾ ਸਗੋਂ ਹਰ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਸੋਮੇ ਨਾਲ ਜੋੜਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕੇਸ਼ ਵਿਚ ਜਿੱਥੇ ਨਵੀਨ ਅਤੇ ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਉੱਥੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਉਪਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਯੋਗ ਥਾਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

18. ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦ ਕੇਸ਼

ਪੁਆਧੀ ਉਪਬੋਲੀ ਦੇ ਕੇਸ਼ ਦੀ ਰਚਨਾ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਕੇਸ਼ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਦੀ ਇੱਕ ਲੜੀ ਵਜੋਂ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਲੋੜ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪਟਿਆਲਾ ਨੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਪੁਆਧੀ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸ਼ਬਦ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤੇ।

18.1. ਵਿਸ਼ਾ

ਇਸ ਕੇਸ਼ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਚ ਕੇਸ਼ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਉਪਭਾਸ਼ਾਈ ਰੰਗਤ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਕੇਸ਼ ਦਾ ਆਦਿ ਓ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅੰਤ ਤ ਸ਼ਬਦ ਤੇ ਹੰਦਾ ਹੈ।

18.2. ਉਦੇਸ਼

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਕੇਸ਼ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਉਪਬੋਲੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਸੰਗਠਿਤ ਕਰਨਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਕੇਸ਼ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਵੀ ਇਸੇ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਲਈ ਹੋਈ ਹੈ।

18.3. ਸਮਗਰੀ ਸੰਗ੍ਰਿਹ

ਵੱਖ ਵੱਖ ਉਪਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਸ਼ਬਦ ਸੰਗ੍ਰਿਹਿ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੇ ਯਤਨ ਮਹਿਕਮਾ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲੋਂ ਅਰੰਭੇ ਗਏ। ਪੁਆਧੀ ਕੇਸ਼ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਸੰਗ੍ਰਿਹ ਲਈ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਸੰਤ ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਚੱਕਰਵਰਤੀ ਨੂੰ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਪੁਆਧ ਦਾ ਚੱਪਾ ਚੱਪਾ ਗਾਹ ਕ੍ ਇਕੱਤਰ ਕੀਤੇ।

18.4. ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਕਾਰਜ ਕ੍ਰਮ

ਕੇਸ਼ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸ਼ਬਦ ਮੁੱਖ ਇੰਦਰਾਜ ਵਜੋਂ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਕੇਸ਼ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਏ ਸੰਯੁਕਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਅੱਖਰ ਕ੍ਰਮ ਤਰਤੀਬ ਸਮੇਂ ਬਰਾਬਰ ਮਹੱਤਤਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਕੇਸ਼ਕਾਰੀ ਸਿਧਾਂਤਕ ਨਜਰੀਏ ਤੋਂ ਹਰ ਇੰਦਰਾਜ ਨਾਲ ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੇਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

18.5. ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕ੍ਰਮ

ਕੇਸ਼ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕੇਸ਼ਕਾਰੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਤੇ ਕੇਸ਼ ਦੇ ਸਥਾਪਿਤ ਨਿੱਜੀ ਨਿਯਮਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕੂਲ ਹੋਈ ਹੈ। ਕੇਸ਼ ਵਿਚ ਬਿੰਦੀ ਅਤੇ ਪੈਰ ਬਿੰਦੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਮਹੱਤਵ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

18.6. ਕੁੱਜੀ ਸ਼ਬਦ

ਕੇਸ਼ ਦੇ ਹਰ ਸਫ਼ੇ ਨੂੰ ਲਕੀਰ ਰਾਹੀਂ ਦੋ ਕਾਲਮਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕੁੱਜੀ ਸ਼ਬਦ ਹਰ ਸਫ਼ੇ ਦੀ ਖੱਬੀ ਅਤੇ ਸੱਜੀ ਨੁੱਕਰ ਉੱਤੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਪਹਿਲੇ ਕਾਲਮ ਦੀ ਖੱਬੀ ਨੁੱਕਰ ਦੇ ਸਫ਼ੇ ਦਾ ਆਰੰਭਲਾ ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ, ਕੁੱਜੀ ਸ਼ਬਦ ਵਜੋਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

18.7. ਕੇਸ਼ ਦਾ ਆਕਾਰ

ਲੰਬਾਈ 25 ਸੈਂਟੀਮੀਟਰ, ਚੌੜਾਈ 19 ਸੈਂਟੀਮੀਟਰ, ਮੋਟਾਈ 1.2 ਸੈਂਟੀਮੀਟਰ. ਹੈ

18.8. ਮਹੱਤਵ

ਜਿੱਥੇ ਕਿਸੇ ਬੋਲੀ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਸਾਰੀਆਂ ਉਪਬੋਲੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਉੱਥੇ ਉੱਤੇ ਉਪਬੋਲੀ ਦੀਆਂ ਵੱਖਰੀਆਂ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀਆਂ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦਾ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਾਰਜ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਪਬੋਲੀ ਹੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਬੋਲੀ ਦੀ ਜਨਮਦਾਤਾ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਸੰਗ੍ਰਿਹਤ ਕਰਨ ਵਜੋਂ ਇਸ ਕੋਸ਼ ਦਾ ਵਧੇਰੇ ਮਹੱਤਵ ਹੈ।

19. ਮੁਹਾਵਰਾ ਅਤੇ ਅਖਾਣ ਕੋਸ਼

ਪੁਰਾਤਨ, ਸਮਾਜਕ, ਸਭਿਆਚਾਰਕ, ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਿਰਸੇ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਲਈ ਮੁਹਾਵਰੇ ਅਤੇ ਅਖਾਣ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਾਧਨ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸੋਹਜ ਅਤੇ ਬਲ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਮੁਹਾਵਰਿਆਂ ਅਤੇ ਅਖਾਣਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲੱਭਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮੁਹਾਵਰੇ ਅਤੇ ਅਖਾਣਾਂ ਵਿਚ ਸਮੁੱਚਾ ਪੰਜਾਬੀ ਜਨ-ਜੀਵਨ ਕਲਮਬੱਧ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਪੰਜਾਬੀ ਮੁਹਾਵਰਿਆਂ ਅਤੇ ਅਖੇਤੀ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ ਨੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ।

19.1. ਵਿਸ਼ਾ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼

ਇਸ ਕੋਸ਼ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਪੰਜਾਬੀ ਮੁਹਾਵਰੇ ਅਤੇ ਅਖਾਣਾਂ ਦੀ ਇਕੱਤਰਤਾ ਕਰਨਾ ਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ ਪੰਜਾਬੀ ਅਖਾਣ ਅਤੇ ਮੁਹਾਵਰਿਆਂ ਦੀ ਸਾਂਭ ਸੰਭਾਲ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਕੋਸ਼ ਦਾ ਆਰੰਭ ਉਸਤਾਦੀ ਕਰਨਾ ਮੁਹਾਵਰੇ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਅੰਤ ਵੈਰ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ

19.2. ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ

ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਜਨ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ 3400 ਮੁਹਾਵਰੇ ਅਤੇ 3300 ਅਖਾਣਾਂ ਦਰਜ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।

19.3. ਸਮੱਗਰੀ ਸੰਗ੍ਰਿਹ

ਇਸ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਰਚਨਾ ਭਾਵੇਂ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਧਕਾਂ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਉਪਰਾਲੇ ਵਜੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਕੋਸ਼ ਆਪ ਜਿਹੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹੈ।

19.4. ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਕਾਰਜ ਕ੍ਰਮ

ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਮੁਹਾਵਰੇ ਅਤੇ ਅਖਾਣਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲਏ ਗਏ ਮੁੱਕ ਇਤਰਾਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਮੋਟੇ ਕਾਲੇ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰਮੁਖੀ ਕ੍ਰਮਨੁਸਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਬਿੰਦੀ ਲੱਗਾ ਕੇ ਮੁਹਾਵਰੇ ਅਤੇ ਅਖਾਣਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ।

19.5. ਮਹੱਤਵ

ਕਿਸੇ ਬੋਲੀ ਦੀ ਅੰਤਰੀਵ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਪਛਾਣਨ ਲਈ ਅਜਿਹੇ ਕੋਸ਼ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਸੀਲਾ ਹਨ। ਇਹ ਵਿਰਸੇ ਦੀ ਸਮਾਜਕ, ਸਭਿਆਚਾਰਕ, ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪੜਚੋਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹੱਤਵ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਹੋਰ ਵੀ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਦਰਜ ਮੁਹਾਵਰੇ ਅਤੇ ਅਕੋਤਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਜਨ-ਜੀਵਨ ਹਰ ਪਹਿਲੂ ਅਤੇ ਰੂਪ ਵਿਧਾ ਦੇ ਵਿਵਹਾਰਿਕ ਨਿਚੇੜ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸਾਰੰਸ਼

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਇੱਕ ਭਾਸ਼ਾਈ ਅਤੇ ਦੋ ਭਾਸ਼ਾਈ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦਾ ਸਰਵੇਖਣ ਅਤੇ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਪਰਖ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਮਾਪਦੰਡ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਏ ਹਾਂ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਬਹੁ-ਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ, ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਕੋਸ਼ ਰਚਨਾ ਹੋਈ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਇਸ ਮਾਧਿਅਮ ਵਿਚ ਇੱਕ ਭਾਸ਼ਾਈ ਅਤੇ ਦੋ ਭਾਸ਼ਾਈ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦਾ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਮਾਪਦੰਡ ਦੇ ਪਰਿਪੇਖ ਵਿਚ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਹ ਸਿੱਟੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਇੱਕ ਭਾਸ਼ਾਈ ਅਤੇ ਦੋ ਭਾਸ਼ਾਈ ਕੋਸ਼ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਸੰਸਥਾ ਵੱਲੋਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਏ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਮੂਲਵਾਨ ਕੰਮ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਕੋਸ਼ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਖਿੱਤੇ ਜਾਂ ਲੋਚਯਰਾਈ ਰੰਗਤ ਜਾਂ ਲੋਕ ਸੂਝ-ਵਿਗਿਆਨ ਆਦਿ ਵਰਗੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਂਭਿਆ ਹੈ।

ਕੇਂਦਰੀ ਸ਼ਬਦ

ਅਖਾਣ ਕੋਸ਼- ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਜੀਵਨ ਵਿਚਲੇ ਅਖਾਣਾਂ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਕੋਸ਼

ਮੁਹਾਵਰਾ ਕੋਸ਼- ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਜੀਵਨ ਵਿਚਲੇ ਮੁਹਾਵਰਿਆਂ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਕੋਸ਼

ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼ - ਪੰਜਾਬੀ ਜਨ-ਜੀਵਨ ਵਿਚਲੇ ਸ਼ਬਦ ਭੰਡਾਰ ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਕੋਸ਼

ਤਕਨੀਕੀ ਕੋਸ਼ - ਆਧੁਨਿਕ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਨ ਤੇ ਆਏ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਕੋਸ਼

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 1 ਕੋਸ਼ ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ੳ. ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ

ਅ. ਚਾਰ ਪ੍ਰਕਾਰ

ੲ. ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ

ਸ. ਪੰਜ ਪ੍ਰਕਾਰ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 2 ਦੋ ਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਕਿਸ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ੳ. ਅਭੀਧਾ

ਅ. ਲਕਸ਼ਣ

ੲ. ਪੰਜਾਬੀ

ਸ. ਹਿੰਦੀ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 3. ਕੋਸ਼ ਕਿਹੜੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਲਈ ਮਦਦਗਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ੳ. ਅਨੁਵਾਦ ਸੰਵਾਦ

ਅ. ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ

ੲ. ਤਕਨੀਕੀ ਵਿਗਿਆਨ

ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 4 . ਜਨ ਸਾਧਾਰਨ ਦੇ ਲਈ ਕਿਹੜੇ ਕੋਸ਼ ਵਧੇਰੇ ਕੰਮ ਆਂਦੇ ਹਨ।

ੳ. ਅਖਾਣ ਕੋਸ਼

ਅ. ਮੁਹਾਵਰਾ ਕੋਸ਼

ੲ. ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼

ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 5. ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੀ ਚੋਣ ਦਾ ਆਧਾਰ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ੳ. ਪਾਠਕ

ਅ. ਜਗਿਆਸੂ

ੲ. ਦੇਵੇ

ਸ. ਕੋਈ ਨਹੀ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 6. ਦੋ ਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਕਿਹੜੇ ਭੇਦ ਨਿਸਚਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

- ੳ. ਭਾਸ਼ਾ ਕਾਲ
- ਅ. ਵਰਗ
- ੲ. ਸਥਾਨ
- ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 7. ਭਾਸ਼ਾ ਭੇਦ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਕਿਹੜੇ ਕੋਸ਼ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

- ੳ. ਪੰਜਾਬੀ -ਪੰਜਾਬੀ
- ਅ. ਪੰਜਾਬੀ- ਹਿੰਦੀ
- ੲ. ਹਿੰਦੀ- ਪੰਜਾਬੀ
- ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 8 ਇਕ ਭਾਸ਼ਾਈ ਕੋਸ਼ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਅਧਾਰ ਕੀ ਹੈ।

- ੳ. ਕੋਸ਼ ਦਾ ਨਾਮ
- ਅ. ਸੰਪਾਦਨਾ
- ੲ. ਸੰਸਕਰਨ
- ਸ. ਸਾਰੇ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 9. ਦੋ ਭਾਸ਼ਾਈ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਅਧਾਰ ਕੀ ਹੈ.

- ੳ. ਕੋਸ਼ ਦਾ ਆਦਿ ਤੇ ਅੰਤ
- ਅ. ਵਿਸ਼ਾ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆ
- ੲ. ਸ਼ਬਦ ਵਿਆਖਿਆ
- ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 10. ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ ਤਿਆਰ ਕਰਮਨ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਕਦੇਵਾਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ।

- ੳ. 1945
- ਅ. 1948
- ੲ. 1944
- ਸ. 1943

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 11. ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ ਦਾ ਮੱਹਤਵ ਕੀ ਹੈ।

- ੳ. ਨਵਿਨ ਸਾਹਿਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਇਕਤਰੀਕਰਨ
- ਅ. ਪੁਰਾਤਨ ਸਾਹਿਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਇਕਤਰੀਕਰਨ
- ੲ. ਵਿਭਿੰਨ ਉਪਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਇਕਤਰੀਕਰਨ
- ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 12. ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼ ਕਿਸ ਨੇ ਛਾਪਿਆ ਹੈ।

- ੳ. ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਜਲੰਧਰ
- ਅ. ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਫਗਵਾੜਾ
- ੲ. ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪਟਿਆਲਾ
- ਸ. ਕੋਈ ਨਹੀਂ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 13. ਮੁਹਾਵਰਾ ਅਖਾਣ ਕੋਸ਼ ਕਿਸ ਦਾ ਲੇਖਕ ਕੋਣ ਹੈ।

- ੳ. ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ
- ਅ. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ
- ੲ. ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਚੱਕਰਵਰਤੀ
- ਸ. ਕੋਈ ਹੋਰ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 14. ਮੁਹਾਵਰਾ ਅਖਾਣ ਕੋਸ਼ ਕਿਸ ਸੰਸਥਾ ਵਲੋਂ ਛਾਪਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

- ੳ. ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ
- ਅ. ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ
- ੲ. ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਜਲੰਧਰ
- ਸ. ਕੋਈ ਨਹੀਂ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 15. ਮੁਹਾਵਰਾ ਅਖਾਣ ਕੋਸ਼ ਦਾ ਮੱਹਤਵ ਕੀ ਹੈ।

- ੳ. ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਰਸੇ ਦੀ ਸੰਭਾਲ
- ਅ. ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਿਰਸੇ ਦੀ ਸੰਭਾਲ
- ੲ. ਪੁਰਾਤਨ ਵਿਰਸੇ ਦੀ ਸੰਭਾਲ
- ਸ. ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ

ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 1. ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਲੇਖਕ ਕੋਣ ਸਨ?

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 2. ਕੋਸ਼ ਦੀ ਮੱਹਤਤਾ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ।

ਪੁਸਤਕਾਂ

- 1) ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ, ਹਰਕੀਰਤ ਸਿੰਘ , ਲਾਹੌਰੋ ਬੁੱਕ ਸ਼ਾਪ, ਲੁਧਿਆਣਾ, 1974
- 2) ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ,ੳਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਸ਼ਵ ,ਨਨਸੀ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼ ਚੰਡੀਗੜ , 1992 .
- 3) ਭਾਸ਼ਾ , ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ (ਇਤਿਹਾਸ , ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਵਿਹਾਰ) , ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਚੀਮਾ, 1995
- 4) ਨਵੀਨ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ , ਭੁਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਖਿਹਰਾ , ਪੇਪਸੂ ਬੁੱਕ ਡਿਪੂ, ਪਟਿਆਲਾ , 1998 .
- 5) ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਆਕਰਨ , ਡਾ. ਹਰਕੀਰਤ ਸਿੰਘ ,ਗਿਆਨੀ ਲਾਲ ਸਿੰਘ , ਪੰਜਾਬ ਸਟੇਟ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਚੰਡੀਗੜ , 2010.
- 6) ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ : ਸੰਕਲਪ ਤੇ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ, ਜੇਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਪੁਆਰ , ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਕਾਦਮੀ ਜਲੰਧਰ , 1988 .
- 7) ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ, ਨਵਰਤਨ ਕਪਰੂ , ਸ਼ਹੀਦ-ਏ-ਆਜ਼ਮ, ਪ੍ਰਿਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ, ਪਟਿਆਲਾ, 2004

ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਲਿੰਕ :

<https://pa.wikipedia.org/wiki/%E0%A8%95%E0%A9%8B%E0%A8%B8%E0%A8%BC%E0%A8%95%E0%A8%BE%E0%A8%B0%E0%A9%80>

http://www.irjmsh.com/article_pdf?id=4246.pdf

<https://bhashavibhagpunjab.org/koshkari.aspx>

<https://www.youtube.com/watch?v=PL4FdASv3Fw>

ਅਧਿਆਇ - 9: ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਸਰਵੇਖਣ ਅਤੇ ਅਧਿਐਨ

ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ (Content)

1. ਵਿਸ਼ਾ ਸੂਚੀ
2. ਉਦੇਸ਼
3. ਭੂਮਿਕਾ
4. ਪਹਿਲਾ ਪੜਾਅ: 2849 ਤੱਕ
5. ਨਾਮਮਾਲਾ ਕੋਸ਼
6. ਅਮਰ ਕੋਸ਼
7. ਦੇਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼
8. ਅਨੇਕਅਰਥ ਕੋਸ਼
9. ਨਿਘੰਟੂ ਕੋਸ਼
10. ਵਿਸ਼ਵ ਕੋਸ਼ੀ ਕੋਸ਼
11. ਦੂਸਰਾ ਪੜਾਅ 1849 ਤੋਂ 1947 ਤੱਕ
12. ਦੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਕੋਸ਼
13. ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕੋਸ਼ਧਾਰਾ
14. ਪੰਜਾਬੀ -ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ
15. ਇਕ ਭਾਸ਼ਾਈ ਕੋਸ਼
16. ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼
17. ਤੀਸਰਾ ਪੜਾਅ 1947 ਤੋਂ ਬਾਅਦ
18. ਇਕਬਾਸ਼ਾਈ ਕੋਸ਼
19. ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੋਸ਼
20. ਉਪਭਾਸ਼ਾਈ ਕੋਸ਼
21. ਪਰਿਆਇ ਅਤੇ ਵਿਪਰਿਆਇ ਕੋਸ਼
22. ਬਹੁ-ਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼
23. ਸਾਰਾਂਸ
24. ਕੇਂਦਰੀ ਸ਼ਬਦ
25. ਸਵੈ-ਮੁਲਾਂਕਣ ਪ੍ਰਸ਼ਨ
26. ਸਵੈ-ਮੁਲਾਂਕਣ ਉੱਤਰ
27. ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ
28. ਸੰਦਰਭ ਪੁਸਤਕਾਂ

ਉਦੇਸ਼:

- ਕੋਸ਼ ਦੇ ਨਿਕਾਸ ਬਾਰੇ ਜਾਨਣਗੇ।

- ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਦੇ ਪੜਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਨਣਗੇ।
- ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਨਣਗੇ।
- ਕੋਸ਼ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਬਾਰੇ ਜਾਨਣਗੇ।

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ:

ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਪਰਾਚੀਨ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਸ਼ਬਦ 'ਨਿਖੰਟੂ' ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਵਰਤਮਾਨ ਸ਼ਬਦ 'ਕੋਸ਼' ਤੱਕ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਇਕ ਲੰਬਾ ਤੇ ਮੁਲਵਾਨ ਇਤਿਹਾਸ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਭਰਤ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਬਦ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ 'ਨਿਖੰਟੂ' ਰੂਪ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ 1000 ਸਾਲ ਪੂਰਵ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅੱਤ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਇਕ ਹੀ ਨਿਖੰਟੂ ਮੌਜੂਦ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਜਿਸ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਯਾਸ਼ਕ ਨੇ ਨਿਰੁਕਤੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਕੋਸ਼ ਸਨ। ਇਹ ਕੋਸ਼ ਸ਼ਬਦ ਸੰਗ੍ਰਿਹ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਪਰ ਸ਼ਬਦ ਪਰਾਆਇ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਅਰਥ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਯਾਸ਼ਕ ਨੇ ਈਸਾ ਤੋਂ 700 ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਨਿਖੰਟੂਆਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਵੇਦਾਂ ਵਿਚ ਆਏ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਨਿਰੁਕਤੀ ਅਰਥਾਤ ਵਿਆਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 5ਵੀਂ 6ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕੋਸ਼ ਅਮਰਕੋਸ਼ ਕ੍ਰਿਤ ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੋਈ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਚ ਜੋ ਸਥਾਨ ਪਾਣਿਨੀ ਦਾ ਹੈ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਉਹੀ ਸਥਾਨ ਅਮਰਕੋਸ਼ ਰਚੇਤਾ ਦਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਿਰੁਕਤੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਮਰਕੋਸ਼ ਨੂੰ ਵੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਰਾਆਇ ਕੋਸ਼ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੋਸ਼ ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤੀ ਕੋਸ਼ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇ ਸਰੋਤ ਬਣੇ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਕੋਸ਼ ਸਿਰਜੇ ਗਏ।

ਉਪਰੋਕਤ ਚਰਚਾ ਤੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਹੋਈ। ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਨਿਖੰਟੂ, ਨਿਰੁਕਤੀ, ਅਮਰਕੋਸ਼, ਅਤੇ ਨਸਾਬ ਆਦਿ ਇਸ ਪੱਖ ਦਾ ਪੂਰਨ ਰਿਕਾਰਡ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਇਸ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਹੋਏ ਇਹ ਯਤਨ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ-ਫ਼ਾਰਸੀ, ਫ਼ਾਰਸੀ-ਹਿੰਦੀ, ਫ਼ਾਰਸੀ-ਪੰਜਾਬੀ, ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਧੀਨ ਬਣੇ ਇਕ ਭਾਸ਼ਾਈ, ਦੋ ਭਾਸ਼ਾਈ, ਅਤੇ ਬਹੁ-ਭਾਸ਼ਾਈ ਕੋਸ਼ਾਂ ਲਈ ਬੁਨਿਆਦ ਜ਼ਰੂਰ ਬਣੇ। ਜਿਸ ਫਲਸਰੂਪ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਅੱਜ ਹਰ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਨਵੀਆਂ ਪੁਲਾਘਾਂ ਪੁੱਟ ਰਹੀ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਦੇ ਸਰਵੇਖਣ ਵਾਸਤੇ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਗਈ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰੋਤਾ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਬਾਰੇ ਪਰਾਪਤ ਲੇਖਾਂ ਜਾਂ ਮੋਨੋਗਰਾਫ, ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਅਤੇ ਅ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰੋਤਾ ਅਧੀਨ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ (ਇਕ ਭਾਸ਼ਾਈ, ਦੋ ਭਾਸ਼ਾਈ, ਅਤੇ ਬਹੁ-ਭਾਸ਼ਾਈ) ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਬਾਰੇ ਪਰਾਪਤ ਸਰੋਤਾ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ ਤਿੰਨ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

1. ਪਹਿਲਾ ਪੜਾਅ : 1849 ਤੱਕ
2. ਦੂਸਰਾ ਪੜਾਅ 1849 ਤੋਂ 1947 ਤੱਕ
3. ਤੀਸਰਾ ਪੜਾਅ 1947 ਤੋਂ ਬਾਅਦ

ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਦੀ ਇਹ ਪੜਾਅ ਵੰਡ ਉਹ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸਥਿਤੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਦਕਾ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਦਾ ਆਰੰਭ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਚਤ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਹਿਤ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ।

ਪਹਿਲਾ ਪੜਾਅ : 2849 ਤੱਕ

ਪਹਿਲੇ ਪੜਾਅ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਪੁਰਾਤਨ ਅਤੇ ਮੱਧਕਾਲ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਿਚ ਮਦਦ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਕੋਸ਼ ਰਚੇ ਗਏ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਗਿਆਨ ਦੀ ਧਾਰਾ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਵਿਚ ਵਹਿ ਰਹੀ ਸੀ। ਪਰ ਸਥਾਨਕ ਲੋਕ ਜਿਹੜੇ ਨਵੇਂ ਨਵੇਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਪਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਚਾਹਵਾਨ ਤਾਂ ਸਨ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਪਾਸ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦਾ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਸਾਂਝ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਕਈ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਕੋਸ਼ ਰਚੇ ਗਏ। ਜਿਵੇਂ

1. ਨਾਮਮਾਲਾ,
2. ਅਮਰਕੋਸ਼,
3. ਅਨੇਕਾਅਰਥ,

4. ਜਤੀ ਨਿਦਾਨ

5. ਅਨੇਕਅਰਥ ਕੋਸ਼

6. ਵਿਸ਼ਵ-ਕੋਸ਼

7. ਨਿਘੰਟੂ

1. ਨਾਮਮਾਲਾ ਕੋਸ਼

ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਨਾਮਮਾਲਾ ਕੋਸ਼/ਸਟੀਕ ਦਾ ਪਰਥਮ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ 17ਵੀਂ ਸਦੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਬਿਕਰਮੀ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਹੋਈ। ਨਾਮਮਾਲਾ ਸਟੀਕ ਪਾਰਸੀ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਹੋਈ 'ਬੁੱਧਵੰਤ' ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਜੇ ਮਿਤੀ ਹੀਣ ਹੈ। 18ਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਬਿਕਰਮੀ ਦਾ ਇਕੋ ਇਕ ਖਰੜਾ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਨਾਮਮਾਲਾ ਪੁਰਾਣ ਰਚਿਤ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ 10ਵੀਂ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਇਹ ਕੋਸ਼ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਕੋਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਹੀ ਰਚੇ ਗਏ ਹਨ।

2. ਅਮਰਕੋਸ਼

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਅਮਰਕੋਸ਼ ਨਾਮ ਅਧੀਨ ਚਾਰ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਕੋਸ਼ ਉਪਲਬਧ ਹਨ। ਅਮਰਕੋਸ਼ ਭਾਖਾ ਰਚਿਤ ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਹੱਥ ਲਿਖਤ 18ਵੀਂ ਸਦੀ ਬਿਕਰਮੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਕਵੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ 'ਨਾਮ ਕੋਸ਼ (ਅਪਰਕੋਸ਼)' ਸਿਰਲੇਖ ਅਧੀਨ ਦੋ ਲਿਖਤਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਭਾਈ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਅਤੇ ਆਖਰੀ ਰਚਨਾ ਦੇ ਤੁਲਨਾਤਮਿਕ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਇਕੋ ਰਚਨਾ ਦੇ ਦੋ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਨਾਮ ਹਨ। ਅਤੇ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਰਚਨਾ ਕਾਲ ਵਿਚ ਵਖਰੇਵਾਂ ਹੈ। ਇਹ ਹੱਥ ਰਚਨਾ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਵਿਚ ਲਿਖੀਆਂ 'ਅਮਰ ਕੋਸ਼' ਦਾ ਅਨੁਵਾਦਿਤ ਰੂਪ ਹੀ ਕਹੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

3. ਦੁਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼

ਦੋ ਭਾਸ਼ੀ ਹੱਥ-ਲਿਖਤ ਕੋਸ਼ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਪਹਿਲੀ ਰਚਨਾ ਭਾਈ ਪੰਜਾਬ ਸਿੰਘ ਬਹਿਲੋ ਕਾ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖਤ 'ਵਾਹਦਬਾਗੀ' 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਬਿਕਰਮੀ ਦੀ ਲਿਖੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਫ਼ਾਰਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਕੁੱਲ 21 ਪੱਤਰੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਹਿੰਦੀ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਬਦ ਵਧੇਰੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਹੀ ਸਦੀ ਬਿਕਰਮੀ ਵਿੱਚ 'ਪਸ਼ਤੋ' ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼ ਲੇਖਕ ਨਾਮਾਲੂਮ, ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਇਆ। 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਇਕੋ ਇਕ ਕੋਸ਼ (ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਆਦਿ ਸਮੇਤ) ਲੇਖਕ ਨਾਮਾਲੂਮ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਹਿੰਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਰਲਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ।

4. ਅਨੇਕਾਰਥ ਕੋਸ਼

ਮਹਾ ਕਵੀ ਅਨੇਕਾਰਥ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖਤ 'ਅਨੇਕਅਰਥ ਕੋਸ਼' ਪ੍ਰਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਲੇਖਕ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਬੋਲਣ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਕਵੀ ਲੇਖਕ ਨੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਛੰਦ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਪਾਠਕ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਪਰਸੰਗਾਂ ਨੂੰ ਜਲਦੀ ਸਿੱਖ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

5. ਨਿਘੰਟੂ

ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਖਰੜਿਆਂ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਰੂਪ ਅਜਿਹੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਵਿਚ ਨਿਘੰਟੂ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੋਈ ਹੈ। 'ਇੰਦਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨਿਘੰਟੂ' ਰਚਿਤ ਕਵੀ ਮੋਹਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਵੱਖ ਵੱਖ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

6. ਵਿਸ਼ਵ ਕੋਸ਼ੀ ਕੋਸ਼

ਵਿਸ਼ਵਕੋਸ਼ੀ ਸੂਚਨਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੇ ਹੱਥ-ਲਿਖਤ ਖਰੜੇ ਪਰਾਪਤ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਕ ਖਰੜਾ ਕਵੀ ਗੰਗਾ ਰਾਮ ਜਤੀ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖਤ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਰੋਗਾਂ ਦੇ ਲੱਛਣਾਂ ਅਤੇ ਉਪਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿਚ ਵਰਣਨ ਹੈ। ਅਇਸ ਦੇ 338 ਪੰਨੇ ਹਨ।

2. ਦੂਸਰਾ ਪੜਾਅ 1849 ਤੋਂ 1947 ਤੱਕ

ਦੂਜੇ ਪੜਾਅ ਦੌਰਾਨ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਭਾਰਤ ਉੱਤੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਬਜ਼ ਹੋ ਗਏ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸ਼ਾਸਨ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮਨੋਸਥਿਤੀ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਇਸਾਈ ਧਰਮ ਦੇ ਪਰਚਾਰਕ ਵੀ ਇਸ ਸਮੇਂ ਪੂਰੇ ਜੇਸ਼ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਅੱਡੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਜਮ੍ਹੜ ਲੱਗੇ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਾਸਨ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਈਸਾਈ ਧਰਮ ਦੇ ਪਰਚਾਰਕ ਲਈ ਈਸਾਈ ਮਸ਼ੀਨਰੀਆਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ, ਵਿਆਕਰਨ, ਅਤੇ ਅਨੁਵਾਦ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਆਪਣੇ ਯਤਨ ਆਰੰਭੇ। ਫਲਸਰੂਪ ਦੇ ਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਏ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਭਾਰਤੀ ਮੂਲ ਦੇ ਸੁਚਾਰ ਵਰਗਾਂ, ਧਾਰਮਿਕ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਅਤੇ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਸਭਾਵਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਅਤੇ ਵਰਗ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਯਤਨ ਅਰੰਭੇ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਕਈ ਭਾਸ਼ਾਈ ਕੋਸ਼ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਏ। ਇਸੇ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਧੀਨ ਕਈ ਮੁਹਾਵਰਾ ਤੇ ਅਖਾਣ ਕੋਸ਼ ਲਿਖੇ ਗਏ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ

ਦੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਕੋਸ਼

ਦੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਦੇ ਸਮਾਨਤਰ ਲਹਿਰਾਂ ਚੱਲੀਆਂ 1. ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ-ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਧਾਰਾ, ਪੰਜਾਬੀ

1.1.1. ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕੋਸ਼ਧਾਰਾ।

ਇਸ ਧਾਰਾ ਅਧੀਨ ਪਹਿਲਾ ਕੋਸ਼ ਕਪਤਾਨ ਸਟਾਰਕੀ (1849) ਦਾ 'ਏ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ, ਇੰਗਲਿਸ਼ ਐਂਡ ਪੰਜਾਬੀ' ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੂੰ ਆਧੁਨਿਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਮੁੱਢਲਾ ਕੋਸ਼ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੁਨਸ਼ੀ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ (1895) ਦੁਆਰਾ ਸੰਕਲਿਤ ਏ ਵੇਕੇਬਲਰੀ ਆਫ ਟੂ ਥਾਊਜੈਂਡ ਫੋਰਮ ਇੰਗਲਿਸ਼ ਇਨਟੂ ਪੰਜਾਬੀ' ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਈ।

4.1.2. ਪੰਜਾਬੀ -ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਦੋ ਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦੀ ਦੂਜੀ ਧਾਰਾ ਪੰਜਾਬੀ -ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਆਰੰਭ 1854 ਈ ਵਿੱਚ ਲੁਧਿਆਣਾ ਮਿਸ਼ਨ ਰਾਹੀਂ ਸੰਪਾਦਿਤ 'ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਆਫ ਦਿ ਪੰਜਾਬੀ ਲੈਂਗੂਏਜ' ਨਾਲ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿਚ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਤਿਆਰੀ, ਯੋਜਨਾ, ਸੰਖਿਪਤ, ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਆਦਿ ਸੰਬੰਧੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 1880 ਵਿਚ ਮਿਸਟਰ ਈ ਉਬਰਾਇਨ ਨੇ 'ਗਲਾਸਰੀ ਆਫ ਦਿ ਮੁਲਤਾਨੀ ਲੈਂਗੂਏਜ' ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ।

4.1.3. ਇਕ ਭਾਸ਼ਾਈ ਕੋਸ਼

ਦੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਕੋਸ਼ ਦੀਆਂ ਉਪਰੋਕਤ ਦੇ ਲਹਿਰਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਪੰਜਾਬੀ-ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਦੀਆਂ ਦੋ ਲਹਿਰਾਂ ਤੁਰੀਆਂ।

(1). ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼

(2). ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼

ਇਸ ਲੜੀ ਅਧੀਨ ਪਹਿਲਾ ਕੋਸ਼ "ਆਦਿ ਬਾਣੀ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼" ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ 1887 ਵਿੱਚ ਸੰਪਾਦਿਤ ਹੋਇਆ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਪੰਡਿਤ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਨਿਰੋਤਮ ਰਚਿਤ "ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਰਿਗਾਰਥ ਕੋਸ਼" 1998 ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਜਲਦੀ ਪਿੱਛੋਂ ਕਵੀ ਬਿਸ਼ਨ ਦਾਸ ਉਦਾਸੀ 1899 ਨੇ 'ਕੋਸ਼ ਆਦਿ ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਕਾ' ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। 1899 ਵਿਚ ਹੀ ਹਜ਼ਾਰਾ ਸਿੰਘ ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਕੋਸ਼ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ। ਤੇ ਹੋਰ ਕੋਸ਼ ਜਿਵੇਂ 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਕੋਸ਼' ਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਥਾਵਾਂ ਕੋਸ਼, ਆਦਿ ਹਨ। ਇਸ ਪੜਾਅ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਪਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਆਧਾਰਤ ਪਰਿਆਇ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵੀ ਹੋਈ। ਜਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਕੇ ਪਰਿਆਇ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਮੱਧ ਸੇ ਪ੍ਰਿਯਾਇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਪਦੋਂ ਕੇ ਆਦਿ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼

ਇਸ ਧਾਰਾ ਅਧੀਨ ਬਿਸ਼ਨਦਾਸ ਪੂਰੀ (1922) ਦੁਆਰਾ ਸੰਪਾਦਿਤ ਸ਼ਬਦ ਭੰਡਾਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਕਠਨ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਸੰਪਾਦਕ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਹਰ ਪੱਧਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੁਆਰਾ ਦੂਜੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਤੋਂ ਤਤਸਮ ਤੇ ਤਦਭਵ ਰੂਪ ਵਿਚ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਅਸੀਂ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਕਈ ਹੋਰ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕੋਸ਼ ਲਿਖੇ ਗਏ। ਜਿਵੇਂ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਰਚਿਤ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ, ਅਖਾਣ ਕੋਸ਼ ਰਚਿਤ ਮਾਕੋਨੀਕੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਗਰਾਮਰ, ਰਚਿਤ ਪਾਦਰੀ ਨਿਊਟਨ, ਪੰਜਾਬੀ ਅਖੌਤੀ, ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ। ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸ ਪੜਾਅ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ, ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ, ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ, ਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਲੇਖਕ ਦੇ ਅਖਾਣ ਸੰਗ੍ਰਿਹ ਵੀ ਸਾਹਮਣੇ ਆਏ।

ਸੰਤਰਾਤਾ ਪ੍ਰਪਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਪਿੱਛੋਂ ਦੇ ਮੂਲ ਪਰੇਰਨਾਵਾਂ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਰਹੀਆਂ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਸੀ ਅਤੇ ਦੂਸਰੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਯੂਰਪੀ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਨੂੰ ਦੇਸੀ ਸਥਾਨਕ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਤੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਦੁਆਰਾ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਤਾ ਈਸਾਈ ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਨੇ ਤੇਰੀ ਸੀ। ਜਿਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੇ ਵੀ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਧਾਰਮਕ ਕੋਸ਼ ਲਿਖੇ। ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਧੀਨ ਤਿਆਰ ਹੋਏ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਧਾਰਮਕ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤੱਥ ਬਣ ਕੇ ਉੱਘੜੀ। ਪਰ ਸਿੱਖ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਨੂੰ ਨਿਰੋਲ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨਾ ਭਾਸ਼ਾਈ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਉਚਿੱਤ ਪਰਤੀਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਸ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਉੱਤੇ ਹਿੰਦੀ ਤੇ ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਬ੍ਰਿਜ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਛਾਪ ਬੜੀ ਪਰਤਤ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਕਲਾਸਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖਤਾਂ ਦੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਵੱਲ ਬਹੁਤਾ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਆਪਣਾ ਸਾਹਿਤਕ ਵਿਰਸਾ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਿਆ।

5. ਤੀਸਰਾ ਪੜਾਅ 1947 ਤੋਂ ਬਾਅਦ

ਤੀਸਰੇ ਪੜਾਅ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਭਾਰਤ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨਾਲ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਭਾਰਤ ਨੇ ਆਜ਼ਾਦ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ ਇਕ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਪਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਦਰਜਾ ਪ੍ਰਪਤ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਦੂਜੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਅਤੇ ਅਦਾਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਪਰਫੁੱਲਤ ਕਰਨ ਲਈ ਅਨੇਕਾਂ ਬਿੰਨ ਬਿੰਨ ਪੱਧਰਾਂ ਤੇ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੋਈ। 1966 ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਦੇ ਇਲਾਕੇ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਸਟੇਟ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। 1967 ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਰਾਜ-ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਕਾਨੂੰਨੀ ਦਰਜਾ ਵੀ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ, ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਤੇ ਅਦਾਲਤੀ ਕੰਮਕਾਜ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਿਆ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ, ਸਿੱਖਿਆ, ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਪਾਠ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਤਿਆਰੀ, ਸਰਕਾਰੀ ਕੰਮ ਕਾਜ, ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਆਦਿ ਕੇਂਦਰਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਧਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਨੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ, ਪਆਰਦਸ਼ੀ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਚਤ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤਣ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਦੂਜੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਤੋਂ ਆਧੁਨਿਕ ਚਿੰਤਨ, ਪੱਛਮੀ ਸਾਹਿਤ, ਤਕਨਾਲੋਜੀ, ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਆਦਿ ਦੇ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਉੱਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਅਨੁਵਾਦ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ/ਲੋੜ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਆਧਾਰ ਤੇ ਸੂਬਿਆਂ ਦੀ ਵੰਡ ਨੇ ਅਜਿਹੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸਥਿਤੀਆਂ ਸਿਰਜ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਨਵੀਆਂ ਸੇਧਾਂ ਅਤੇ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ। 1947 ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਯਤਨ ਹੋਏ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

5.1. ਇੱਕ ਭਾਸ਼ਾਈ ਕੋਸ਼

5.1.1. ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੋਸ਼

ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਬੜੀ ਪਰਾਚੀਨ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਪੜਾਅ ਦੇ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਧੇਰੇ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪੜਾਅ ਅਦੀਨ ਵੀ ਜਿੱਥੇ ਕੋਸ਼ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾ ਦਾ ਅਰੰਭ ਦੇ ਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਕਈ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੋਸ਼ ਹੱਦ ਵਿੱਚ ਆਏ।

ਤੀਜੇ ਪੜਾਅ ਵਿਚ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਲਾਲ ਸਿੰਘ (1949) ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ 'ਕੋਸ਼ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ' ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਸਬੰਧਿਤ ਗਰੰਥ ਵਿਚ ਆਈਆਂ ਤੁਕਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਅਤੇ ਅਰਥ ਵਿਸਥਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਦੇ ਥਾਵਾਂ ਦੇ ਕਠਨ ਅਰਥ ਵੀ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ 'ਏ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਲਗਲਾਸਰੀ' ਬੜਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕੋਸ਼ ਹੈ। ਜੋ 1981 ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚਲੇ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਵਖਿਆਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲੜੀ ਦਾ ਦੂਜਾ ਕੋਸ਼ "ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਕੋਸ਼" ਰਚਿਤ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ (1983) ਹੈ। ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਪਦਮ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਕੋਸ਼ 'ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚਾਰ ਕੋਸ਼' ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਵੀ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਕੋਸ਼ 'ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ' ਸੰਕੇਤ ਕੋਸ਼ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਸੇਵਕ (1971) ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ 'ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੰਖੀਆ ਕੋਸ਼' ਦਾ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਹੈ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦੀ ਲੜੀ ਵਿਚ ਤੁਕ-ਤਤਕਰਾ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ-ਅਨੁਕ੍ਰਮਣਿਕਾਵਾਂ ਦਾ ਵੱਖਰੀ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪਛਾਣ ਹੈ ਇਸ ਪਰਕਿਰਤੀ ਦੇ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦੀ ਇਸ ਪੜਾਅ ਅਧੀਨ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਰਚਨਾ ਹੋਈ ਹੈ। ਤਤਕਰਾ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਤੁਕਾਂ ਨੂੰ ਅੱਖਰ ਮਾਤਰਾ ਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੋਰ ਸਿੰਘ ਪਟਿਆਲਾ (1963) ਦਾ 'ਗੁਰਸ਼ਬਦ ਰਤਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਇਸ ਪੱਖ ਦੀ ਪਰਥਮ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਵੀ ਤੁਕਾਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਬਾਣੀ, ਤੁਕਾਂ ਅਤੇ ਸਤਰ ਅਨੁਸਾਰ ਦਰਜ ਹੈ। ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਪਟਿਆਲਾ (1971) ਦਾ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ

ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਕੇਸ਼ ਹੈ। 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਤੁਕ-ਤਤਕਰਾ' ਭਗਵੰਤ ਸਿੰਘ ਹਰੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਤੁਕ ਤਤਕਰਾ 'ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਤੁਕ ਤਤਕਰਾ' ਸਿਰਲੇਖ

ਉਪਭਾਸ਼ਾਈ ਕੇਸ਼

ਅਜਿਹੇ ਕੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਵਲੋਂ ਕਿਸੇ ਖਿਤੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਸਾਹਿਤਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕਤਰ ਕਰਨ ਦੇ ਮਕਸਦ ਵਜੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਪੱਖ ਵਿਚ 'ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦ ਕੇਸ਼' 1960 ਪੋਠੋਹਾਰੀ ਸ਼ਬਦ ਕੇਸ਼ 2960 ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਦੁਆਰਾ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਏ। ਇਸ ਕੇਸ਼ ਵਿਚ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਉਚਾਰਨ ਪਰ ਸਮਾਨ ਅਰਥ ਵਾਲੇ ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕਠੇ ਖੁੰਡੀਦਾਰ ਬਰੈਕਟ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਪਰਿਆਇ ਅਤੇ ਵਿਪਰਿਆਇ ਕੇਸ਼

ਆਜ਼ਾਦੀ ਉਪਰੰਤ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਪੱਖਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਹਿੱਤ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ 'ਪੰਜਾਬੀ ਪਰਿਆਇ ਅਤੇ ਵਿਪਰਿਆਇ ਕੇਸ਼' ਕਿਰਤ ਗੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ, ਪਰੇਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੀਤਲ ਦੁਆਰਾ 1968 ਵਿਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆਏ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਦੌਰ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਕੇਸ਼ ਜਿਵੇਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਸ਼ਬਦ ਕੇਸ਼, ਖਾਲਸਾਈ ਬੋਲੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਕੇਸ਼, ਵਿਸ਼ਵ ਕੇਸ਼, ਸਾਹਿਤ ਕੇਸ਼, ਸਭਦ-ਜੋੜ ਕੇਸ਼, ਸਿੱਖ ਨਾਵਾਂ ਦਾ ਕੇਸ਼, ਹਿੰਦੂ ਮਿਥਿਹਾਸ ਕੇਸ਼, ਪੰਜਾਬੀ ਸਫਰਨਾਮਾ ਕੇਸ਼, ਲਿਖਾਰੀ ਕੇਸ਼, ਸੰਖਿਆ ਕੇਸ਼, ਵਿਚਾਰ ਕੇਸ਼, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕੇਸ਼,

ਦੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਕੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸ਼ਬਦ ਕੇਸ਼, ਹਿੰਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕੇਸ਼, ਪੰਜਾਬੀ ਹਿੰਦੀ ਕੇਸ਼, ਤਕਨੀਕੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਕੇਸ਼, ਰੂਸੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਕੇਸ਼, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਸ਼ਬਦ ਕੇਸ਼ ਆਦਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋ ਚੁਕੇ ਸਨ।

ਬਹੁ-ਭਾਸ਼ੀ ਕੇਸ਼

ਬਹੁਭਾਸ਼ੀ ਕੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ, ਸਾਝ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਮੁਲਵਾਨ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਲਈ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਮਾਰਥ ਕੇਸ਼ ਅਸੀਂ ਪਿਛਲੇ ਪੜਾਅ ਵਿਚ ਵੀ ਵਿਚਾਰ ਆਏ ਹਾਂ। ਇਸ ਪੜਾਅ ਅਦੀਨ ਵੀ ਕੇਂਦਰੀ ਹਿੰਦੀ ਨਿਰਦਾਲਯ (1989) ਦੁਆਰਾ 'ਹਿੰਦੀ-ਪੰਜਾਬੀ-ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ' ਤ੍ਰੈ ਭਾਸ਼ੀ ਕੇਸ਼, ਹਰਿਆਣਾ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ ਦੁਆਰਾ 'ਹਰਿਆਣਵੀ,-ਪੰਜਾਬੀ-ਹਿੰਦੀ ਕੇਸ਼', ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ ਦੁਆਰਾ 'ਹਿੰਦੀ ਉਰਦੂ-ਪੰਜਾਬੀ ਕੇਸ਼' ਅਤੇ ਉਰਦੂ-ਪੰਜਾਬੀ-ਹਿੰਦੀ ਕੇਸ਼ (1968) ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨ ਸੰਕੇਤ ਕੇਸ਼ (ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ-ਹਿੰਦੀ-ਪੰਜਾਬੀ) 91950 ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਡਬਲੂ ਆਰ ਰਿਸ਼ੀ (1974) ਦਾ 'ਰੋਮਨੀ-ਪੰਜਾਬੀ-ਇੰਗਲਿਸ਼ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ' ਆਦਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋ ਕੇ ਆਏ ਹਨ।

ਸਾਰਾਂਸ਼

ਉਪਰੋਕਤ ਚਰਚਾ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲੇ ਪੜਾਅ ਦੇ ਅਤਰਗਤ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਕੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਸ ਪੜਾਅ ਅਧੀਨ ਲਿਕੇ ਗਏ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਕੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾਕੇ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਕੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਕੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਕ ਪਰਿਪੇਖ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ 'ਨਸਾਬ' ਤਿਆਰ ਹੋਏ। ਫਿਰ ਇਹਨਾਂ ਨਸਾਬਾਂ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਕੇਸ਼ ਰਚੇ ਗਏ। 17ਵੀਂ ਸਦੀ ਬਿਕਰਮੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਬਿਕਰਮੀ ਤੱਕ ਕਈ ਨਾਮਮਾਲਾ, ਨਾਮ ਕੇਸ਼, ਅਨੇਕਾਰਥ ਨਿਖੰਟੂ, ਨਿਰੁੱਕਤ ਆਦਿ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਏ।

ਪੰਜਾਬੀ ਕੇਸ਼ਕਾਰੀ ਵੱਲ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਹੀ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪੰਜਾਬੀ ਕੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਮਕਸਦ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਗਿਆਨ ਪਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਕੰਮ ਚਲਾਉ ਮਕਸਦ ਤਕ ਹੀ ਸੀ। ਜੇ ਆਮ ਪੱਧਰ ਦੇ ਕੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਪ੍ਰਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਏ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਰੋਮਨ ਅਖਰਾਂ ਅਤੇ ਅਰਥ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਸਮੇਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਉਪ ਬੋਲੀਆਂ ਦੇ ਕੇਸ਼ ਵੀ ਤਿਆਰ ਹੋਏ।, ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਲਾਭ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਤੋਂ ਵਾਕਫ਼ ਲੋਕ ਹੀ ਉਠ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਪਰਵਿਰਤੀ, ਰਹਿਣ ਸਹਿਣ, ਜਾਵਨ ਸੁਚਨ ਨੂੰ, ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦ ਰਚਣ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਹਿੱਤ ਮੁਹਾਵਰੇ ਅਤੇ ਅਕਾਣ ਕੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਸੰਕਲਨ ਕੀਤਾ।

ਅਜਾਦੀ ਦੇ ਪਹੁ-ਫੁਟਾਲੇ ਉਪਰੰਤ ਬਾਰਤੀ ਜਨ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਨਵੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈਆਂ। ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤਾ ਕਾਰਨ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਅਧੀਨ ਦੱਬੀ ਕੁੱਚਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨ ਲੱਗੀ। ਅਜਾਦੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਦਹਾਕੇ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਗਿਆਨੀ ਦੁਆਰਾ 'ਕੇਸ਼ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ' ਦਾ ਰਚਨਾ ਹੋਈ। ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ ਨੇ 'ਪੰਜਾਬੀ ਕੇਸ਼' ਦਾ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਵਿਸਥਾਰ ਹਿੱਤ ਵੱਖ ਵੱਖ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਕੇਸ਼ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਏ ਗਏ। ਕਆਈ ਮੁਹਾਵਰਾ ਸੰਖਿਆ ਕੇਸ਼ ਸਾਹਮਣੇ ਆਏ।

ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਤੀਜੇ ਦਹਾਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸ਼ਿਖਰ ਛੂਹਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਭਾਸ਼ੀ, ਦੋਭਾਸ਼ੀ, ਬਹੁ-ਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਰਚੇ ਗਏ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਵਿਗਿਆਨ ਨੇ ਬੇਹੱਦ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਨਿੱਤ ਨਵੀਂ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੀ ਘਾੜਤ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਨਵੀਂ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਹੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਣ ਅਤੇ ਇੱਕਤਰ ਕਰਨ ਲਈ ਬਿੰਨ ਬਿੰਨ ਖੇਤਰਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਕੋਸ਼ ਸਿਰਜਣ ਦੀ ਲੋੜ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਈ। ਫਲਸਰੂਪ ਇਸ ਸਮੇਂ ਸਮਾਜਕ ਕੋਸ਼, ਤਕਨੀਕੀ ਕੋਸ਼, ਮੁਹਾਵਰਾ ਕੋਸ਼, ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੋਸ਼, ਸ਼ਬਦ ਜੋੜ ਕੋਸ਼ ਆਦਿ ਰਚੇ ਗਏ।

ਚੌਥੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਅਰਥ-ਵਿਸਥਾਰ ਦੇਣ ਦੇ ਨਜਰੀਏ ਤੋਂ ਵਿਸ਼ਵਕੋਸ਼ਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੋਈ। ਦੂਜੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨਾਲ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਆਦਾਨ ਪਰਦਾਨ ਦੀ ਸਾਂਝ ਸਦਕਾ ਬਹੁਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਏ। ਪੰਜਵੇਂ ਦਹਾਕੇ ਵਿਚ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਬਦ ਜੋੜ ਕੋਸ਼, ਪਰਿਭਾਸ਼ਕ ਕੋਸ਼, ਵਿਸ਼ਵ ਕੋਸ਼, ਸਾਹਿਤ ਕੋਸ਼ ਆਦਿ ਦੀ ਰਚਨਾ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਦੇ ਨਿਰੰਤਰ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਹਾਮੀ ਭਰਦੀ ਹੈ।

ਮੁੱਖ/ਕੇਂਦਰੀ ਸ਼ਬਦ:

- ਨਾਮਮਾਲਾ ਕੋਸ਼ - ਪਾਰਸੀ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਹੋਈ 'ਬੁੱਧਵੰਤ' ਦੀ ਕੋਸ਼ ਰਚਨਾ ਹੈ।
- ਦੋ ਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ - ਦੋ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਆਦਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਲਿਖੇ ਗਏ ਕੋਸ਼
- ਨਿਘੰਟੂ - ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਬਦ-ਸੰਗ੍ਰਿਹ (ਕੋਸ਼) 'ਨਿਘੰਟੂ' ਰੂਪ ਹਨ।
- ਨਸਾਬ - ਮੁਸਲਿਮ ਪ੍ਰਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼
- ਨਿਰੁਕਤੀ - ਨਿਘੰਟੂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮਿਲਣ ਵਾਲੇ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਕੋਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰੁਕਤੀ ਕੋਸ਼ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਸਵੈ-ਮੁਲਾਂਕਣ:

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 1. ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼ ਰੂਪ ਕਿਸ ਨਾਮ ਨਾਲ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਅਮਰ ਕੋਸ਼

ਨਿਰੁਕਤੀ ਕੋਸ਼

ਨਿਘੰਟੂ ਕੋਸ਼

ਨਸਾਬ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 2. ਨਿਘੰਟੂਆਂ ਦਾ ਸਮਾਂ ਕਿੰਨਾ ਪੁਰਾਣਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

2000 ਸਾਲ

3000 ਸਾਲ

5000 ਸ3ਲ

1000 ਸਾਲ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 3. ਯਾਸ਼ਕ ਨਿ ਕਿਸ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਸੀ।

ਨਿਰੁਕਤੀ ਕੋਸ਼ਾ ਦੀ

ਅਮਰ ਕੋਸ਼ ਦੀ

ਨਸਾਬ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦੀ

ਕੋਈ ਨਹੀਂ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 4. ਅਮਰ ਕੋਸ਼ ਨੂੰ ਕਿਸ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅਰਬੀ

ਫਾਰਸੀ

ਪੰਜਾਬੀ

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 5. ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਨੂੰ ਕਿੰਨੇ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਦੇ

ਚਾਰ

ਤਿੰਨ

ਪੰਜ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 6. ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪੜਾਅ ਕਦੋਂ ਤੱਕ ਦੇ ਸਮੇਂ ਅਧੀਨ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

1840 ਤੱਕ

1845 ਤੱਕ

1850 ਤੱਕ

1849 ਤੱਕ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 7. ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਪੜਾਅ ਕਦੋਂ ਤੱਕ ਦੇ ਸਮੇਂ ਅਧੀਨ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

1849 ਤੋਂ 1949

1849 ਤੋਂ 1950

1849 ਤੋਂ 1947

1850 ਤੋਂ 1950

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 8. ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪੜਾਅ ਕਦੋਂ ਤੱਕ ਦੇ ਸਮੇਂ ਅਧੀਨ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

1950 ਬਾਅਦ

1947 ਤੋਂ ਬਾਅਦ

1948 ਤੋਂ ਬਾਅਦ

1949 ਤੋਂ ਬਾਅਦ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 9. ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਦਾ ਪਹਿਲੇ ਪੜਾਅ ਦੌਰਾਨ ਕਿਹੜੇ ਗ੍ਰੰਥ ਲਿਖੇ ਗਏ।

ਨਾਮਮਾਲਾ,

ਅਮਰਕੋਸ਼,

ਅਨੇਕਾਅਰਥ,

ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 10. 'ਜਤੀ ਨਿਦਾਨ' ਕੋਸ਼ ਕਿਸ ਪੜਾਅ ਦਾ ਕੋਸ਼ ਹੈ।

ਤੀਜੇ ਪੜਾਅ ਦਾ

ਦੂਜੇ ਪੜਾਅ ਦਾ

ਪਹਿਲੇ ਪੜਾਅ ਦਾ

ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 11. ਅਮਰ ਕੋਸ਼ ਦਾ ਰਚੇਤਾ ਕੌਣ ਹੈ।

ਭਾਈ ਅਤੰਰ ਸਿੰਘ

ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ

ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ

ਅਮਰਦਾਸ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 12. ਅਨੇਕਾਰਥ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਿਸ ਨੇ ਕੀਤੀ।

ਕਵੀ ਭਾਈ ਅਤੰਰ ਸਿੰਘ

ਕਵੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ

ਕਾਵੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ

ਕਵੀ ਅਨੇਕਾਰਥ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 13. 'ਇੰਦਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨਿਘੰਟੂ' ਕਿਸ ਲੇਖਕ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ।

ਭਾਈ ਅਤੰਰ ਸਿੰਘ

ਕਵੀ ਮੋਹਰ ਸਿੰਘ

ਕਵੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ

ਕਵੀ ਅਮਰਦਾਸ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 14. ਬਿਸ਼ਨਦਾਸ ਪੂਰੀ ਦੁਆਰਾ ਕਿਹੜਾ ਕੋਸ਼ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼

ਨਾਮਮਾਲਾ ਕੋਸ਼

ਵਿਰਸਾ ਕੋਸ਼

ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਕੋਸ਼

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 15. "ਕੋਸ਼ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ" ਕਿਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ।

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਸਿੰਘ

ਲਾਲ ਸਿੰਘ

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ

ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਪਦਮ

ਕੇਂਦਰੀ ਸ਼ਬਦ

ਨਾਮਮਾਲਾ ਕੋਸ਼ - ਪਾਰਸੀ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਹੋਈ 'ਬੁੱਧਵੰਤ' ਦੀ ਕੋਸ਼ ਰਚਨਾ ਹੈ।

ਦੇ ਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ - ਦੇ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਆਦਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਲਿਖੇ ਗਏ ਕੋਸ਼

ਨਿਘੰਟੂ - ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਬਦ-ਸੰਗ੍ਰਿਹ (ਕੋਸ਼) 'ਨਿਘੰਟੂ' ਰੂਪ ਹਨ।

ਨਸਾਬ - ਮੁਸਲਿਮ ਪ੍ਰਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼

ਨਿਰੁਕਤੀ - ਨਿਘੰਟੂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮਿਲਣ ਵਾਲੇ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਕੋਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰੁਕਤੀ ਕੋਸ਼ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਸਵੈਂ - ਮੁਲਾਂਕਣ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 1. ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼ ਰੂਪ ਕਿਸ ਨਾਮ ਨਾਲ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਅਮਰ ਕੋਸ਼

ਨਿਰੁਕਤੀ ਕੋਸ਼

ਨਿਘੰਟੂ ਕੋਸ਼

ਨਸਾਬ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 2. ਨਿਘੰਟੂਆਂ ਦਾ ਸਮਾਂ ਕਿੰਨਾ ਪੁਰਾਣਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

2000 ਸਾਲ

3000 ਸਾਲ

5000 ਸ3ਲ

1000 ਸਾਲ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 3. ਯਾਸਕ ਨਿ ਕਿਸ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਸੀ।

ਨਿਰੁਕਤੀ ਕੋਸ਼ਾ ਦੀ

ਅਮਰ ਕੋਸ਼ ਦੀ

ਨਸਾਬ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦੀ

ਕੋਈ ਨਹੀ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 4. ਅਮਰ ਕੋਸ਼ ਨੂੰ ਕਿਸ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅਰਬੀ

ਫਾਰਸੀ

ਪੰਜਾਬੀ

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 5. ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਨੂੰ ਕਿੰਨੇ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਦੇ

ਚਾਰ

ਤਿੰਨ

ਪੰਜ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 6. ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪੜਾਅ ਕਦੋਂ ਤੱਕ ਦੇ ਸਮੇਂ ਅਧੀਨ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

1840 ਤੱਕ

1845 ਤੱਕ

1850 ਤੱਕ

1849 ਤੱਕ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 7. ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪੜਾਅ ਕਦੋਂ ਤੱਕ ਦੇ ਸਮੇਂ ਅਧੀਨ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

1849 ਤੋਂ 1949

1849 ਤੋਂ 1950

1849 ਤੋਂ 1947

1850 ਤੋਂ 1950

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 8. ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪੜਾਅ ਕਦੋਂ ਤੱਕ ਦੇ ਸਮੇਂ ਅਧੀਨ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

1950 ਬਾਅਦ

1947 ਤੋਂ ਬਾਅਦ

1948 ਤੋਂ ਬਾਅਦ

1949 ਤੋਂ ਬਾਅਦ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 9. ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਦਾ ਪਹਿਲੇ ਪੜਾਅ ਦੌਰਾਨ ਕਿਹੜੇ ਗੁੰਝ ਲਿਖੇ ਗਏ।

ਨਾਮਮਾਲਾ,

ਅਮਰਕੋਸ਼,

ਅਨੇਕਾਅਰਥ,

ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 10. 'ਜਤੀ ਨਿਦਾਨ' ਕੋਸ਼ ਕਿਸ ਪੜਾਅ ਦਾ ਕੋਸ਼ ਹੈ।

ਤੀਜੇ ਪੜਾਅ ਦਾ

ਦੂਜੇ ਪੜਾਅ ਦਾ

ਪਹਿਲੇ ਪੜਾਅ ਦਾ

ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 11. ਅਮਰ ਕੋਸ਼ ਦਾ ਰਚੇਤਾ ਕੌਣ ਹੈ।

ਭਾਈ ਅਤੰਰ ਸਿੰਘ

ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ

ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ

ਅਮਰਦਾਸ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 12. ਅਨੇਕਾਅਰਥ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਿਸ ਨੇ ਕੀਤੀ।

ਕਵੀ ਭਾਈ ਅਤੰਰ ਸਿੰਘ

ਕਵੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ

ਕਾਵੀ ਕ੍ਰਿਸਨ ਸਿੰਘ

ਕਵੀ ਅਨੇਕਾਰਥ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 13. 'ਇੰਦਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨਿਘੰਟੂ' ਕਿਸ ਲੇਖਕ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ।

ਭਾਈ ਅਤੰਰ ਸਿੰਘ

ਕਵੀ ਮੋਹਰ ਸਿੰਘ

ਕਵੀ ਕ੍ਰਿਸਨ ਸਿੰਘ

ਕਵੀ ਅਮਰਦਾਸ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 14. ਬਿਸ਼ਨਦਾਸ ਪੂਰੀ ਦੁਆਰਾ ਕਿਹੜਾ ਕੋਸ਼ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼

ਨਾਮਮਾਲਾ ਕੋਸ਼

ਵਿਰਸਾ ਕੋਸ਼

ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਕੋਸ਼

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 15. "ਕੋਸ਼ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ" ਕਿਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ।

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਸਿੰਘ

ਲਾਲ ਸਿੰਘ

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ

ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਪਦਮ

ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

1. ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਦਾ ਅਰੰਭ ਕਦੇ ਹੋਇਆ
2. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਪਦਮ ਨੇ ਕਿਸ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ
3. ਨਿਰੁਕਤੀ ਕੋਸ਼ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ।
4. ਨਿਘੰਟੂ ਕੋਸ਼ ਦਾ ਸਰੂਪ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ
5. ਦੋ-ਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਸੀ।

ਸੰਦਰਭ ਪੁਸਤਕਾਂ:

- 1) ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ, ਹਰਕੀਰਤ ਸਿੰਘ, ਲਾਹੌਰ ਬੁੱਕ ਸ਼ਾਪ, ਲੁਧਿਆਣਾ, 1974
- 2) ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ, ਓਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਨਨਸੀ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼ ਚੰਡੀਗੜ, 1992 .
- 1) ਭਾਸ਼ਾ, ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ (ਇਤਿਹਾਸ, ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਵਿਹਾਰ), ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਚੀਮਾ, 1995

- 2) ਨਵੀਨ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ , ਭੁਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਖਿਰਾਰਾ , ਪੈਪਸੂ ਬੁੱਕ ਡਿਪੂ, ਪਟਿਆਲਾ , 1998 .
- 3) ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਆਕਰਨ , ਡਾ. ਹਰਕੀਰਤ ਸਿੰਘ ,ਗਿਆਨੀ ਲਾਲ ਸਿੰਘ , ਪੰਜਾਬ ਸਟੇਟ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਚੰਡੀਗੜ , 2010.
- 4) ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ : ਸੰਕਲਪ ਤੇ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ, ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਪੁਆਰ , ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਕਾਦਮੀ ਜਲੰਧਰ , 1988 .
- 5) ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ, ਨਵਰਤਨ ਕਪਰੂ , ਸਹੀਦ-ਏ-ਆਜ਼ਮ, ਪ੍ਰਿਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ, ਪਟਿਆਲਾ, 2004

ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਲਿੰਕ

<https://pa.wikipedia.org/wiki/%E0%A8%95%E0%A9%8B%E0%A8%B8%E0%A8%BC%E0%A8%95%E0%A8%BE%E0%A8%B0%E0%A9%80>

http://www.irjmsh.com/article_pdf?id=4246.pdf

<https://bhashavibhagpunjab.org/koshkari.aspx>

<https://www.youtube.com/watch?v=PL4FdASv3Fw>

ਅਧਿਆਇ-10: ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ ਕਾਰੀ ਸਥਿਤੀ ਅਤੇ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ

ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ (Content)

1. ਉਦੇਸ਼
2. ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ
3. ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ
4. ਸਾਰੰਸ਼
5. ਕੇਂਦਰੀ ਸ਼ਬਦ
6. ਸਵੈ-ਮੁਲਾਂਕਣ
7. ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ
8. ਸੰਦਰਭ ਪੁਸਤਕਾਂ
9. ਮੌਹਤਵਪੂਰਨ ਵੈੱਬਸਾਇਟਸ

ਉਦੇਸ਼:

- ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਿਤ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਬਾਰੇ ਜਾਣ ਪਾਉਣਗੇ
- ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ ਇਸ ਬਾਰੇ ਜਾਣ ਸਕਣਗੇ
- ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਕਿਥੇ ਕਿਸੇ ਸੰਭਾਵਿਤ ਕੋਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਬਾਰੇ ਜਾਣ ਸਕਗੇ
- ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਕਿਵੇਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਬਦ ਭੰਡਾਰ ਨੂੰ ਆਧੁਨਿਕ ਸਮੇਂ ਦੇ ਹਾਣ ਦਾ ਬਣਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਬਾਰੇ ਜਾਣ ਸਕਣਗੇ।

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ :

ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਤਕਨੀਕੀ ਉੱਨਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾ ਵੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਰ ਪੱਖ ਤੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਗਿਆਨ ਦੇ ਸੋਮਿਆਂ ਤੱਕ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਪਹੁੰਚ ਸੁਖਾਲੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ੇ ਲਗਭਗ ਨਤਨੀਕੀ ਉੱਨਤੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕੇਵਲ ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ ਤੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਅਧਿਐਨ ਜੁਗਤਾਂ 'ਤੇ ਵੀ ਪਿਆ ਹੈ। ਅਧਿਐਨ ਸਿਰਫ਼ ਵਿਸਤਰਿਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਸੁਖਮ ਵੀ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਹਰ ਤੱਥ ਦਾ ਸੂਖਮ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਲਈ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਤੇ ਆਮ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਫ਼ਰਕ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਜਿੱਥੇ ਨਵੇਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯਮਬੱਧ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਾਂਭਣ ਦੀ ਤਾਂ ਕਿ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਹਾਸਲ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਣ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਅੱਜ ਸ਼ਬਦ-ਕੋਸ਼ ਦਾ ਲੋੜ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ।

ਭਾਸ਼ਾ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸਵੈ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦਾ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਇਹ ਉਸਦੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਬਦਲਦੇ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਨੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਵਧਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ। ਜਿੱਥੇ ਉਸਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਨ ਦੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਲੋੜ ਪੈ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸਨੂੰ ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਸਾਂਭ ਕੇ ਵੀ ਰੱਖਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਉੱਜ ਹੁਣ ਤੱਕ ਦਾ ਕੰਮ ਤਸੱਲੀ ਬਖਸ਼ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਡੀਆਂ ਕਈ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੇ ਸਾਡੇ ਪੁਰਾਤਨ, ਇਲਾਕਾਈ ਉਪਭਾਸ਼ਾਈ, ਲੋਚਧਰਾਈ, ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਕੋਸ਼ੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਂਭਣ ਵਿਚ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਕੁੱਝ ਨਵੇਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਜਣਾ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਂਭ ਕੇ ਰੱਖਣਾ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਕਾਰਜ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸੁਝਾਅ ਲਾਹੇਵੰਦ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਨਵੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਿਕ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ:

ਬੇਸ਼ੱਕ ਅੱਜ ਕਲ ਸਾਡੇ ਘਰਾਂ ਅਤੇ ਦਫ਼ਤਰਾਂ ਵਿਚ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਿਕ ਵਸਤਾਂ ਦਾ ਹੜ ਆਇਆ ਪਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਇਸ ਤੋਂ ਅਭਿੱਜ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ ਵਿਚ ਅਤੇ ਨਿੱਜੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੋਸ਼ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਹਾਏ ਹਨ। ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਗ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸਾਂਭ ਕੇ ਰੱਖਣਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਕਪਿਊਟਰ ਸੀਡੀ ਜਾਂ ਪੈੱਨ ਡਰਾਈਵ ਆਦਿ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ ਇੱਕ ਸੁਆਗਤ ਯੋਗ ਕੰਮ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਦੀਆਂ ਵੀ ਸੀਮਾਵਾਂ ਹਨ। ਕਪਿਊਟਰ ਇੱਕ ਭਾਰੀ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਅਕਾਲੀ ਯੰਤਰ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਘਰ ਜਾਂ ਦਫ਼ਤਰ ਵਿਚ ਇੱਕ ਪੱਕੀ ਤਾਂ ਤੇ ਹੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਕਨੀਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਛੋਟੇ ਆਕਾਰ ਦੀਆਂ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਿਕ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀਆਂ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਥਾਂ ਤੇ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਲਿਜਾਇਆ ਅਤੇ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਨਿੱਜੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਤਾਂ ਇਹ ਕੈਲਕੂਲੇਟਰ ਆਕਾਰ ਦੇ ਕੋਸ਼ ਹੋਰ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਲਾਹੇਵੰਦ ਹੋ ਸਕਣਗੇ। ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਗੁਣਾਤਮਿਕ ਪੱਖ ਇਹ ਵੀ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਬਹੁ-ਵਿਧੀ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਅਰਥ ਦੱਸਣ ਵਾਲੇ ਸਗੋਂ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਕੋਸ਼ (talking dictionary) ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਅਤੇ ਅਰਥਾਂ ਦੇ ਸਹੀ ਉਚਾਰਨ ਨੂੰ ਸੁਣ ਵੀ ਸਕੇਗਾ। ਵੈਸੇ ਵੀ ਧੁਨੀ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਨੇਮਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਵਰਤਣਾ ਹਰ ਪਰਯੋਗਤਾ ਲਈ ਸੌਖਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਹ ਕੋਸ਼ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਤਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਲਾਹੇਵੰਦ ਹੋਵੇਗਾ ਦੇ ਦੇਖ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ਸਿਰਫ਼ ਸੁਣ ਹੀ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਵੀ ਇਹ ਕੋਸ਼ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹੱਤਵ ਰੱਖੇਗਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਅਤੇ ਚਿੱਤਰ ਦੋਵੇਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਤਾਂ ਬੱਚੇ ਇਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਸਮਝ ਸਕਣਗੇ। ਕਿਸੇ ਕਿਰਿਆ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ ਇਹ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਜੀਵਤ ਚਿੱਤਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰੇਗਾ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਇਹ ਜ਼ਿਆਦਾ ਰੁਚੀ ਯੋਗ ਅਤੇ ਉਪਯੋਗੀ ਸਾਧਨ ਬਣ ਸਕੇਗਾ। ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਿਕ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵਿੱਕੀਪੀਡੀਆ ਨੇ ਇੱਕ ਖਾਸ ਥਾਂ ਬਣਾ ਲਈ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਜਾਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਵਿੱਕੀਪੀਡੀਆ (ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ: Wikipedia) ਇੱਕ ਬਹੁ ਭਾਸ਼ਾਈ ਆਨਲਾਈਨ ਵਿਸ਼ਵ-ਕੋਸ਼ ਹੈ, ਜੋ ਇੱਕ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਸਹਿਯੋਗ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਵਜੋਂ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਤੇ ਵਾਲੰਟੀਅਰ ਸੰਪਾਦਕਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਦੁਆਰਾ ਵਿਕੀ-ਆਧਾਰਿਤ ਸੋਧ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਰਾਹੀਂ ਸਾਂਭਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਰਲਡ ਵਾਈਡ ਵੈੱਬ 'ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮਸ਼ਹੂਰ, ਆਮ ਹਵਾਲਿਆਂ ਵਾਲਾ ਕੰਮ ਹੈ, ਅਤੇ ਮਾਰਚ 2020 ਤੱਕ ਐਲੈਕਸਾ ਦੁਆਰਾ

ਦਰਜਾ ਪ੍ਰਾਪਤ 20 ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵੈੱਬਸਾਈਟਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੁਫਤ ਸਮੱਗਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕੋਈ ਵਪਾਰਕ ਵਿਗਿਆਪਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਇਹ ਇੱਕ ਗੈਰ-ਮੁਨਾਫ਼ਾ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਸਥਾ ਵਿਕੀਮੀਡੀਆ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ ਦੁਆਰਾ ਚਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਕੀਪੀਡੀਆ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨਵੇਂ ਲੇਖ ਲਿਖ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਬਣੇ ਤਕਰੀਬਨ ਸਾਰੇ ਲੇਖਾਂ ਨੂੰ ਸੋਧ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਵਿਕੀਪੀਡੀਆ ਨੂੰ 15 ਜਨਵਰੀ 2001 ਨੂੰ ਜਿੰਮੀ ਵੇਲਜ਼ ਅਤੇ ਲੈਰੀ ਸਾਗਰ ਦੁਆਰਾ ਲਾਂਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਸਾਗਰ ਨੇ ਇਸਦਾ ਨਾਮ "ਵਿਕੀ" ("ਤੇਜ਼" ਸ਼ਬਦ ਲਈ ਹਵਾਈ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਸ਼ਬਦ) ਅਤੇ "ਐਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ" (ਅਰਥ "ਵਿਸ਼ਵ ਕੋਸ਼") ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਵਿਕੀਪੀਡੀਆ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵ ਕੋਸ਼ ਸੀ, ਫਿਰ ਤੁਰੰਤ ਦੂਜੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਕੀਪੀਡੀਆ ਦੇ ਸੰਸਕਰਨਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। 6 ਮਿਲੀਅਨ ਲੇਖਾਂ ਦੇ ਨਾਲ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਕੀਪੀਡੀਆ 300 ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਿਕੀਪੀਡੀਆ ਵਿਸ਼ਵ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਵਿਕੀਪੀਡੀਆ ਹੈ। ਕੁਲ ਮਿਲਾ ਕੇ, ਵਿਕੀਪੀਡੀਆ ਉੱਪਰ ਹਰ ਮਹੀਨੇ 1.5 ਬਿਲੀਅਨ ਵਿਲੱਖਣ ਪਾਠਕ (ਵਿਜ਼ਟਰ) ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਸ ਉੱਪਰ 51 ਮਿਲੀਅਨ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲੇਖ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

2005 ਵਿੱਚ, "ਕੁਦਰਤ" ਨੇ "ਐਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ ਬ੍ਰਿਟੈਨਿਕਾ" ਅਤੇ ਵਿਕੀਪੀਡੀਆ ਦੇ 42 ਹਾਰਡ ਵਿਗਿਆਨ ਲੇਖਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਕਰਦਿਆਂ ਇੱਕ ਪੀਅਰ ਸਮੀਖਿਆ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਪਾਇਆ ਕਿ ਵਿਕੀਪੀਡੀਆ ਦਾ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਦਾ ਪੱਧਰ ਬ੍ਰਿਟੈਨਿਕਾ ਦੇ ਨੇੜੇ ਆਇਆ ਸੀ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਆਲੋਚਕਾਂ ਨੇ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਸਾਰੇ ਲੇਖਾਂ ਦੇ ਬੇਤਰਤੀਬੇ ਨਮੂਨੇ ਦੇ ਸਮਾਨ ਅਧਿਐਨ ਜਾਂ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਜਾਂ ਵਿਵਾਦਪੂਰਨ ਸਮਾਜਿਕ ਮੁੱਦਿਆਂ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਇੱਕ ਅਧਿਐਨ ਇੰਨਾ ਵਧੀਆ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਅਗਲੇ ਸਾਲ, ਟਾਈਮ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਸੰਪਾਦਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੀ ਨੀਤੀ ਨੇ ਵਿਕੀਪੀਡੀਆ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਅਤੇ ਸੰਭਵ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਵਿਸ਼ਵ ਕੋਸ਼ ਬਣਾਇਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਇਹ ਜਿੰਮੀ ਵੇਲਜ਼ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਸੀ।

ਵਿਕੀਪੀਡੀਆ ਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀਗਤ ਪੱਖਪਾਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਤ ਕਰਨ, "ਸੱਚਾਈ, ਅੱਧੇ ਸੱਚ ਅਤੇ ਕੁੱਝ ਝੂਠ" ਦੇ ਮਿਸ਼ਰਨ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਅਤੇ ਵਿਵਾਦਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੇਰਾਫੇਰੀ ਅਤੇ ਸਪਿਨ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋਣ ਲਈ ਅਲੋਚਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਲਿੰਗਕ ਪੱਖਪਾਤ ਲਈ ਵੀ ਵਿਕੀਪੀਡੀਆ ਦੀ ਅਲੋਚਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਖ਼ਾਸਕਰ ਇਸ ਦੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਾਲੀ ਸਾਈਟ ਤੇ, ਜਿੱਥੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸੰਪਾਦਕ ਮਰਦ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਔਰਤ ਸੰਪਾਦਕਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਕਵਰੇਜ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਐਡੀਟ-ਏ-ਥੈਨਕਸ ਰੱਖੇ ਗਏ ਹਨ। ਫੇਸਬੁੱਕ ਨੇ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ 2017 ਤੱਕ ਇਹ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਸਬੰਧਿਤ ਵਿਕੀਪੀਡੀਆ ਲੇਖਾਂ ਦੇ ਲਿੰਕ ਦਾ ਸੁਝਾਅ ਦੇ ਕੇ ਜਾਅਲੀ ਖ਼ਬਰਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰੇਗੀ। ਯੂ ਟਿਊਬ ਨੇ ਸਾਲ 2018 ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਰਵਾਇਤੀ ਐਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ ਦੇ ਉਲਟ, ਵਿਕੀਪੀਡੀਆ ਆਪਣੀ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੋਕੂਰਟੀਨੇਸ਼ਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।[58] ਇਹ ਲਗਭਗ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ - ਕੋਈ ਵੀ ਲੇਖ ਬਣਾ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਕੀਪੀਡੀਆ ਲੇਖ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪਾਠਕ ਦੁਆਰਾ ਸੰਪਾਦਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਇੱਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਵਿਕੀਪੀਡੀਆ ਖਾਤਾ ਨਹੀਂ। ਸਾਰੇ ਲੇਖਾਂ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਤੁਰੰਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਲੇਖ ਵਿੱਚ ਗਿਲਤੀਆਂ, ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਪੱਖਪਾਤ, ਅਤੇ ਗੈਰ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਜਾਂ ਅਸਪਸ਼ਟ ਟੈਕਸਟ ਵਰਗੀਆਂ ਗਿਲਤੀਆਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।

ਵਿਕੀਪੀਡੀਆ ਵਿਚਲੀ ਸਮੱਗਰੀ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਦੇ ਕਾਨੂੰਨ (ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਕਾਪੀ-ਰਾਈਟ ਕਾਨੂੰਨ) ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੈ ਅਤੇ ਯੂਐਸ ਰਾਜ ਵਰਜੀਨੀਆ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਵਿਕੀਪੀਡੀਆ ਦੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸਰਵਰ ਸਥਿਤ ਹਨ। ਕਾਨੂੰਨੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਤੋਂ ਪਰੇ, ਵਿਕੀਪੀਡੀਆ ਦੇ ਸੰਪਾਦਕੀ ਸਿਧਾਂਤ "ਪੰਜ ਥੰਮ੍ਹ" ਅਤੇ ਕਈ ਨੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ ਦੁਕਵੇਂ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬਣਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਇਹ ਨਿਯਮ ਵਿਕੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਟੋਰ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਵਿਕੀਪੀਡੀਆ ਸੰਪਾਦਕ ਵੈੱਬਸਾਈਟ ਦੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਦਿਸ਼ਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖਦੇ ਅਤੇ ਸੋਧਦੇ ਹਨ। ਸੰਪਾਦਕ ਗੈਰ-ਅਨੁਕੂਲ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਹਟਾਉਣ ਜਾਂ ਸੋਧ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ, ਵਿਕੀਪੀਡੀਆ ਦੇ ਗੈਰ-ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸੰਸਕਰਨਾਂ ਦੇ ਨਿਯਮ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਕੀਪੀਡੀਆ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦੇ ਅਨੁਵਾਦ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਸਨ। ਉਹ ਇਸ ਤੋਂ ਕੁੱਝ ਹੱਦ ਤਕ ਬਦਲ ਗਏ ਹਨ।

ਇੰਗਲਿਸ਼ ਵਿਕੀਪੀਡੀਆ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ, ਵਿਕੀਪੀਡੀਆ ਵਿੱਚ ਹਰੇਕ ਦਾਖਲਾ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇ ਬਾਰੇ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਵਿਸ਼ਵ ਕੋਸ਼ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ-ਕੋਸ਼ ਦਾ ਦਾਖਲਾ ਜਾਂ ਸ਼ਬਦ-ਕੋਸ਼-ਸ਼ੈਲੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ਾ ਨੂੰ ਵਿਕੀਪੀਡੀਆ ਦੇ "ਨੇਟ ਬੰਦੀ" ਦੇ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਸ਼ਾ ਮੁੱਖ ਧਾਰਾ ਮੀਡੀਆ ਜਾਂ ਮੁੱਖ ਅਕਾਦਮਿਕ ਜਰਨਲ ਸਰੋਤਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਲੇਖ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਤੋਂ ਸੁਤੰਤਰ ਹਨ। ਅੱਗੋਂ, ਵਿਕੀਪੀਡੀਆ ਸਿਰਫ਼ ਉਹ ਗਿਆਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ

ਸਥਾਪਤ ਅਤੇ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਅਸਲ ਖੋਜ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਇੱਕ ਦਾਅਵਾ ਜਿਸਨੂੰ ਚੁਨੌਤੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਲਈ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਸਰੋਤ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਵਿੱਕੀਪੀਡੀਆ ਦੇ ਸੰਪਾਦਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ, ਅਕਸਰ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ "ਤਸਦੀਕਤਾ, ਸੱਚਾਈ ਨਹੀਂ" ਵਜੋਂ ਦਰਸਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਾਠਕ, ਨਾ ਕਿ ਵਿਸ਼ਵ ਕੋਸ਼, ਲੇਖਾਂ ਦੀ ਸੱਚਾਈ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਆਖਿਰਕਾਰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹਨ। ਇਹ ਕਈ ਵਾਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨੂੰ ਹਟਾਉਣ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਵੈਬ, ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਕੱਢੀ ਜਾਂਦੀ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਵਿੱਕੀਪੀਡੀਆ ਨੂੰ ਪੱਖ ਨਹੀਂ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਸਾਰੇ ਰਾਏ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ, ਜੇ ਬਾਹਰੀ ਸਰੋਤਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਣ ਯੋਗ ਹੋਣ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਲੇਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕਵਰੇਜ ਦੇ ਢੁਕਵੇਂ ਹਿੱਸੇ ਦਾ ਅਨੰਦ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਨੂੰ ਨਿਰਪੱਖ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ (ਐਨ.ਪੀ.ਓ.ਵੀ.) ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਿਗਿਆਨਕ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਅਤੇ ਗਣਿਤ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਕੋਸ਼:

ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਕਈ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਸ਼ਬਦ-ਕੋਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਅਣਹੋਂਦ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਾਤ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਿਆ ਸੁਣਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਠੋਸ ਭਾਸ਼ਾਈ ਆਧਾਰ ਕਾਇਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਮੈਟ੍ਰਿਕ ਤੱਕ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜਦ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਗਣਿਤ ਵਿੱਚ ਉਚੇਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਮਾਧਿਅਮ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵਿਸ਼ੇ ਪੜ੍ਹਨੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਸਦੀ ਇਕ ਠੋਸ ਵਜਾਹ ਪਾਠ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਉਪਲਬਧ ਨਾ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਜਾਹ ਕਈ ਵਾਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਅਸਫਲਤਾ ਦਾ ਕਾਰਨ ਵੀ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਪਾਠ ਸਮੱਗਰੀ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਸ਼ਬਦ-ਕੋਸ਼ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਇਕ ਹੋਰ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਹੱਲ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਅਸੀਂ ਬਹੁਤ ਵਾਰ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਵੱਖ ਵੱਖ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਆਧਾਰ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਛੋਟੇ ਪੱਧਰ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਕਈ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਖੜੀਆਂ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਵਿਸ਼ਾ ਕੋਸ਼ ਇਹਨਾਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਵਿਸ਼ਾ ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨਕ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਮੂਲ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਮਿਆਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਰੂਪਾਂਤਰਨ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਪਰੋਕਤ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਸਾਚੇ ਕੋਲ ਕੁਝ ਕੁ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਕੋਸ਼ ਉਪਲਬਧ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼ ਹੈ। ਇਹ ਕੋਸ਼ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ ਵੱਲੋਂ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਈਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨ ਕੋਸ਼:

ਇਹ ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨ ਕੋਸ਼ ਉਹ ਵਿਗਿਆਨਕ ਕੋਸ਼ ਹੈ ਜੋ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੇ ਸਵਰਗੀ ਸਰੀਰਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਗ੍ਰਹਿ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਪਗ੍ਰਹਿ, ਧੂਮਕੇਤੂ ਅਤੇ ਮੌਸਮ, ਤਾਰਿਆਂ ਅਤੇ ਤਾਰਾਂ ਦੇ ਤਾਰਾਂ, ਤਾਰਾਂ ਅਤੇ ਗਲੈਕਸੀਆਂ ਦੇ ਸਮੂਹਾਂ ਬਾਰੇ ਸਾਨੂੰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ

ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣਾ ਵਿਗਿਆਨ ਹੈ। ਸਭਿਅਤਾ ਦੀ ਸਵੇਰ ਵੇਲੇ, ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸਵਰਗੀ ਵਰਤਾਰੇ ਦੀ ਨਿਯਮਤ ਦੁਹਰਾਉ ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਈ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਘੜੀ ਦਾ ਗਠਨ ਕਰਦੀ ਹੈ: ਕੰਮ ਦਾ ਦਿਨ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਸੂਰਜ ਡੁੱਬਣ ਦੁਆਰਾ ਮਾਪਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ; ਮਹੀਨਾ, ਚੰਦਰ ਚੱਕਰ ਲਈ; ਰੁੱਖ ਲਗਾਉਣ, ਫਸਲਾਂ ਅਤੇ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਸੀਜ਼ਨ ਦੇ ਪਹੁੰਚ ਦੁਆਰਾ ਨਿਯੰਤ੍ਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਤਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਵਤਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਹੁਦਿਆਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸੈਸਟੋਨੀਓਮ, ਅਤੀਤ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਭਿਅਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ, ਸਿਵਲ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਦੋਵਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਇੱਕ ਵਿਗਿਆਨ ਸੀ।

ਆਧੁਨਿਕ ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਕਈ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ: ਐਸਟ੍ਰੋਮੈਟਰੀ, ਇਹਨਾਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦਿਆਂ ਅਧਿਐਨ; ਸਵਰਗੀ ਮਕੈਨਿਕ, ਇਸ ਦੀਆਂ ਹਰਕਤਾਂ ਦਾ ਗਣਿਤ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਗੁਰੂਤਾ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੁਆਰਾ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ; ਖਗੋਲ-ਵਿਗਿਆਨ, ਇਸ ਦੇ ਰਸਾਇਣਕ ਰਚਨਾ ਅਤੇ ਸਰੀਰਕ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦਾ ਸਪੈਕਟਰਲ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਅਤੇ ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਵਿਗਿਆਨ ਦੁਆਰਾ ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਅਤੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਸਾਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸਾਨੂੰ ਖਗੋਲ ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਤੋਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

‘ਜੁਆਲੇਜੀ ਵਿਸ਼ਾ-ਕੋਸ਼’ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਹਿਤ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਾ-ਕੋਸ਼ਾਂ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਦੀ ਲੜੀ ਵਿਚ ਇਸ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਵਿਲੱਖਣ ਪਰਾਪਤੀ ਹੈ। ਕੋਸ਼ ਅੰਦਰਲੇ ਆਲੋਚਨਾ ਨੂੰ ਆਮ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਵਾਂਗ ਅੱਖਰੀ ਤਰਤੀਬ ਤਾਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਕੇਵਲ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਅੰਦਰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਰਅੰਸ਼ਕ ਵਿਆਖਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਅੰਦਰ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ, ਇਸ ਅੰਦਰ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਹੈ। ਜੁਆਲੇਜੀ ਵਿਸ਼ੇ ਦਾ ਗਿਆਨ ਪਰਾਪਤ ਕਰਨ ਹਿਤ ਅਤੇ ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਪੇਸ਼ ਆਉਂਦਿਆਂ ਕੁਝ ਔਕੜਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਕੋਸ਼ ਜ਼ਰੂਰ ਮਦਦਗਾਰ ਸਿੱਧ ਹੋਵੇਗਾ। ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ ਅਤੇ ਦਾਖਲਿਆਂ ਲਈ ਪਰੀਖਿਆਵਾਂ ‘ਚ ਬੈਠਣ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਵੀ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਉਪਯੋਗੀ ਸਿੱਧ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ

ਬਾਲ ਕੋਸ਼ ਦਾ ਲੋੜ

ਨਵੇਂ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਜੇ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਹੋਰ ਪੜਾਅ ਉੱਤੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਬੱਚਾ ਰਸਮੀ ਅਤੇ ਗੈਰ ਰਸਮੀ ਤੌਰ ਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਸ਼ਬਦ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਸ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਭੁੱਖ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਕਈ ਵਾਰ ਉਸਨੂੰ ਨਿਰਾਥਕ ਸ਼ਬਦ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਸਾਰਥਕ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਨਾਲ ਮਿਲਣ ਕਾਰਨ, ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰਤ ਅਮਰੋਲਿਆਂ ਹੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰਤ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਸ਼ਬਦ ਮੁਹੱਈਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਵਾਏ ਜਾਂਦੇ। ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼ ਨੂੰ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਬਾਲ ਕੋਸ਼ ਉਪਲਬਧ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਇਕ ਯਤਨ ਅਮਰਜੀਤ ਨਿਆਮੁਮਾਜਰਾ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਜੋ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਾਲੇ ਨੇਪਰੇ ਨਹੀਂ ਚੜ ਸਕਿਆ।

ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਰੁਚੀ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖਦਿਆਂ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਰੰਗਦਾਰ ਚਿੱਤਰਾਂ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦੇ ਕੇ ਸਮਝਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਤਾਂ ਜੋ ਹਰ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਸਮਝ ਆ ਸਕੇ। ਇਸ ਵਿਚ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਸ਼ਬਦਾਂ ਬਲਕਿ ਅੰਕਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਦਾ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਬੱਚੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਅੰਕਾਂ ਦਾ ਗ਼ਲਤ ਉਚਾਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਬੱਚੇ 89 ਉਣਾਸੀ ਅਤੇ 79 ਨੂੰ ਉੱਤਰ ਚਾਰਨ ਵਰਗੀਆਂ ਗਿਲਤੀਆਂ ਕਰ ਬੈਠਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਬਾਲ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਜੁਲਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਤੁਲਨਾਤਮਿਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਤਾਂ ਕਿ ਚਾਰਣ ਲਈ ਜੜ੍ਹ ਅਤੇ ਜੜ੍ਹ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਦੱਸ ਤੱਕ ਆਹਮਣੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖ ਕੇ ਨਹੀਂ ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਗ਼ਲਤੀ ਦੀ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਸਾਰੇ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਥਾਂ ਰੱਖ ਕੇ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਯਤਨ ਅਤੇ ਜਤਨ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜੇ ਸ਼ਬਦ ਅਕਸਰ ਗ਼ਲਤ ਲਿਖੇ ਜਾਂ ਪੜ੍ਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪਾਠ ਬਾਲਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇ। ਜਿਸਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਬੱਚੇ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਦਰੁਸਤ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕੇ।

ਬਾਲ ਵਿਸ਼ਵ ਕੋਸ਼

ਇਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਡਾ. ਧਨਵੰਤ ਕੌਰ ਲਿਖਿਆ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ ਦੁਆਰਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਬਾਲ ਵਿਸ਼ਵ ਕੋਸ਼ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਇਕ ਅਹਿਮ ਸਥਾਨ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਬਾਲ ਵਿਸ਼ਵ-ਕੋਸ਼ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਵਿਸ਼ਵ-ਕੋਸ਼ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਲ ਮਨ ਨੂੰ ਅਜੇਕੇ ਯੁੱਗ ਦੇ ਹਾਣ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਸਰੋਤ ਸਮਗਰੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਸ਼ਵ-ਕੋਸ਼ ਬਾਲਾਂ ਲਈ ਹੈ ਪਰ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਤਿ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਆਮ ਧਾਰਨਾ ਵਾਂਗ ਇਸ ਕੋਸ਼ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਨਾ ਬਾਲਾਂ ਨੂੰ ਮਨੋਰੰਜਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਕੋਸ਼ ਦਾ ਮੰਤਵ ਤਾਂ ਬਾਲ ਮਨ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਜਗਤ ਪ੍ਰਤਿ ਦਿਲਚਸਪੀ ਜਗਾਉਣਾ, ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਵਸਤਾਂ-ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਦੀ ਸੂਝ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ, ਜਾਗੀ ਉਤਸੁਕਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਾਲ ਪੁਸ਼ਟ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਜਾਣਨ ਦੀ ਜਾਗ ਲਾਉਣਾ ਹੈ। ਬਾਲ ਵਿਸ਼ਵ-ਕੋਸ਼ ਭਾਸ਼ਾ, ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ, ਚਿੰਤਕਾਂ, ਸਾਹਿਤਿਕ ਰਚਨਾਵਾਂ, ਧਾਰਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਭਾਸ਼ਾਈ ਸੰਚਾਰ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮੁੱਖ ਸੰਕਲਪਾਂ, ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਅਤੇ ਰੁਝਾਨਾਂ ਦੀ ਸੋਝੀ ਵੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਨਿਆਰੇ ਪਹਿਲੂ ਆਪਣੀ ਨਿੱਖੜਵੀਂ ਪਛਾਣ ਸਮੇਤ ਵਿਚਾਰੇ ਗਏ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਸੋਬੇ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਲੋਕ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ, ਕਲਾਵਾਂ, ਧਰਮਾਂ, ਧੰਦਿਆਂ, ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ, ਰਿਵਾਜਾਂ, ਖੇਡਾਂ, ਰੀਤਾਂ, ਰਸਮਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਉਪਲਬਧ ਕਰਵਾਈ ਗਈ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਲ ਮਨ ਆਪਣੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਅਵਚੇਤਨ ਨਾਲ ਡੂੰਘੀ ਸਾਂਝ ਬਣਾ ਸਕੇ। ਪੰਜਾਬੀ ਜਗਤ ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਲਾਂ ਦੇ ਮਨੋ-ਸੰਸਾਰ, ਗਿਆਨ-ਭੰਡਾਰ ਅਤੇ ਬੌਧਿਕ ਮਿਆਰ ਦੇ ਵਿਸਤਾਰ ਲਈ ਇਹ ਕੋਸ਼ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੈ।

ਕਾਨੂੰਨ ਵਿਗਿਆਨ ਕੇਸ:

ਕੇਸ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਇਕ ਹੋਰ ਅਹਿਮ ਕੇਸ ਕੇਸ ਵਿਗਿਆਨ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਜਿਸ ਦੌਰ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘ ਰਹੀ ਹੈ ਕਾਨੂੰਨੀ ਦਾਇਰੇ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਆਪਣੀ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਹਨ। ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ 1950 ਵਿੱਚ ਅੰਗੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। 1960 ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਕੋਈ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਵੱਖਰਾ ਪ੍ਰਾਂਤ ਬਣ ਜਾਣ ਉਪਰੰਤ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨ ਅਤੇ ਅਦਾਲਤਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬਣਾਉਣ ਬਾਰੇ ਲੋੜੀਂਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਡਾ ਸਾਰਾ ਕਾਨੂੰਨ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਆਮ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ-ਪੰਜਾਬੀ ਕੇਸ ਸਾਡੀਆਂ ਕਾਨੂੰਨੀ ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਕਾਨੂੰਨੀ ਵਿਸ਼ਾ-ਕੇਸ ਇਸ ਲੋੜ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕੇਸ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਉਰਦੂ, ਫ਼ਾਰਸੀ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਰੋਮਨ ਅਤੇ ਲਾਤੀਨੀ ਕਹਾਵਤਾਂ ਸਮੇਤ ਲਗ-ਪਗ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਤੋਂ ਵੱਧ ਇੰਦਰਾਜ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਹਰ ਸ਼ਾਖਾ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਐਕਟਾਂ ਦੇ ਪਾਠ, ਨਿਆਇਕ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ, ਮਾਲ, ਨਿੱਜੀ ਕਾਨੂੰਨ, ਕਰਬੰਦੀ, ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ, ਦੀਵਾਨੀ ਅਤੇ ਫ਼ੌਜਦਾਰੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਰੋਮਨ, ਲਾਤੀਨੀ ਆਦਿ ਕਾਨੂੰਨੀ ਕਹਾਵਤਾਂ ਬਾਬਤ ਕਾਫ਼ੀ ਸਾਰਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਗਿਆਨ ਇਸ ਕੇਸ ਵਿਚ ਸਮੇਂਇਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜੋ ਆਮ ਆਦਮੀ ਦੀ ਕਾਨੂੰਨੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲਈ ਲਾਭਦਾਇਕ ਸਿੱਧ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਮਿੰਨੀ ਕਾਨੂੰਨੀ ਵਿਸ਼ਵ-ਕੇਸ ਦਾ ਕੰਮ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਆਕੜਾ ਵਿਗਿਆਨ ਕੇਸ:

ਆਕੜਾ ਵਿਗਿਆਨ ਕੇਸਕਾਰੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਇਕ ਅਹਿਮ ਕੇਸ ਡਾ. ਰਾਮ ਮੂਰਤੀ ਗੋਇਲ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ ਨੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਗਣਿਤ ਨੇ ਸਾਡੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਸਦਾ ਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਅਨੇਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਗਣਿਤ ਦੀਆਂ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚ ਆਏ ਪੱਦਾਂ, ਸੰਕਲਪਾਂ ਅਤੇ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਿਚ ਕਠਨਾਈ ਪੇਸ਼ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਗਣਿਤ ਦੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ਾ-ਕੇਸ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਪਦਾਂ, ਸੰਕਲਪਾਂ ਅਤੇ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਸਾਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਕੇਸ ਨੂੰ ਅੰਡਰ ਗਰੈਜੂਏਟ ਅਤੇ ਪੋਸਟ ਗਰੈਜੂਏਟ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਲਈ ਕੇਸ ਵਿਚ ਹੋਰ ਥਾਵਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਦਾ ਪੂਰਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਕੇਸ ਦੀ ਅਜੇਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਮਹੱਤਤਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ।

ਕਿੱਤੇ ਕੇਸ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ

ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਸਾਡੀ ਅਰਥ ਵਿਵਸਥਾ ਵਿਕਸਿਤ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਹੋਣ ਵੱਲ ਵੱਧ ਰਹੀ ਹੈ। ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਕਿੱਤਿਆਂ ਦੀ ਰੂਪਰੇਖਾ ਵਿਚ ਵੱਡੇ ਬਦਲਾਅ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਦਯੋਗਿਕ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਦਕਿ ਖੇਤੀ ਅਤੇ ਪੁਰਾਤਨ ਧੰਦੇ ਸੁੰਗੜ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਦਯੋਗ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਵੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਅਨੇਕਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਵੇਂ ਯੰਤਰਾਂ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਕੰਮ ਕਾਰਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਨਵੇਂ ਧੰਦਿਆਂ ਲਈ ਢੁਕਵੀਂ ਨਵੀਂ ਵਰਤਣ ਯੋਗ ਸ਼ਬਦ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਲੋੜ ਵਧਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਹਨਾਂ ਕੋਲ ਵਰਤਣ ਲਈ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਸਮੱਗਰੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਪਰ ਸਾਡੀਆਂ ਦੇਸ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਇਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਪਛੱਤ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਪਛੱਤਪਣ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਕੇਸਕਾਰੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਬਾਕੀ ਪਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਕੰਮ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਇਕ ਵਾਰ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਾਉਣਾ ਹੈ। ਬਲਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਇਸ ਵਿਚ ਲਗਾਤਾਰਤਾ ਬਣਾਕੇ ਰੱਖਣੀ ਪਵੇਗੀ ਤਾਂ ਕਿ ਸ਼ਬਦ ਕੇਸਾਂ ਨੂੰ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਵਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਕਰੇ।

ਕਿੱਤੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਤਕਨੀਕੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਉੱਤੇ ਕਾਫ਼ੀ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਹੋ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਗਿਣਤੀਮਿਕ ਅਤੇ ਉਦਾਤਮਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਉਣਾ ਹੈ। ਕਿੱਤੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਘੜਦੇ ਸਮੇਂ ਬਹੁਤ ਵਾਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਉਥੱਲੇ ਨੂੰ ਤਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਵਿਚ ਭਾਸ਼ਾਈ ਰਸ-ਚੱਸ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਬਣਾਉਂਦੇ ਸਮੇਂ ਉਸਦੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀਨੁਮਾ ਜਾਂ ਹਿੰਦੀ ਨੁਮਾ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਦਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਉੱਤੇ ਅਰਬੀ ਪਾਰਸੀ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਇਕ ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਗੱਲ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਤਕਨੀਕੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਅਸੀਂ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਜਦ ਤੱਕ ਕਿ ਵਰਤਣ ਵਾਲੇ ਇਸਦੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਘਰੇਲੂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਜਾਪਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਨਵੇਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਰੁਚੀ ਨਹੀਂ ਦਿਖਾਉਂਦਾ।

ਸਾਡੇ ਪੁਰਾਤਨ ਧੰਦਿਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਅਲੋਪ ਹੁੰਦੇ ਜਾਣਾ ਵੀ ਇਕ ਅਪਸ਼ਰਨ ਹੈ। ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਗੂੜ੍ਹ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰ ਸਹਿਰੀ ਲੋਕ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਅੱਜ ਦੀ ਕੰਪਿਊਟਰ ਜਾਣਨ ਵਾਲੀ ਪੇਂਡੂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵੀ ਗੂੜ੍ਹ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਘੱਟ ਹੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਖੇਤੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸ਼ਬਦ ਜਿਵੇਂ, ਰੈਈ, ਵੱਤਰ, ਕੁੱਪ, ਸਤਨਾਜਾ, ਕੰਡ, ਮਾਰੂ, ਕੱਲਰ, ਆਦਿ ਦੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਰਤੋਂ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਘੱਟ ਗਈ ਹੈ। ਹਲਟ, ਟਿੰਡ ਅਤੇ ਕੁੱਤਾ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਪੇਂਡੂ ਬੱਚੇ ਸਮਝ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਲੈਣਗੇ ਨਾਂ ਕਿ ਖੇਤੀ ਦਾ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਆਣੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਜਿਵੇਂ ਸੂਹਣ, ਰਾਜਰੀ, ਅਧਰਿਤਕਸ ਲੋਹ, ਮੰਨ, ਰੇਟ, ਆਦਿ ਵੀ ਬੋਲਚਾਲ ਵਿਚੋਂ ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਖਿੱਲਾਂ ਜਾਂ ਫੁੱਲੀਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣੀ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਮੱਕੀ ਦੇ ਦਾਣੇ ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਪੇਪਕੋਰਨ ਦਾ ਨਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣਾਂਦੇ ਹਨ। ਭੱਠੀ ਵਾਲੀ ਦੁਆਰਾ ਕੱਟੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ 'ਚੁੰਗ' ਦਾ ਤਾਂ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਸੰਕਲਪ ਹੀ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਗਿਆ। ਖੇਤੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਦੂਜੇ ਪੁਰਾਤਨ ਕਿੱਤਿਆਂ ਜਿਵੇਂ ਤਰਖਾਣਾ ਲੁਹਾਰ ਕੰਮ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਬਖੇਲ, ਟਕੂਆ, ਦਾਤ, ਮੁੰਨ, ਹਥੀਆ, ਸੇਰਵਾ, ਕਰੰਡੀ, ਦੁਰਮਟ, ਬਾਲ, ਕੜੀਆਂ, ਲਟੈਣ, ਆਦਿ ਦੁਕਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ, ਰੰਗਾ, ਸੇਰ, ਛਟਾਂਕ, ਖੱਟੀ, ਮਨਿਆਰੀ, ਡੱਗੀ, ਕਹਿਆਨਾ, ਬਜਾਜੀ ਆਦਿ। ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਨ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਢੱਗਾ, ਭਲਿਆਟ, ਸੱਜਰ, ਤੋਕੜ, ਮੀਣਾ, ਦੁੱਗਾ, ਸੰਨ੍ਹੀ, ਖਲ੍ਹ, ਗੁਹਾਰਾ, ਬੱਕਲੀਆਂ, ਪਥਵਾੜਾ, ਫਹੁੜਾ, ਘੁਮਿਆਰੇ, ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ- ਚੱਕ, ਕਰੂਆ, ਕਾੜੂਨੀ ਚੱਪਣ, ਕੁੱਜਾ, ਤੋਲਾ, ਪਥੇਰ, ਆਵਾ ਆਦਿ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਘੱਟ ਗਈ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਸਾਂਭਣ ਲਈ ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਯਤਨ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਚੇਗਾ ਹੋਵੇਗਾ ਜੇਕਰ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਂਭਣ ਲਈ ਇਕ ਵੱਖਰਾ ਕੋਸ਼ ਹੀ ਤਿਆਰ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਵੇ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਆਖਿਆ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਤਸਵੀਰਾਂ ਦੇ ਵੇਰਵੇ ਸਹਿਤ ਦਰਸਾਇਆ ਜਾਵੇ।

ਡਾ. ਹਰਕੀਰਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਮੇਵਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਕਿਰਪਾਲ ਕਜ਼ਾਕ ਦੀ ਸਪੰਮਦਨਾ ਹੇਠ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ ਕਿੱਤਾ ਕੋਸ਼ ਕਾਫ਼ੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕੰਮ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਪੁਰਾਤਨ ਲੋਕ ਕਿੱਤਿਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਇਕੱਤਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਕਿੱਤਿਆਂ ਦੇ ਮਸ਼ੀਨੀਕਰਨ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ ਤਾਂ ਜੋ ਲੋਪ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਲੋਪ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵੀ ਸੰਭਾਲੀ ਜਾ ਸਕੇ। ਕੋਸ਼ ਨੂੰ ਵਿਉਂਤਣ ਸਮੇਂ ਕੁਝ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਆਖਿਆ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਤਸਵੀਰਾਂ ਵੀ ਦੇਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਸਾਰੰਸ਼

ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਨੇ ਸਿਰਫ਼ ਨਵੇਂ ਕਿੱਤਿਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਿਰਜਣੀ ਸਗੋਂ ਪੁਰਾਣੇ ਵਰਤੋਂ ਜਾਂਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਾਂਭਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਇਕ ਹੱਲ ਇਹ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿੱਥੇ ਤੱਕ ਹੋ ਸਕੇ ਨਵੇਂ ਜਨਮ ਲੈਂਦੇ ਕੰਮਾਂ ਅਤੇ ਸੰਦਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਪੁਰਾਣੇ ਵਿੱਸਰ ਚੁੱਕੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਜਾਵੇ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਦੁਕਵੀਂ ਪਛਾਣ ਵੀ ਕਰਵਾ ਸਕਦੇ ਹੋਣ। ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ Aeroplane ਲਈ ਉਡਣ-ਖਟੋਲਾ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ ਸ਼ਬਦ ਬੇਸ਼ੱਕ ਸੰਕੇਤਕ ਹੀ ਹਨ ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਇੱਕ ਗੱਲ ਤਾਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਬਾਕੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਇਸ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣ ਹੋਂਦ ਬਣਾ ਕੇ ਰੱਖੀ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਸਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਿਸਤਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ ਅਤੇ ਨਵੀਆਂ ਉਪਜ ਰਹੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀਆਂ ਜਾ ਸਕੇ। ਜੇ ਇਸ ਲੋੜ ਵੱਲ ਉਚੇਚਾ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਸਾਡੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਾਂਗ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵੀ ਸਿਰਫ਼ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਸਕਾਰੀ ਦਾ ਭਾਸ਼ਾ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਵੇਗੀ। ਕੇਂਦਰੀ ਸ਼ਬਦ

ਮੁੱਖ/ਕੇਂਦਰੀ ਸ਼ਬਦ:

- ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨਿਕ ਡਿਕਸ਼ਿਨਰੀ- ਮੋਬਾਇਲ ਜਾਂ ਕੰਪਿਊਟਰ ਰਾਹੀਂ ਵਰਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਡਿਕਸ਼ਿਨਰੀ
- ਟਾਕਿੰਗ ਡਿਕਸ਼ਿਨਰੀ- ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਕੋਸ਼
- ਬਾਲ ਕੋਸ਼- ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਪੱਧਰ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼
- ਕਿੱਤਾ ਕੋਸ਼- ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚਲੇ ਕੰਮਕਾਜੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੇ ਆਦਾਰਿਤ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼
- ਤਕਨੀਕੀ ਕੋਸ਼ – ਉਦਯੋਗੀਕ ਕਾਰੋਬਾਰੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼

ਸਵੈ-ਮੁਲਾਂਕਣ:

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 1. ਤਰਖਾਣ ਲੁਹਾਰ ਕੰਮ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸ਼ਬਦ ਕਿਹੜਾ ਹਨ।

ਟਾਕੂਆ

ਦੁਰਮਟ

ਕਰੰਡੀ

ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 2. ਬਘੇਲਾ ਕਿਸ ਕਿੱਤੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸ਼ਬਦ ਹੈ।

ਲੁਹਾਰ

ਤਰਖਾਣ

ਖੇਤੀ

ਘੁਮਿਆਰ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 3. ਤੋਲਾ ਕਿਸ ਕਿੱਤੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸ਼ਬਦ ਹੈ।

ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਣ

ਖੇਤੀ

ਤਰਖਾਣ

ਘੁਮਿਆਰ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 4. ਖੇਤੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਸ਼ਬਦ ਕਿਹੜਾ ਹੈ।

ਵੱਤਰ

ਮਾਰੂ

ਕੱਲਰ

ਸਾਰੇ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 5. ਮੱਕੀ ਦੇ ਭੁਨੇ ਦਾਣਿਆਂ ਨੂੰ ਅੱਜ ਕੱਲ ਕੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗ ਗਏ।

ਪਤਾਸੇ

ਬਦਾਮ

ਪੇਪਕੋਰਨ

ਫੁਲੀਆਂ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 6. ਦੁਕਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਕ ਕਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਅਲੋਪ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ।

ਸੇਰ

ਛਟਾਂਕ

ਡੱਗੀ

ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 7. ਬੱਚੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਕਿਹੜੇ ਅੰਕਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਵਿਚ ਗਲਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ।

85-86

88-87

89-79

90-91

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 8. ਬਾਲ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਜੁਲਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਤੁਲਨਾਤਮਿਕ ਰੂਪ ਰਾਹੀਂ

ਸਿਧਾ ਦੱਸ ਕੇ

ਲਿਖ ਕੇ

ਪੜ੍ਹ ਕੇ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 9. ਕਿਸ ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਅਣਹੋਂਦ ਹੈ।

ਹਿੰਦੀ

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ

ਤਕਨੀਕੀ

ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 10. ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਤਕਨੀਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਕੰਪਿਊਟਰੀ ਰੂਪ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ

ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨਿਕ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ

ਉਪਰੋਕਤ ਦੋਵੇਂ

ਕੋਈ ਨਹੀਂ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 11. ਅੱਜ ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ ਦਾ ਲੋੜ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕਿੰਨੀ ਹੈ।

ਘੱਟ

ਜ਼ਿਆਦਾ

ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ

ਥੋੜੀ ਬਹੁਤ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 12. ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੋਸ਼ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾਣ।

ਸੋਖੇ ਅਰਥਾਂ ਵਾਲੇ

ਅੱਖੇ ਅਰਥਾਂ ਵਾਲੇ

ਚਿੱਤਰਾਂ ਵਾਲੇ

ਅਰਥਾਂ ਅਤੇ ਚਿੱਤਰਾਂ ਵਾਲੇ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 13. ਹੁਣ ਤੱਕ ਤਿਆਰ ਹੋਏ ਤਕਨੀਕੀ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਕੀ ਕਮੀ ਹੈ।

ਗੁਣਾਤਮਕ

ਗਿਣਆਤਮਕ

ਉਪਰੋਕਤ ਦੋਵੇ

ਕੋਈ ਨਹੀਂ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 14. ਅਲੋਪ ਹੋ ਰਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਲਈ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੋਸ਼ ਤਿਆਰ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

ਵਿਸ਼ਾ ਕੋਸ਼

ਕਿੱਤਾ ਕੋਸ਼

ਬਾਲ ਕੋਸ਼

ਤਕਨੀਕੀ ਕੋਸ਼

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 15. ਕਿੱਤਾ ਕੋਸ਼ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

ਅਰਥਾਂ ਸਹਿਤ

ਵੇਰਵੇ ਸਹਿਤ

ਤਸਵੀਰਾਂ ਸਹਿਤ

ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ

ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 1. ਬਾਲ ਕੋਸ਼ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 2. ਕਿੱਤਾ ਕੋਸ਼ ਕਿਉਂ ਜ਼ਰੂਰ ਹਨ.

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 3. ਕਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਅਲੋਪ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 4. ਤਕਨੀਕੀ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਉਦਾਹਰਨ ਦਿਉ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 5. ਗੁਹਾਰਾ, ਬੱਕਲੀਆਂ ਕਿਸ ਵਰਗ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਹਨ।

ਸੰਦਰਭ ਪੁਸਤਕਾਂ:

1. ਪਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸਿੱਧੂ, ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਕਲਾ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ।
2. ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਕੋਮਲ, ਸ਼ਬਦ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ, ਸੰਦੀਪ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ।
3. ਓਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਸਿਸ਼ਟ, ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ, ਨੈਨਸੀ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ।
4. ਡਾ. ਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ : ਚਣੌਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸੰਬਾਵਨਾਵਾਂ, ਦੀਪਕ ਪਬਲਿਕੇਸ਼ਨ, ਮੋਗਾ.

5. Chapman, Roger (September 6, 2011). "Top 40 Website Programming Languages". rogchap.com. Archived from the original on September 22, 2013. Retrieved September 6, 2011. Unknown parameter |url-status= ignored (help)
6. Mark McNeil (October 4, 2011). "Wikipedia Makes A House Call To Mac". The Hamilton Spectator.
7. Poe, Marshall (September 2006). "The Hive". The Atlantic Monthly.
8. "comScore MMX Ranks Top 50 US Web Properties for August 2012". comScore. September 12, 2012. Archived from the original on August 31, 2019. Retrieved February 6, 2013.
9. Dewey, Caitlin (December 2, 2015). "Wikipedia has a ton of money. So why is it begging you to donate yours?". The Washington Post. Retrieved April 10, 2019

 ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਲਿੰਕ

<https://pa.wikipedia.org/wiki/%E0%A8%95%E0%A9%8B%E0%A8%B8%E0%A8%BC%E0%A8%95%E0%A8%BE%E0%A8%B0%E0%A9%80>

http://www.irjmsh.com/article_pdf?id=4246.pdf

<https://bhashavibhagpunjab.org/koshkari.aspx>

<https://www.youtube.com/watch?v=PL4FdASv3Fw>

ਅਧਿਆਇ-11: ਉਪਭਾਸ਼ਾਈ ਕੋਸ਼ ਮਲਵਈ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਧਿਐਨ

ਵਿਸ਼ਾ ਸੂਚੀ-

1. ਉਦੇਸ਼
2. ਭੂਮਿਕਾ
3. ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਕੀ ਹੈ
4. ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ
5. ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ
6. ਉਪਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਆਪਸੀ ਰਲੇਵਾਂ
7. ਮਲਵਈ ਦਾ ਖੇਤਰ ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼
8. ਤਕਨੀਕ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼
9. ਇੰਦਰਾਜ-
10. ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਚੋਣ
11. ਮਲਵਈ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਪਛਾਣ
ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ
12. ਨਾਸਿਕਤਾ ਵੱਲ ਝੁਕਾਅ
13. ਸ੍ਰੀ ਧੁਨੀ ਲੇਪ ਵੱਲ ਝੁਕਾਅ
14. ਮਲਵਈ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਪੜਨਾਂਵ
15. ਸਾਰਾਂਸ਼

ਪੁਸਤਕ ਸੂਚੀ

ਉਦੇਸ਼:

- ਉਪਭਾਸ਼ਾਈ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਬਾਰੇ ਜਾਣ ਸਕਣਗੇ।
- ਉਪਭਾਸ਼ਾਈ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਜਾਣ ਸਕਣਗੇ।
- ਮਾਲਵੇ ਖੇਤਰ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਬਾਰੇ ਜਾਣ ਸਕਣਗੇ।
- ਤਨਕੀਨੀ ਕੇਤਰ ਵਿਚ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਬਾਰੇ ਜਾਣ ਸਕਣਗੇ।

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ:

ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਸ਼ਬਦ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ dialect ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ ਹੈ। ਡਾਇਲੈਕਟ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ। ਉਹ ਖੇਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਾਹਿਤ ਰਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਭਾਸ਼ਾ ਇੱਕ ਖੇਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ। ਵੱਖ ਵੱਖ ਭੂਗੋਲਿਕ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਵਿਚ ਵੱਖਰਤਾ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵੱਖਰਤਾ ਨੂੰ ਖੇਤਰੀ ਵੱਖਰਤਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਖੇਤਰੀ ਵੱਖਰੇਵਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਉਪ-ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਪ-ਭਾਸ਼ਾ ਲਈ ਖੇਤਰੀ ਉਪਭਾਸ਼ਾ, ਭੂਗੋਲਿਕ ਉਪਭਾਸ਼ਾ, ਸਥਾਨਕ ਉਪਭਾਸ਼ਾ,

ਇਲਾਕਾਈ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਆਦਿ ਨਾਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਇਸ ਲਈ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦਾ ਆਧਾਰ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਭੂਗੋਲਿਕ ਖੇਤਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਇਸੇ ਹੀ ਭੂਗੋਲਿਕ ਖੇਤਰ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸੰਚਾਰ ਦਾ ਸਾਧਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਕਿਸੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਟਕਸਾਲੀ ਰੂਪ ਇੱਕ ਉਪਬੋਲੀ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਜਿਹੀ ਉਪਬੋਲੀ ਜੋ ਸਮਾਜਿਕ ਜਾਂ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਇੱਕ ਸਾਂਝੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਆਉਣ ਲੱਗਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਕੋਈ ਅਤਿਕਥਨੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕੋਈ ਭਾਸ਼ਾ ਆਪਣੀਆਂ ਉਪਬੋਲੀਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੀ ਜਿਉਂਦੀ ਹੈ। ਸੋ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਤਰ ਕਰਕੇ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ੀ ਰੂਪ ਦੇਣਾ ਇਸ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਪਹਿਲੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮਾਲਵਾ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਈਆਂ ਸਮਾਜਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਲਹਿਰਾਂ ਕਾਰਨ ਮਲਵਈ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਟਕਸਾਲੀ ਰੂਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੇ। ਇਸ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਟਕਸਾਲੀ ਰੂਪ ਦੀ ਸਮਝ ਲਈ ਮਲਵਈ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਕੋਸ਼ ਹੋਣਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਲੋੜ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ

- ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਇੱਕ ਸੀਮਤ ਭੂਗੋਲਿਕ ਖੇਤਰ ਦੀ ਬੋਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
- ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
- ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਠੋਠ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਯੋਗਦਾਨ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।
- ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਭਾਸ਼ਾਈ ਅੰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਸਥਾਈ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਚਾਲ ਵਿਚ ਸੰਬੰਧਿਤ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਪੁਰਾਤਨ ਇਤਿਹਾਸ, ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਅੰਸ਼ ਸਮਾਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
- ਇੱਥੇ ਨਾਦੀ ਮਹਾਂਪ੍ਰਾਣ ਧੁਨੀਆਂ ਦੀ ਬਜਾਏ ਦੀ ਥਾਂ ਸੁਰ ਉਚਾਰੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਸੁਰ ਯੰਤਰ ਵਿਅੰਜਨ /ਰੈ/ ਗੂੜ੍ਹ ਮਲਵਈ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਵਿਅੰਜਨ ਸਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਮਲਵਈ ਵਿੱਚ /ਙ/ ਅਤੇ /ਞ/ ਨਾਸਕੀ ਵਿਅੰਜਨ ਕਿਤੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬੋਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਧੁਨੀਆਂ /ਫ਼/, /ਖ਼/, /ਗ਼/, /ਜ਼/ ਆਦਿ ਦਾ ਵੱਖਰੇਵਾਂ ਮਲਵਈ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਦੇ ਜਿਹਨ ਵਿੱਚ ਸਾਰਥਿਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਮਲਵਈ ਵਿੱਚ ਉਲਟ ਜੀਭੀ ਧੁਨੀਆਂ ਵੱਲ ਮਾਝੀ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਝੁਕਾ ਵੱਧ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਤੇਰ ਨੂੰ ਟੇਰ, ਹੇਠਾਂ ਨੂੰ ਢਾਹਾਂ ਮਲਵਈ ਵਿੱਚ ਬੋਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮਲਵਈ ਵਿੱਚ ਮੁੱਢਲਾ ਸਵਰ ਲੋਪ ਕਰਨ ਦਾ ਰੁਝਾਨ ਵਧੇਰੇ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ: ਅਨਾਜ ਨੂੰ ਨਾਜ, ਅਖੰਡ ਨੂੰ ਖੰਡ, ਅਦਾਲਤਾਂ ਨੂੰ ਦਾਲਤਾਂ, ਅਨੰਦ ਨੂੰ ਨੰਦ, ਇਲਾਜ ਨੂੰ ਲਾਜ ਅਤੇ ਇੱਕ ਵੇਰਾਂ ਨੂੰ ਕੇਰਾਂ ਆਦਿ ਬੋਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਲਵਈ ਵਿੱਚ ਵਿਅੰਜਨ-ਧੁਨੀਆਂ ਦਾ ਅੰਤਰ-ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰਨਾ ਵੀ ਆਮ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸ਼ੇਰ ਨੂੰ ਛੇਰ, ਛਾਤੀ ਨੂੰ ਸਾਤੀ, ਸਾਈਕਲ ਨੂੰ ਸ਼ੈਕਲ, ਸ਼ਤਾਨ ਨੂੰ ਛਤਾਨ, ਸਰਦੀ ਨੂੰ ਸਰਦੀ, ਛਾਂ ਨੂੰ ਸਾਂ, ਸੜਕ ਨੂੰ ਸੜਕ, ਛਿੱਤਰ ਨੂੰ ਸਿੱਤਰ ਆਮ ਬੋਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 'ਬਾਝ ਔਰਤ' ਵਿੱਚ ਬਾਝ ਸ਼ਬਦ ਵੀ 'ਬਾਜ' (ਬਿਨਾਂ) ਦਾ ਮਲਵਈਕਰਨ ਹੀ ਹੈ। ਨਾਸਿਕਤਾ ਸਹਿਤ /ਵ/ ਨੂੰ /ਮ/ ਉੱਚਾਰਨ ਦਾ ਰੁਝਾਨ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ: ਤੀਵੀਂ ਨੂੰ ਤੀਮੀਂ, ਇਵੇਂ ਨੂੰ ਇਮੇ, ਕਿਵੇਂ ਨੂੰ ਕਿਮੇ, ਜਾਵਾਂਗਾ ਨੂੰ ਜਾਮਾਂਗਾ ਜਾਂ ਖਾਵਾਂਗਾ ਨੂੰ ਖਾਮਾਂਗਾ ਆਦਿ। ਮਲਵਈ ਵਿੱਚ ਅੰਤਮ ਅੱਖਰ ਨੂੰ /ਐ/ ਲਾਉਣ ਦੀ ਬਹੁਤ ਰੁਚੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ: ਕੀਤੈ, ਗਿਆਐ, ਆਖਿਆਐ ਆਦਿ। /ਵ/ ਨੂੰ /ਬ/ ਆਮ ਬੋਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ: ਬੱਟਾ, ਬੀਰ, ਬੀਹ, ਬਾਹਗੁਰੂ, ਬੱਢ ਆਦਿ।
- ਵਿਆਕਰਨ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਮਲਵਈ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਨਿਆਰਾਪਨ ਇਸ ਦੇ ਨਿਰਾਲੇ ਪੜਨਾਵ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਤੂੰ ਦੀ ਥਾਂ ਤੈਂ, ਤੁਹਾਡਾ ਦੀ ਥਾਂ ਠੇਡਾ/ਸੋਡਾ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੀ ਥਾਂ ਥੋਨੂੰ/ਸੋਨੂੰ ਆਦਿ ਕਈ ਰੂਪਾਂਤਰ ਬੋਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 'ਆਪਣਾ' ਨੂੰ 'ਆਵਦਾ' ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਬੰਧਕ ਕਾ-ਕੀ-ਕੇ ਵੀ ਸਿਰਫ਼ ਮਲਵਈ ਵਿੱਚ ਹੀ ਬੋਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ: ਜੈਲੇ ਕਾ ਖੇਤ, ਜੀਤੂ ਕੇ ਮੁੰਡੇ, ਜੀਤ ਕੀ ਬੁੜੀ। 'ਬੁੜੀ' ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਸ਼ੁੱਧ ਮਲਵਈ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਔਰਤਾਂ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।
- ਕਿਰਿਆ ਰੂਪੀ ਸ਼ਬਦ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਜਾਊ, ਖਾਊ, ਕਰੂੰ ਆਦਿ ਵੀ ਟਕਸਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਤੋਂ ਵੱਖਰੇ ਹਨ। ਮਲਵਈ ਕਰਮਣੀ ਵਾਚ ਵੀ ਲਹਿੰਦੀ ਨਾਲ
- ਕਾਫ਼ੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ: 'ਏਦਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰੀਦਾ -ਖਾਈਦਾ' ਜਾਂ ਪੜ੍ਹੀਦਾ ਆਦਿ।

ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ

(ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ: Dialectology) ਉਪਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਧਿਐਨ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਮਾਜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਇੱਕ ਉਪਵਿਸ਼ਾ ਹੈ। ਇਹ ਭੂਗੋਲਿਕ ਵੰਡ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੇ ਵਖਰੇਵਿਆਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਇੱਕ ਸ਼ਾਖਾ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਾਖਾ ਵਿੱਚ ਇੱਕੋ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਖਰੇਵਿਆਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਉਪਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਬਣਤਰਾਤਮਿਕ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਵੱਡੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਬੋਲੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਨਿੱਕੇ-ਨਿੱਕੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਕੇ ਵੇਖਿਆਂ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਖਿੱਤੇ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੂਜਿਆਂ ਖਿੱਤਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਅਲੱਗ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮੁੱਚੇ ਖੇਤਰ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਤੇ ਵਖਰੇਵੇਂ ਹਨ। ਇਸੇ ਤੱਥ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਦੂਜੀ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚਲੇ ਵਖਰੇਵਿਆਂ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਸਥਾਨਾਂ ਦੀ ਦੂਰੀ ਜਾਂ ਕੁਦਰਤੀ ਰੁਕਾਵਟਾਂ, ਘਣੇ ਜੰਗਲ, ਪਹਾੜ ਅਤੇ ਦਰਿਆ ਆਦਿ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੁਦਰਤੀ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਕਾਰਨ ਦੋ ਖਿੱਤਿਆਂ ਵਿਚਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪਰਸਪਰ ਸਾਂਝ ਘੱਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾਈ ਰੂਪਾਂ ਦੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵਖਰੇਵੇਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਖਿੱਤੇ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਦੂਜੇ ਖਿੱਤੇ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਅਤੇ ਵਖਰੇਵੇਂ ਹਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਪਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਆਕਰਨਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਵਿਆਕਰਨ ਸਿਰਫ ਲਿਖਤੀ ਅਤੇ ਟਕਸਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਤੱਥ ਗ਼ਲਤ ਸਾਬਤ ਹੋਇਆ। ਉਪਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਆਕਰਨ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵਖਰੇਵੇਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਇਹ ਵਖਰੇਵੇਂ ਇੰਨੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਕਿ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕੇ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਵਖਰੇਵੇਂ ਮੌਜੂਦ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਇਹ ਵਖਰੇਵੇਂ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪੱਖ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਉਪਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦੋ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ : ਪੂਰਬੀ ਪੰਜਾਬੀ ਤੇ ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬੀ। ਪੂਰਬੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਮਾਝੀ, ਮਲਵਈ, ਪੁਆਧੀ ਆਦਿ ਨੂੰ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਮੁਲਤਾਨੀ, ਪੋਠੋਹਾਰੀ, ਸਰਾਇਕੀ ਨੂੰ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਵਿੱਚ ਮੁੱਢਲਾ ਅੰਤਰ ਸੂਰ ਦਾ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਸਘੋਸ਼ ਮਹਾਂ-ਪੁਰਾਣ ਯੁਨੀਆਂ (ਘ ਝ ਢ ਢ ਤੇ ਭ) ਉਚਾਰੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਉੱਥੇ ਪੂਰਬੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਸੂਰ ਨੇ ਲੈ ਲਈ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਜਾਰਜ ਗਰੀਅਰਸਨ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਰੋਤ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰਾ ਮੰਨਿਆ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਉਪਭਾਸ਼ਾਈ ਵਖਰੇਵੇਂ ਹਨ, ਭਾਸ਼ਾਈ ਨਹੀਂ। ਨਕਸ਼ਿਆਂ, ਐਟਲਸਾਂ ਅਤੇ ਆਈਸੋਗਲਾਸਿਜ਼ ਰੇਖਾਵਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਖਰੇਵਿਆਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਉਪਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਪਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਹੱਦਬੰਦੀ ਸੰਭਵ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਤਹਿਤ ਹਰ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਿਆਕਰਨ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੀ ਲਿਸਟ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਉਪਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬੋਲਚਾਲ ਲਈ ਹੀ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਬਣਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਟਕਸਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਆਧਾਰ ਇੱਕ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਮਾਝੀ ਹੈ। ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਸਾਬਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਉੱਚੀ ਜਾਂ ਹੀਣੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਸਗੋਂ ਕਈ ਵਾਰ ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਸਮਰੱਥਾ ਵਾਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਉਪਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਆਪਸੀ ਰਲੇਵਾਂ

ਸੰਨ 1947 ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੰਜਾਬ ਭਾਰਤ ਦੇ ਵੱਡੇ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸੀ। ਇਸ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮਾਤ ਭਾਸ਼ਾ ਪੰਜਾਬੀ ਹੀ ਸੀ। ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਉਪ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਸਨ। ਜਿਵੇਂ ਮਾਝੀ, ਦੁਆਬੀ, ਪੁਆਧੀ, ਮਲਵਈ, ਲਹਿੰਦੀ ਪੋਠੋਹਾਰੀ, ਬਰਾਵਲਪੁਰੀ, ਹਿੰਦਕੇ, ਡੈਗਰੀ ਆਦਿ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਮਾਝੀ ਨੂੰ ਕੇਂਦਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਆਧਾਰ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ। ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਉਪ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਥੋੜੇ ਬਹੁਤੇ ਸ਼ਬਦ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਸਮਿਲਤ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਸੰਨ 1947 ਤੋਂ ਭਾਰਤ ਦੀ ਵੰਡ ਸਮੇਂ ਭਾਰਤੀ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਖੇਤਰਫਲ ਕਾਫ਼ੀ ਘੱਟ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਸੰਨ 1966 ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਵੰਡ ਸਮੇਂ ਇਸ ਦਾ ਕੁੱਝ ਹਿੱਸਾ ਹਰਿਆਣਾ ਹਿਮਾਚਲ ਨੂੰ ਮਿਲ ਗਿਆ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਛੋਟਾ ਪ੍ਰਾਂਤ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਪੂਰਵੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀਆਂ ਉਪ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਮਾਝੀ, ਦੁਆਬੀ, ਮਲਵਈ ਅਤੇ ਪੁਆਧੀ ਹੀ ਰਹਿ ਗਈਆਂ ਇਸ ਸਮੇਂ ਇਹਨਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਮਾਲਵਾ ਦੇ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕਾਫ਼ੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਹੁਣ ਪੂਰਵੀ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਉੱਤੇ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਪੰਜਾਬੀ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚ ਮਲਵਈ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਵਧਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਇਸ ਬਦਲਦੇ ਰੁੱਖ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਮਲਵਈ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਸੰਗ੍ਰਿਹਤ ਕਰਕੇ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ 1947 ਦੀ ਵੰਡ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲੱਖਾਂ ਲੋਕ ਇੱਥੋਂ ਉੱਧਰ ਗਏ ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਇੱਥਰ ਆਏ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਇਲਾਕਾਈ ਭਾਸ਼ਾ ਵੀ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਹੀ ਗਏ। ਬਦਲੀ ਨਾਲ ਦੇਵੇਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਉਪਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਰਲ ਗੱਡ ਹੋਣ ਲੱਗੀਆਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਲੱਖਣ ਪਛਾਣ ਚਿੰਨ ਮੱਧਮ ਪੈਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਇਸ ਲਈ ਮਲਵਈ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਬਣ ਗਿਆ।

ਮਲਵਈ ਦਾ ਖੇਤਰ

ਮਲਵਈ ਦਾ ਖੇਤਰ ਮਾਲਵੇ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਹੈ। ਮਾਲਵੇ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਜਿਹੜੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਮਲਵਈ ਖੇਤਰ ਅਦੀਨ ਤਹਿਸੀਲ/ਜਿਲ੍ਹਾ ਲੁਧਿਆਣਾ, ਫ਼ਿਰੋਜ਼ਪੁਰ, ਮੋਗਾ, ਫ਼ਰੀਦਕੋਟ, ਮੁਕਤਸਰ, ਬਠਿੰਡਾ, ਮਾਨਸਾ, ਮਲੇਰਕੋਟਲਾ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਮਲਵਈ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਇਸ ਕੋਸ਼ ਦਾ ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਵੱਲ ਵਧਦੇ ਹਾਂ।

ਤਕਨੀਕ

ਇੰਦਰਾਜ- ਮਲਵਈ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼ ਇਕਸਾਰਤਾ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖਦਿਆਂ ਇਸ ਦਾ ਇੰਦਰਾਜ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

1.) ਇੰਦਰਾਜ ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿਚ ਮਲਵਈ ਬੋਲੀ ਦਾ ਮੂਲ ਸ਼ਬਦ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਇੰਦਰਾਜ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਿਸਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚ 10 ਪੁਆਇੰਟ ਬੋਲਡ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਅੰਤਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਯੁਨੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚ 10 ਪੁਆਇੰਟ ਬੋਲਡ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਅਰਥ ਦੇ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਹੈ ਅਤੇ ਫਾਂਟ ਨੂੰ ਨੋਰਮਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

2.) ਇੰਦਰਾਜ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ ਜੇਕਰ ਦੇ ਜਾਂ ਦੇ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕਰਕੇ ਬੋਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤਰਤੀਬ ਵਿਚ ਦੋਵੇਂ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਹੋਣ ਤਾਂ ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਤਿਰਛੀ ਲਕੀਰ ਨਾਲ ਨਿਖੇੜ ਕੇ ਇੱਕੋ ਮੁੱਖ ਇੰਦਰਾਜ ਵੱਜੋਂ ਹੀ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇ। ਜਿਵੇਂ ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ ਘੁਰਮਘੁਰੀ/ਘੁਰਮਘੁਰੀ, ਚੰਦਾਚੁੰਧ/ਚਕਾਰੱਚ, ਤਿਕੜੀ/ਤਿਖੜੀ ਆਦਿ।

3.) ਜੇ ਇੱਕ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਜਿਵੇਂ 'ਕੋਡੀ' ਅਤੇ 'ਕਬੱਡੀ' 'ਅਰਲੀ' ਅਤੇ 'ਅਲਲੀ' ਵਗ਼ੈਰਾ ਅਤੇ ਵਰਨ ਅਤੇ ਮਾਤਰਾ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਤਰਤੀਬ ਦੇਣ ਸਮੇਂ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਸਥਾਨ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਦੂਰ ਜਾਂਦਾ ਹੋਵੇ। ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਇੰਦਰਾਜ ਵੱਖ ਵੱਖ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਤਰਤੀਬ ਅਨੁਸਾਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਇੰਦਰਾਜ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਮੇਂਦਿਆ ਗਿਆ। ਜੇਕਰ ਇੱਕ ਨਾਲ ਤਿਰਛੀ ਲਕੀਰ ਆ ਭੀ ਗਈ ਤਾਂ ਵੀ ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਵੱਖਰਾ ਇੰਦਰਾਜ ਹੀ ਮਿਲੇਗਾ।

4.) ਜੇ ਦੋ ਜਾਂ ਦੋ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਇੱਕ ਹੀ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਇੰਦਰਾਜ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਤਰਤੀਬ ਦੇ ਵਿਚ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹੀ ਰੱਖੇ ਗਏ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ "ਤੱਕ" (ਅੰਦਾਜ਼ਾ) ਅਤੇ "ਤੱਕ" (ਤਾਂਝੀ), "ਬੇਰੀ" (ਇੱਕ ਦਰਖਤ) ਅਤੇ "ਬੇਰੀ" (ਵਾਰੀ) ਆਦਿ। ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਜਾਣਕਾਰੀ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਹ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

5.) ਇੰਦਰਾਜ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਦੇਣ ਸਮੇਂ ਜੇ ਕਿਤੇ ਕੁੱਝ ਹੋਰ ਸਪਸ਼ਟਤਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉੱਥੇ ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਾਕ ਵਿਚ ਵਿਚ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਅਰਥ ,ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਜਾਣ। ਅਜਿਹੇ ਵਾਕ ਗੋਲ ਆਕਾਰ ਵਿਚ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ। ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ ਦੇਖੋ ਇਹ ਇੰਦਰਾਜ:

a. ਆ [a] [ਸਕਿ] ਹਨ (ਜਿਵੇਂ : ਨਿਆਏ ਖੇਡਦੇ ਆ), ਹੈ (ਜਿਵੇਂ : ਉਹ ਬੈਠੀ ਆ)

ਏ). ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਚੋਣ

ਮਲਵਈ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਇੰਦਰਾਜ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਮੁੱਖ ਜਾਂ ਮੂਲ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਮਾਲਵੇ ਵਿਚ ਆਮ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਹੋਣ। ਅਤੇ ਬੋਲਦੇ ਹੋਣ। ਕੇਂਦਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਪਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਮਲਵਈ ਵਿਲੱਖਣਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਹ ਵੀ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਕਿ ਮਾਲਵੇ ਵਿਚ ਬੋਲੇ ਜਾਂਦੇ ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦ ਜਿਹੜੇ ਲਿਖਤੀ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਏ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਮਾਝੇ ਵਿਚ 'ਵ' ਯੁਨੀ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਾਫ਼ੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਮਲਵਈ ਵਿਚ ਇਸ ਯੁਨੀ ਦੀ ਥਾਂ 'ਬ' 'ਮ' ਜਾਂ ਸ੍ਰ ਯੁਨੀ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵੱਧ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਮਲਵਈ ਉਚਾਰਨ ਮੁਤਾਬਿਕ ਢਾਲੇ ਹੋਏ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਸੰਗ੍ਰਹਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਜੇ ਸ਼ਬਦ ਮਲਵਈ ਵਿਚ ਅਤੇ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਸਾਂਝੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਮਲਵਈ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਦਾ ਅੰਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦਰਜ ਕਰਨ ਤੋਂ ਸੰਕੋਚ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸ਼ਬਦ "ਮੂੰਹ, ਸੀਰ, ਮੇਜ਼, ਕਪਰਸੀ, ਆਧਿਆਪਕ, ਲੇਹਾ, ਪਿਤਲ" ਆਦਿ ਨੂੰ ਦਰਜ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਜ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।

ਮਲਵਈ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਮਲਵਈ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਨਾ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ ਹੀ ਰਚਿਤ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਹ ਸਿਕਿਆ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਬਣੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਲਾਈ ਉਪ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵੱਖਰੇ ਹੋਏ ਸ਼ਬਦ ਇੱਕ ਇੱਕ ਕਰਕੇ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨੇ ਪੈਣੇ ਹਨ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਮਲਵਈ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਨੇ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰੱਖੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਭਾਰਤ-ਪਾਕਿ ਵੰਡ ਸਮੇਂ ਲੱਖਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵੱਲੋਂ ਇੱਧਰ ਆ ਵਸੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਲਾਕਾਈ ਉਪਬੋਲੀਆਂ ਵੀ ਲਿਆਈ। ਇਸ ਦਾ ਅਸਰ ਮਲਵਈ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਉੱਤੇ ਵੀ ਪਿਆ। ਉਪਭਾਸ਼ਾਈ ਸ਼ਬਦ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸੰਬੰਧਿਤ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਸਰਵੇ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰ ਛੁਪੀ ਪਈ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੱਢਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਸ ਪੱਧਰ ਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ, ਪਟਿਆਲਾ ਵੱਲੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼ ਮੁਲਵਾਨ ਹੈ।

ਮਲਵਈ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਪਛਾਣ ਚਿੰਨ੍ਹ

ਮਲਵਈ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਇਕ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਹੈ। ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲੋਂ ਕੁਝ ਵੱਖਰੇਵਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵੱਖਰੇਵਾਂ ਕਾਫ਼ੀ ਸਾਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਉਚਾਰਨ ਵਿਚ ਅੰਤਲ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਚਾਰਨ ਸਮੇਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਨਾਸਿਕਤਾ ਵੱਧ ਜਾਂ ਘੱਟ ਕਰਨ ਦੀ ਰੁਚੀ ਭਿੰਨਤਾ ਲਿਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਉਪ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕਈ ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਕੇਂਦਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲੋਂ ਭਿੰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਿਉਂ ਜੋ ਉਪ ਭਾਸ਼ਾ ਖਾਸ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਬੋਲ ਚਾਲ ਦੀ ਬੋਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਇਲਾਕਾਈ ਵਰਤੋਂ ਮੁਤਾਬਿਕ ਸੀਮਿਤ ਜਿਹੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਕੂਲਾਂ ਕਾਲਜਾਂ ਦੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਵਜੋਂ ਨਹੀਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸਕੂਲਾਂ ਕਾਲਜਾਂ ਦੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਸ ਵਿਚ ਗਿਆਨ, ਵਿਗਿਆਨ, ਸਾਹਿਤ, ਕਲਾ, ਵਗੇਰਾ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵੀ ਸੀਮਿਤ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮਲਵਈ ਦੇ ਨਿਵੇਕਲੇ ਪਛਾਣ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੇਂਦਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਨਾਲ ਮੇਲ ਕੇ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਨਾਸਿਕਤਾ ਵੱਲ ਝੁਕਾਅ : ਮਲਵਈ ਵਿਚ ਕਈ ਧੁਨੀਆਂ ਨਾਲ ਨਾਸਿਕਤਾ ਦਾ ਵਾਧਾ ਕਰਕੇ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ

ਪੰਜਾਬੀ	ਮਲਵਈ
ਤਾਸ਼	ਤਾਂਸ
ਕੱਚ	ਕੰਚ
ਰੋਕਾ	ਰੋਂਕਾ
ਚੋਕ	ਚੋਂਕ

ਸੂਰ ਧੁਨੀ ਲੇਪ ਵੱਲ ਝੁਕਾ : ਮਲਵਈ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਉਚਾਰਨ ਖੰਡ ਵਿਚ ਧੁਨੀ ਲੇਪ ਵੱਲ ਝੁਕਾਅ ਹੈ:

‘ਅ’ ਧੁਨੀ ਦਾ ਲੇਪ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿਚ ਹੀ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹੇਠਾਂ ਦਰਜ ਮਲਵਈ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ‘ਅ’ ਧੁਨੀ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ	ਮਲਵਈ
ਅਕਾਲੀ	ਕਾਲੀ
ਅਖਰੇਟ	ਖਰੇਟ
ਅੰਗੁਠਾ	ਅੰਗੁਠਾ
ਅੰਨਦ ਕਾਰਜ	ਨੰਦ ਕਾਰਜ

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ 'ਛ' ਅਤੇ 'ਞ' ਧੁਨੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਮਲਵੀ ਵਿਚ ਵਰਤੋਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਮਲਵੀ ਵਿਚ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਧੁਨੀਆਂ ਦੀ ਥਾਂ ਤਰਤੀਬਵਾਰ 'ਗ' ਅਤੇ 'ਝ' ਉਚਾਰੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਤ 'ਗ' ਅਤੇ 'ਝ' ਤੋਂ ਪਹਿਲੀਂ ਧੁਨੀ ਨਾਸਿਕਤਾ ਸਾਹਿਤ ਉਚਾਰੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ

ਪੰਜਾਬੀ	ਮਲਵਈ
ਵੰਡ	ਬੰਗ
ਲੰਡ	ਲੰਗ
ਇੰਵ	ਇੰਝ

ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ 'ਵ' ਧੁਨੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਆਮ ਹੈ। ਇਹ ਇਸ ਲਈ ਹੈ ਕਿ ਮਾਝੇ ਵਿਚ ਆਮ ਲੋਕ ਇਸ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਉਪਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਇਸ ਧੁਨੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਪੁਸਤਕਾਂ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਉਪਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਹਿੰਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਉਰਦੂ, ਫਾਰੀਸ ਆਦਿ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮਾਲਵਾ ਕੇਂਦਰ ਵਿਚ ਪੁਸਤਕਾਂ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਵਿਦਵਾਨ ਵੀ ਇਸ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਾਰਨ ਕਈ ਥਾਂ 'ਵ' ਧੁਨੀ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਦੇ ਹਨ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਜਿਆਦਾਤਰ ਉਹ ਵ ਨੂੰ 'ਬ' ਜਾਂ 'ਮ' ਦਾ ਹੀ ਉਚਾਰਦੇ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਨ ਦੇਖੋ

ਪੰਜਾਬੀ	ਮਲਵਈ
ਵਾਲਾ	ਆਲਾ
ਵਾਸਤੇ	ਆਸਤੇ
ਵਾਂਗੂ	ਮਾਂਗੂ
ਤੀਵੀਂ	ਤੀਮੀ
ਜਿਵੇਂ	ਜੀਮੇਂ

ਮਲਵਈ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਪੜਨਾਂਵ

ਮਲਵਈ ਦੇ ਕਝ ਪੜਨਾਂਵ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਪੜਨਾਂਵਾਂ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ, ਮੇਰਾ, ਤੂੰ, ਤੇਰਾ, ਤੁਸੀਂ, ਅਸੀਂ, ਉਹ, ਉਹਦਾ, ਸਾਡਾ, ਵਗੇਰਾ ਪਰ ਕਾਫੀ ਸਾਰੇ ਪੜਨਾਂਵ ਕੇਂਦਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਲ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ। ਜਿਵੇਂ

ਪੰਜਾਬੀ	ਮਲਵਈ
ਤੂੰ	ਤੈਂ
ਤੇਰੇ ਤੋਂ	ਤੈਥੋਂ
ਮੇਰੇ ਤੋਂ	ਮੈਥੋਂ
ਸਾਡੇ ਤੋਂ	ਸਾਥੋਂ
ਤੁਹਾਨੂੰ	ਥੇਨੂੰ, ਸੇਨੂੰ
ਕਿਸਨੂੰ	ਕਿਨੂੰ
ਜਿਸਨੂੰ	ਜਿਨੂੰ
ਕਿਸਦਾ	ਕਾਸਦਾ

ਮਲਵਈ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵੱਕਰੇ ਸ਼ਬਦ

ਮਲਵੀ	ਟਕਸਾਲੀ
ਹਾਜ਼ਰੀ ਰੋਟੀ	ਸਵੇਚ ਦੀ ਰੋਟੀ

ਤਿੱਖੜ ਦੁਪੈਰਾ,	ਤੇਜ਼ ਧੁੱਪ
ਆਥਣ-ਉੱਗਣ,	ਸ਼ਾਮ
ਵੱਡੇ ਤੜਕੇ,	ਸਾਜਰੇ
ਨੋਂ ਜਾਣੀਏ,	ਵਾਸਤਾ ਨਾ ਹੋਣਾ
ਬਲਾਂਈ,	ਬਹੁਤ ਜਿਆਦਾ
ਜਮਾ ਈ,	ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ
ਖਬਣੀ,	ਖਬਰੇ
ਕੇਰਾਂ,	ਇਕ ਵਾਰ
ਐਮੇ,	ਐਵੇਂ ਹੀ
ਊਈ,	ਵੇਸੇ ਹੀ
ਐਰਕੀ	ਇਕ ਵਾਰ
ਤੇਕੀ (ਇਸ ਸਾਲ),	ਇਕ ਵਾਰ
ਬਗ ਗਿਐ,	ਚੱਲਾ ਗਿਆ
ਕਾਸ ਨੂੰ ਜਾਨੈਗਾ,	ਕਿਸ ਲਈ ਜਾਣਗੇ
ਮੂਹਰੇ,	ਅੱਗੇ
ਜਿੱਦਣ,	ਜਿਸ ਦਿਨ
ਕਿੱਦਣ,	ਕਿਸ ਦਿਨ
ਲਵੇ,	ਨੇੜੇ
ਥਾਈਂ,	ਥਾਈਂ
ਖੇਲਾ,	ਡੰਗਰ
ਜਾਣੇ ਖਾਣਿਆਂ,	ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਖਾਣੇ (ਗਾਲ)
ਵੀਰਾਂ ਵੱਢੀਏ,	ਵੀਰਾਂ ਨੂੰ ਵੱਡਣ ਵਾਲੀ (ਗਾਲ)
ਡੁਬੜੀਏ,	ਡੁੱਬ ਜਾਣੀ (ਗਾਲ)

ਸਾਰਾਂਸ

ਸੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਪਰੋਕਤ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਸੰਕੇਤ ਦੇਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਮਲਵਈ ਉਪ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਕੋਸ਼ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਪੱਖਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਬਰੀਕੀ ਨਾਲ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ ਇਸ ਦਾ ਨਰਿਖਣ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਅਤੇ ਮਲਵਈ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਇਸ ਵਿਲਖਣ ਲਹਿਜੇ ਨੂੰ ਸੂਚੀ ਬੱਧ ਕਰਕੇ ਹੀ ਇਕ ਠੇਠ ਮਲਵਈ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਅਜੇਕੇ ਸਮੇਂ ਇਸ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਹੋਰ ਵੀ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਆਧੁਨਿਕ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਹਮਲੇ ਕਾਰਨ ਦਿਨ-ਬ-ਦਿਨ ਸਾਡੀਆਂ ਉਪਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਖਤਮ ਹੁਦੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦਿਸ਼ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮੇਂ ਤੇ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਲੋੜ ਹੈ।

ਮੁੱਖ/ਕੇਂਦਰੀ ਸ਼ਬਦ:

ਉਪਭਾਸ਼ਾ- ਉਪ ਭਾਸ਼ਾ ਇਕ ਖੇਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ।

ਡਾਈਲੈਕਟ- ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਸ਼ਬਦ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ dialect ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ ਹੈ।

ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ - ਉਪਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਧਿਐਨ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮਲਵਈ ਭਾਸ਼ਾ- ਮਾਲਵਾ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਬੋਲੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਮਲਵਈ ਭਾਸ਼ਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪੁਆਧ- ਪਟਿਆਲਾ ਰੇਪੜ ਰਾਜਪੂਰਾ ਆਦਿ ਇਲਾਕੇ ਨੂੰ ਪੁਆਧ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਵੈ-ਮੁਲਾਂਕਣ:

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 1. ਜਾਰਜ ਗ੍ਰੀਅਰਸਨ ਕੌਣ ਸੀ

ਸਾਹਿਤਕਾਰ

ਨਾਟਕਕਾਰ

ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨੀ

ਵਿਗਿਆਨੀ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 2. ਮਲਵਈ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਕਹਿਤੇ ਸਹਿਰ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸਨ

ਸੰਗਰੂਰ

ਮਾਨਸਾ

ਬੰਠਿਡਾ

ਸਾਰੇ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 3. ਉਪ ਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ।

ਕਿਸੇ ਸਮੂਹ ਦੀ ਖਾਸ ਭਾਸ਼ਾ

ਇਸੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਖਾਸ ਭਾਸ਼ਾ

ਕਿਸੇ ਵਿਆਕਤੀ ਦੀ ਖਾਸ ਭਾਸ਼ਾ

ਉਪਰੋਕਤ ਕੋਈ ਨਹੀਂ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 4. ਡਾਇਲੈਕਟ ਸ਼ਬਦ ਕਿਸ ਲਈ ਵਰਤੀਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਭਾਸ਼ਾ ਲਈ

ਬੋਲੀ ਲਈ

ਉਪ ਭਾਸ਼ਾ ਲਈ

ਉਪ ਬੋਲੀ ਲਈ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 5. ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਕਿਹੜੇ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਾਵ ਨਾਲ ਬੁਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਖੇਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾ

ਭੂਗੋਲਿਕ ਭਾਸ਼ਾ

ਇਲਾਕਾਈ ਭਾਸ਼ਾ

ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 6. ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਉਪ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਹਨ।

ਕਾਂਗੜੀ

ਪੇਠੇਹਾਰੀ

ਮਲਵਈ

ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 7 ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਉਪ ਭਾਸ਼ਾ ਕਿਹੜੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਮਾਝੀ

ਦੁਆਬੀ

ਡੋਗਰੀ

ਪੁਆਧੀ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 8. ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਘਟ ਰੁੰਦੀ ਹੈ।

ਸਹੀ

ਗਲਤ

ਅੰਸ਼ਕ ਸਹੀ

ਅੰਸ਼ਕ ਗਲਤ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 9. ਕੇਂਦਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਿਸ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਮਲਵਈ ਨੂੰ

ਪੇਠੇਹਾਰੀ ਨੂੰ

ਮਾਝੀ ਨੂੰ

ਦੁਆਬੀ ਨੂੰ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 10. ਭਾਸ਼ਾਈ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਵੰਡ ਕਦੋਂ ਹੋਈ।

1964

1966

1962

1967

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 11. ਭਾਸ਼ਾਈ ਆਧਾਰ ਤੇ ਹੋਈ ਵੰਡ ਵਿਚ ਕਿਸ ਇਲਾਕੇ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਰਾਜਸਥਾਨ ਨੂੰ

ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਉੱਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਰਤੋਂ

ਬੰਗਾਲ ਨੂੰ

ਹਰਿਆਣਾ ਨੂੰ

ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 12 ਡੋਗਰੀ ਕਿਸ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ।

ਪੂਰਬੀ ਪੰਜਾਬ ਦੀ

ਲਹਿੰਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ

ਉਪਰੋਕਤ ਦੋਵੇਂ

ਕੋਈ ਨਹੀਂ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 13. ਮਲਵਈ ਉਪ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ 'ਵ' ਨੂੰ ਕੀ ਬੋਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਲ ਤੇ ਬ

ਤ ਤੇ ਥ

ਬ ਤੇ ਮ

ਦ ਤੇ ਕ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 14. ਮਲਵਈ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਨਾਸਿਕਤਾ ਵੱਲ ਝੁਕਾਅ ਵੱਲ ਕਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਹਨ।

ਕੱਚ

ਹੋਕਾ

ਚੋਕ

ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 15. ਮਲਵਈ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਕਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਸ਼੍ਰੀ ਧੁਨੀ ਲੇਪ ਵੱਲ ਝੁਕਾ ਹੈ।

ਅਕਾਲੀ

ਦਾਲ

ਪਾਈ

ਖੰਡ

ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 1. ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲੋਂ ਕੁਝ ਵੱਖਰੇਵਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂ?

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 2. ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਲਵਈ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਪਛਾਣ ਚਿੰਨ੍ਹ ਕੀ ਹਨ?

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 3. ਭਾਸ਼ਾ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਇੰਦਰਾਜ ਕਿਵੇਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ?

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 4. ਉਪਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਆਪਸੀ ਰਲੇਵਾਂ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ?

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 5. ਮੁਲਤਾਨੀ, ਪੇਠੇਹਾਰੀ, ਸਰਾਇਕੀ ਕਿਸ ਖੇਤਰ ਦੀਆਂ ਉਪਬੋਲੀਆਂ ਹਨ?

ਸੰਦਰਭ ਪੁਸਤਕਾਂ:

1. ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਮਲਵਈ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ. ਪਟਿਆਲਾ।
2. ਪਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸਿਧੂ, ਕੋਸ਼ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ. ਪਟਿਆਲਾ।
3. ਪਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸਿੱਧੂ, ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਕਲ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ।
4. ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਕੇਮਲ, ਸ਼ਬਦ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ, ਸੰਦੀਪ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ।
5. ਓਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਸਿਸ਼ਟ, ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ, ਨੈਨਸੀ ਪਬਲੀਸ਼ਰਜ਼, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ।

ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਲਿੰਕ

<https://pa.wikipedia.org/wiki/%E0%A8%95%E0%A9%8B%E0%A8%B8%E0%A8%BC%E0%A8%95%E0%A8%BE%E0%A8%B0%E0%A9%80>

http://www.irjmsh.com/article_pdf?id=4246.pdf

<https://bhashavibhagpunjab.org/koshkari.aspx>

<https://www.youtube.com/watch?v=PL4FdASv3Fw>

ਅਧਿਆਇ-12:ਉਪਭਾਸ਼ਾਈ ਕੋਸ਼ ਪੁਆਧੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਧਿਐਨ

ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ (Content)

1. ਉਦੇਸ਼
2. ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ
3. ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ
4. ਸਾਰੰਸ਼
5. ਕੇਂਦਰੀ ਸ਼ਬਦ
6. ਸਵੈ-ਮੁਲਾਂਕਣ
7. ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ
8. ਸੰਦਰਭ ਪੁਸਤਕਾਂ
9. ਮੌਹਤਵਪੂਰਨ ਵੈੱਬਸਾਇਟਸ

ਉਦੇਸ਼:

1. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ ਬਾਰੇ ਜਾਣਨਗੇ।
2. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਨਗੇ।
3. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪੰਜਾਬੀ ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਨਗੇ।

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ :

ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ ਮੁਢਲੀ ਜਾਣਕਾਰੀ

ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦ ਕੇਸ਼ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਐਡੀਸ਼ਨ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਇਸ ਕੇਸ਼ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਉੱਨੀ ਸੌ ਬਵੰਜਾ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਕੇਸ਼ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਐਡੀਸ਼ਨ ਉੱਨੀ ਸੌ ਸੱਠ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਈ ਕੇਸ਼ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਲਈ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਸੰਤ ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਚਕਰਵਰਤੀ ਨੂੰ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੁਆਧੀ ਉਪ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨ ਲਈ ਪੁਆਧੀ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਚੱਪਾ ਚੱਪਾ ਗਾਇਆ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਰ ਖੁਸ਼ੀ ਗ਼ਮੀ ਤਿੱਥ ਤਿਉਹਾਰ ਅਤੇ ਮੇਲਿਆਂ ਆਦਿ ਮੌਕੇ ਹਰ ਵਰਗ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਕੀਤਾ

ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦ ਕੇਸ਼ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਚਾਰ ਪੰਨੇ ਖਾਲੀ ਹਨ ਪੰਜਵੇਂ ਪੰਨੇ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਉੱਪਰ ਕੇਸ਼ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦਕੇਸ਼ ਮੋਟੇ ਕਾਲੇ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਪੰਨੇ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਨਾਂ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਪੰਨੇ ਤੇ ਬਿਲਕੁਲ ਉੱਪਰ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਘੋਸ਼ ਦਾ ਨਾਂ ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦਕੇਸ਼ ਰੋਮਨ ਲਿਪੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਦੇ ਪੁਆਇੰਟ ਛੋਟੇ ਫੱਟ ਵਿੱਚ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰ ਘੋਸ਼ ਦਾ ਨਾਂ ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦ ਕੇਸ਼ ਲਿਖਣ ਉਪਰੰਤ ਸੋਧਕ ਦਾ ਨਾਂ ਡਾ ਐਸਐਸ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾਪੁਰੀ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਇਸ ਪੰਨੇ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਕੇਸ਼ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਐਡੀਸ਼ਨ ਦਾ ਸਾਲ ਉੱਨੀ ਸੌ ਸੱਠ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਐਡੀਸ਼ਨ ਦਾ ਸਾਲ ਦੇ ਹਜਾਰ ਅੱਠ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਐਡੀਸ਼ਨ ਦੀਆਂ ਛਪੀਆਂ ਦੇ ਹਜ਼ਾਰ ਕਾਪੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦੇਣ ਦੇ ਨਾਲ ਕੇਸ਼ ਦੀ ਮਿਤੀ ਆ ਕੀਮਤ ਚਰਵੰਜਾ ਰੁਪਏ ਜ਼ੀਰੋ ਪੈਸੇ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਇਸ ਪੰਨੇ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਹੇਠਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਛਾਪਕ ਭਾਰਤੀਆ ਇਲੈਕਟ੍ਰਿਕ ਪ੍ਰੈੱਸ ਜਲੰਧਰ ਰਾਹੀਂ ਕੰਟਰੋਲ ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਅਤੇ ਸਟੇਸ਼ਨਰੀ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਅਗਲੇ ਦੇ ਪੰਨਿਆਂ ਧੀ ਬਲਬੀਰ ਕੌਰ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ ਕੋਲੋਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਸਿਰਲੇਖ ਅਧੀਨ ਕੁਸ਼ਤੀ ਲੋੜ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਪੰਨੇ ਤੇ ਸੰਪਾਦਕੀ ਬੋਰਡ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਬਲਬੀਰ ਕੌਰ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ ਵਿਸ਼ਵ ਕੀਰਤੀ ਸਹਾਇਕ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਸਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੰਦਾ ਸਹਾਇਕ ਟਰੈਕਟਰ ਅਤੇ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਕਮੇਆਣਾ ਖੋਜ ਸਹਾਇਕ ਦੇ ਨਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਲਾ ਪੰਨਾ ਖਾਲੀ ਹੈ

ਕੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਤੋਂ ਅੱਠ ਤੱਕ ਪੰਨਿਆਂ ਤੇ ਪੰਨਾ ਨੰਬਰ ਦਰਜ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਪੰਨਾ ਨੰਬਰ ਨੌਂ ਤੋਂ ਪੰਨਾ ਨੰਬਰ ਲਿਖਣਾ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕੇਸ਼ ਦੇ ਪੰਨਾ ਨੰਬਰ ਇੱਕ ਤੋਂ ਪੰਦਰਾਂ ਤਕ ਮੁੱਢਲੇ ਸ਼ਬਦ ਸਿਰਲੇਖ ਅਧੀਨ ਕੇਸ਼ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਦੱਸਦੇ ਹੋਏ ਉਪ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵੱਖ ਵੱਖ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਪੁਆਧੀ ਉਪ ਬੋਲੀ ਦਾ ਭੂਗੋਲਿਕ ਖੇਤਰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਪੁਆਧੀ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀਆਂ ਭੂਗੋਲਿਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਪੁਆਧੀ ਉਪ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਵਿਆਕਰਣਕ ਭੇਦਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵੀ ਉਪਰੋਕਤ ਸਿਰਲੇਖ ਅਧੀਨ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ ਪਰ ਮੁੱਢਲੇ ਸ਼ਬਦ ਸਿਰਲੇਖ ਦੇ ਲੇਖਕ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਵੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਕੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਕੇਸ਼ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਐਡੀਸ਼ਨ ਉੱਨੀ ਸੌ ਸੱਠ ਵਿੱਚ ਉਪਰੋਕਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਭੂਮਿਕਾ ਸਿਰਲੇਖ ਅਧੀਨ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਲੇਖਕ ਦਾ ਨਾਂ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਇੰਚਾਰਜ ਕੇਸ਼ਕਾਰੀ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ

ਕੇਸ਼ ਦੇ ਪੰਨਾ ਸੋਲਾਂ ਤੋਂ ਤੇ ਕੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਗਏ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸੰਖੇਪ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਬੰਧੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸੰਕੇਤ ਸਿਰਲੇਖ ਅਧੀਨ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਕੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਣਾਮ ਸ਼ਬਦ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਸੰਖੇਪ ਚਿੰਨ੍ਹ ਪੜ੍ਹ ਇਸ ਸੰਕੇਤਕ ਸੂਚੀ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਨਹੀਂ ਹੈ ਇਸ ਸੰਕੇਤ ਨੂੰ ਤਰਤੀਬ ਤੇ ਤਕਨੀਕ ਸਿਰਲੇਖ ਅਧੀਨ ਪੰਨਾ ਨੰ ਪੰਦਰਾਂ ਤੇ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਭੁਲੇਖਾ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਵਰਤੋਂਕਾਰ ਨੇ ਤਾਂ ਆਖਰ ਸੰਖੇਪ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਸੰਕੇਤ ਸੂਚੀ ਨੂੰ ਹੀ ਦੇਖਣਾ ਹੈ

ਕੇਸ਼ ਦਾ ਮੂਲ ਪਾਠ ਪੰਨਾ ਇੱਕ ਤੋਂ ਪੰਨਾ ਦੇ ਸੌ ਇਕਆਸੀ ਤੱਕ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਕੇਸ਼ ਦਾ ਅਖੀਰਲਾ ਪੰਨਾ ਖਾਲੀ ਹੈ ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦ ਕੇਸ਼ ਦਾ ਆਰੰਭ ਉੜਾ ਪੱਟੀ ਦੇ ਇੰਚਾਰਜ ਇੰਦਰਾਜ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪੂਛ ਵਿੱਚ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਹਰੇਕ ਇੰਦਰਾਜ ਪੱਟੀ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਪੰਨੇ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਸਗੋਂ ਜਿਥੇ ਪਹਿਲੇ ਅੱਖਰ ਦੀ ਇੰਦਰਾਜ ਪੱਟੀ ਖਤਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਥੋਂ ਹੀ ਅਗਲੀ ਅੱਖਰ ਦੀ ਇੰਦਰਾਜ ਪੱਟੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਲਗਪਗ ਦਾਸੀਆਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਇੰਦਰਾਜ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ

ਇਸ ਕੇਸ਼ ਦਾ ਹਰ ਪੰਨਾ ਚਾਰ ਕਾਲਮਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਪਹਿਲੇ ਅਤੇ ਤੀਜੇ ਕਾਲਮ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਮੋਟੇ ਕਾਲੇ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਦੂਜੇ ਤੇ ਚੌਥੇ ਕਾਲਮ ਵਿੱਚ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਪਹਿਲੇ ਅਤੇ ਤੀਜੇ ਕਾਲਮ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ

ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦਕੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਕੁੰਜੀ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਪੰਨੇ ਦੇ ਉੱਪਰ ਖੱਬੀ ਅਤੇ ਸੱਜੀ ਨੁੱਕਰ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਪਹਿਲੇ ਕਾਲਮ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਕਾਲਮ ਦਾ ਆਖਰੀ ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ ਕਰਮਵਾਰ ਹਰ ਪੰਨੇ ਦੀ ਖੱਬੀ ਅਤੇ ਸੱਜੀ ਨੁੱਕਰ ਤੇ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਕੇਸ਼ ਦੇ ਕਈ ਪੰਨਿਆਂ ਤੇ ਛੁਪਾਈ ਜਾਂ ਪਰੂਫ ਰੀਡਿੰਗ ਦੀ ਗਲਤੀ ਕਾਰਨ ਕੁੰਜੀ ਸ਼ਬਦ ਗਲਤ ਲਿਖੇ ਗਏ ਹਨ ਜਿਵੇਂ

ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ ਉਦੇਸ਼

ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ ਦੁਆਰਾ ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਬੋਲੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਕਰਨਾ ਸੀ ਜਿਸ ਘੋਸ਼ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਦੇ ਹੋਰ ਉਪਭਾਸ਼ਾਈ ਕੋਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਕੋਸ਼ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੀ ਆਧਾਰ ਵਜੋਂ ਵਰਤਣਾ ਵੀ ਇਸ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਉਦੇਸ਼ ਸਿੱਥਿਆ ਗਿਆ ਸਾਲ ਦੇ ਹਜ਼ਾਰ ਅੱਠ ਵਿੱਚ ਇਸ ਕੋਸ਼ ਦਾ ਸੋਧਿਆ ਹੋਇਆ ਰੂਪ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰਕੇ ਪਹਿਲੀ ਐਡੀਸ਼ਨ ਦੇ ਛਪਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪੱਖਾਂ ਤੋਂ ਜੋ ਉਣਤਾਈਆਂ ਰਹਿ ਗਈਆਂ ਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਨਾ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ

ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਉੱਨਤੀ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸਜੀਵ ਰੱਖਣ ਲਈ ਇਸ ਦੀਆਂ ਉਪ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉੱਨਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਜੀਵ ਰੱਖਣ ਦਾ ਤਰਕ ਵੀ ਇਸ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਿਆ ਇਸ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਸ ਸੰਪਾਦਕ ਅਨੁਸਾਰ ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦ ਕੋ ਜਾਂ ਹੋਰ ਉਪ ਬੋਲੀਆਂ ਦੇ ਕੋਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਸਬੰਧੀ ਮਹਿਕਮਾ ਪੰਜਾਬੀ ਇਸ ਕਰਕੇ ਵੀ ਗੰਭੀਰ ਹੋਇਆ ਕਿਉਂਕਿ

"ਉੱਨੀ ਸੌ ਸੰਤਾਲੀ ਈਸਵੀ ਦੀ ਵੱਡ ਮਗਰੋਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਇਲਾਕਾ ਛੱਡ ਕੇ ਦੂਜੀ ਵਿੱਚ ਜਾ ਵੱਸਣਾ ਪਿਆ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਪ ਬੋਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਬਾਹਰਲੇ ਖੇਤਰ ਦੀਆਂ ਉਪ ਬੋਲੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਆ ਕੇ ਪੜ੍ਹਨ ਲੱਗ ਪਏ ਜਦੋਂ ਥੋੜ੍ਹੇ ਆਦਮੀ ਬਦਲਣ ਤਾਂ ਉਹ ਬੋਲੀ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਖ਼ਾਸ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ ਪਰ ਜਦੋਂ ਲੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਅਦਲਾ ਬਦਲੀਆਂ ਹੁਣ ਤਾਂ ਬੋਲੀਆਂ ਵੀ ਆਪਸ ਵਿਚ ਖ਼ਲਤ ਮਲਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਘਮਸਾਨ ਵਿੱਚ ਉਹੀ ਬੋਲੀਆਂ ਜਿਉਂਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਤਕੜੀਆਂ ਹੋਣ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੀ ਸੰਦੇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਕ ਨਾ ਇਕ ਦਿਨ ਇਹ ਵੀ ਲੱਭਣਾ ਐਖਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਪੁਆਧ ਕਿਹੜਾ ਹੈ ਮਾਲਵਾ ਕਿਹੜਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੋਠੋਹਾਰ ਕਿਹੜਾ ਹੈ ਕੋਈ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਜਾਣ ਸਕੇਗਾ ਕੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਬੋਲੀ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਸਾਂਝੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਕੀ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਉਚਾਰਣ ਭੇਦ ਕੀੜੇ ਹਨ ਜੇ ਇੱਕ ਉਪਬੋਲੀ ਨੂੰ ਦੂਜੀ ਨਾਲੋਂ ਨਿਖੇੜਦੇ ਹਨ ਇਹ ਵੀ ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਹਾਲਾਤ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਉਪਬੋਲੀਆਂ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਮਰ ਮਿਟ ਜਾਣ ਤੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪਰਸਪਰ ਮੇਲ ਨਾਲ ਨਵੀਆਂ ਉਪਬੋਲੀਆਂ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆ ਜਾਣ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕੀ ਉਪ ਬੋਲੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਭੰਡਾਰਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅਖੌਤਾਂ ਅਤੇ ਮੁਹਾਵਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਂਭਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੈ ਇਸ ਆਸੇ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ

ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ ਕੋਸ਼ੀ ਇੰਦਰਾਜ ਸੰਰਚਨਾ

ਸ਼ੀਰਸ਼ ਭਾਗ

ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ

ਸਮੱਗਰੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ

ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ ਮਹਿਕਮਾ ਪੰਜਾਬੀ ਵੱਲੋਂ ਉੱਨੀ ਸੌ ਸੰਤਾਲੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੁਆਧੀ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਮੁਹਾਵਰੇ ਤੇ ਅਖੌਤਾਂ ਨੂੰ ਸਾਂਭਣ ਦੇ ਯਤਨ ਵਜੋਂ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਇਸ ਕਾਰਜ ਲਈ ਮਹਿਕਮਾ ਪੰਜਾਬੀ ਵੱਲੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਦੂਸਰੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਪੁਆਧੀ ਉਪ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਅਧੀਨ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਉਪ ਬੋਲੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੀ ਵਿਉਂਤ ਵੀ ਬਣਾਈ ਗਈ ਸੀ ਇਸ ਕਾਰਜ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਉਹ ਬੋਲੀ ਮਾਹਿਰਾਂ ਨੂੰ ਕੰਮ ਸੌਂਪੇ ਗਏ ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼ ਲਈ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਤੈਅ ਕਰਨ ਲਈ ਚੱਪਾ ਚੱਪਾ ਗਾਇਆ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਰ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਗ਼ਮੀ ਦੇ ਮੌਕੇ ਹਰ ਵਰਗ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਤਰ ਕੀਤਾ ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਟਕਸਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਸਮਰੱਥੀ ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਕਰਨ ਦੀ ਵਿਧੀ ਵੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਕੀਤੀ ਗਈ

ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ

ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਇੰਦਰਾਜ ਮੋਟੇ ਕਾਲੇ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ ਵਜੋਂ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਪੰਜਾਬੀ ਕੇਸ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ ਵਾਲੀ ਤਰਤੀਬ ਨੂੰ ਹੀ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਦਰਜ ਕਰਨ ਸਬੰਧੀ ਕੇਸ ਦੀ ਸੰਪਾਦਕ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ

"ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦ ਕੇਸ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਤਰਤੀਬ ਦੇਣ ਲੱਗਿਆਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਪੰਜਾਬੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਵਰਤੀ ਤਰਤੀਬ ਨੂੰ ਹੀ ਮੁੱਖ ਰੱਖਿਆ ਹੈ ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦਕੇਸ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕੇਸ ਨਾਲੋਂ ਜੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਭਿੰਨਤਾ ਹੈ ਉਹ ਕੇਵਲ ਇੰਨੀ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ ਰੱਖ ਕੇ ਸਾਰੇ ਉਪ ਸ਼ਬਦ ਅਖੌਤਾ ਮੁਹਾਵਰੇ ਤੇ ਸਮਾਸ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ ਉਸ ਮੂਲ ਸ਼ਬਦ ਅਗੇਤਰ ਪਛੇਤਰ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਉੱਥੇ ਹੀ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਹਿਲਾਂ ਪਿਛੇਤਰਾਂ ਵਾਲੇ ਤੇ ਪਿੱਛੇ ਅਗੇਤਰਾਂ ਵਾਲੇ ਇਹੋ ਢੰਗ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਦੀ ਕੇਸਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਪਰ ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦਕੇਸ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਉੱਪ ਸ਼ਬਦ ਮੁਹਾਵਰੇ ਅਖੌਤਾ ਦੀ ਸਮਾਜ ਆਦਿ ਨੂੰ ਅੱਖਰ ਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਰੱਖਿਆ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਲੇਟ ਸ਼ਬਦ ਹੇਠ ਲੂਟ ਆਉਣਾ ਅਲੇਤ ਸਿਰ ਲੂਟ ਹੋਣਾ ਤੇ ਲੇਟ ਕਰਨਾ ਆਕੀ ਪਿੱਛੇ ਲੇਟਣ ਤੇ ਲੇਟਣੀ ਆਪਣੇ ਅੱਖਰ ਕ੍ਰਮ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਫਿਰ ਕੁਝ ਸਮਾਸ ਲੇਟ ਪੈਣਾ ਲੇਟ ਬੈਠਣਾ ਲੇਟ ਲੱਗਣਾ ਅਤੇ ਲੂਟ ਲਾਉਣਾ ਆ ਕੇ ਮਗਰੋਂ ਲੁੱਟੀ ਸ਼ਬਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜੇ ਕ੍ਰਮ ਪੰਜਾਬੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕੇਸ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਲੁੱਟਣ ਅਤੇ ਲੇਟਣੀ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਲੁੱਟ ਲੈਣਾ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਆਉਂਦੇ ਹਨ"

ਇਸ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ ਵਜੋਂ ਲੈ ਗਏ ਸ਼ਬਦ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਨਾਮ ਪੜਨਾਵ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਿਰਿਆ ਅਤੇ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਆਕਰਣਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਸ਼ਬਦ ਨਾਮ ਅਤੇ ਕਿਰਿਆ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨਾਲ ਹੀ ਸਬੰਧਤ ਹਨ ਉਸ ਵਿੱਚ ਪੁਆਧੀ ਉਪ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਕੁਝ ਵਾਕਾਂਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ ਵਜੋਂ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ

ਕੇਸਕਾਰੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਲਈ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪ ਵਾਲੀ ਦਾ ਕਿਹੜਾ ਰੂਪ ਅਪਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਾਂ ਕਿਸ ਆਧਾਰ ਤੇ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੇਚ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਚੁੱਪ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਕੇਸ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦਕੇਸ ਲਈ ਚੁਣੇ ਗਏ ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਧੁਨੀਆਤਮਕ ਪੱਧਰ ਤੇ ਟਕਸਾਲੀ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਬਾਵਾ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ ਬਾਬਾ ਜਾਂ ਬਾਵਾ ਦੀ ਥਾਂ ਥਾਂ ਮੰਮਾ ਆਹ ਉਚਾਰਨ

ਸ਼ਬਦ ਜੋੜ

ਸ਼ਬਦ ਜੋੜਾਂ ਸਬੰਧੀ ਅਪਣਾਏ ਗਏ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਜਾਂ ਨਿਯਮਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦ ਕੇਸ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਚੁੱਪ ਹੈ ਕੇਸ ਦੇ ਤਰਤੀਬ ਤਕਨੀਕ ਵਾਲੇ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਇਹ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ

"ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦ ਕੇਸ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਤਰਤੀਬ ਦੇਣ ਲੱਗਿਆਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪੰਜਾਬੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਵਰਤੀ ਤਰਤੀਬ ਨੂੰ ਹੀ ਮੁੱਖ ਰੱਖਿਆ ਹੈ "

ਇੱਥੇ ਵੀ ਤਰਤੀਬ ਦੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਕੇਸ ਦੀ ਤਕਨੀਕ ਸਬੰਧੀ ਕੋਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਉਸ ਦੇ ਸੰਪਾਦਕ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਇਸ ਸ਼ਬਦਕੇਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਕੇਸ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਗਏ ਸ਼ਬਦ ਜੋੜਾਂ ਸਬੰਧੀ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕੇਸ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ ਵਾਲੀ ਤਕਨੀਕ ਨੂੰ ਹੀ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ

ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦਕੇਸ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦੀ ਸ਼ਬਦ ਜੋੜ ਉਚਾਰਨ ਅਨੁਸਾਰੀ ਰੱਖੇ ਗਏ ਹਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦ ਜੋੜਾਂ ਦੀ ਟਕਸਾਲੀ ਨਾਲੋਂ ਭਿੰਨਤਾ ਸਬੰਧੀ ਕੇਚ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸ਼ਬਦ ਜੋੜ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕਹਿਰੀ ਗੋਲ ਬਰੈਕਟ ਵਿੱਚ ਸਮੂਹਿਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਕਰਕੇ ਅਰਥ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ

ਉਚਾਰਨ

ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦਕੇਸ ਦੇ ਸੰਪਾਦਕਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਕੇਸ ਲਈ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ ਦੁਆਰਾ ਸੰਪਾਦਤ ਪੰਜਾਬੀ ਕੇਸ ਵਾਲੀ ਤਕਨੀਕ ਤੇ ਤਰਤੀਬ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਪੰਜਾਬੀ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਸ਼ੀ ਇਕਾਈਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਪਰ ਉਚਾਰਣ ਸਬੰਧੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕੇਸ ਦੀ ਸੰਪਾਦਕ ਡਾ ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੀਤਲ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕੇਸਕਾਰੀ ਪੁਸਤਕ ਜੋ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਕੇਸ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਜੋਂ ਲਿਖੀ ਗਈ ਸੀ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਸਿਰਲੇਖ ਅਧੀਨ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ

"ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਦੱਸੀ ਦੱਸਣ ਦੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਬਹੁਤ ਲੋੜ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਕੇਸਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਹੈ ਕਿਉਂ ਜੋ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿੱਪੀ ਦੇ ਅੱਖਰ ਉਚਾਰਨ ਦੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਗਟ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਇੱਕੋ ਅੱਖਰ ਕਈ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਘ ਝ ਥ ਧ ਭ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਜਦ ਸ਼ਬਦ ਮੂਡ

ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਪਰ ਬਲੀ ਅੱਖਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਆਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਕ ਚ ਟ ਤ ਪ ਕਰਕੇ ਉਚਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਦਾ ਸਿਰ ਨੀਵਾਂ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਘਰ ਝਾੜ ਢੀਰ ਧਾਰ ਭੁੱਲ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਜੇ ਸ਼ਬਦੀ ਵਿਚਕਾਰ ਹੋਣ ਪਰ ਬਲੀ ਅੱਖਰ ਪਿੱਛੋਂ ਆਵੇ ਤਾਂ ਗ ਜ ਢ ਦ ਬ ਕਰਕੇ ਉਚਾਰੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾਲ ਵਾਲਾ ਸਵਰ ਨੀਵੀਂ ਸੁਰ ਵਿੱਚ ਬੋਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਪੰਝੜਾ ਬੁਝਾਨਾ ਉਧਾਰ ਸੁਭਾਓ ਆਦਿ..

ਵਿਆਕਰਣਕ ਸੂਚਨਾ

ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਖੁਸ਼ੀ ਗਾਈਆਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਯੋਗ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਹਰ ਇੰਦਰਾਜ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ ਭੇਦ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਲਈ ਵਿਆਕਰਣਕ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਵਿਆਕਰਣਕ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸੰਖੇਪ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕੇਸ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਸੰਕੇਤ ਸਿਰਲੇਖ ਅਧੀਨ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਵਿਆਕਰਣਿਕ ਸੂਚਨਾ ਦੇਣ ਲਈ ਵਰਤੇ ਗਏ ਸੰਖੇਪ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਕੇਤ ਸੂਚੀ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ

ਕੇਸ ਦੀ ਲਘੂ ਸੰਰਚਨਾ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਵਿਆਕਰਣਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਸਬੰਧੀ ਇਕਸਾਰਤਾ ਰੱਖਣ ਦੀ ਪੂਰੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਇਸੇ ਲਈ ਹਰ ਵਿਆਕਰਣਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਲਈ ਵੱਖਰਾ ਤੇ ਸੁਤੰਤਰ ਇੰਦਰਾਜ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਇੰਦਰਾਜ ਵਿੱਚ ਵੱਖ ਵੱਖ ਵਿਆਕਰਣਿਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਦੇ ਰਲਗੱਡ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਜਾ ਸਕੀ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਵੱਖ ਵੱਖ ਵਿਆਕਰਣਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਲਈ ਵਰਤੇ ਗਏ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪੂਰਨ ਇਕਸਾਰਤਾ ਹੈ ਪਰ ਕੇਸਕਾਰ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਵਿਆਕਰਣਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦਰਜ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਇੱਕ ਨਮੂਨਾ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਪੂਛ ਵਿੱਚ ਉੱਪਰ ਦਰਸਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਅਨਿਯਮਤਾਵਾਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ

ਕੇਸੀ-ਇਕਾਈ ਦੀ ਅਰਥਗਤ ਸੰਰਚਨਾ

‘ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦ-ਕੇਸ’ ਦੇ ‘ਮੁੱਢਲੇ ਸ਼ਬਦ’ ਵਿੱਚ ਸੰਪਾਦਕ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਨੁਸਾਰ, “ਮੂਲ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਦੇਣ ਲਈ ਜਿਥੇ ਤੱਕ ਹੋ ਸਕਿਆ ਹੈ ਕੇਵਲ ਟਕਸਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕਾਫੀ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।” (ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦ-ਕੇਸ ੧੫) ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ-ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਵਿਆਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ, ਜੋ ਕਿ ਮੁੱਖ-ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਟਕਸਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰਨ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਰਹੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਕੇਸੀ-ਇਕਾਈਆਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਟਕਸਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ ਵਾਲੇ ਪਰਿਆਇਆਂ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ:

ਸਕੀਨ ਵਿ ਸਕੀਨ (ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦ-ਕੇਸ 28)

ਹਫਾ ਜੱਫਾ (ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦ-ਕੇਸ 47)

ਗਰਗੀ ਇ ਗਰਗੀ (ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦ-ਕੇਸ 83)

ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦ-ਕੇਸ : ਕੇਸੀ-ਇੰਦਰਾਜ ਤਰਤੀਬ

ਕੇਸੀ-ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਦੀ ਅੱਖਰ-ਕ੍ਰਮ ਤਰਤੀਬ

ਕੇਸੀ-ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਦੀ ਅੱਖਰ-ਕ੍ਰਮ ਤਰਤੀਬ

‘ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦ-ਕੇਸ’ ਦੇ ‘ਮੁੱਢਲੇ ਸ਼ਬਦ’ ਅਧੀਨ ‘ਤਰਤੀਬ ਤੇ ਤਕਨੀਕ’ ਸਿਰਲੇਖ ਅਨੁਸਾਰ:

“ਕੇਸ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਤਰਤੀਬ ਦੇਣ ਲੱਗਿਆਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ‘ਪੰਜਾਬੀ-ਪੰਜਾਬੀ ਕੇਸ’ ਵਿੱਚ ਵਰਤੀ ਤਰਤੀਬ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਿਆ ਹੈ।” (ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦ-ਕੇਸ ੧੪)

ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਕੇਸ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਅਨੁਸਾਰ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦਾ ਕ੍ਰਮ ‘ਪੰਜਾਬੀ ਕੇਸ, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ’ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਸ ਕੇਸ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਤਰਤੀਬ ਸੰਬੰਧੀ ਸਾਡੀ ਕੋਈ ਮਦਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ। ਹੁਣ ਸਵਾਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ‘ਪੰਜਾਬੀ ਕੇਸ, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ’ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਕੀ ਹੈ? ਖੋਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਤਰਤੀਬ ਸੰਬੰਧੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ ਕਿ ‘ਪੰਜਾਬੀ ਕੇਸ, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ,

ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ 'ਉ' ਤੋਂ 'ੜ' ਤੱਕ ਅੱਖਰ-ਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਅੱਖਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਮਾਤਰਾਵਾਂ ਦਾ ਕ੍ਰਮ ਵੀ ਮੁਹਾਰਨੀ-ਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਚਲਦਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦ-ਕੇਸ਼' ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਲਈ ਵਰਤੋਂਕਾਰ ਕੋਲ 'ਪੰਜਾਬੀ ਕੇਸ਼' ਵੀ ਉਪਲਬਧ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਕੇਸ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਲੋੜੀਂਦਾ ਇੰਦਰਾਜ ਲੱਭਣ ਦੇ ਯੋਗ ਵੀ ਹੋ ਸਕੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਹਰ ਕੋਈ ਕੇਸ਼ ਵਰਤਣ ਦਾ ਆਦੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਸ ਲਈ 'ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦ-ਕੇਸ਼' ਸਾਡੀ ਇਸ ਧਾਰਨਾ 'ਤੇ ਖਰਾ ਨਹੀਂ ਉਤਰਦਾ ਕਿ ਕੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਵਰਤੀ ਗਈ ਅੱਖਰ-ਕ੍ਰਮ ਤਰਤੀਬ ਬਾਰੇ ਸਪਸ਼ਟ ਅਤੇ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਵਰਣਨ ਕੇਸ਼ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕੇਸ਼ ਦੀ ਦੀਰਘ-ਸੰਰਚਨਾ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਤੇ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਅੱਖਰ-ਕ੍ਰਮ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਾ- ਮਾਤਰਾਵਾਂ ਦਾ ਕ੍ਰਮ ਵੀ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਨਿਭਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਪਰ ਕੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦਾ ਕ੍ਰਮ ਕੇਸ਼ਕਾਰੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਤੇ ਇਸ ਕੇਸ਼ ਦੇ ਸਥਾਪਤ ਨਿੱਜੀ ਨਿਯਮਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੇ ਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਲਈ 'ਉ', 'ਅ', 'ਏ', 'ਸ', 'ਹ', 'ਕ', 'ਚ', 'ਟ', 'ਤ', 'ਪ' ਅਤੇ 'ਯ' ਅੱਖਰਾਂ ਦੀਆਂ ਪੱਟੀਆਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਉਪਰੋਕਤ ਇੰਦਰਾਜ-ਪੱਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਗ਼ਲਤ ਦਰਸਾਈ ਗਈ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ:

ਕੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਗਈ ਤਰਤੀਬ

► ਉਦਕਣਾ- ਉਦ- ਉਦਏ- ਉਦੰਡ

ਤਰਤੀਬ ਜੇ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ

ਉਦਕਣਾ- ਉਦੰਡ- ਉਦ- ਉਦਏ

(ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦ-ਕੇਸ਼ 5)

► ਉਲਬੇਚੀ- ਉਲਾਹਣਾ- ਉਲਾਰਨਾ- ਉਲਾਰੂਆ-

ਉਲਾਲ ਉਲਾਰੂਆ-ਉਲਾਲੂਆ-ਉਲਲਾ

► ਅਜੈ- ਅਜੈ- ਅਜੋ- ਅਜੋ- ਅਜੇ ਅਜ- ਅੰਝੂ

ਉਲਬੇਚੀ- ਉਲਲਾ- ਉਲਾਹਣਾ- ਉਲਾਰਨਾ-

ਉਲਾਲ- ਉਲਾਲੂਆ (ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦ-ਕੇਸ਼ 7)

ਅਜੈ- ਅਜੋ- ਅੱਖੋ- ਅਜੇ ਅਜ ਅਜੇ ਅੰਝੂ

(ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦ-ਕੇਸ਼ 14)

ਐਸ. ਐਸਕਲੇ- ਐਸਕਲ ਮਨੇਣੇ

ਐਸ. ਐਸਕਲ ਮਨੇਣੇ- ਐਸਕਲੇ

(ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦ-ਕੇਸ਼ 22)

> ਏਧਰੈ- ਏਮੀ- ਏਮਈ

ਏਧਰੈ- ਏਮਈ- ਏਮੀ (ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦ-ਕੇਸ਼ 27)

► ਸਰੇਸਰ- ਸਰੇ- ਸਰੇਸਰ

ਸਰੇ- ਸਰੇਸਰ- ਸਰੇਸਰ

(ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦ-ਕੇਸ਼ 35)

► ਸੇਉਟੀ- ਸੇਉਈ- ਸੇਉਤੀ- ਸੇਹ

ਸੇਉਈ- ਸੇਉਤੀ- ਸੇਉਟੀ- ਸੇਹ

(ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦ-ਕੇਸ਼ 43)

► ਹਰਾ ਅੰਗੂਰੀ- ਹਰਾਉਣਾ- ਹਰਾਉ ਹੋਣਾ-

ਹਰਾਉਣਾ- ਹਰਾਉ ਹੋਣਾ- ਹਰਾ ਅੰਗੂਰੀ-

ਮੁੱਖ/ਕੇਂਦਰੀ ਸ਼ਬਦ:

ਉਪਭਾਸ਼ਾ- ਉਪ ਭਾਸ਼ਾ ਇਕ ਖੇਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ।

ਡਾਈਲੈਕਟ- ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਸ਼ਬਦ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ dialect ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ ਹੈ।

ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ - ਉਪਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਧਿਐਨ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪੁਆਧ- ਪਟਿਆਲਾ ਰੋਪੜ ਰਾਜਪੁਰਾ ਆਦਿ ਇਲਾਕੇ ਨੂੰ ਪੁਆਧ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਵੈ-ਮੁਲਾਂਕਣ:

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 1. ਜਾਰਜ ਗ੍ਰੀਅਰਸਨ ਕੋਣ ਸੀ

ਸਾਹਿਤਕਾਰ

ਨਾਟਕਕਾਰ

ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨੀ

ਵਿਗਿਆਨੀ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 2. ਮਲਵਈ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਕਹਿੜੇ ਸਹਿਰ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸਨ

ਸੰਗਰੂਰ

ਮਾਨਸਾ

ਬੰਠਿਡਾ

ਸਾਰੇ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 3. ਉਪ ਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ।

ਕਿਸੇ ਸਮੂਹ ਦੀ ਖਾਸ ਭਾਸ਼ਾ

ਇਸੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਖਾਸ ਭਾਸ਼ਾ

ਕਿਸੇ ਵਿਆਕਤੀ ਦੀ ਖਾਸ ਭਾਸ਼ਾ

ਉਪਰੋਕਤ ਕੋਈ ਨਹੀ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 4. ਡਾਇਲੈਕਟ ਸ਼ਬਦ ਕਿਸ ਲਈ ਵਰਤੀਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਭਾਸ਼ਾ ਲਈ

ਬੋਲੀ ਲਈ

ਉਪ ਭਾਸ਼ਾ ਲਈ

ਉਪ ਬੋਲੀ ਲਈ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 5. ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਕਿਹੜੇ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਾਵ ਨਾਲ ਬੁਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਖੇਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾ

ਭੂਗੋਲਿਕ ਭਾਸ਼ਾ

ਇਲਾਕਾਈ ਭਾਸ਼ਾ

ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 6. ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਉਪ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਹਨ।

ਕਾਂਗੜੀ

ਪੇਠੇਹਾਰੀ

ਮਲਵਈ

ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 7 ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਉਪ ਭਾਸ਼ਾ ਕਿਹੜੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਮਾਝੀ

ਦੁਆਬੀ

ਡੋਗਰੀ

ਪੁਆਧੀ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 8. ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਘਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਸਹੀ

ਗਲਤ

ਅਸ਼ਕ ਸਹੀ

ਅਸ਼ਕ ਗਲਤ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 9. ਕੇਂਦਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਿਸ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਮਲਵਈ ਨੂੰ

ਪੇਠੇਹਾਰੀ ਨੂੰ

ਮਾਝੀ ਨੂੰ

ਦੁਆਬੀ ਨੂੰ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 10. ਭਾਸ਼ਾਈ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਵੰਡ ਕਦੋਂ ਹੋਈ।

1964

1966

1962

1967

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 11. ਭਾਸ਼ਾਈ ਆਧਾਰ ਤੇ ਹੋਈ ਵੰਡ ਵਿਚ ਕਿਸ ਇਲਾਕੇ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਰਾਜਸਥਾਨ ਨੂੰ

ਬੰਗਾਲ ਨੂੰ

ਹਰਿਆਣਾ ਨੂੰ

ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 12 ਡੋਗਰੀ ਕਿਸ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ।

ਪੂਰਬੀ ਪੰਜਾਬ ਦੀ

ਲਹਿੰਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ

ਉਪਰੋਕਤ ਦੋਵੇ

ਕੋਈ ਨਹੀ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 13. ਮਲਵਈ ਉਪ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ 'ਵ' ਨੂੰ ਕੀ ਬੋਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਲ ਤੇ ਬ

ਤ ਤੇ ਥ

ਬ ਤੇ ਮ

ਦ ਤੇ ਕ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 14. ਮਲਵਈ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਨਾਸਿਕਤਾ ਵੱਲ ਝੁਕਾਅ ਵੱਲ ਕਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਹਨ।

ਕੱਚ

ਹੋਕਾ

ਚੋਕ

ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 15. ਮਲਵਈ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਕਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਸ੍ਰੋਤ ਧੁਨੀ ਲੋਪ ਵੱਲ ਝੁਕਾ ਹੈ।

ਅਕਾਲੀ

ਦਾਲ

ਪਾਈ

ਖੰਡ

ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

1. ਪੰਜਾਬੀ ਟਾਈਪਿੰਗ ਬਾਰੇ ਨੋਟ ਲਿਖੋ
2. ਪੰਜਾਬੀ ਟਾਈਪਿੰਗ ਦੇ ਫੋਂਟਾਂ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰੋ
3. ਪੰਜਾਬੀ ਟਾਈਪਿੰਗ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿਉ
4. ਪੰਜਾਬੀ ਟਾਈਪਿੰਗ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਸਤਾਰ ਨਾਲ ਚਰਚਾ ਕਰੋ
5. ਪੰਜਾਬੀ ਟਾਈਪਿੰਗ ਦੇ ਫੋਂਟ ਬਦਲਾ ਬਾਰੇ ਲਿਖੋ

ਸੰਦਰਭ ਪੁਸਤਕਾਂ:

1. ਡਾ. ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ ਧੀਮਾਨ, ਗਗਨਦੀਪ ਕੋਰ, ਕਾਰਜੀ ਪੰਜਾਬੀ ਤੇ ਸੂਚਨਾ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ, ਨਿਊ ਬੁੱਕ ਕੰਪਨੀ, ਜਲੰਧਰ, 2011.
2. ਡਾ. ਸੀ.ਪੀ ਕੰਬੋਜ, ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਕੰਪਿਊਟਰੀਕਰਨ, ਗਰੈਸੀਅਸ ਬੁੱਕ, ਪਟਿਆਲਾ, 2015.
3. ਡਾ. ਸੀ.ਪੀ ਕੰਬੋਜ, ਕੰਪਿਊਟਰ ਵਿਗਿਆਨ, ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਬਿਊਰੋ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, 2016.
4. ਡਾ. ਸੀ.ਪੀ ਕੰਬੋਜ, ਅਜੋਕਾ ਫੋਨ ਸੰਸਾਰ, ਤਰਕਭਾਰਤੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਬਰਨਾਲਾ, 2016.

ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਲਿੰਕ

<https://pa.wikipedia.org/wiki/%E0%A8%95%E0%A9%8B%E0%A8%B8%E0%A8%BC%E0%A8%95%E0%A8%BE%E0%A8%B0%E0%A9%80>

http://www.irjmsh.com/article_pdf?id=4246.pdf

<https://bhashavibhagpunjab.org/koshkari.aspx>

<https://www.youtube.com/watch?v=PL4FdASv3Fw>

ਅਧਿਆਇ-13: ਉਪਭਾਸ਼ਾਈ ਕੋਸ਼ ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਕੋਸ਼

ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਧਿਐਨ

ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ (Content)

1. ਉਦੇਸ਼
2. ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ
3. ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ
4. ਸਾਰੰਸ਼
5. ਕੇਂਦਰੀ ਸ਼ਬਦ
6. ਸਵੈ-ਮੁਲਾਂਕਣ
7. ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ
8. ਸੰਦਰਭ ਪੁਸਤਕਾਂ
9. ਮੋਹਤਵਪੂਰਨ ਵੈੱਬਸਾਇਟਸ

ਉਦੇਸ਼:

- ਉਪਭਾਸ਼ਾਈ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਬਾਰੇ ਜਾਣ ਸਕਣਗੇ।
- ਉਪਭਾਸ਼ਾਈ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਜਾਣ ਸਕਣਗੇ।
- ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ ਖੇਤਰ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਬਾਰੇ ਜਾਣ ਸਕਣਗੇ।
- ਤਨਕੀਨੀ ਕੇਤਰ ਵਿਚ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਬਾਰੇ ਜਾਣ ਸਕਣਗੇ।

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ: ਪੋਠੋਹਾਰੀ ਕੋਸ਼ ਦਾ ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਧਿਐਨ

ਪੋਠੋਹਾਰੀ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਐਡੀਸ਼ਨ 1960 ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ਾਲ ਅਤੇ ਸੰਪੂਰਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਵਿਭਾਗ ਨੇ ਅਧਿਐਨ ਅਧੀਨ ਕੋਸ਼ ਦਾ ਸੋਧਿਆ ਹੋਇਆ ਰੂਪ ਦੂਜੀ ਵਾਰ 2001 ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ। ਸ਼ੇਖ ਕਰਨ ਲਈ ਪੋਠੋਹਾਰ ਦੇ ਜੰਮਪਲ ਅਤੇ ਸੁਲਝੇ ਹੋਏ ਵਿਦਵਾਨ ਸ. ਬੁਧ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਲਈਆਂ ਗਈਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਯਾਦਦਾਸ਼ਤ ਅਤੇ ਲਗਨ ਨਾਲ ਇਸ ਕੋਸ਼ ਲਈ ਸ਼ਬਦ ਇਕੱਤਰ ਕਰਕੇ ਦਿੱਤੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਦਵਾਨ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਪੜ੍ਹਕੇ ਸ਼ਬਦ ਇਕੱਤਰ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਅਨੁਸਾਰ ਪੋਠੋਹਾਰੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਭਾਈ ਜੋਧ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰਿੰ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ, ਡਾ. ਗੋਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਡਾ. ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰੋ. ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ, ਸ. ਗੁਰਮੁੱਖ ਸਿੰਘ ਮੁਸਾਫਰ ਅਤੇ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ ਆਦਿ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਕੋਸ਼ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪੰਨੇ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਉੱਪਰ ਸੱਜੇ ਕੋਨੇ ਵਿੱਚ ਕੋਸ਼ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ “ਪੋਠੋਹਾਰੀ ਕੋਸ਼ ਮੋਟੇ ਕਾਲੇ (Bold) ਅੱਖਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਲਾ ਪੰਨਾ ਖਾਲੀ ਹੈ। ਖਾਲੀ ਪੰਨੇ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਪੰਨੇ 'ਤੇ ਕੋਸ਼ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ “ਪੋਠੋਹਾਰੀ ਕੋਸ਼ ਮੋਟੇ ਲਾਲ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਪੰਨੇ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਨਾਂ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ ਕਾਲੇ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਗਲੇ ਪੰਨੇ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਉੱਪਰ ਖੱਬੇ ਕੋਨੇ ਵਿੱਚ ਕੋਸ਼ ਦਾ ਨਾਂ ਰੋਮਨ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿੱਚ “POTHOHARI COSH in Punjabi” ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਲਾਲ ਰੰਗ ਦੀ ਲੰਬੀ ਲਾਈਨ ਲਗਾਉਣ ਉਪਰੰਤ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੇ ਮੋਟੇ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਸ਼ ਦਾ ਨਾਂ “ਪੋਠੋਹਾਰੀ ਕੋਸ਼” ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਪੰਨੇ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਾਪੀ ਰਾਈਟ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ, ਕੋਸ਼ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਐਡੀਸ਼ਨ ਦਾ ਸਾਲ 1960 ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਐਡੀਸ਼ਨ ਦਾ ਸਾਲ 2001 ਅਤੇ ਛਪੀਆਂ 2000 ਕਾਪੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦੇਣ ਦੇ ਨਾਲ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਕੀਮਤ 56/- ਰੁਪਏ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਪੰਨੇ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ‘ਡਾਇਰੈਕਟਰ, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਛਾਪਕ ‘ਟਾਪ ਆਫਸੈਟ ਪ੍ਰਿੰਟਰਜ਼, ਇੰਡਸਟਰੀਅਲ ਏਰੀਆ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਰਾਹੀਂ ‘ਕੰਟਰੋਲਰ ਛਪਾਈ ਤੇ ਸਟੇਸ਼ਨਰੀ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਪੋਠੋਹਾਰੀ ਕੋਸ਼: ਉਦੇਸ਼

ਪੋਠੋਹਾਰੀ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਰੱਖਕੇ ਕੀਤੀ ਗਈ ਜੋ ਉਦੇਸ਼ ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼ ਲਈ ਨਰਧਾਰਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ, ਕਿਉਂਕਿ ਦੋਨਾਂ ਹੀ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾਂ ਇਕ ਹੀ ਵਿਭਾਗ ਵੱਲੋਂ ਅਤੇ ਇਕੋ ਸਮੇਂ 1960 ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਧਿਆਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਹੀ ਵਿਭਾਗ ਦੁਆਰਾ ਅਤੇ ਇੱਕ ਹੀ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਬਣਾਏ ਇਹਨਾਂ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਇੱਕ ਨੂੰ 'ਸ਼ਬਦ-ਕੋਸ਼' ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਕੋਸ਼ ਕਿਹਾ ਗਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਇੱਕ ਕੋਸ਼ ਦਾ ਨਾਂ ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦ-ਕੋਸ਼ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਦਾ ਨਾਂ 'ਪੋਠੋਹਾਰੀ ਕੋਸ਼' ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। 'ਪੋਠੋਹਾਰੀ ਕੋਸ਼ (ਦੂਜੀ ਐਡੀਸ਼ਨ : 2001) ਦੇ ਮੁਢਲੇ-ਭਾਗ ਵਿੱਚ 'ਦੇ ਸ਼ਬਦ' ਸਿਰਲੇਖ ਅਧੀਨ ਡਾ. ਮਦਨ ਲਾਲ ਹਸੀਜਾ, ਡਾਇਰੈਕਟਰ, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ,

ਵਿਭਾਗ ਨੇ ਜਿੱਥੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ 6 ਜਿਲਦਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸਥਾਰ ਕੋਸ਼ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਥੇ ਉਪਬੋਲੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਸੰਭਾਲਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਆਸ਼ੇ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ, 1960 ਵਿੱਚ ਪੋਠੋਹਾਰੀ ਕੋਸ਼ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਪੋਠੋਹਾਰੀ ਕੋਸ਼ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ਾਲ ਅਤੇ ਸੰਪੂਰਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਵਿਭਾਗ ਨੇ ਪੋਠੋਹਾਰੀ ਕੋਸ਼ ਦਾ ਸੋਧਿਆ ਰੂਪ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ।” (ਪੋਠੋਹਾਰੀ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਸ਼ਬਦ)

ਪੋਠੋਹਾਰੀ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਕਿਉਂਕਿ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਪੈਂਦਾ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ 1947 ਦੇ ਘੱਲੂਘਾਰੇ ਪਿੱਛੋਂ ਇਹ ਇਲਾਕਾ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਪੋਠੋਹਾਰ ਦੇ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਜੋ ਆਪਣੇ ਜੱਦੀ ਇਲਾਕੇ ਤੋਂ ਉੱਜੜ ਕੇ ਆਏ, ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਫੈਲ ਗਏ। ਇਹ ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਸਥਾਨਕ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਆਏ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਇਲਾਕਾਈ ਬੋਲੀ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਥਾਨਕ ਭਾਸ਼ਾ 'ਤੇ ਅਸਰ ਅੰਦਾਜ਼ ਹੋਣਾ ਕੁਦਰਤੀ ਸੀ। ਸਥਾਨਕ ਅਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਆਏ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਸੰਪਰਕ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਨਾਲ ਉਪਬੋਲੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਰਲਗੱਡ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਸਥਾਨਕ ਬੋਲੀ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੀਆਂ ਉਪਬੋਲੀਆਂ ਦਾ ਮਿਲਗੋਭਾ ਜਿਹਾ

ਬਣ ਗਈ। ਰਾਜਨੀਤਕ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭੂਗੋਲਿਕ ਸਥਿਤੀ ਬਦਲ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਉਪਬੋਲੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੇ ਕੁੱਝ ਸ਼ਬਦ ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਕੁੱਝ ਨਵੇਂ ਜੁੜਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਉਪਬੋਲੀਆਂ ਦੇ ਸੰਯੋਗ ਦੁਆਰਾ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਉਪਬੋਲੀ ਜੰਮ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਉਹ ਉਪਬੋਲੀ ਹੀ ਆਪਣਾ ਵਜੂਦ ਕਾਇਮ ਰੱਖ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਸ਼ਬਦ ਭੰਡਾਰ ਕਾਫ਼ੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੋਵੇ। ਇਸੇ ਲਈ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਉਪਬੋਲੀਆਂ ਦੇ ਨਿਰੋਲ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਸਾਂਭਣ ਲਈ ਉਪਭਾਸ਼ਾਈ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵੀ ਪੇਂਠੇਹਾਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਦੇ ਜਤਨ ਵਜੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ ਕੋਸ਼ : ਕੋਸ਼ੀ-ਇੰਦਰਾਜ ਦੀ ਸੰਰਚਨਾ

1. ਸ਼ੀਰਸ਼ ਭਾਗ
2. ਮੁੱਖ-ਸ਼ਬਦ

ਸਮਗਰੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ

ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਲਈ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਕਰਨ ਲਈ 'ਪੇਂਠੇਹਾਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਜੰਮਪਲ ਅਤੇ ਸੁਲਝੇ ਹੋਏ ਵਿਦਵਾਨ ਸ. ਬੁਧ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਖੇਤਰੀ-ਕਾਰਜ ਰਾਹੀਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਤਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ 'ਪੇਂਠੇਹਾਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕ, ਜਿਵੇਂ- ਸੈਫਲ ਮਲੂਕ ਦਾ ਕਰਤਾ ਮੀਆਂ ਮੁਹੰਮਦ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਆਧੁਨਿਕ ਲੇਖਕਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਭਾਈ ਜੋਧ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰਿੰ. ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ, ਡਾ. ਗੋਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਡਾ. ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰੋ. ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ, ਸ. ਗੁਰਮੁੱਖ ਸਿੰਘ ਮੁਸਾਫਰ, ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਵੰਤਾ ਅਤੇ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ ਆਦਿ ਪੇਂਠੇਹਾਰ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਪੜ੍ਹਕੇ ਸ਼ਬਦ ਇਕੱਤਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ "ਪੰਜਾਬੀ-ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ ਸ਼ਬਦ ਚੁਣੇ ਗਏ ਹਨ।

ਮੁੱਖ-ਸ਼ਬਦ

ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ-ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਮੋਟੇ-ਕਾਲੇ (Bold) ਅੱਖਰਾਂ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਕੁੱਝ ਮੁੱਖ-ਸ਼ਬਦ ਅਜਿਹੇ ਵੀ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੋਟੇ-ਕਾਲਾ (Bold) ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਭਾਵ ਇਕਸਾਰਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕੋਸ਼ ਦੀ 'ਭੂਮਿਕਾ' ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਕੋਸ਼ ਲਈ ਤਕਨੀਕ ਤੇ ਤਰਤੀਬ 'ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ ਵਾਲੀ ਹੀ ਅਪਣਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮੁੱਖ-ਸ਼ਬਦ ਰੱਖ ਕੇ ਸਾਰੇ ਉਪ-ਸ਼ਬਦ (Derivatives), ਅਖੌਤਾਂ, ਮੁਹਾਵਰੇ ਅਤੇ ਸਮਾਸ ਸੰਬੰਧਤ ਮੁੱਖ-ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਧੀਨ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਉਸ ਮੂਲ-ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਗੇਤਰ-ਪਿਛੇਤਰ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਉੱਥੇ ਹੀ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਪਹਿਲਾਂ ਪਿਛੇਤਰਾਂ ਵਾਲੇ ਤੇ ਪਿੱਛੋਂ ਅਗੇਤਰਾਂ ਵਾਲੇ। ਕੋਸ਼ ਦੇ ਸੰਪਾਦਕ ਵੱਲੋਂ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਨੁਸਾਰ :

“ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਤਕਨੀਕ ਤੇ ਤਰਤੀਬ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਹੈ। ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਅੱਖਰ ਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਅੱਖਰ ਕ੍ਰਮ ਹੀ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਵਿਗਿਆਨਕ ਕ੍ਰਮ ਹੈ ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਪਾਠਕ ਬੜੀ ਹੀ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਸ਼ਬਦ ਲਭ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਮੁੱਖ ਔਟਰੀ ਦੇ ਥੱਲੇ ਉਪ ਸ਼ਬਦ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਸਰਬੰਧ ਦੇ ਥੱਲੇ 'ਸਰੈ ਨਾ ਸਬੰਧੀ, ਸਾਤ ਦੇ ਅਧੀਨ ਆਵਣ ਸਾਤ, ਵਹਿਲ ਦੇ ਅਧੀਨ ਚਿਰੋਂ ਵਹਿਲ ਕਰਨੀ ਅਤੇ ਇੱਟੀ ਦੇ ਥੱਲੇ ਇੱਟੀ ਤੇ ਇੱਟੀ ਡੰਡਾ ਆਦਿ ਅਖਾਣ, ਮੁਹਾਵਰੇ ਅੱਖਰ ਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ ਹਨ।

ਜਿਵੇਂ	ਸਰੀਕ	ਪੁ.ਕੁਤਮ
	ਸਰੀਕਣੀ	ਇ.ਕੁਤਮੜੀ
	ਸਰੀਕਪੁਯਣਾ	ਇ.ਸਰੀਕਾ, ਕੁਤਮਾਚਾਰੀ

ਸਰੀਕ ਲਾਵਣ ਲੀਕ ਅਖੌ, ਜਦੋਂ ਸਰੀਕ ਬਦਨਾਮ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ

ਸਰੀਕਾ ਕਰਨਾ, ਮੁਹਾ.1. ਕੁਯਮਾਂਚਾਰੀ ਵਿਚ ਪੈਰ ਰੱਖਣਾ. 2. ਸਾੜਾ ਕਰਨਾ

ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ

ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ ਲਈ ਅਪਣਾਏ ਗਏ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਜਾਂ ਨਿਯਮਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਤਰਕੀਬ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕ ਸਿਰਲੇਖ ਅਧੀਨ ਕੇਵਲ ਇਹ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ, ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਤਕਨੀਕ ਅਤੇ ਤਰਤੀਬ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਹੈ।(ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ ਕੋਸ਼ iv)

ਕੋਸ਼ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ-ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ ਉਚਾਰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਰੱਖੇ ਗਏ ਹਨ, ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ ਦੀ ਟਕਸਾਲੀ ਨਾਲੋਂ ਭਿੰਨਤਾ ਸੰਬੰਧੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿੱਚ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਹੀ ਲਾਈਨ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਕਰਕੇ 'ਕਾਮਾ' (,) ਨਾਲ ਅਲੱਗ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ:

ਉਗ, ਉਘ, ਇ. ਖਬਰ, ਕਨਸੇ, ਸੂਹ (ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ ਕੋਸ਼ 1)

ਅਸਕਰ, ਅਸਰ ਕ੍ਰਿ.ਵਿ. ਬਹੁਤ ਵਾਰ, ਅਕਸਰ ਆਪਣੇ ਵਡਿਆਂ ਦੀ ਅਕਸਰ ਗੱਲ ਮੰਨਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

(ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ ਕੋਸ਼ 5)

ਉਚਾਰਨ

ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਅਨੁਸਾਰ, “ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਤਕਨੀਕ ਅਤੇ ਤਰਤੀਬ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਹੈ।” (ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ ਕੋਸ਼ iv)

ਕਿਉਂਕਿ “ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੋਸ਼ੀ-ਇਕਾਈਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਸੰਪਾਦਕ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ,

ਫੇਰ ਉਚਾਰਨ ਦਾ ਵੀ ਠੁਕ ਨਹੀਂ ਬੱਝਾ, “ਜੀ” ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਕੋਈ ਜੀ ਲਿਖਦਾ ਤੇ ਬੋਲਦਾ ਹੈ ਕੋਈ ‘ਜੀਉ’, “ਜੀਓ ਲਿਖਦਾ ਬੋਲਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਪਰਧਾਨ ਜਿਓ ਕਰਕੇ ਬੁਲਾਉਣਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਨਾ ਦੇਣ ਦਾ ਹੀ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਹੀ ਵਰਤਣਾ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਉਚਾਰਨ ਮੂਜਬ ਪੜ ਲਿਆ ਕਰਨਗੇ।(ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ 11)

ਇਸੇ ਲਈ ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਸੰਪਾਦਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਵੀ ਇਸ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਨਾ ਦੇਣ

ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਭਾਵੇਂ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਪਰ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿੱਚ ਸਟੈਂਡਰਡ ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚਲੇ ਲਿਖਤ ਅਤੇ ਉਚਾਰਨ ਦੇ ਕੁੱਝ ਭੇਦਾਂ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਸੰਪਾਦਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਮੂਲ-ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਉਚਾਰਨ ਨਾ ਦੇਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨ ਦੇ ਦੋ ਕਾਰਨ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪਹਿਲਾ ਕੋਸ਼ ਲਈ ਵਰਤੀ ਗਈ ‘ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼’ ਦੀ ਤਕਨੀਕ ਅਤੇ ਦੂਸਰਾ ਕੋਸ਼ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ‘ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਕਰਨਾ ਹੀ ਮਿਥਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਇਸ ਪੱਖ ਸੰਬੰਧੀ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਵਿਆਕਰਨਕ ਸੂਚਨਾ

ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਸ਼ੀ-ਇਕਾਈਆਂ ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਆਕਰਨਕ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸੰਖੇਪ-ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਕੇਸ ਦੇ ਮੁਢਲੇ-ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਸੰਕੇਤ ਸਿਰਲੇਖ ਅਧੀਨ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਵਿਆਕਰਨਕ ਸੂਚਨਾ ਲਈ ਵਰਤੇ ਗਏ ਸੰਖੇਪ-ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਕੇਤ-ਸੂਚੀ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਅਖੇਤ, ਅਵਯ, ਇਸਤਰੀਲਿੰਗ, ਸੰਬੋਧਨੀ, ਸੈਫਲ ਮਲੂਕ, ਕਿਰਿਆ ਅਕਰਮਕ, ਕਿਰਿਆ ਅਪੂਰਨ, ਕਿਰਿਆ ਸਕਰਮਕ, ਕਿਰਿਆ ਸਮਾਸੀ, ਕਿਰਿਆ ਪੇਰਕ, ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ, ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ, ਮੁਹਾਵਰਾ, ਲਹਿੰਦੀ, ਲਾਗੂ ਕਿਰਿਆ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਲਈ ਵਰਤੇ ਗਏ ਸੰਖੇਪ-ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਪੜਨਾਂਵ ਲਈ ਵਰਤੇ ਗਏ ਸੰਖੇਪ-ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਸੂਚੀ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੋਸ਼ੀ-ਇਕਾਈਆਂ ਇਸ ਵਿਆਕਰਨਕ-ਸ਼ੇਈ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹਨ।

ਕੇਸ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿੱਚ ਵਿਆਕਰਨਕ ਸੂਚਨਾ ਦਰਜ ਕਰਨ ਦੀ ਵਿਧੀ ਜਾਂ ਤਕਨੀਕ ਸੰਬੰਧੀ ਕੋਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਕੇਸ ਦੇ ਵਿਹਾਰਕ ਅਧਿਐਨ ਅਨੁਸਾਰ ਮੁੱਖ-ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ 'ਕਾਮਾ (.)' ਲਗਾਉਣ ਉਪਰੰਤ ਇੱਕ ਟੈਬ ਦੀ ਜਗਾਂ ਖਾਲੀ ਛੱਡੀ ਗਈ ਹੈ। ਦੂਸਰੇ ਕਾਲਮ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਵਿਆਕਰਨਕ ਸੂਚਨਾ ਸੰਖੇਪ-ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਉਪ-ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਵਿਆਕਰਨਕ ਸੂਚਨਾ ਦੇਣ ਲਈ ਵੀ ਇਸੇ ਵਿਧੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ:

ਉਸ, ਪੜ. ਉਹ .

ਉਸ ਕੀ, ਪੜ. ਉਸ ਨੂੰ, ਉਹਨੂੰ (ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ ਕੇਸ 1)

ਇਸ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਸਮਾਸੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਿਆਕਰਨਕ ਸੂਚਨਾ ਵੀ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਮੁੱਖ-ਸ਼ਬਦਾਂ ਅਤੇ ਉਪ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਮਾਸ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪਾਂ ਦੇ ਵਿਆਕਰਨਕ ਰੂਪ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ:

ਹੱਥ, ਪੂ, ਬਾਂਹ ਦਾ ਗੁੱਟ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਦਾ ਹਿੱਸਾ, ਪੰਜਾ

ਹੱਥ ਗਰੇਲਾ, ਪੂ. ਹੱਥ-ਕਰੇਲਾ, ਫੇਲਾਵਾਲੀ (ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ ਕੇਸ 32)

ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਉਪ-ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਸਾਂ ਲਈ ਵਿਆਕਰਨਕ ਸੂਚਨਾ ਦੇਣ ਦੀ ਇਸ ਵਿਧੀ ਨੂੰ ਇਕਸਾਰਤਾ ਨਾਲ

ਨਿਭਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਜਿੱਥੇ ਦੇਵਾਂ ਲਿੰਗਾਂ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਇੱਕ ਹੀ ਹੋਵੇ, ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਉੱਥੇ 'ਵਿ. ਸੰਕੇਤ ਦੀ ਹੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ:

ਸਮੁੰਹਾਂ, ਵਿ. 1. ਸੋਹਣੇ ਮੂੰਹ ਵਾਲਾ; 2. ਸਭ ਦਾ, ਸਮੂਹਕ (ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ ਕੇਸ 20)

ਸਰਚਾਵਾਂ, ਵਿ, ਪਰਚਾਵਾਂ (ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ ਕੇਸ 21)

ਪਰ ਜਿੱਥੇ ਲਿੰਗ ਭੇਦ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਪੁਲਿੰਗ ਵਾਚੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ 'ਪੂ.) ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਇਸਤਰੀਲਿੰਗ ਵਾਚੀ ਹੋਵੇ

ਤਾਂ 'ਵਿਇ.' ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ:

ਸਾਟੜੂ ਵਿਪੁ. ਨਿਸ਼ਾਨੇਬਾਜ਼ (ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ ਕੇਸ 24)

ਭਾਸ਼ਾਈ ਸ਼ਬਦ ਸੂਚਕ

ਅਧਿਐਨ ਅਧੀਨ ਕੇਸਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਵਲ 'ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ ਕੇਸ' ਦੇ ਸੀਰਸ' ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸ਼ਬਦ-ਸੂਚਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸ਼ਬਦ-ਸੂਚਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਕੋਸ਼ੀ-ਇਕਾਈਆਂ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਕੇਸ ਦੇ ਕੁੱਲ ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚੋਂ

ਕੇਵਲ ਵੀਹ ਦੇ ਲਗ-ਪਗ ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਕੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸੰਬੰਧਤ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਮੂਲ-ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਸੰਬੰਧੀ ਹੀ ਸੰਕੇਤ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ 'ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੇ ਮੂਲ-ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ "ਲਹਿੰਦੀ" ਅਤੇ 'ਡੋਗਰੀ ਉਪਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਸ਼ਬਦ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਕੇਵਲ ਇੱਕ-ਦੁੱਕਾ ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਖੇਤਰ ਸੰਬੰਧੀ ਸੂਚਨਾ ਦਰਜ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ:

ਨਸੀਬਤ, (ਪੇਂਡੂ) ਇ, ਮੁਸੀਬਤ, ਬਿਪਤਾ (ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ ਕੇਸ਼ 111)

ਕੇਸ਼ ਦੇ ਮੁਢਲੇ-ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਸੂਚਕਾਂ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਸੰਕੇਤਾਂ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਵੀ ਸੂਚਨਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਵਰਤੋਂਕਾਰ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸ਼ਬਦ-ਸੂਚਕਾਂ ਦੇ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਕਠਿਨਾਈ ਦਾ ਸਾਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਕੇਸ਼ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਇਹਨਾਂ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸ਼ਬਦ-ਸੂਚਕਾਂ ਨੂੰ ਦਰਜ ਕਰਨ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਸੰਬੰਧੀ ਵੀ ਚੁੱਪ ਹੈ। ਕੇਸ਼ ਦੀ ਲਘੂ ਸੰਰਚਨਾ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸੂਚਨਾ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਤਰਤੀਬ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ:

ਅੱਦਾ, (ਫ਼ਾਰਸੀ) ਪੁ, ਪਿਉ, ਅੱਬਾ (ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ ਕੇਸ਼ 9)

ਭਾਵ ਮੁੱਖ-ਇੰਦਰਾਜ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 'ਕਾਮਾ (,)' ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਤੁਰੰਤ ਬਾਅਦ 'ਗੋਲ ਬਰੈਕਟ (' ਵਿੱਚ ਸ਼ੇਰ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਨਾਂ ਨੂੰ ਮੋਟੇ

ਅੱਖਰਾਂ ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਪਰੰਤੂ ਕੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸੂਚਕਾਂ ਨੂੰ ਦਰਜ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਤਕਨੀਕ ਜਾਂ ਤਰਤੀਬ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਸੰਖੇਪ-ਚਿੰਨ੍ਹ ਨਾ ਵਰਤਕੇ ਪੂਰੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ:

ਅਲੂਦ, (ਫ਼ਾਰਸੀ) ਵਿ. ਲਿਬੜਿਆ ਹੋਇਆ (ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ ਕੇਸ਼ 11)

ਕੇਸ਼ੀ-ਇਕਾਈ ਦਾ ਵਰਣਨ ਅਤੇ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ

ਉਪਭਾਸ਼ਾਈ ਕੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨ ਲਈ ਆਮਤੌਰ 'ਤੇ ਟਕਸਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰਨ ਦੀ ਵਿਧੀ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕੇਸ਼ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿੱਚ ਸਪਸ਼ਟ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ,

“ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ ਦੇ ਅਰਥ ਦੱਸਣ ਲਈ ਉਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕੇਵਲ ਟਕਸਾਲੀ ਬੋਲੀ ਦੇ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਸ਼ਬਦ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਵਧੇਰੇ ਅਰਥਾਂ ਜਾਂ ਵਿਸਥਾਰ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸਮਝੀ ਗਈ ਪਰ ਜਿੱਥੇ ਕੋਈ ਦੁਕਵਾਂ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਜਾਂ ਪਰਿਆਇਵਾਚੀ ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ ਉਥੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਸਥਾਰ ਤੋਂ ਵੀ ਕੰਮ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਵਾਹ ਲਗਦੇ ਉਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਕੁਟੇਸ਼ਨ ਵੀ ਨਾਲ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਸ਼ਬਦ ਸ਼ਿਰਕਤ ਸਾਧਈ, ਰਮਜ਼ਾਂ, ਪੁਣਨਾ. ਕਿਚਰਕ, ਲਾਇਕਦਾ॥ (ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ ਕੇਸ਼)

ਕੇਸ਼ ਦੇ ਮੁੱਖ-ਸੰਪਾਦਕ ਦੀ ਉਪਰੋਕਤ ਟਿੱਪਣੀ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਕੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਜਾਂ ਵਿਆਖਿਆ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸੀਮਤ ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਉਪਰੋਕਤ ਟਿੱਪਣੀ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੇਵਲ 'ਸ਼ਿਰਕਤ ਸਾਧਈ' ਅਤੇ 'ਕਿਚਰਕ' ਨੂੰ ਛੱਡਕੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੇਸ਼ੀ-ਇਕਾਈ ਨਾਲ ਵਿਆਖਿਆ ਜਾਂ ਕੁਟੇਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ 'ਸ਼ਿਰਕਤ ਸਾਧਈ' ਕੇਸ਼ੀ-ਇਕਾਈ ਦੇ ਕੇਸ਼ ਅੰਦਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸ਼ਬਦ ਜੇੜ 'ਸ਼ਿਰਕਤ ਸਾਧਨੀ' ਹਨ, ਜੋ ਕਿ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੀ ਉਦਾਹਰਨ ਨਾਲ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ। ਉਪਰੋਕਤ ਉਦਾਹਰਨ ਵਿੱਚ 'ਰਮਜ਼ਾਂ' ਅਤੇ 'ਪੁਣਨਾ' ਨੂੰ 'ਕਾਮੇ (,)' ਨਾਲ ਵੱਖ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਦੋਂਕਿ ਕੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਇੱਕੋ ਕੇਸ਼ੀ-ਇਕਾਈ ਵਜੋਂ ਦਰਜ ਹਨ।

ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ ਕੇਸ' ਦੇ ਬਹੁ-ਗਿਣਤੀ ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਸ਼ੀ-ਇਕਾਈਆਂ ਦੇ ਅਰਥ ਦਰਜ ਕਰਨ ਲਈ ਟਕਸਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਹੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਫਿਰ ਵੀ ਕੁੱਝ ਇੰਦਰਾਜ ਅਜਿਹੇ ਵੀ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਸ਼ੀ-ਇਕਾਈਆਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਜਾਂ ਵਿਆਖਿਆ ਰਾਹੀਂ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ:

ਉਹ, ਪੜ, ਦੂਰ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਤੇ ਅੱਠਯ ਪੁਰਖ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਸ਼ਬਦ (ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ ਕੇਸ 1)

ਉਂਗਲ ਇ, ਹਥ ਜਾਂ ਪੈਰ ਦੇ ਅੰਗੂਠੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਅੰਤਲੇ ਲੰਮੇ ਅੰਗਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਇਕ ਅੰਗ (ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ ਕੇਸ 1)

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਰਾਹੀਂ ਸਪਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਅਰਥ ਸਪਸ਼ਟਤਾ ਲਈ ਕੋਸ਼ਕਾਰ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ:

ਏਲੇ, ਪੁ. ਪੰਜ ਗੀਟੜੇ ਦੀ ਖੇਡ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਕੁੜੀਆਂ ਹੱਥ ਵਾਲੇ ਇਕ ਗੀਟੇ ਨੂੰ, ਘੜੀ ਮੁੜੀ ਉਤਾਂਹ ਉਛਾਲ ਕੇ ਹੇਠਾਂ ਪਏ ਗੀਟਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਰ ਵਾਰੀ ਇਕ ਗੀਹਟਾ ਚੁਕਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਇਸ ਅਮਲ ਨੂੰ ਏਲੇ ਕਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੀਹਟੇ ਚੁਕਣ ਨੂੰ ਏਲੇ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਨੂੰ ਤਰੇਲੇ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ ਕੇਸ 16)

ਸਮੀਕਰਨ

ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ ਕੇਸ' ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿੱਚ ਸਪਸ਼ਟ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ,

ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ ਦੇ ਅਰਥ ਦੱਸਣ ਲਈ ਉਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕੇਵਲ ਟਕਸਾਲੀ ਬੋਲੀ ਦੇ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਸ਼ਬਦ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਵਧੇਰੇ ਅਰਥਾਂ ਜਾਂ ਵਿਸਥਾਰ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸਮਝੀ ਗਈ ਪਰ ਜਿੱਥੇ ਕੋਈ ਦੁਕਵਾਂ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਜਾਂ ਪਰਿਆਇਵਾਚੀ ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ ਉਥੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਸਥਾਰ ਤੋਂ ਵੀ ਕੰਮ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਵਾਹ ਲਗਦੇ ਉਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਕੁਟੇਸ਼ਨ ਵੀ ਨਾਲ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। (ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ ਕੇਸ ੧)

ਕੇਸ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸੰਪਾਦਕ ਦੀ ਉਪਰੋਕਤ ਟਿੱਪਣੀ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਸ਼ੀ-ਇਕਾਈਆਂ ਦੇ ਅਰਥ ਦੇਣ ਲਈ ਸਮੀਕਰਨ ਵਿਧੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਫਿਰ ਵੀ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਕੁੱਝ ਇੰਦਰਾਜ ਅਤੇ ਉਪ-ਇੰਦਰਾਜ ਅਜਿਹੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਸ਼ੀ-ਇਕਾਈਆਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਪਰਿਆਇ ਦੇਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਰਾਹੀਂ ਵੀ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ

ਸਰਘੀ ਨੀ ਰਾਤ, ਇ. ਲਾੜੀ ਦੀ ਜੰਝ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਖਿੱਚੜੀ ਖਾਣ ਵਾਲੀ ਰਾਤ, ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਰਾਤ
(ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ ਕੇਸ 21)

ਸਿਰ, ਪੁ, ਸਰੀਰ ਦਾ ਉਹ ਉਪਰਲਾ ਹਿੱਸਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਦਿਮਾਗ ਅਤੇ ਖ਼ਾਸ ਸੰਵੇਦਨ ਅੰਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਸੀਸ

(ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ

ਕੇਸ 26)

ਪਰੰਤੂ ਕੇਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਸ਼ੀ-ਇਕਾਈਆਂ ਦੇ ਪਰਿਆਇ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੇ ਗਏ, ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਕੁੱਝ ਇੰਦਰਾਜ ਅਜਿਹੇ ਵੀ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਜਾਂ ਵਿਆਖਿਆ ਦੇਣਾ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ

ਸਬਾਲ, ਇ, ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਪੱਥਰਾਂ ਤੇ ਚੜਿਆ ਹਰੇ ਰੰਗ ਦਾ ਜਾਲਾ (ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ ਕੇਸ 20)

ਸਾਦੜ, ਪੁ, ਸਾਢੇ ਤਿੰਨ ਸੌ ਤੰਦਾਂ ਦੇ ਤਾਏ ਵਾਲਾ ਕਪੜਾ (ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ ਕੇਸ 24)

ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨਕ ਨਿਯਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਕੋਸ਼ੀ-ਇਕਾਈਆਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਸਮਝਣਯੋਗ ਬਣਾਉਣ ਲਈ, ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਅਰਥ ਦੇਣ ਸਮੇਂ ਇੱਕੋ ਨਮੂਨੇ (Pattern) ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਉੱਪਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਇੰਦਰਾਜਾਂ 'ਸਰਘੀ ਨੀ ਰਾਤਾ ਅਤੇ 'ਸਿਰ' ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਕੋਸ਼ੀ-ਇਕਾਈ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਦੇਣ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਉਸ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਦੇ ਪਰਿਆਇ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪ ਨੂੰ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਇਸ ਨਿਯਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਇਕਸਾਰਤਾ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ।

ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ ਕੋਸ਼ : ਕੋਸ਼ੀ-ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਦੀ ਤਰਤੀਬ

1. ਕੋਸ਼ੀ-ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਦੀ ਅੱਖਰ-ਕ੍ਰਮ ਤਰਤੀਬ :

ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿੱਚ 'ਤਰਕੀਬ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕ' ਸਿਰਲੇਖ ਅਧੀਨ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਨੁਸਾਰ, ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਤਕਨੀਕ ਅਤੇ ਤਰਤੀਬ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਹੈ। ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਅੱਖਰ ਮ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਅੱਖਰ ਕ੍ਰਮ ਹੀ ਇਕ ਵਿਗਿਆਨਕ ਕ੍ਰਮ ਹੈ ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਪਾਠਕ ਬੜੀ ਹੀ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਸ਼ਬਦ ਲਭ ਸਕਦੇ ਹਨ।" (ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ ਕੋਸ਼ iv)

ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ ਕੋਸ਼ ਅਤੇ 'ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦ-ਕੋਸ਼' ਦੇਵੇਂ ਹੀ ਇੱਕੋ ਵਿਭਾਗ ਦੁਆਰਾ ਸੰਪਾਦਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਦੋਵਾਂ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦੇ ਸੰਪਾਦਕੀ ਬੋਰਡ ਦਾ ਇੱਕ ਮੈਂਬਰ ਵੀ ਸਾਂਝਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂ 'ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦ-ਕੋਸ਼' ਵਿੱਚ 'ਤਰਤੀਬ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕ' ਅਤੇ 'ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ ਕੋਸ਼' ਵਿੱਚ 'ਤਰਕੀਬ ਅਤੇ ਤਰਤੀਬ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਿਰਲੇਖਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਤਰਕੀਬ' ਸ਼ਬਦ ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਇੰਦਰਾਜ 'ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ ਕੋਸ਼' ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਸੰਬੰਧੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਇੰਦਰਾਜ ਦਰਜ ਹੈ, ਇਸ ਇੰਦਰਾਜ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ 'ਅਰਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਮੁਢਲੇ ਅਰਥ 'ਢੰਗ ਜਾਂ 'ਚੁਗਤੀ ਦੱਸੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਕੋਸ਼ਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ 'ਤਕਨੀਕ' ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਸਮਾਨਾਰਥਕ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਸੰਬੰਧੀ ਬਾਕੀ ਸਾਰੀ ਸਥਿਤੀ ਖੋਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਅਧਿਆਇ ਤੀਜਾ ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਈ ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦ-ਕੋਸ਼ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਵਾਲੀ ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਅਤੇ ਇਸ ਕੋਸ਼ (ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ ਕੋਸ਼) ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਅੱਖਰ-ਕ੍ਰਮ ਤਰਤੀਬ ਨੂੰ ਹੀ ਇੱਕ ਵਿਗਿਆਨਕ ਤਰਤੀਬ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

2. ਸੰਯੁਕਤ-ਅੱਖਰ ਕੋਸ਼ੀ-ਇਕਾਈਆਂ ਦੀ ਅੱਖਰ-ਕ੍ਰਮ ਤਰਤੀਬ

ਕੋਸ਼ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਅਨੁਸਾਰ ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਵਰਤੀ ਤਰਤੀਬ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਸੰਯੁਕਤ-ਅੱਖਰਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਤਰਤੀਬ ਵੀ ਖੋਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਪੁਆਧੀ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ 'ਅਧਿਆਇ ਤੀਜਾ ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਈ ਗਈ ਤਰਤੀਬ ਵਾਲੀ ਹੀ ਹੈ। ਪਰ ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿੱਚ ਸੰਯੁਕਤ-ਅੱਖਰਾਂ ਲਈ ਵਰਤੀ ਗਈ ਤਰਤੀਬ ਸੰਬੰਧੀ ਕੋਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਰਜ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਕੋਸ਼ ਦਾ ਵਿਹਾਰਕ ਅਧਿਐਨ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਸੰਯੁਕਤ-ਅੱਖਰਾਂ ਲਈ ਅਪਣਾਈ ਗਈ ਤਰਤੀਬ ਵਿੱਚ ਇਕਸਾਰਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਪੈਰ ਵਿੱਚ ਪੈਣ ਵਾਲੇ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੇਵਲ 'ਹ' (ਹਾਹਾ) ਦੀ ਹੀ ਵਰਤੋਂ ਹੋਈ ਹੈ, ਪਰ ਇਸਦਾ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਅੱਖਰ-ਕ੍ਰਮ ਤਰਤੀਬ 'ਤੇ ਕੋਈ ਸਪਸ਼ਟ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਿਖਾਈ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ, ਜਿਵੇਂ

ਅੜਕਣਾ- ਅਲ ਮਾਰੇ ਹੋਣਾ- ਅੜਵੈਗ (ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ ਕੋਸ਼ 11)

ਸਰੂਨਾ- ਸਰਨਾਰੀ- ਸਰਨਾ ਪੁਜਨਾ; (ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ ਕੋਸ਼ 21)

ਕੱਲਾ- ਕਲਾ- ਕਲਾੜ (ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ ਕੋਸ਼ 45)

ਖਮਿਲੀ- ਖਵਾ- ਖੜਵਿੱਡਲ (ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ ਕੋਸ਼ 57)

ਅਨੁਨਾਸਕ ਅਤੇ ਦੁੱਤ-ਅੱਖਰ ਕੋਸ਼ੀ-ਇਕਾਈਆਂ ਦੀ ਅੱਖਰ-ਕ੍ਰਮ ਤਰਤੀਬ

ਪੇਠੇਹਾਰੀ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿੱਚ 'ਤਰਕੀਬ ਤੇ ਤਕਨੀਕ' ਸਿਰਲੇਖ ਅਧੀਨ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਨੁਸਾਰ ਪੇਠੇਹਾਰੀ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਤਕਨੀਕ ਅਤੇ ਤਰਤੀਬ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਹੈ। (ਪੇਠੇਹਾਰੀ ਕੋਸ਼ iv)

ਕੋਸ਼ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਇਸ ਜਾਣਕਾਰੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਹਾਇਕ-ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ (ਲਗਾਖਰਾਂ) ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਸੰਬੰਧੀ ਕੋਈ ਵੱਖਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ। ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਦੀਰਘ-ਸੰਰਚਨਾ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਅਸੀਂ "ਅਧਿਆਇ ਪਹਿਲਾ ਵਿੱਚ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਹਾਂ, ਇਸ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ ਦੀ, ਸਹਾਇਕ-ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਤਰਤੀਬ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਹੀ ਪੇਠੇਹਾਰੀ ਕੋਸ਼ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਵੀ ਬਿੰਦੀ, ਟਿੱਪੀ ਜਾਂ ਅੱਧਕ' ਨੂੰ ਅੱਖਰ-ਕ੍ਰਮ ਤਰਤੀਬ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਮਹੱਤਵ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਕੋਸ਼ ਦੀ ਅੱਖਰ-ਕ੍ਰਮ ਤਰਤੀਬ ਵਿੱਚ ਸਮਰੂਪ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ 'ਉੱਪਰ-ਬਿੰਦੀ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਬਗ਼ੈਰ ਉੱਪਰ ਬਿੰਦੀ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ:

ਊਦਾ- ਊਦਾ	(ਪੇਠੇਹਾਰੀ ਕੋਸ਼ 4)
ਆ -ਆਂ	(ਪੇਠੇਹਾਰੀ ਕੋਸ਼ 12)
ਸੀ- ਸੀ	(ਪੇਠੇਹਾਰੀ ਕੋਸ਼ 27)
ਹਾਡ- ਹਾਡ	(ਪੇਠੇਹਾਰੀ ਕੋਸ਼ 34)
ਕਾਚ- ਕਾਂਚ	(ਪੇਠੇਹਾਰੀ ਕੋਸ਼ 46)
ਗਾੜਾ- ਗਾੜਾਂ ਆਦਿ।	(ਪੇਠੇਹਾਰੀ ਕੋਸ਼ 65)

ਇਸ ਨਿਯਮ ਦੀ ਇਕਸਾਰ ਪਾਲਣਾ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਪਰ ਪੈਰ-ਬਿੰਦੀ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਉੱਪਰ-ਬਿੰਦੀ ਦੇ ਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਜਿਵੇਂ:

ਘੋਸ਼ਾਂ- ਘੀਸਾ	(ਪੇਠੇਹਾਰੀ ਕੋਸ਼ 70)
--------------	--------------------

ਕੋਸ਼ ਦੀ ਅੱਖਰ-ਕ੍ਰਮ ਤਰਤੀਬ ਵਿੱਚ ਅੱਧਕ' ਨੂੰ ਵੀ ਕੋਈ ਮਹੱਤਵ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਜਿਵੇਂ:

ਉਸਨਾਕ- ਉਸੱਰਗਾ- ਉੱਸਰ ਪੱਸਰ- ਉਸਲਾ; (ਪੇਠੇਹਾਰੀ ਕੋਸ਼)

ਅਲਤਾ- ਅੱਲਰ ਪੱਲਰ- ਅੱਲਾ ਪੱਲਾ- ਅੱਲਾ ਬੇਲੀ- ਅਲਾਜ: (ਪੇਠੇਹਾਰੀ ਕੋਸ਼ 11)

ਗੁੱਲ- ਗੁਲਬਰਾ- ਗੁਲੱਮ-ਗੁੱਲਾ, (ਪੇਠੇਹਾਰੀ ਕੋਸ਼ 66)

ਪੇਠੇਹਾਰੀ ਕੋਸ਼ : ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲੱਛਣ

ਪੇਠੇਹਾਰੀ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਮੁਢਲੇ-ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਉਸ ਦੀਆਂ ਉਪਬੋਲੀਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ, ਪੇਠੇਹਾਰੀ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ, ਪੇਠੇਹਾਰੀ ਦਾ ਭੂਗੋਲਿਕ ਖੇਤਰ, ਪੇਠੇਹਾਰੀ ਉੱਤੇ ਵੈਦਿਕ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਆਦਿ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਤੇ ਪੇਠੇਹਾਰੀ ਦੀਆਂ ਵਿਆਕਰਨਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਅਧਿਐਨ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਸ਼ੀਰਸ਼ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ-ਸ਼ਬਦ ਬਾਰੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸ਼ਬਦ-ਸੂਚਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਜਾਣਕਾਰੀ, ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਖੇਤਰੀ ਖੋਜ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਖੋਜਾਰਥੀਆਂ ਲਈ ਬੜੀ ਲਾਹੇਵੰਦ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪੇਠੇਹਾਰੀ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੀ ਉਪਰੋਕਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਸ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ।

ਇਸ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਕੇਸੀ-ਇਕਾਈ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨ ਲਈ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਲਈ ਢੁਕਵੇਂ ਅਤੇ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਹੀ ਵਰਤੋਂ ਹੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਕੇਸੀ-ਇਕਾਈਆਂ ਦੇ ਅਰਥ ਦੇਣ ਸਮੇਂ ਬੇਲੋੜੇ ਅਤੇ ਵਾਧੂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਭਰਤੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਸਗੋਂ ਜ਼ਰੂਰਤ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਕੁਚਿਤ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਹੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਅਧਿਐਨ ਅਧੀਨ ਚਾਰੇ ਕੇਸਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੇਵਲ "ਪੇਠੇਹਾਰੀ ਕੇਸ" ਹੀ ਅਜਿਹਾ ਕੇਸ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਇੰਦਰਾਜ ਅੰਤਰਗਤ ਉਪ-ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਦਰਜ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨਕ ਵਿਧੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਪੇਠੇਹਾਰੀ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਵਰਿਆਂ ਅਤੇ ਅਖੌਤਾਂ ਨੂੰ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਇਹਨਾਂ ਮੁਹਾਵਰਿਆਂ ਅਤੇ ਅਖੌਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵਰਤੋਂਕਾਰ 'ਪੇਠੇਹਾਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਤਸਵੀਰ ਨੂੰ ਭਲੀ-ਭਾਂਤ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਹੈ। "ਅੰਤਕਾਵਾਂ ਹਰੇਕ ਕੇਸ ਦਾ ਅੰਗ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਪਰੰਤੂ ਉਪਭਾਸ਼ਾਈ ਕੇਸਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਤਕਾਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਉਪਭਾਸ਼ਾਈ ਨਕਸ਼ੇ, ਜਨਗਣਨਾ ਦੇ ਅੰਕੜੇ, ਮਹਾਨ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਚਿੱਤਰ, ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਾਨ ਅਤੇ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਗਏ ਸੂਚਕਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਨੂੰ ਦਰਜ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਅੰਤਕਾਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਪੇਠੇਹਾਰੀ ਕੇਸ : ਮਹੱਤਵ

ਪੇਠੇਹਾਰੀ ਕੇਸ ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪੇਠੇਹਾਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਉਪਬੋਲੀ ਪੇਠੇਹਾਰੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ। 1947 ਦੀ ਭਾਰਤ-ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵੰਡ ਸਮੇਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਦੋ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡੇ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਵਟਾਂਦਰਾ ਹੋਇਆ। ਜਦੋਂ ਏਨੀ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਪਰਵਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਸਥਾਨਕ ਭਾਸ਼ਾ 'ਤੇ ਅਸਰ ਹੋਣਾ ਕੁਦਰਤੀ ਹੈ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਉਪਬੋਲੀਆਂ ਦੇ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਰਲਗੱਡ ਹੋਣ ਨਾਲ ਸਥਾਨਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਮਰ ਜਾਣਾ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਕਈ ਉਪਬੋਲੀਆਂ ਤਾਂ ਮਰ ਵੀ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਆਪਣੀ ਅਸਲ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਉਹ ਉਪਬੋਲੀ ਹੀ ਆਪਣਾ ਵਜੂਦ ਕਾਇਮ ਰੱਖ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਸ਼ਬਦ ਭੰਡਾਰ ਕਾਫ਼ੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਖ਼ਾਸ ਤਰਤੀਬ ਵਿੱਚ ਸਾਂਭ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਪੇਠੇਹਾਰੀ ਕੇਸ ਦਾ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵ ਹੈ। ਇਸ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਪੇਠੇਹਾਰੀ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਨੂੰ ਖੇਤਰੀ ਕਾਰਜ ਰਾਹੀਂ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਨਾਲ ਦਰਜ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਤਰਤੀਬ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪਰੇਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਕੇਸ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਪੇਠੇਹਾਰੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਮੁਹਾਵਰਿਆਂ ਅਤੇ ਅਖੌਤਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਮੁਹਾਵਰਿਆਂ ਅਤੇ ਅਖੌਤਾਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਜਨ-ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਰ ਪਹਿਲੂ ਅਤੇ ਰੂਪ-ਵਿਧਾ ਦੇ ਵਿਹਾਰਕ ਨਿਚੋੜ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਕੇਸ ਰਾਹੀਂ ਵਰਤੋਂਕਾਰ 'ਪੇਠੇਹਾਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਜਨ-ਜੀਵਨ ਸੰਬੰਧੀ ਅਹਿਮ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕੇਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਭਾਵੇਂ ਪੇਠੇਹਾਰੀ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਕਰਨਾ ਹੀ ਮਿਥਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਇਸ ਕੇਸ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪੱਖ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਕੇਸੀ-ਇਕਾਈਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਕੇਵਲ ਅਰਥਾਂ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ਸਗੋਂ ਕੇਸੀ-ਇਕਾਈਆਂ ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਜਾਣਕਾਰੀ ਕੇਸੀ-ਇਕਾਈਆਂ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਵਜੂਦ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਵੇਰਵਿਆਂ ਤੱਕ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਮੁੱਖ/ਕੇਂਦਰੀ ਸ਼ਬਦ:

ਉਪਭਾਸ਼ਾ- ਉਪ ਭਾਸ਼ਾ ਇਕ ਖੇਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ।

ਡਾਈਲੈਕਟ- ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਸ਼ਬਦ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ dialect ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ ਹੈ।

ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ - ਉਪਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਧਿਐਨ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪੇਠੇਹਾਰੀ ਭਾਸ਼ਾ- ਮਾਲਵਾ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਬੋਲੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਪੇਠੇਹਾਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪੇਠੇਹਾਰੀ - ਸਾਂਦਲਬਾਰ ਪਕਿਸਤਾਨ ਆਦਿ ਇਲਾਕੇ ਨੂੰ ਪੇਠੇਹਾਰੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

 ਸਵੈ-ਮੁਲਾਂਕਣ:

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 1. ਜਾਰਜ ਗ੍ਰੀਅਰਸਨ ਕੋਣ ਸੀ

ਸਾਹਿਤਕਾਰ

ਨਾਟਕਕਾਰ

ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨੀ

ਵਿਗਿਆਨੀ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 2. ਮਲਵਈ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਕਹਿੜੇ ਸ਼ਹਿਰ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸਨ

ਸੰਗਰੂਰ

ਮਾਨਸਾ

ਬੰਠਿਡਾ

ਸਾਰੇ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 3. ਉਪ ਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ।

ਕਿਸੇ ਸਮੂਹ ਦੀ ਖਾਸ ਭਾਸ਼ਾ

ਇਸੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਖਾਸ ਭਾਸ਼ਾ

ਕਿਸੇ ਵਿਆਕਤੀ ਦੀ ਖਾਸ ਭਾਸ਼ਾ

ਉਪਰੋਕਤ ਕੋਈ ਨਹੀਂ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 4. ਡਾਇਲੈਕਟ ਸ਼ਬਦ ਕਿਸ ਲਈ ਵਰਤੀਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਭਾਸ਼ਾ ਲਈ

ਬੋਲੀ ਲਈ

ਉਪ ਭਾਸ਼ਾ ਲਈ

ਉਪ ਬੋਲੀ ਲਈ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 5. ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਕਿਹੜੇ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਾਵ ਨਾਲ ਬੁਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਖੇਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾ

ਭੂਗੋਲਿਕ ਭਾਸ਼ਾ

ਇਲਾਕਾਈ ਭਾਸ਼ਾ

ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 6. ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਉਪ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਹਨ।

ਕਾਂਗੜੀ

ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ

ਅਜੋਕਾ ਫੋਨ ਸੰਸਾਰ

ਮਲਵਈ

ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 7 ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਉਪ ਭਾਸ਼ਾ ਕਿਹੜੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਮਾਝੀ

ਦੁਆਬੀ

ਡੋਗਰੀ

ਪੁਆਧੀ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 8. ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਘਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਸਹੀ

ਗਲਤ

ਅੰਸ਼ਕ ਸਹੀ

ਅੰਸ਼ਕ ਗਲਤ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 9. ਕੇਂਦਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਿਸ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਮਲਵਈ ਨੂੰ

ਪੇਠੇਹਾਰੀ ਨੂੰ

ਮਾਝੀ ਨੂੰ

ਦੁਆਬੀ ਨੂੰ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 10. ਭਾਸ਼ਾਈ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਵੰਡ ਕਦੋਂ ਹੋਈ।

1964

1966

1962

1967

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 11. ਭਾਸ਼ਾਈ ਆਧਾਰ ਤੇ ਹੋਈ ਵੰਡ ਵਿਚ ਕਿਸ ਇਲਾਕੇ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਰਾਜਸਥਾਨ ਨੂੰ

ਬੰਗਾਲ ਨੂੰ

ਹਰਿਆਣਾ ਨੂੰ

ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 12 ਡੋਗਰੀ ਕਿਸ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ।

ਪੂਰਬੀ ਪੰਜਾਬ ਦੀ

ਲਹਿੰਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ

ਉਪਰੋਕਤ ਦੋਵੇ

ਕੋਈ ਨਹੀ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 13. ਮਲਵਈ ਉਪ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ 'ਵ' ਨੂੰ ਕੀ ਬੋਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਲ ਤੇ ਬ

ਤ ਤੇ ਥ

ਬ ਤੇ ਮ

ਦ ਤੇ ਕ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 14. ਮਲਵਈ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਨਾਸਿਕਤਾ ਵੱਲ ਝੁਕਾਅ ਵੱਲ ਕਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਹਨ।

ਕੱਚ

ਹੱਕਾ

ਚੋਕ

ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 15. ਮਲਵਈ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਕਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਸ਼੍ਰੀ ਧੁਨੀ ਲੇਪ ਵੱਲ ਝੁਕਾ ਹੈ।

ਅਕਾਲੀ

ਦਾਲ

ਪਾਈ

ਖੰਡ

ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 1. ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲੋਂ ਕੁਝ ਵੱਖਰੇਵਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂ?

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 2. ਪੰਜਾਬੀ ਮਲਵਈ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਪਛਾਣ ਚਿੰਨ੍ਹ ਕੀ ਹਨ?

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 3. ਭਾਸ਼ਾ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਇੰਦਰਾਜ ਕਿਵੇਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ?

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 4. ਉਪਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਆਪਸੀ ਰਲੇਵਾਂ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ?

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 5. ਮੁਲਤਾਨੀ, ਪੇਂਠੇਹਾਰੀ, ਸਰਾਇਕੀ ਕਿਸ ਖੇਤਰ ਦੀਆਂ ਉਪਬੋਲੀਆਂ ਹਨ?

ਸੰਦਰਭ ਪੁਸਤਕਾਂ:

ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਮਲਵਈ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ. ਪਟਿਆਲਾ।

ਪਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸਿਧੂ, ਕੋਸ਼ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ. ਪਟਿਆਲਾ।

ਪਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸਿਧੂ, ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਕਲਾ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ।

ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਕੋਮਲ, ਸ਼ਬਦ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ, ਸੰਦੀਪ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ।

ਓਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਸਿਸਟ, ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ, ਨੈਨਸੀ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ।

ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਲਿੰਕ

ਅਜੋਕਾ ਫੋਨ ਸੰਸਾਰ

<https://pa.wikipedia.org/wiki/%E0%A8%95%E0%A9%8B%E0%A8%B8%E0%A8%BC%E0%A8%95%E0%A8%BE%E0%A8%B0%E0%A9%80>

http://www.irjmsh.com/article_pdf?id=4246.pdf

<https://bhashavibhagpunjab.org/koshkari.aspx> <https://www.youtube.com/watch?v=PL4FdASv3Fw>

Dr. Sona, Lovely Professional University

ਅਧਿਆਇ-14: ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਦਾ ਵਿਵਹਾਰਕ ਪੱਖ, ਵੱਖ ਵੱਖ ਵੰਨਗੀਆਂ ਦੇ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦੇ ਇੰਦਰਾਜ਼ ਬਣਾਉਣੇ, ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਕੋਸ਼, ਕਿੱਤਾ ਮੁੱਖੀ ਕੋਸ਼

ਵਿਸ਼ਾ-ਸੂਚੀ

1. ਉਦੇਸ਼
2. ਭੂਮਿਕਾ
3. ਇੰਦਰਾਜ਼ ਦੀ ਚੋਣ
4. ਨਵ-ਸ਼ਬਦ ਪ੍ਰਯੋਗ
5. ਅਪਰਚੱਲਤ ਅਤੇ ਪੁਰਾਤਨ
ਸ਼ਬਦ
6. ਤਕਨੀਕੀ ਮਦਾਂ
7. ਖਾਸ ਨਾਉਂ
8. ਅਰਥਹੀਣ ਸ਼ਬਦ
9. ਅਗੋਤਰ –ਪਿਛੇਤਰ
10. ਵਿਆਕਰਨਕ ਸ਼ਬਦ
11. ਮੁਹਾਵਰੇ ਅਤੇ ਅਖੌਤਾ
12. ਸੰਖੇਪ ਅਤੇ ਪਰਿਵੇਸ਼ੀ
ਸ਼ਬਦ
13. ਸਮਾਂਸ
14. ਕਿੱਤਾ ਮੁੱਖੀ ਕੋਸ਼
15. ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਕੋਸ਼
16. ਸਾਰਾਂਸ
17. ਕੇਂਦਰੀ ਸ਼ਬਦ
18. ਸਵੈ ਮਲਾਂਕਣ ਪ੍ਰਸ਼ਨ
19. ਸਵੈ ਮਲਾਂਕਣ ਉੱਤਰ
20. ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ
21. ਪੁਸਤਕ ਸੂਚੀ

ਉਦੇਸ਼:

- ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਦੇ ਵਿਵਹਾਰਕ ਨਿਰਮਾਣ ਪੱਖ ਬਾਰੇ ਜਾਣ ਸਕਣਗੇ
- ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਪੜਾਅ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕਣਗੇ।
- ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਦੇ ਇੰਦਰਾਜ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਕੀ ਹੈ ਜਾਣ ਸਕਣਗੇ।
- ਕਿੱਤੇ ਮੁੱਖੀ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਇੰਦਰਾਜ ਜਰੂਰਤਾ ਨੂੰ ਜਾਣ ਸਕਣਗੇ।
- ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਇੰਦਰਾਜ ਜਰੂਰਤਾ ਨੂੰ ਜਾਣ ਸਕਣਗੇ।

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ :

ਕੋਸ਼ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਪੱਖ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਭਾਵੇਂ ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀ ਹੈ ਪਰ ਕੋਸ਼ ਅਤੇ ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਕ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰਕ ਮਸਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਸੰਵਾਦ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਵੀ ਕੇਵਲ ਪੰਜ ਸੱਤ ਦਹਾਕੇ ਹੀ ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਕੋਸ਼ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਅਤੇ ਵਿਵਹਾਰਕ ਪੱਖ ਨੂੰ ਨਿਯਮਬੱਧ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵਿਚ ਨਿੱਜੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਵਿਦਵਾਨ ਅੱਜ ਵੀ ਟਾਂਵੇਂ ਟਾਂਵੇਂ ਹੀ ਹਨ। ਦਰਅਸਲ ਕੋਸ਼ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਚਾਹਤ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਜਾਮਾ ਪਹਿਲਾਉਣ ਬੜੇ ਸਬਰ, ਦ੍ਰਿੜ ਇਰਾਦੇ, ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਠਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੇ ਹਰੇਕ ਪੱਧਰ ਦੇ ਸੂਖਮ ਗਿਆਨ ਦੀ ਸੂਝ ਹੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰ ਨੂੰ ਇਸ ਬਿਖੜੇ ਪੈਂਡੇ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਤੈਅ ਕਰਵਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦਾ ਇਕਤਰੀਕਰਨ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਸ਼ੀ ਇਤਰਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਚੋਣ, ਕੋਸ਼ੀ ਇਕਾਈਆਂ ਦੇ ਅਰਥ, ਅਰਥਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਪਰਤਾਂ ਵਿਆਕਰਨ ਕੋਟੀਆਂ, ਉਚਾਰਨ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਵਿਸਤਰਿਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਕੋਸ਼ ਨਿਰਮਾਣ ਦੇ ਕਾਰਜ ਲਈ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ ਤੇ ਲੋੜੀਂਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੋਸ਼ ਵੱਡੇ ਅਦਾਰਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਸਮੂਹਿਕ ਯਤਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਸਬੰਧੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰਾਂ ਦਾ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਗਿਆਨ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਾਉਣ ਵਿਚ ਸਹਾਇਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ-ਪੰਜਾਬੀ ਇਕ ਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪਟਿਆਲਾ ਦੁਆਰਾ ਸਮੂਹਕ ਯਤਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਇਆ ਕੋਸ਼ ਹੈ। ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਯਤਨਾਂ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਹੈ।

ਕੋਸ਼ ਰਚਨਾ ਇੱਕ ਖੋਜ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਕੋਸ਼ਕਾਰ ਲਈ ਤਿਆਰੀ ਅਧੀਨ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ/ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ, ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਕੋਸ਼ਕਾਰ ਇਸ ਗਿਆਨ ਦਾ ਵਰਤੋਂ ਕੋਸ਼ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹ ਕੋਸ਼ ਵਿਚਲੀ ਸਮਗਰ ਸਬੰਧੀ ਬੜੀ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਨਿਰਨੇ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਕਾਰਜ ਇੱਕ ਤਕਨੀਕੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਦਾ ਹੈ। ਕੋਸ਼ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਸਮਗਰ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਿਹ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਕਾਰਜ ਦੀ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੋਸ਼ ਨਿਮਨ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪਹਿਲਾ ਪੜਾਅ - ਤਿਆਰੀ

ਦੂਜਾ ਪੜਾਅ - ਸੰਪਾਦਨਾ

ਤੀਜਾ ਪੜਾਅ - ਪ੍ਰੈੱਸ ਕਾਪੀ ਦੀ ਤਿਆਰੀ

ਪਹਿਲੇ ਪੜਾਅ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਯੋਜਨਾ/ਰੂਪ ਰੇਖਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸਮਗਰ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਿਹ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਸ ਸਮਗਰ ਵਿਚੋਂ ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਦਾ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ਾ ਵੀ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼ ਲਈ ਇੱਕ ਇੰਦਰਾਜ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ।

ਦੂਜੇ ਪੜਾਅ ਵਿਚ ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਨਿਰਧਾਰਨ, ਉਚਾਰਨ, ਅਰਥ, ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ, ਪਰਯੋਗ, ਵਿਉਤਪਤੀ ਆਦਿ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਾਰਜ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਕੋਸ਼ ਦਾ ਇਹ ਮੁੱਖ ਕਾਰਜ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਵਧੇਰੇ ਸਮਾਂ ਇਸ ਵਿਚ ਖਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਤੀਜੇ ਪੜਾਅ ਵਿਚ ਇੰਦਰਾਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤਰਤੀਬ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਸੰਕੇਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ, ਕੋਸ਼ ਲਈ ਭੂਮਿਕਾ ਦੀ ਤਿਆਰੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਕੋਸ਼ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਬਿਆਨ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਤੇ ਉਚਾਰਨ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਇੰਦਰਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਦਾ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਨਾਲ ਬੜੇ ਨੇੜੇ ਤੋਂ ਸਬੰਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇੰਦਰਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਸਥਾਪਨਾ ਸਮੇਂ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੀਆਂ ਕੋਸ਼ੀ ਇਕਾਈਆਂ ਦੀਆਂ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਕਿਸਮਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਅਤੇ ਅਰਥ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਅੰਤਿਮ ਚੋਣ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਚਿੰਨ੍ਹ ਅਤੇ ਸੰਕੇਤ ਦਾ ਪਰਯੋਗ ਭਾਵੇਂ ਇੰਦਰਾਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰੈੱਸ ਕਾਪੀ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਕੋਸ਼ਕਾਰ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਇੰਦਰਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਸੰਪਾਦਨ ਸਮੇਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਕੋਸ਼ਕਾਰ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਇੰਦਰਾਜ਼ ਸਮੇਂ ਅਰਥਾਂ ਅਤੇ ਉਪ-ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਵਖਰਿਆਣ ਲਈ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਪਹਿਲਾ ਪੜਾਅ : ਤਿਆਰੀ

ਇੱਥੇ ਅਸੀਂ ਪਹਿਲੇ ਪੜਾਅ ਦੌਰਾਨ ਯੋਜਨਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਸਮਗਰ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇੰਦਰਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਪਰ ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਇੰਦਰਾਜ਼ੀਕਰਨ ਨੂੰ ਕੇਂਦਰ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਹੀ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਕਿ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਸਮੇਂ ਇੰਦਰਾਜ਼ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨੂੰ ਉਭਾਰਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਸ ਲਈ ਕੋਸ਼ ਯੋਜਨਾ ਅਤੇ ਸਮਗਰ ਦੀ ਇਕੱਤਰਤਾ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਸਿਧਾ ਇੰਦਰਾਜ਼ ਦੀ ਚੋਣ ਦੇ ਸਵਾਲ ਸਨਮੁੱਖ ਹੋਵਾਂਗੇ।

ਇੰਦਰਾਜ਼ ਦੀ ਚੋਣ

ਕੋਸ਼ ਲਈ ਇਕੱਤਰ ਕੀਤੀ ਸਮਗਰ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਇੰਦਰਾਜ਼ ਦੀ ਚੋਣ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇੰਦਰਾਜ਼ ਤੋਂ ਭਾਵ ਸ਼ਬਦ, ਮੁਹਾਵਰਾ, ਆਦਿ ਤੋਂ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਸਦਕਾ ਲਗਾਤਾਰ ਵਧਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇੱਕ ਕੋਸ਼ਕਾਰ ਲਈ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਤਿਆਰੀ ਅਧੀਨ ਸਾਰੀਆਂ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀਆਂ ਨੂੰ ਅੰਕਿਤ ਕਰ ਸਕੇ। ਇਸ ਲਈ ਕੋਸ਼ਕਾਰ ਨੂੰ ਜਿੱਥੇ ਇੰਦਰਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਲਈ ਤਿਆਰੀ ਅਧੀਨ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ, ਪਰਕਾਰ, ਅਤੇ ਮਕਸਦ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਉੱਥੇ ਕੋਸ਼ੀ ਇਕਾਈਆਂ ਦੀਆਂ ਨਿਮਨ ਕਿਸਮਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਵਿਚਾਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

1. ਨਵ-ਸ਼ਬਦ ਪ੍ਰਯੋਗ

ਕਿਸੇ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਸਥਿਰਤਾ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ। ਵੱਖ ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਲਈ ਨਿੱਤ ਨਵੇਂ ਭਾਵ ਅਤੇ ਸੰਕਲਪ ਇਸ ਵਿਚ ਪਰਵੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਭਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਵੱਖਰੇ ਏਕਰੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਪਰਗਟ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

1. ਨਵੇਂ ਸ਼ਬਦ ਜਾਂ ਕਥਨ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਕੇ
2. ਪਰਚੱਲਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਅਰਥ ਦੇ ਕੇ
3. ਦੂਜੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਤੋਂ ਉਧਾਰੇ ਸ਼ਬਦ ਲੈ ਕੇ

ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦ ਜਾਂ ਕਥਨ-ਸਮੂਹ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਸੰਰਚਨਾਤਮਿਕ ਪੈਟਰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਉਧਾਰ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਚ ਭਾਸ਼ਾਈ ਬੁਲਾਰੇ ਕੁੱਝ ਨਵੀਨਤਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਵ-ਸ਼ਬਦ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੁੱਝ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੁੱਝ ਖਾਸ ਮੌਕਿਆਂ ਲਈ ਜਾਂ ਅਸਥਾਈ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਹ ਸ਼ਬਦ ਅੱਜ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਲ ਅਲੋਪ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਕੁੱਝ ਸ਼ਬਦ ਸਮਾਜਿਕ ਜਾਂ ਰਾਜਨੀਤਕ ਕਾਰਨਾਂ ਤਹਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਪਰਵੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਕਾਰਨਾਂ ਦੇ ਅਲੋਪ ਹੋਣ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਵੀ ਢਿੱਲ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਨਿੱਜੀ ਅਤੇ ਖਾਸ ਮੌਕਿਆਂ ਸਮੇਂ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਕੁੱਝ ਸ਼ਬਦ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਆਮ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਆਉਣ ਕਰਕੇ ਸਮਾਜਿਕ ਰਵਾਨਗੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਕੋਸ਼ਕਾਰ ਸਾਹਮਣੇ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਭ ਕੋਸ਼ੀ ਮੱਦਾਂ ਨੂੰ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਜਾਂ ਨਾ ਕਰਨ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਕੋਸ਼ੀ ਮੱਦਾਂ ਨੂੰ ਦਰਜ ਕਰਨ ਸਬੰਧੀ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਕਿਸਮ ਅਤੇ ਆਕਾਰ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵੱਡੇ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਵੱਡੇ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਇੰਦਰਾਜ਼ ਸੰਭਵ ਹਨ, ਪਰ ਛੋਟੇ ਅਤੇ ਸੰਖੇਪ ਕਿਸਮ ਦੇ ਕੋਸ਼ਾਂ 'ਚ ਦਰਜ ਕਰਨ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਵੀਕਾਰਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਜੇਕਰ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਅਤੇ ਸਪਸ਼ਟਤਾ ਲਈ ਲੇਬਲ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

2. ਅਪਰਚੱਲਤ ਅਤੇ ਪੁਰਾਤਨ ਸ਼ਬਦ

ਹਰੇਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਤੇ ਨਵੇਂ ਸ਼ਬਦ ਜਨਮ ਲੈਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਬਦ ਖ਼ਤਮ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਨਵੀਆਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਘੱਟ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸੰਕਲਪ ਅਤੇ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਖ਼ਤਮ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਸੰਚਾਰੀ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਕਥਨ ਵੀ ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਅਲੋਪ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਪੁਰਾਤਨ ਸ਼ਬਦ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁੱਝ ਸ਼ਬਦ ਅਜਿਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਆਮ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਚੱਲ ਦੇ, ਪਰ ਉਹ ਪੂਰਨ ਤੌਰ ਤੇ ਅਲੋਪ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦ ਆਪ੍ਰਚੱਲਤ ਸ਼ਬਦ ਕਹਿਲਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇੰਦਰਾਜ ਬਣਵੇ ਵੇਲੇ ਕੋਸ਼ਕਾਰ ਨੂੰ ਤਿਆਰੀ ਅਧੀਨ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਅਪ੍ਰਚੱਲਤ ਅਤੇ ਪੁਰਾਤਨ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਮੱਧਕਾਲ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਲਈ ਬਣਾਏ ਗਏ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਵੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ।

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪਰ ਆਮ ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਕੋਸ਼ ਜਿਨਹਾਂ ਦਾ ਮਕਸਦ ਪੂਰਵਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਬੀਰ, ਤੁਲਸੀ, ਨਾਮਦੇਵ, ਸ਼ੈਕਸਪੀਅਰ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ, ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਇੰਦਰਾਜ ਦਰਜ ਕਰਨੇ ਪੈਣਗੇ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਹਾਵਰੇ, ਅਖਾਣਾਂ ਅਤੇ ਅਖਾਉਤਾਂ, ਅਤੇ ਕਥਨਾਂ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੋਈ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਆਮ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਅਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਤਕਨੀਕੀ ਮੱਦਾਂ

ਸਾਰੇ ਤਕਨੀਕੀ ਜਾਂ ਵਿਗਿਆਨ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕਰਨ ਜਾਂ ਨਾ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਮੱਦਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹੱਤਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਵਿਗਿਆਨਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤਹਿਤ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਨਵੇਂ ਸ਼ਬਦ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਦੂਜੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਤੋਂ ਸਮਤੁਲ ਅਤੇ ਅਨੁਵਾਦ ਅਤੇ ਧੁਨੀਆਤਮਕ ਰੂਪਗਤ ਪਰਿਵਰਤਨ ਅਧੀਨ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਡਾਂ ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਨਵੇਂ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਸਮਾਸੀ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਤਕਨੀਕੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦਾ ਰੂਪ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਫਿਲਮੀਕਰਨ ਉਦਯੋਗੀਕਰਨ ਆਦਿ। ਇਹਨਾਂ ਤਕਨੀਕੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਕੁੱਝ ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਸਾਧਾਰਨ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਦਰਜ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਪਰ ਜੇ ਤਕਨੀਕੀ ਮੱਦਾਂ ਸਾਡੇ ਆਮ ਕਾਰ-ਵਿਹਾਰ ਦੀ ਅੰਗ ਬਣ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇੰਦਰਾਜ ਦੇਣੇ ਪੈਣਗੇ। ਕਦੀ ਕਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਇੱਕ ਹੀ ਵਸਤੂ ਲਈ ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪਰਿਆਇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਅਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਤਕਨੀਕੀ ਮੱਦਾਂ ਵਾਲੇ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਸਾਰੀਆਂ ਮੱਦਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

4. ਖ਼ਾਸ ਨਾਉਂ

ਖ਼ਾਸ ਨਾਉਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਕੋਸ਼ਕਾਰ ਨੂੰ ਕਈ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਧਾਰਨ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਆਮ ਕਰਕੇ ਖ਼ਾਸ ਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਿਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਪਰੰਤੂ ਕੁੱਝ ਨਾਵਾਂ ਅਜਿਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨਹਾਂ ਦਾ ਸਮਾਜਿਕ, ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਮਹੱਤਵ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਇਹ ਨਾਂ ਆਪਣੇ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਾਰਨ ਮੂਲ ਅਰਥਾਂ ਤੋਂ ਅਗਾਹ ਲਕਸ਼ਣ ਅਰਥਾਂ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਵੀ ਹੋ ਨਿੱਬੜਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਲੈਨਿਨਵਾਦ, ਨਾਨਕ ਪੰਥੀ, ਕਬੀਰ ਪੰਥੀ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਚ ਅਰਥਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਮੂਲ ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਤੋਂ ਪਰਿਚਿਤ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੌਮੀ ਨਾਇਕਾਂ ਅਤੇ ਮਿਥਿਹਾਸਿਕ ਕਿਰਦਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

5. ਅਰਥਗੀਣ ਸ਼ਬਦ

ਹਰੇਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕੁੱਝ ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨਹਾਂ ਦੀ ਸੁਤੰਤਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਤੋਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਉਹ ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਕੁੱਝ ਭਾਸ਼ਾ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਰਥਗੀਣ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਰੇਟੀ ਰਾਟੀ ਵਿਚ ਰਾਟੀ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਕੁੱਝ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਦਰਜ ਕਰਨੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ ਅਤੇ ਕੁੱਝ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਵੀ। ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਇੰਦਰਾਜ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਬੰਧਿਤ ਗੱਠਜੋੜ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਇੰਦਰਾਜ ਪ੍ਰਿਤ-ਹਵਾਲੇ ਰਾਹੀਂ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ fro ਦੇਖੋ to and fro ਆਦਿ।

6. ਅਗੋਤਰ -ਪਿਛੇਤਰ

ਭਾਸ਼ਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ-ਸਿਰਜਣਾ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਥਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੁੱਝ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਇੰਦਰਾਜ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਕੁੱਝ ਵਿਚ ਨਹੀਂ। ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਸਾਧਾਰਨ ਪਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਅਧਿਕ ਉਤਪਾਦਨ ਸਮਰੱਥਾ ਵਾਲੇ ਅਗੇਤਰ ਪਛੇਤਰ (ਉਪ, ਅਨੁ, ਕੁ, ਗੀਆਂ, ਵਿ, anti ਆਦਿ) ਦੇ ਇੰਦਰਾਜ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਦਰਜ ਕਰਨੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ।

7. ਵਿਆਕਰਨਕ ਸ਼ਬਦ

ਹਰੇਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕੁੱਝ ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਸ਼ਬਦ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਕੋਸ਼ੀ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਹ ਸਿਰਫ ਕਾਰਜਆਤਮਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਅੰਤਰ-ਸਬੰਧਤਾ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਸੁਤੰਤਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਭਾਸ਼ਾਈ ਕਾਰਜ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪੂਰਨ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਅਧਿਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਵੱਖ ਵੱਖ ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਵੀ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਸਰਬਪੱਖੀ ਗਿਆਨ ਨਿਹਿਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਕੋਸ਼ 'ਚ ਇੰਦਰਾਜ ਕਰਨੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ।

ਹਰੇਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸ਼ਬਦ ਅਜਿਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਵੀ। ਜਿਵੇਂ

ਪਾਉਣਾ : ਉਹ ਬਰਤਨ ਵਿਚ ਦੁੱਧ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਚਿੱਟੀ ਕਮੀਜ਼ ਪਾਉਣੀ ਚਾਹੀ।

ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਨਾਲ ਸੰਯੁਕਤ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀਆਂ ਕੋਈ ਪਦਾਰਥਕ ਸੰਕੇਤਕ ਵਸਤੂਆਂ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਕੋਈ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਅਰਥ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਇਸ ਲਈ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗਕ ਅਤੇ ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਅਰਥ ਹੀ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਦੇ ਸਪਸ਼ਟੀਕਰਨ ਲਈ ਵਿਭਿੰਨ ਪਰਯੋਗਾਂ ਅਤੇ ਸਹਿ ਪਰਯੋਗਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

8. ਮੁਹਾਵਰੇ ਅਤੇ ਅਖੌਤਾ

ਮੁਹਾਵਰੇ ਅਤੇ ਅਖੌਤਾ ਵੱਖ ਵੱਖ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਵਿਚ ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਵਾਂ ਦਾ ਇਕੱਠ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਰਵਾਇਤੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਨਾ ਤਾਂ ਸੰਵਿਧਾਨ ਹੀ ਬਦਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਤੱਤ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਖੌਤਾ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਸਾਧਾਰਨ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਮੁਹਾਵਰੇ ਅਤੇ ਅਖੌਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵੀ ਸਮਾਜਾਂ ਅਤੇ ਬੱਝਵੇਂ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਕ ਕੋਸ਼ੀ- ਇਕਾਈ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਅੱਖ ਕੱਢਣਾ, ਸਾਹ ਸੁਕਣਾ, ਉਹ ਕਿਹਰੀ ਗਲੀ ਜਿੱਥੇ ਭਾਗੇ ਨਾ ਖੱਲੀ। ਉਹ ਦਿਨ ਡੁਬਾ ਜਦ ਘੋੜੀ ਚਰਿਆ ਰੁਬਾ, ਆਦਿ ਮੁਹਾਵਰੇ ਅਤੇ ਅਖੌਤਾ ਦੇ ਅਲੱਗ ਕੇ ਕੋਸ਼ ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਇਹ ਮੁੱਖ ਕੋਸ਼ੀ-ਇਕਾਈਆਂ ਦਾ ਰੂਪ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਕਈ ਮੁਹਾਵਰੇ ਅਤੇ ਅਖਾਣ ਕੋਸ਼ ਪ੍ਰਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕੋਸ਼ ਅਹਿਮ ਹੈ। ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਮੁਹਾਵਰਿਆਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ 33 ਲੈ ਕੇ 180 ਪੰਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਹੈ। ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਹਾਵਰੇ ਇਸ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮੁਹਾਵਰੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਰਨਮਾਲਾ ਲੜੀ ਅਨੁਸਾਰ ਉ ਤੇ ਲੈ ਕੇ ਵ ਤੱਕ ਤਰਤੀਬ ਵਾਰ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਅਖਾਣ ਇਸ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਅਖਾਣ 180 ਤੇ ਲੈ ਕੇ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਸਮਾਪਤ ਹੋਣ 272 ਪੰਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਹੈ। ਅਖਾਣ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਰਨਮਾਲਾ ਲੜੀ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਕਲਿਤ ਹਨ। ਆਖਰ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸੰਪਾਦਕ ਨੇ ਸਹਾਇਕ ਗੁੰਠਾਵਲੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਉਹਨਾ ਬਾਰੇ ਸਾਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

ਸੰਪਾਦਕ ਨੇ ਇਸ ਕੋਸ਼ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਲਈ ਲਗਭਗ 26 ਲੇਕ-ਧਾਰਾ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਹਰ ਕਈ ਅਹਿਮ ਕੋਸ਼ ਪ੍ਰਪਤ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ 'ਵਿਸਰ ਰਹੇ ਪੰਜਾਬੀ ਅਖਾਣ' ਲੇਖਕ : ਪ੍ਰਿੰ. ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਕੌੜਾ, ਲੋਕ-ਸਿਆਣਪ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਅਖੌਤਾ ਜਾਂ ਅਖਾਣ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਅੰਗ ਹਨ। ਇਹ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਇੱਕ ਪੀੜ੍ਹੀ ਤੋਂ ਦੂਸਰੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਤੱਕ ਮੌਖਿਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਚੱਲੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਕਈ ਖੋਜੀ ਵਿਦਵਾਨ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੁਸਤਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲਿਆ ਕੇ ਆਉਂਦੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਵਡਮੁੱਲਾ ਕਾਰਜ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ-ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸਮੇਂ ਦਰਜਨ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧੀਕ ਅਜਿਹੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਉਪਲਬਧ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਡਾ. ਵਣਜਾਰਾ ਬੇਦੀ ਦੀ 'ਲੋਕ ਆਖਦੇ ਹਨ', ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਦੀ 'ਪੰਜਾਬੀ ਅਖੌਤਾ', ਗੰਗਾ ਰਾਮ ਦੀ 'ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਖੌਤਾ', ਦੇਵੀ ਦਾਸ ਦੀ 'ਅਖੌਤਾ ਦੀ ਖਾਣ', ਭਾਨੂ ਦੱਤ ਦੀ 'ਪੰਜਾਬੀ ਅਖੌਤਾ', ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੀ 'ਅਖਾਣ ਭੰਡਾਰ', ਡਾ. ਤਾਰਨ ਸਿੰਘ ਤੇ

ਦਰਸਨ ਸਿੰਘ ਆਵਾਰਾ ਦੀ 'ਮੁਹਾਵਰਾ ਤੇ ਅਖਾਣ ਕੋਸ਼' ਅਤੇ ਡਾ. ਬਿਕਰਮ ਸਿੰਘ ਘੁੰਮਣ ਦੀ 'ਪੰਜਾਬੀ ਮੁਹਾਵਰਾ ਤੇ ਅਖਾਣ ਕੋਸ਼' ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਰਨਣਯੋਗ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸ਼ਾਹਕਾਰ 'ਮੇਰਾ ਪਿੰਡ' ਵਿੱਚ ਵੀ ਅਖਾਣਾਂ ਦਾ ਅਮੀਰ ਭੰਡਾਰ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਪ੍ਰਿੰ. ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਕੋੜਾ ਇੱਕ ਅਨੁਭਵੀ ਅਤੇ ਖੋਜੀ ਬਿਰਤੀ ਵਾਲੇ ਸਾਬਕਾ-ਅਧਿਆਪਕ ਹਨ।

9. ਸੰਖੇਪ ਅਤੇ ਪਰਿਵਰਣੀ ਸ਼ਬਦ

ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਖੇਪ ਅਤੇ ਪਰਿਵਰਣੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਖਾਸ ਮਹੱਤਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸੰਖੇਪ ਸ਼ਬਦ ਕਿਸੇ ਸ਼ਬਦ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਸੰਖਿਪਤ ਰੂਪ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਪੁ (ਪੁਲਿੰਗ) ਆਦਿ। ਪਰਿਵਰਣੀ ਸ਼ਬਦ ਇਕ ਪਰਸੰਗ ਲਈ ਵਰਤੇ ਗਏ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪਾਂ ਦਾ ਜੋੜ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਸ਼ਬਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਪੈਪਸੂ ਆਦਿ। ਕਈ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅੰਤਿਕਾਵਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕਰਨਾ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਪਰਕਿਰਤੀ ਅਤੇ ਆਕਾਰ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

10. ਸਮਾਸ

ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਸਮਾਸੀ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵ ਹੈ। ਦੋ ਜਾਂ ਦੋ ਤੋਂ ਵੱਧ ਧਾਤੂਆਂ ਜਾਂ ਪਰਤਿਆਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤਰ ਜਾਂ ਸਬੰਧਿਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਜੋੜਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੂਪਗਤ ਅਤੇ ਅਰਥਗਤ ਏਕਤਾ ਦੇ ਇਕਸੁਰ ਹੋਣ ਤੇ ਸਮਾਸ ਦਾ ਉਤਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਸਮਾਸਾਂ ਦੀ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਕੋਸ਼ੀ ਇਕਾਈਆਂ ਦਾ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਮਾਸੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਆਪਸੀ ਕਰਮ ਇਤਨਾ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਅਤੇ ਸਥਿਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਦਰਮਿਆਨ ਨਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਨਵੇਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਪਰਵੇਸ਼ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਸਥਾਨੰਤਰਨ ਦੀ ਕੋਈ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕੰਮਚੇਰ, ਘੋਗਲ-ਕੰਨਾ ਆਦਿ। ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਸਮਾਸਾਂ ਦੇ ਇੰਦਰਾਜ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੁੱਝ ਰੂਪਗਤ ਅਤੇ ਅਰਥਗਤ ਗੁਣ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਸੋ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਵਾਕ ਵਿਚ ਸਮਾਸਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਆਮ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਦਰਜ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕੁੱਝ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤਰ ਇੰਦਰਾਜ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਕੁੱਝ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਇੰਦਰਾਜ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਕਲਮਬੰਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮਾਸ ਇਕ ਸੁਤੰਤਰ ਕੋਸ਼ੀ-ਇਕਾਈ ਵਜੋਂ ਵਜੋਂ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

11. ਕਿੱਤਾ ਮੁਖੀ ਕੋਸ਼

ਕਿੱਤਾ ਮੁਖੀ ਕੋਸ਼ ਵਿਚਲੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਲਈ ਅਪਣਾਏ ਗਏ ਕਿੱਤਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਸਮੱਗਰੀ ਉਸ ਦੌਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਸੰਦ ਵੀ ਕਿਸੇ ਫੈਕਟਰੀ ਵਿਚ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਸਗੋਂ ਹੱਥੀਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਹੁਣ ਤੱਕ ਪ੍ਰਪਤ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਮਾਝੇ ਅਤੇ ਮਾਲਵੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਮਾਝਾ ਅਤੇ ਮਾਲਵਾ ਦੇ ਨਾਲ ਵੀ ਕੁੱਝ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ। ਕਿੱਤਾ ਮੁਖੀ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਖੇਤਰ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਦਾਇਰੇ ਵਿਚ ਵੱਸਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੇ ਇੰਦਰਾਜ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਿੱਤਾ ਮੁਖੀ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਕਿੱਤੇ ਨੂੰ ਅਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਇੰਦਰਾਜ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਤਾਂ ਇਸ ਲਈ ਤਾਂ ਇਸ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੋਸ਼ਕਾਰ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਧਰਾਤਲ ਬੋਲੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਭੰਡਾਰ ਨੂੰ ਇਕੱਤਰ ਕਰ ਲਏ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਿੱਤੇ ਦੇ ਵਰਗਾਂ ਨੂੰ ਤਰਤੀਬ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਇੰਦਰਾਜ ਤਿਆਰ ਕਰੇ। ਕਿਉਂਕਿ ਹਰੇਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਤੇ ਨਵੇਂ ਸ਼ਬਦ ਜਨਮ ਲੈਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਬਦ ਖ਼ਤਮ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਨਵੀਆਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਘੱਟ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸੰਕਲਪ ਅਤੇ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਖ਼ਤਮ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਸੰਚਾਰੀ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਕਥਨ ਵੀ ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਅਲੋਪ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਕਿੱਤਾ ਸ਼ਬਦ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖੀ ਕਾਰਜ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁੱਝ ਸ਼ਬਦ ਅਜਿਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਆਮ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਚੱਲਦੇ, ਪਰ ਉਹ ਪੂਰਨ ਤੌਰ ਤੇ ਅਲੋਪ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦ ਆਪ੍ਰਚੱਲਤ ਸ਼ਬਦ ਕਹਿਲਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇੰਦਰਾਜ ਬਣਵੇ ਵੇਲੇ ਕੋਸ਼ਕਾਰ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਅਧੀਨ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਅਪ੍ਰਚੱਲਤ ਅਤੇ ਚੱਲਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

12. ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਕੋਸ਼

ਸਭਿਆਚਾਰ ਨਿੱਤ ਬਦਲਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਸੀਮਾ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨੀ ਕਠਨ ਹੈ। ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੋ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਰਹਿਤਲ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੀ ਆਧੁਨਿਕ

ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਜੋ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਰਹਿਤਲ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਪਰ ਫਿਲਹਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ ਬਣੀ, ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਸੰਕੋਚ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਲੋੜ ਆਪਣੇ ਪੁਰਾਤਨ ਵਿਰਸੇ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਲਈ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਇਕੱਤਰਿਤ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵਿਆਹ, ਜਨਮ, ਮੌਤ, ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ, ਓਹੜ-ਪੋਹੜ, ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਪਹਿਰਾਵਾ, ਗਹਿਣੇ, ਖਾਣ-ਪੀਣ, ਮਨੁੱਖੀ ਸੁਭਾਅ, ਅਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਦਿੱਖ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਵੱਕੇ ਵੱਖਰਾ ਇੰਦਰਾਜ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਅਰਥ ਫਿਰ ਲਕਣਾ ਅਰਥ ਦੇਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹੋ ਸਕੇ ਤਾਂ ਸਬੰਧਿਤ ਵਸਤ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਵੀ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਕੁੱਝ ਅਜਿਹੇ ਸਿਦਾਏ ਜਾਂ ਪਾਲਤੂ ਪਸ਼ੂ ਪੰਛੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਜਾਂ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਰਹਿਤਲ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਹੋਣ ਜਾਂ ਜਾਂ ਆਮ ਬੋਲ-ਚਾਲ ਦੀ ਹਿੱਸਾ ਰਹੇ ਹੋਣ। ਇਵੇਂ ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੇੜ-ਪੌਦਿਆਂ ਅਤੇ ਫੁੱਲਾਂ ਜਾਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਆਦਿ ਦਾ ਵੀ ਇੰਦਰਾਜ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਜੋ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲ-ਚਾਲ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਰਹੇ ਹਨ ਹੋਣ।

ਸਾਰੰਸ਼

ਉਪਰੋਕਤ ਚਰਚਾ ਦੇ ਪਰਿਪੇਖ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਦਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਸ਼ ਲਈ ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਬੜਾ ਹੀ ਐਖਾ ਕਾਰਜ ਹੈ। ਕੋਸ਼ ਦੀ ਪਰਕਿਰਤੀ, ਪਰਕਾਰ ਅਤੇ ਆਕਾਰ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਦਿਆਂ ਕੋਸ਼ ਲਈ ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਕੋਸ਼ ਦੀ ਉਪਯੋਗਤਾ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਨੂੰ ਕਿਸ ਮਾਤਰਾ ਅਤੇ ਮਿਕਦਾਰ ਵਿਚ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਇਸ ਪ੍ਰਤੀ ਫੈਸਲਾ ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਉਪਰੋਕਤ ਚਰਚਾ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਪਰੋਕਤ ਚਰਚਾ ਵਿਚੋਂ ਅਖਾਣ ਮੁਹਾਵਰਾ ਇਕ ਅਹਿਮ ਸਥਾਨ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਮੁਹਾਵਰੇ ਤੇ ਅਖਾਣ ਬਾਰੇ ਕੋਸ਼ ਹਰ ਸੰਭਵ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿੱਚ ਸਮੇਟਦੀ ਹੈ। ਮੁਹਾਵਰੇ ਤੇ ਅਖਾਣ ਦਾ ਸਾਡੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਲੋਕ-ਧਾਰਾ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵ ਬਿਆਨ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਸਿਰਜਣ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਬਾਰੇ, ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵ, ਸਾਡੀ ਲੋਕ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਥਾਂ ਬਣਦੀ ਹੈ ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਸਾਡੀ ਜੀਵਨ ਜਾਂਚ, ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ, ਵਾਤਾਵਰਨ, ਇਤਿਹਾਸ, ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ, ਨੂੰ ਅਖਾਣਾਂ ਮੁਹਾਵਰਿਆਂ ਨੇ ਕਿਵੇਂ ਆਪਣੇ ਵਿੱਚ ਸਮੇਟਿਆਂ ਹੋਇਆ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਾਡੇ ਤਜਰਬੇ ਸਾਡੀ ਸਿਆਣਪ ਸਾਡੇ ਸਮੁੱਚੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਝਲਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਨਿਰੂਪਣ ਹੁੰਦਾ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਅਖਾਣ ਮੁਹਾਵਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ। ਅਖਾਣ ਮੁਹਾਵਰੇ ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਭਾਗ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਰੰਗੀਨੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਖਾਣ ਮੁਹਾਵਰੇ ਸਾਡੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਅਮੀਰ ਕਰਦੇ ਨੇ ਆਦਿ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਸੰਪਾਦਕ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਵਿੱਚ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰੂਪ ਰਚਨਾ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਅਨੇਕਾਂ ਵਰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਗੀਤਾਂ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਵੰਨਗੀਆਂ, ਲੋਕ ਕਹਾਣੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਵੰਨਗੀਆਂ, ਵਿਭਿੰਨ ਲੋਕ ਕਥਾਵਾਂ, ਲੋਕ ਸਿਆਣਪਾਂ, ਲੋਕ ਬੁਝਾਰਤਾਂ, ਮੁਹਾਵਰੇ ਤੇ ਲੋਕ ਅਖਾਣ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਹੀ ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਮੁਹਾਵਰੇ ਅਖਾਣ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਦਿਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਲੋਕ-ਧਾਰਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦੇ ਕੇ ਗੱਲ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਕਿੱਤਾ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਮਿਲਣ ਵਾਲੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਹਿਮ ਹੈ। ਇਸ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਪੁਰਾਤਨ ਲੋਕ ਕਿੱਤਿਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਇਕੱਤਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਕਿੱਤਿਆਂ ਦੇ ਮਸ਼ੀਨੀਕਰਨ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ ਤਾਂ ਜੋ ਲੋਪ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਲੋਪ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵੀ ਸੰਭਾਲੀ ਜਾ ਸਕੇ। ਕੋਸ਼ ਨੂੰ ਵਿਉਂਤਣ ਸਮੇਂ ਕੁੱਝ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਆਖਿਆ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਤਸਵੀਰਾਂ ਵੀ ਦੇਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਸਾਨੂੰ ਸਾਡੇ ਵਿਰਸੇ ਬਾਰੇ ਅਮੁੱਲ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਜਨਮ, ਵਿਆਹ, ਮੌਤ, ਪੰਜਾਬੀ ਰਹਿਤਲ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੇ ਇਕੱਤਰੀਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਵਰਤਾਰੇ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਵਿਸਤਾਰਪੂਰਵਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਕੋਸ਼ ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਠਕਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਖੋਜਾਰਥੀਆਂ ਲਈ ਬਹੁਤ ਲਾਹੇਵੰਦ ਸਾਬਤ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਵਿਚ ਸਾਨੂੰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਦੀ ਲੋੜੀਂਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਾਲ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ਾ ਖਿੱਤਿਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵੀ ਪ੍ਰਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਮੁੱਖ/ਕੇਂਦਰੀ ਸ਼ਬਦ:

ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਸਾਈਬਰ ਸੁਰੱਖਿਆ

ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ - ਇਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਅਰਥਾਂ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਸਹਿਤ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ।

ਕਿੱਤਾ ਮੁੱਖੀ ਕੋਸ਼ - ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਕੰਮਕਾਜੀ ਕੋਸ਼।

ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਕੋਸ਼ - ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਰਗ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਵਿਆਹ, ਜਨਮ, ਮੌਤ, ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ, ਓਹੜ-ਪੇਹੜ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਪਹਿਰਾਵਾ, ਗਹਿਣੇ, ਖਾਣ-ਪੀਣ, ਮਨੁੱਖੀ ਸੁਭਾਅ ਆਦਿ ਲਈ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ।

ਇੰਦਰਾਜ - ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼ ਨੂੰ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤਰਤੀਬ ਤਹਿਤ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ।

ਕੋਸ਼ੀ ਮਦਾਂ - ਕੋਸ਼ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ।

ਸਵੈ-ਮੁਲਾਂਕਣ:

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 1. ਵਿਗਿਆਨਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤਹਿਤ ਕਦੋਂ ਨਵੇਂ ਸ਼ਬਦ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਦੇ ਹਨ।

ਕਦੀ ਕਦੀ

ਹਰ ਰੋਜ਼

ਕਦੇ ਨਹੀਂ

ਕਹਿ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 2. ਨਕਨੀਕੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੇ ਕਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਸਮਾਜਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਫਿਲਮੀ-ਕਰਨ

ਉਦਯੋਗੀ-ਕਰਨ

ਉਪਰੋਕਤ ਦੋਵੇਂ

ਕੋਈ ਨਹੀਂ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 3. ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਇਕ ਹੀ ਵਸਤੂ ਲਈ ਪਰਿਆਇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਕ ਵਾਰ

ਇਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਾਰ

ਤਿੰਨ ਵਾਰ

ਚਾਰ ਵਾਰ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 4. ਤਕਨੀਕੀ ਮਦਾਂ ਵਾਲੇ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਕਿੰਨੀਆਂ ਮਦਾਂ ਨੂੰ ਸਾਮਲ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਕੁਝ ਕੁ

ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ

ਸਾਰੀਆਂ

ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 5. ਸਧਾਰਨ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਆਮ ਕਰਕੇ ਕਿਹੜੇ ਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ।

ਆਮ ਨਾਵਾਂ ਨੂੰ

ਖਾਸ ਨਾਵਾਂ

ਵਾਧੂ ਨਾਵਾਂ ਨੂੰ

ਕਿਸੇ ਵੀ ਨਾਵ ਨੂੰ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 6. ਕਿਹੜੇ ਨਾਵ ਆਪਣੇ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਾਰਨ ਮੂਲ ਅਰਥਾਂ ਤੋਂ ਅਗਾਹ ਲਕਸ਼ਣ ਅਰਥਾਂ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਹਨ।

ਮਾਰਕਸਵਾਦ

ਨਾਨਕ ਪੰਥੀ

ਕਬੀਰ ਪੰਥੀ

ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 7. ਕਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਾ ਸਾਸ਼ਤਰੀ ਅਰਥਹੀਣ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਜਿਹੜੇ ਸੁਤੰਤਰ ਵਿਚਰਦੇ ਹਨ

ਜਿਹੜੇ ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਜੁੜ ਕੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਉਪਰੋਕਤ ਦੋਵੇ

ਉਪਰੋਕਤ ਕੋਈ ਨਹੀਂ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 8. ਰੋਟੀ ਰਾਟੀ ਵਿਚ ਕਿਹੜਾ ਸ਼ਬਦ ਅਰਥਹੀਣ ਹੈ।

ਰੋਟੀ

ਰਾਟੀ

ਉਪਰੋਕਤ ਦੋਵੇ

ਕੋਈ ਨਹੀਂ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 9. ਮੁਹਾਵਰੇ ਅਤੇ ਅਖੌਤਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਕੀ ਹੈ।

ਇਹ ਰਵਾਈਤੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਚਲੰਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ

ਇਹ ਚਿਰਕਾਲੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ

ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 10. ਕਿੱਤਾ ਕੋਸ਼ ਕਿਸ ਤਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਰੋਜੀ-ਰੋਟੀ ਲਈ ਅਪਣਾਏ ਕਿੱਤਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ

ਉਦਯੋਗਿਕ ਕੰਮ ਕਾਰਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ

ਉਪਰੋਕਤ ਦੋਵੇ

ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਸਾਈਬਰ ਸੁਰੱਖਿਆ

ਉਪਰੋਕਤ ਕੋਈ ਨਹੀਂ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 11. ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਕੋਸ਼ ਕਿਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ।

ਵਣਜਾਰਾ ਬੇਦੀ

ਭੁਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਖਹਿਰਾ

ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸ਼ਿਤਲ

ਕਿਰਪਾਲ ਕਜ਼ਾਕ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 12. ਮਲਵਈ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼ ਕਿਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ

ਕਿਰਪਾਲ ਕਜ਼ਾਕ

ਮਨਮੰਦਰ ਸਿੰਘ

ਰਵੇਲ ਸਿੰਘ

ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 13. ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਚਣੌਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸੰਭਾਵਨਾ ਕਿਸ ਦੀ ਸੰਪਾਦਿਤ ਰਚਨਾ ਹੈ।

ਦਿਲਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ

ਕਮਲਜੀਤ ਸਿੰਘ

ਉਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼

ਰਵਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 14. ਮੁਹਾਵਰੇ ਅਤੇ ਅਖੌਤਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵੀ ਸਮਾਸਾਂ ਅਤੇ ਬੱਝਵੇ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਕੋਸ਼ੀ- ਇਕਾਈ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਗਲਤ

ਸਹੀ

ਅਸ਼ਕ ਸਹੀ

ਅਸ਼ਕ ਗਲਤ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 15. ਮੁਹਾਵਰੇ ਅਤੇ ਅਖੌਤਾਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਵਿਚ ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਵਾਂ ਦਾ ਇਕੱਠ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਸਹੀ

ਗਲਤ

ਅਸ਼ਕ ਸਹੀ

ਅਸ਼ਕ ਗਲਤ

ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 1 ਕਿੱਤਾ ਕੋਸ਼ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ?
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 2 ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਇੰਦਰਾਜ਼ ਦੀ ਕੀ ਮਹੱਤਤਾ ਹੈ?
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 3 ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 4 ਮਲਵਈ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼ ਕਿਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ?
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 5 ਕੋਸ਼ ਨਿਰਮਾਣ ਦੇ ਕਿੰਨੇ ਪਰਾਮ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ?

ਸੰਦਰਭ ਪੁਸਤਕਾਂ:

- 1) ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ, ਹਰਕੀਰਤ ਸਿੰਘ , ਲਾਹੌਰ ਬੁੱਕ ਸ਼ਾਪ, ਲੁਧਿਆਣਾ, 1974
- 2) ਕੋਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ , ਓਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਸ਼ਵਾਸ , ਨਨਸੀ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼ ਚੰਡੀਗੜ , 1992 .
- 1) ਭਾਸ਼ਾ , ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ (ਇਤਿਹਾਸ , ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਵਿਹਾਰ) , ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਚੀਮਾ, 1995
- 2) ਨਵੀਨ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ , ਭੁਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਖਿਰਾਰਾ , ਪੈਪਸੂ ਬੁੱਕ ਡਿਪੂ, ਪਟਿਆਲਾ , 1998 .
- 3) ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਆਕਰਨ , ਡਾ. ਹਰਕੀਰਤ ਸਿੰਘ , ਗਿਆਨੀ ਲਾਲ ਸਿੰਘ , ਪੰਜਾਬ ਸਟੇਟ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਚੰਡੀਗੜ , 2010.
- 4) ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ : ਸੰਕਲਪ ਤੇ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ, ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਪੁਆਰ , ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਕਾਦਮੀ ਜਲੰਧਰ , 1988 .
- 5) ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ, ਨਵਰਤਨ ਕਪਰੂ , ਸ਼ਹੀਦ-ਏ-ਆਜ਼ਮ, ਪ੍ਰਿਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ, ਪਟਿਆਲਾ,
2004

ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਲਿੰਕ

<https://pa.wikipedia.org/wiki/%E0%A8%95%E0%A9%8B%E0%A8%B8%E0%A8%BC%E0%A8%95%E0%A8%BE%E0%A8%B0%E0%A9%80>

http://www.irjmsh.com/article_pdf?id=4246.pdf

<https://bhashavibhagpunjab.org/koshkari.aspx>

<https://www.youtube.com/watch?v=PL4FdASv3Fw>

LOVELY PROFESSIONAL UNIVERSITY

Jalandhar-Delhi G.T. Road (NH-1)

Phagwara, Punjab (India)-144411

For Enquiry: +91-1824-521360

Fax.: +91-1824-506111

Email: odl@lpu.co.in